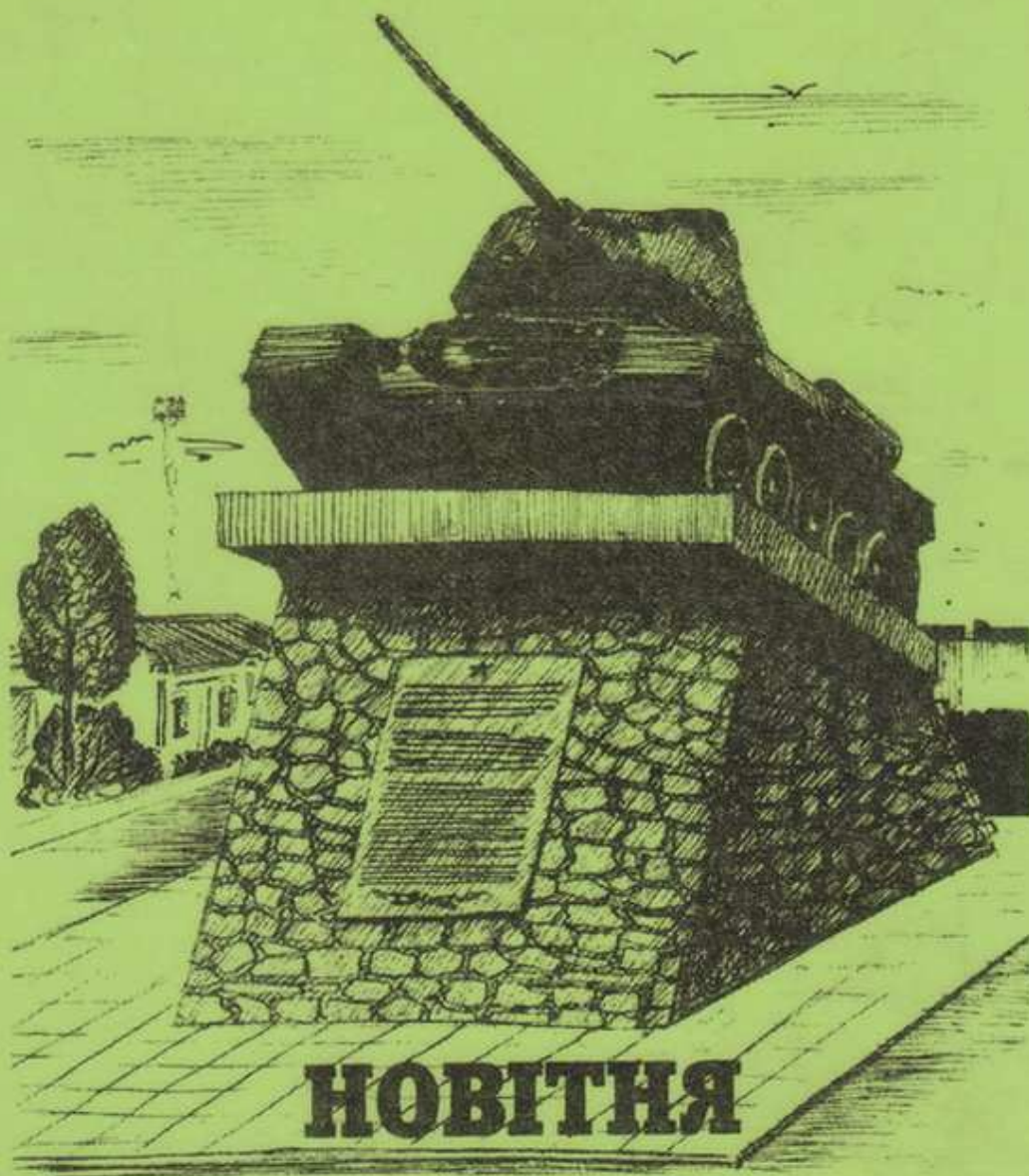
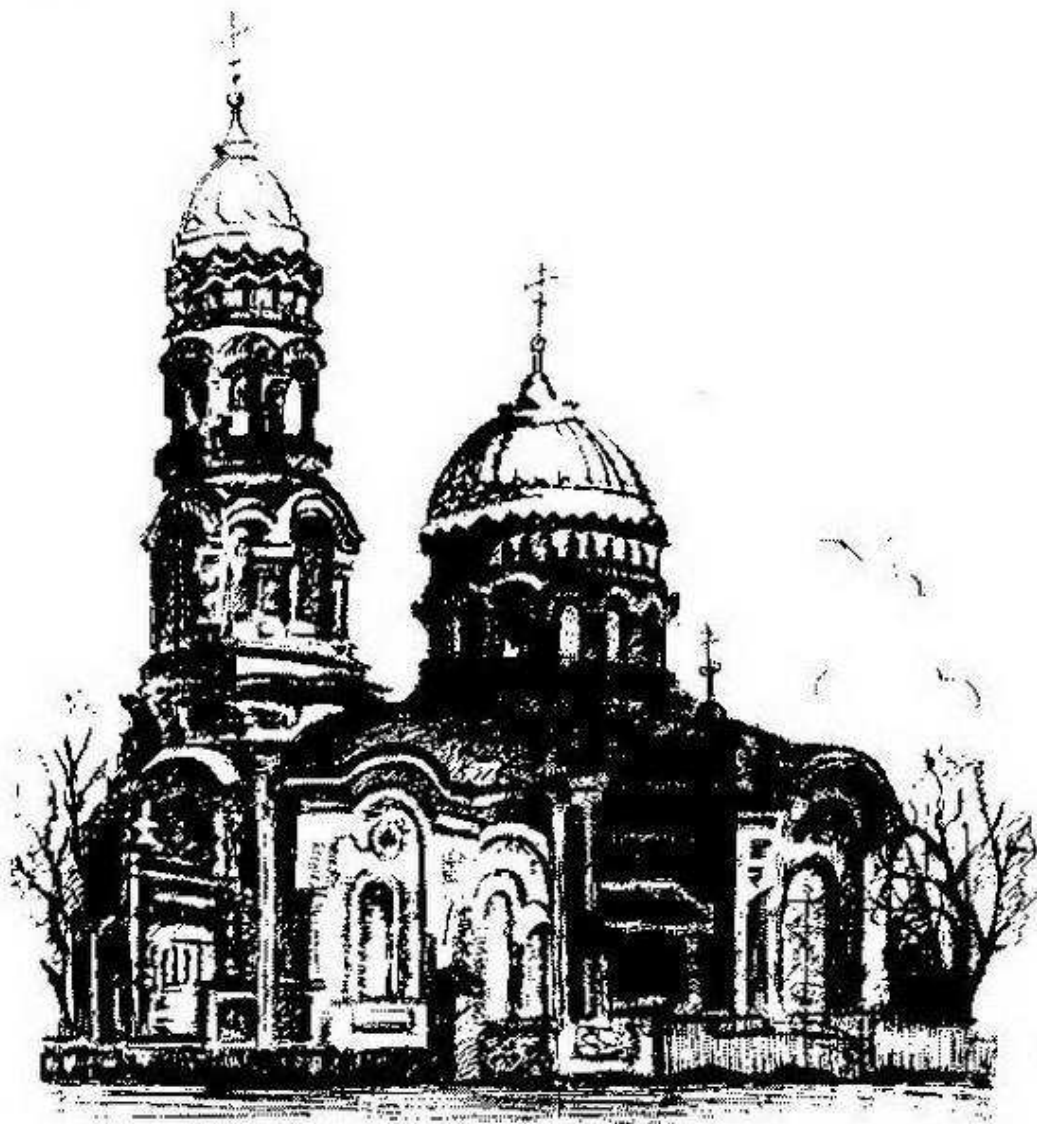

М. М. Артюшенко

**НОВІТНЯ
ІСТОРІЯ
ТРОСТЯНЕЧЧИНИ**

Тростянець — 2004 р.

**НОВІТНЯ
ІСТОРІЯ
ТРОСТЯНЕЧЧИНИ
(1917-1945 рр.)**

Микола Миколайович Артюшенко народився 1 вересня 1947 року. У 1965 році закінчив Боромлянську загальноосвітню школу з золотою медаллю. Потім навчання на історичному факультеті Харківського державного університету, який закінчив у 1970 році з відзнакою.

Після служби в армії вже більше 30 років працює на ниві освіти, з яких 16 років був директором Боромлянської ЗОШ I-III ступенів. У ці роки в школі запроваджена демократична система управління, застосовувалися інноваційні технології в організації навчально-виховного процесу, педагоги у роботі з дітьми використовували ідеї вчителів-новаторів країни та власні методичні надбання.

У 1998 році призначений начальником відділу освіти Тростянецької районної державної адміністрації. Обирався делегатом I Всесоюзного та II Всеукраїнського з'їздів працівників освіти, нагороджений знаками Відмінника освіти СРСР і України. Як педагог має вищу категорію і звання «Вчитель-методист».

Микола Миколайович протягом кількох десятків років веде пошукову краєзнавчу роботу, результатом якої стало відкриття краєзнавчого музею села Боромлі та видання книг «Історія Боромлі», «Старожитності Тростянецьчини», «Новітня історія Тростянецьчини».

Микола Артюшенко

**НОВІТНЯ
ІСТОРІЯ
ТРОСТЯНЕЧЧИНИ**

Тростянець — 2004 р.

ББК 63,3 (4 Укр - 4 Сум) 6
А 86

Схвалено до друку Вченою радою
Сумського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти
(протокол № 7 від 9 березня 2004 р.)

Рецензенти:

Жук Михайло Васильович	— кандидат філософських наук,
доцент (Сумський обласний
інститут післядипломної
педагогічної освіти);
Лях Сергій Романович	— доктор історичних наук,
професор (Запорізький
державний університет);
Мороко Валерій Миколайович	— кандидат історичних наук,
доцент (Запорізький
державний університет);

Артюшенко М.М.

А 86 Новітня історія Тростянецьчини — Тростянець:
Тростянецька районна друкарня, 2004. — 572 с.

ISBN 966-8694-00-7

У книзі аналізується історичний розвиток Тростянецьчини, одного із районів Сумщини, з 1917 по 1945 рр. Монографія написана на підставі глибокої джерельної бази. Учні, вчителі і всі, хто цікавиться історією рідного краю, має можливість ознайомитися із драматичними і трагічними подіями тих років.

ББК 63.3 (4 Укр - 4 Сум) 6

А $\frac{0503020900}{2004}$ — без оголошення.

ISBN 966-8694-00-7

© Артюшенко М.М., 2004.
© Тростянецька районна
друкарня, 2004.

ОТЧИЙ КРАЙ

Тростянецьчина... Овіяна сивими легендами і ратною славою земля. Край казкової природи, який здавна заселяли люди. Рідна земле, ти зберігаєш залишки стародавніх поселень скіфів і слов'ян, городищ Київської Русі, зруйнованих ордами Чингісхана і Батия. Увічніли себе славою козацькі сотні в боротьбі із поневолювачами. Відзначилися наші земляки і в роки Великої Вітчизняної війни. За подвиги, звершені на фронтах, у партизанських загонах і підпіллі 8170 уродженців і жителів району нагороджені орденами і медалями, 12 удостоєні звання Героя Радянського Союзу, два відзначені орденом Леніна, три є повними кавалерами ордена Слави, три – повними кавалерами медалі "За отвагу", сім стали учасниками Параду Перемоги в Москві, більше ста жителів приймали участь у штурмі Берліну.

Із Тростянецьчиною пов'язані імена багатьох діячів науки, культури і мистецтва. З любов'ю змалював красу рідної природи Л. Татаренко. В одній із кімнат нинішньої загальноосвітньої школи №1 народився М. Хвильовий – засновник нової української прози. З Гребениківки походить композитор

Р.І. Верещагін, Жигайлівки — художник К.І. Власовський, Боромлі — поет-пісняр С.Я. Алимов, Білки — відомий мистецтвознавець А.О. В'юник, Тростянця — живописець І.І. Соколов. У 80-х роках ХІХ ст. Тростянець відвідали А.П. Чехов та П.А. Грабовський.

Діяльність декабристів братів Борисових пов'язана родовим корінням із Боромлею, а Коновніциних — із Микитівкою.

Чарівна природа надихнула молодого П.І. Чайковського до написання увертюри до опери "Гроза". Із мальовничого села Олексина почав свій спортивний шлях видатний спортсмен ХХ ст., олімпійський чемпіон В.П. Куц.

Чимало краян стали відомими діячами науки, серед яких Г.І. Базилевич, В.Д. Кириченко, П.С. Погребняк, М.Ф. Сумцов, М.В. Серебряков, П.П. Гузенко, В.О. Добровольський, В.І. Міщенко.

стежина в життя для кожної людини починається з родини, з краю, де народився. Сили і натхнення нам дає рідна земля, її сила і краса. Кожне покоління залишило свій, особливий слід на землі. У кожному епоху йшла боротьба за життя, інколи досить нелегка. Кожен час має свій пафос, своє обличчя. Кожен клатик землі дихає історією. Пам'ятки культури середини ХVІІІ ст. є свідками бурхливих подій останніх трьох віків у нашій місцевості. За останню сотню років відбулися корінні зміни у соціально — економічному розвитку, культурі та свідомості людей краю. Декілька разів змінювалася форма власності і на землю, і на підприємства.

Поміркуймо, що проста людина мала жити за царату і доби більшовицької та Української національно — демократичної революції, двох російсько — українських війн і непу, сталінської примусової колективізації і штучного голодомору, масових репресій і страхітливої Великої Вітчизняної війни.

З іншого боку: народна православна віра і її заборона, обожнювання вождів і їх скинення із п'єдесталів, самовіддана праця в колгоспах за символічний трудовень і масовий рух новаторів у промисловості, урядові нагороди стахановцям і вручення Й. Сталіним ордена Леніна ланковій із Зубівки С.Г. Косиці у 1935 році. Це був перший орден Леніна, яким нагороджувався житель нашого району.

Доля людини й історія. У безвість відійшли люди попередніх поколінь. Нинішні жителі про них майже нічого

не відають. Комуністична ідеологія сприяла ліквідації історичної пам'яті, розриву генеалогічної лінії родоводу. За радянський час багато подій нашої історії просто "випадали", їх замовчувала офіційна ідеологія, про них не говорили і не писали.

Але ми повинні знати правду про своїх краян: їхнє життя, культуру, віру, ідеали... Патріотичне виховання можливе лише при знанні історії свого роду і краю. Відродженню духовності сприяє створення краєзнавчих музеїв у навчальних закладах, районної галереї минувшини і сьогодення, алеї спортивної слави, проведення щороку свята пам'яті генія музики П.І. Чайковського, районного звіту самодіяльних митців, Всеукраїнського сільського фестивалю мистецтв "Боромля".

Щоб будувати сьогодення, треба знати свою власну історію, враховувати її уроки. Історія вчить лише того, хто хоче у неї вчитися. У книзі М.М. Артюшенка "Новітня історія Тростянецьчини (1917-1945 рр.)" аналізується розвиток краю в непростий і складний час. Її матеріали стануть у нагоді всім, хто цікавиться історією району.

**Голова Тростянецької
райдержадміністрації**

М.Я. Березін

ІСТОРИЯ КРАЮ – ЦЕ НАША ПАМ'ЯТЬ І ГОРДІСТЬ!

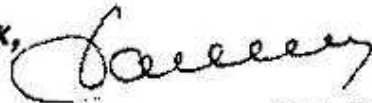
Уже другий раз виборці округу обирають мене народним депутатом України. За ці роки я добре пізнав Тростянецьчину, постійно зустрічаюся з її людьми, по можливості допомагаю у вирішенні їхніх проблем. Край мені дуже подобається. Тут живуть працьовиті, добрі люди. Владні органи постійно дбають про соціально-економічний розвиток регіону. Не випадково останні роки район займає перше місце за рейтингом розвитку в області. Красивішими стають населені пункти, розвивається підприємництво.

У районі значну вагу приділяють патріотичному вихованню, гордості за свій район, область, державу. Своєрідно, на високому рівні проходять мистецькі свята, звіти художньої самодіяльності дошкільних навчальних закладів, шкіл, населених пунктів. У кожній школі створено власний краєзнавчий музей. Увіковіченням історичної пам'яті багатьох поколінь краян стала Алея минувшини і сьогодення. У навчальних закладах постійно ведеться краєзнавча робота, за результатами якої шкільні колективи в обласному конкурсі "Свята спадщина" посідають призові місця. Всеукраїнський благо-

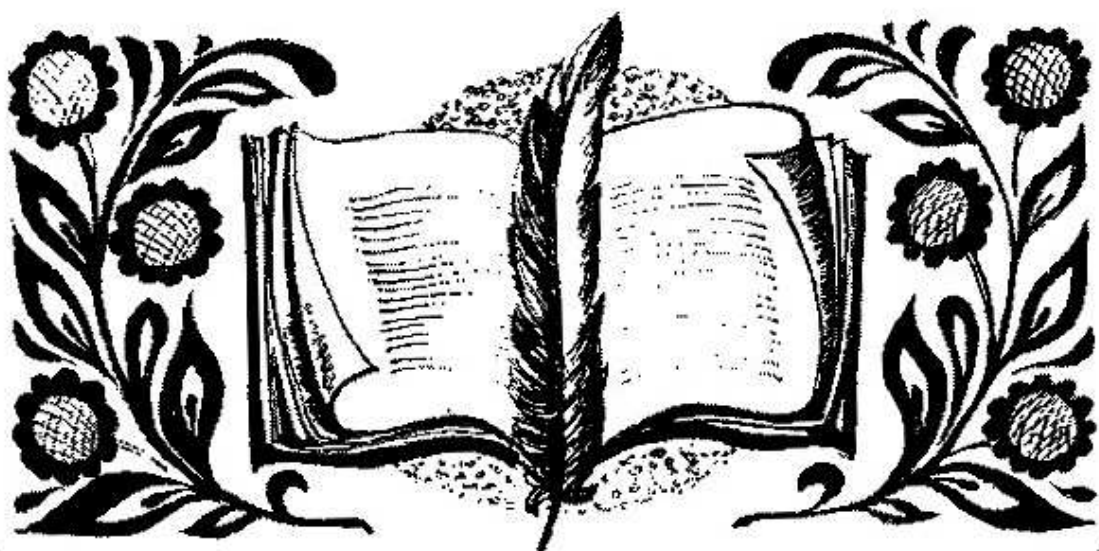
дійний фонд "Благовіст — з Добром та Надією" започаткував п'ять щорічних премій за найкращі досягнення з краєзнавства у школах. Для учнів запроваджено вивчення курсу з історії краю. Завершено першу чергу реконструкції важливої архітектурної пам'ятки — Круглого двору.

Виховання патріота України починається із любові до отчого краю, до малої батьківщини, де людина народилася, закінчила школу і отримала путівку в життя. Але для того, щоб це робити, необхідно знати історію краю. Її вивчення повинно базуватися на написаній історичній літературі. Важливим здобутком у культурному житті району став вихід книг М.М.Артюшенка "Історія Боромлі" і "Старожитності Тростянецьчини". Вітаю автора з написанням нової книги з історії району, яка охоплює драматичний і трагічний час із 1917 по 1945 рік: події періоду Української національно-демократичної революції, непу, примусового створення колгоспів, голодомору, лихоліття Великої Вітчизняної війни... Монографія написана на глибокій джерельній базі, із небуття повернуто десятки історичних документів. Історичний період, висвітлений у публікації, надто складний, і ряд подій істориками трактується неоднозначно. Звичайно, автор має свою точку зору на ряд перипетій історичного процесу. Вважаю, що книга сприятиме вихованню історичної свідомості у людей, буде гарною підмогою для вчителів при вивченні історії краю.

**Кандидат політологічних наук,
нарольний депутат України**

Г.П.ДАШУТІН

ОХРЕЩЕНІ ІСТОРІЄЮ

Кожна людина причетна до історії свого краю, своєї держави. Протягом 1917-1945 рр. на території України, яка входила до складу Радянського Союзу, відбулися події особливої ваги. Вони змінили обличчя світу, держави, краю і окремої людини. Цей період новітньої історії архіскладний і суперечливий: дві революції в Росії, Українська національно - демократична революція, відродження державності України, дві війни, два відбудовних періоди. Тут же тричі був голод (1921-22, 1932-33, 1946-47 рр.), сталінський терор проти "ворогів народу", війна проти власного селянства (колективізація)... У той же час нова економічна політика, розвиток культури, швидкий злет економіки, грізні роки Великої Вітчизняної війни...

За радянського часу на всі ці події був єдиний партійний погляд, який характеризував їх з точки зору марксистсько - ленінської методології. Офіційна точка зору обґрунтовувалася у всіх виданнях, деякі події взагалі замовчувалися.

Репресивна політика унеможливлювала існу-

вання протилежних поглядів на історичний процес. Усі вимушені були притримуватися точки зору газети "Правда" та короткого курсу історії ВКП(б) за редакцією Й.В.Сталіна. Це привело до розриву історичної нитки поколінь, до забуття свого родоводу.

Тростянецьчина, далека від столиць і культурних центрів, глибинка, провінція, як її називали колись, жила своїм розміреним життям. Але і її не обминули жорстокі вітри перемін ХХ століття.

Історія нашого краю висвітлена у книгах "Історія міст і сіл Української РСР. Сумська область" (К., 1970 р.), "Нариси Сумської обласної партійної організації" (Х., 1981 р.). Підбірки документальних матеріалів знаходяться в збірниках документів і матеріалів "Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть советов" (С., 1957 р.), "Сумская область в период Великой Отечественной войны" (Х., 1963 р.), в трьохтомнику "Гражданская война на Украине" (К., 1967 р.). У 2002 р. вийшов з друку нарис-огляд "З історії голодомору 1932-1933 рр. на Сумщині". Її автор Л.А.Покидченко. Це видання підготував Державний архів Сумської області.

У 1997 р. вийшла з друку "Книга пам'яті України. Сумська область". Це була копітка багаторічна робота по збиранню і підготовці матеріалів, яку виконали члени робочої групи Н.Ф.Репринцева та Н.К.Урбанович. У результаті пошукової роботи було виявлено 935 невідомих прізвищ воїнів-тростянчан, які загинули в боях, вперше узагальнені дані про загиблих, померлих від ран, померлих у полоні, воїнів-земляків, які зникли безвісти під час Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.

Допомагали у пошуковій роботі О.М.Земський, І.О.Кужель, Г.І.Шелест та працівники редакції районної газети "Тростянецький вісник". Пошукову роботу координувала районна комісія з підготовки матеріалів

Книги Пам'яті, яку у різні часи очолювали К.Й.Андрійченко, В.М.Бутко, О.І.Штанько, С.Б.Кірічко.

Значний внесок у вивчення історії нашого краю зробили місцеві краєзнавці.

Уперше до новітньої історії рідного краю звернувся І.Щерб-Усурійський, надрукувавши у районній газеті "Соціалістична праця" у 1935 р. статтю під назвою "Короткий історичний нарис Тростянецьчини".

А.О. В'юнник (1914-2003 рр.), народився в селі Білці, тут закінчив семирічну школу. За комсомольською путівкою в 30-ті роки працював на шахтах Донбасу. До війни закінчив Київський художньо-промисловий технікум. У 1939р. навчався у Бакинському військовому училищі. Учасник бойових дій у Великій Вітчизняній війні, був тяжко поранений. У 1953 р. закінчив Львівський інститут вжиткового та декоративного мистецтва (відділення графіки). Працював науковцем у Львівському музеї українського мистецтва та заступником директора з наукової роботи Київського музею книги і друкарства, став одним із засновників цього музею. Зібрав колекцію із 50 тис. українських еклібрисів. Його перу належать такі праці: "Осип Петрович Курилас"(1963 р.), "Український радянський книжковий знак"(1965 р.), "Стефанія Гебус-Баранецька"(1968 р.), "Олена Кульчицька"(1969р.), альбом "З української старовини"(1991 р., у співавторстві). Брав участь у створенні "Історії українського мистецтва". Андрій Олексійович ще в шкільні роки захопився історією свого села, з цікавістю слухав оповіді старожилів, які зберіг у пам'яті на все життя. Він став відомим українським мистецтвознавцем, але пам'ятав свою малу батьківщину, часто її відвідував. Увесь час збирав матеріали про своє рідне село і в останні роки свого життя видав книжку про історію с. Білки.

В.П. Водолажський народився 5 липня 1940 р. в

м. Богодухові. Пройшов шлях від шофера до директора Харківського автотранспортного технікуму. Віталій Петрович є кандидатом технічних наук, академічним радником інженерної академії України, автором 12 наукових статей та 2 винаходів. Крім цього, він із дитинства цікавився історією с. Білки, звідки походить його родове коріння. На підставі легенд, що передаються із покоління в покоління, навіяних спогадами справжніх запорізьких козаків та розповідей рідного дядька Івана Васильовича Заплюйсвічки і батька Петра Васильовича Заплюйсвічки, він написав художній роман “ Чому наше село називається Білка”(1999 р.).

В.Д. Безсмертний народився у 1925 р. у робітничій сім'ї. На долю людей його покоління випали суворі випробування. Прийшлося пізнати і голод, і трагічні роки Великої Вітчизняної війни. Навчання у дев'ятому класі середньої школи №3 перервала війна, тяжкі роки окупації. У серпні 1943 р. добровільно пішов на фронт. Піхотинцем пройшов шлях до Польщі і повернувся додому інвалідом. Працював у локомотивному депо Смородине, на заводі “Електропобутприлад”. Та його справжнім покликанням стала робота кореспондентом районної газети. Цій справі присвятив чверть століття свого життя, став членом спілки журналістів України. В.Д. Безсмертний — співавтор ряду брошур про трудовий досвід роботи на залізничному транспорті, його перу належать понад тисячу статей, кореспонденцій, нарисів, оповідань, літературних публікацій і есе. Захопленням всього його життя стало вивчення і написання історії рідного краю. З цієї метою досліджені архівні матеріали, зібрані дані з багатьох книг, які він виписував із бібліотек Москви, Ленінграда, Харкова. Ці матеріали (з найдавніших часів до кінця XIX ст.) увійшли в написану книгу з історії Тростянеччини. Більшість із них надруковано в місцевій пресі.

Г.І. Шелест (1915-2002 рр.) пройшов складний життєвий шлях. У роки Великої Вітчизняної війни боронив рідну землю від німецько-фашистських загарбників. Спочатку здобув фахову освіту медичного працівника, згодом, вже після війни, закінчив університет за спеціальністю "Історія". Працював на різних посадах. Багато років був працівником райкому партії, викладав історію в школі. Григорій Іванович не був уродженцем нашого краю, але до глибини душі полюбив Тростянецьчину, її людей. Десятки років життя присвятив вивченню історії краю. Результатом пошуку стали аналітичні статті в районній газеті, нарис з історії Тростянця в багатотомному виданні "Історія міст і сіл Української РСР. Сумська область". Під його керівництвом і безпосередній участі стало можливим відкриття краєзнавчого музею району. Своє захоплення краєзнавством зміг передати багатьом тростянчанам. Любов до краю прищепив і своєму синові О.Г.Шелесту (нар. в 1941 р.). На підставі глибокої джерельної бази Олег Григорович написав цікаві історичні розвідки "Чорний біль" та "Наш Тростянець", статті в районних газетах, став ініціатором видання поетичного альманаху місцевих поетів "Нескучанські джерела". Член Спілки журналістів України Олег Шелест — автор віршів. В одному з них, присвяченому народному філософу Григорію Савичу Сковороді, є такі яскраві рядки:

*Жив по правді з бідняками,
Ніби з рідними братами,
Одягав просту свитину,
Славив над усе – людину.
Воля й правда - над усе,
І цим сказано вже все.
Якщо те ми не забудем,-
Україну розбудуєм.*

З.Ф. Охріменко народилася в 1948 р. в с. Ліпляво Канівського району Черкаської області. Після закінчення у 1971 р. історичного факультету Полтавського державного педагогічного інституту працює в кількох школах Тростянецьчини, а з 1986 р. в загальноосвітній школі № 5. Зоя Федорівна — майстер своєї справи, ерудований педагог з великої літери. Її праця високо оцінена не лише, як кажуть офіційно, але й людьми. Вона має вищу кваліфікаційну категорію, звання вчитель - методист та є заслуженим учителем України. Протягом багатьох років веде пошукову краєзнавчу роботу, результатом якої є розробка оригінальної програми з історії рідного краю для учнів, створення чудового краєзнавчого музею в школі та написання методичного посібника "Тростянецька земля – моя історія жива".

О.В. Коробейник народився у 1937 р. в с. Білка, тут здобув середню освіту.

Потім закінчив училище і педагогічний інститут за професією вчителя історії. Життя склалося так, що працював на різних посадах у багатьох установах на території колишнього Радянського Союзу. З 1992 р. по 1996 р. працював учителем трудового навчання у рідній школі. За добросовісну працю відзначений медаллю "За доблестный труд" і знаком "Отличник профтехобразования РСФСР". Але де б не працював Олексій Васильович, він завжди цікавився і вивчав історію. Статті з історії друкував в українських і російських газетах. Та була заповітна мрія - написати книгу з історії рідного села, яку він успішно здійснив.

Значну роботу по вивченню і написанню історії району і його населених пунктів здійснили вчителі району:

м. Тростянець - Т.В. Селегень, В.В. Бабич,
Н.Ф. Репринцева, Л.А.Шевлякова.

Боромлі	- М.Т. Артюшенко, М.М. Просяніков, М.П. Романіка, М.М. Артюшенко.
Буймера	- Н.С. Сич.
Дернового	- Л.В. Басова.
Жигайлівки	- О.М. Пустовіт, І.Є. Перерва.
Кам'янки	- В.Т. Багмет, Н.М. Івахненко.
Поляного	- М.Ф. Голоп'яров.
Гребениківки	- Н.І. Гашута.
Смородино	- О.В. Нужненко, О.І. Шимко.
Криничного	- В.О. Іщенко.
Люджі	- І.М. Гостєв.
Мащанки	- С.О. Крюков.
Мартинівки	- Н.О. Куделя.
Ницахи	- А.Ф. Грбов.
Новгородського	- О.І. Гапон.
Станової	- І.А. Кіяшко.
Печин	- Л.М. Зоріна .

Автор вдячний за допомогу у пошуках матеріалів для книги:

Л.Я. Заїці	- директору Державного архіву Сумської області.
В.В. Резніковій	- директору Державного архіву Харківської області.
М.І. Сенченку	- директору книжкової палати України.
В.С. Терент'єву	- директору Сумського краєзнавчого музею.
О.М. Рубанову	- голові обласної редакційної комісії по написанню книги "Реабілітовані історією".
Л.Д. Давидовій	- завідувачій бібліотекою Сумського краєзнавчого музею.
В.А. Ігнатенку	- директору Краснотростянецької лісодослідної станції.
О.С. Кулініч	- директору Тростянецького районного архіву.

- М.С. Бруяці - головному редактору районної газети "Тростянецький вісник".
- П.А. Зленку - головному редактору районної газети "Наш Тростянець".
- Е.А. Омельчук - культторганизатору ПДтаЮ.
- Н.І. Полянській - науковим співробітникам наукової бібліотеки ім. В.Г. Короленка м. Харкова.
- О.М. Михайловіч - директору районного Центру соціальних служб для молоді Тростянецької райдержадміністрації.
- Н.А. Вороні - вчителю Боромлянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст.
- А.Я. Побац, Л.В. Сторожевій, Т.В. Лантух, Н.Л. Кебко, районного методичного кабінету

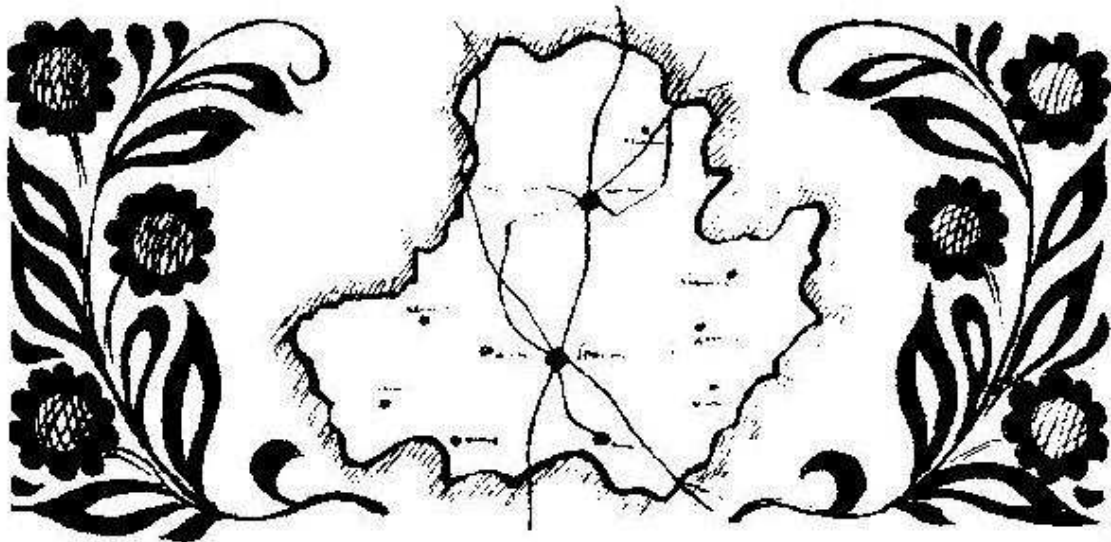
Цікаве художнє оформлення для книги підготувала керівник студії образотворчого мистецтва ПД та Ю В.Я. Шовкун.

Базою для написання книги стали матеріали і документи Сумського і Харківського обласних державних архівів. Проаналізовані публікації в районних та обласних газетах 30-90 рр. ХХст., а також газета фашистських окупантів, яка видавалася у місті Суми. Використані матеріали збірників документів, наукової та мемуарної літератури, нарисів із районних газет таких авторів, як В.Д. Безсмертний, Г.І. Шелест, О.Г. Шелест, Н.М. Баранюк, Т.Р. Смілянська, Н.А. Шевлякова та інших. Автор зустрівся із сотнями людей – учасниками тих подій.

Наш край, земля наша, яка давала силу нашим пращурам, на якій ми народилися і зросли... Чи часто ми говоримо з нею хоча б подумки, чи впускаємо до вічно заклопотаного серця її невимовну красу: сонце,

що виринає із-за поля, відбиваючись у мільйонах соняшникових дзеркал, безкраї у сизій росі луки і золотаву бджолину музику над чудовими квітами, що переливаються веселкою, слів птахів і лелеку з маленькими лелеченятами... Чи встигаємо ми за життя збагнути і в молитві любові віддячити за велику радість жити на рідній землі?

Шановний читачу! Перегорнемо сторінки історії рідного краю і згадаємо слова російського письменника С.Т. Аксакова: "У тиші і безвісті пройшли ви своєю життєвою нивою і давно, дуже давно її полишили. Але ви були людьми, і ваше зовнішнє і внутрішнє життя так само повне поезії, так само цікаве і повчальне для нас, як і ми, і наше життя, в свою чергу, будемо цікавими і повчальними для наших нащадків."

РОЗДІЛ І.

АДМІНІСТРАТИВНИЙ УСТРІЙ І НАСЕЛЕННЯ

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ КРАЮ У ПЕРІОД 1917-1945 років

Жаселені пункти Тростянецьчини входили:
02.1917 – 9(22) січня 1918 – в Лебединський
і Охтирський повіти Харківської губернії Ро-
сійської держави.

01.1918 – 01.1919 – в Лебединський і
Охтирський повіти Харківської губернії Української
Народної Республіки.

1919 – 1923 рр. – в Лебединський і Охтирський
повіти Харківської губернії Української Соціалістич-
ної Радянської Республіки Союзу Радянських Соціалі-
стичних Республік (СРСР з 1922).

1923 – 1930 рр. в Боромлянський і Тростянець-

кий райони Сумської округи Харківської губернії Української Соціалістичної Республіки СРСР.

1930 – 1932 рр. – в Тростянецький район Харківської округи Харківської губернії Української Соціалістичної Радянської Республіки СРСР.

1932 – 1933 рр. – в Тростянецький район Харківської області Української Соціалістичної Радянської Республіки СРСР.

01.1939 – 10.1941 – в Тростянецький район Сумської області Української Соціалістичної Радянської Республіки СРСР.

10.1941 – 08.1943 рр. – в Охтирський дебіт (округ) Чернігівського генерал-бецирку (генеральної округи) Рейхскомісаріату України. Але Чернігівська генералбецирка не була створена, і територія нашого краю керувалася військовим командуванням.

08.1943 – 1962 рр. – в Тростянецький район Сумської області Української Радянської Соціалістичної Республіки СРСР.

ПЕРЕПИСИ НАСЕЛЕННЯ

За демографічним переписом 28 серпня 1920 року в краї було нараховано присутніх 67900 чоловік. Населені пункти входили до складу п'яти волостей: ¹

Назва волості	Загальна кількість населення	Кількість населених пунктів	Назва населених пунктів	Кількість населення у населеному пункті
1	2	3	4	5
Дернівська	13731	10	д.Буди с.Дернове д.Дем'янівка д.Костьовка с.Ницаха с.Печини с.Пожня д.Рябівка с.Семереньки с.Поляне	579 2139 281 305 1855 2369 2367 286 1650 2000

1	2	3	4	5
Жигайлівська	10335	9	Жигайлівка х.Боровський х.Миколаївський с.Бранцівка с.-х.Краснянка с.Попівка х.Кардашівка с.Ясенюк х.Мозковий х.Гапонівка	4991 321 91 3464 638 274 872 392 292
Білчанська	5920	12	Білка х.Юхно х.Романків х.Герасименків х.Жупаїв х.Логов х.Приказчиків х.Тарасенко х.Тетяничкін х.Ємащкий х.Савицький х.Цілуйко	4294 194 240 305 40 137 208 206 64 115 95 22
Боромлянська	15112	9	с.Боромля с.Микитівка с.Хвощова х.Попівка х.Пархомівський х.Новгородський Микитівський радгосп х.Кламовщина х.Долина	12336 1126 630 342 243 223 98 59 55
Тростянецька	22802	14	Тростянець х.Гай Кам'янка Олексино Станова Радомля Машково Мащанка Боголюбівка Смородино Тучне Лучанська артіля і службовці лісних будок	5832 3013 2196 932 803 429 621 891 828 1627 886 144

1	2	3	4	5
			Люджа Верхолюджа Криничне	1848 1560 1192
Разом	67900			

На початок 1921 року були внесені корективи до перепису 1920 року. Кількість населення краю становила 73652 жителі. Органами загсів у 1921 році зареєстровано такий рух населення:²

Назва волості	Всього населення	Шлюбів	Розлучень	Народжуваність			Смертність			Природний приріст 1921р.
				чоловіків	жінок	всього	чоловіків	жінок	всього	
Боромлянська	13504	254	37	302	303	605	309	257	566	39
Більчанська	7984	115	13	146	132	278	101	102	203	75
Дернівська	14322	225	42	401	392	793	191	149	440	353
Жигайлівська	10890	145	18	238	486	486	219	186	405	81
Тростянецька	26351	330	41	409	391	800	391	356	753	47
Разом населення	73052	1069	151	1496	1704	2962	1211	1150	2367	595

Національний склад населення був таким:³
% до загальної кількості господарств

Назва волості	Українців	Росіян	Інших
Боромлянська	99,5	0,5	—
Більчанська	100	—	—
Дернівська	23,1	76,8	0,1
Жигайлівська	99,4	0,5	0,1
Тростянецька	71,3	27,9	0,8
Разом	78,7	21,1	0,2

У 1926 році був проведений Всесоюзний перепис населення.

Населені пункти нашого краю входили на той час до двох районів — Тростянецького і Боромлянського.

Назва сільрад і залюднених пунктів	За переписом 17.12.1926 р.				Переважаюча національність
	Господарств		населення		
	всього	в т.ч не сел. типу	всього	в т.ч жінок	
Тростянецький район					
СМТ Тростянець	—	—	6692	3525	Українська
Білчанська с.р.	968	37	5342	2761	— « —
Білка	844	34	4695	2415	— « —
Божки	8	1	65	33	— « —
Бубликівщина	26	—	109	53	— « —
Обільне	5	—	21	11	— « —
Прикащиків					
Новоселівка	85	2	452	249	— « —
Петровська (Боголюбівська) с.р.)	186	4	919	502	Українська
Петровське (Боголюбове)	174	1	867	477	— « —
Стіла	9	—	40	19	— « —
Ур. Боголюбове	1	1	3	1	— « —
Ур. Бажанове	1	1	5	3	— « —
Ур. Курилівщина	1	1	4	2	— « —
Буймерська с.р.	559	18	3023	1548	Українська
Бурики (Буриків)	5	—	31	16	— « —
Буймер	306	14	1653	849	— « —
Буймерська	4	4	12	5	— « —
Зубівка	51	—	292	151	— « —
Пушкарі	17	—	92	41	— « —
Світайлівка	12	—	59	31	— « —
Скрягівка	128	—	718	367	— « —
Урочище Альоша	3	—	8	3	— « —
Ур. Альоша-Буймер	1	—	2	1	— « —
Ур. Яри	1	—	2	1	— « —
Хоменків	31	—	154	8	— « —
Грузька с.р.	224	—	1332		Українська
Грузьке	224	—	1332		— « —

Верхо- Люджанська с.р.	327	11	1889	934	Російська
Верхолюджа	325	9	1883	930	— « —
Ур. Люджанське	2	2	6	4	— « —
Кам'янська с.р.	519	14	2743	1412	Українська
Бакирівка	6	5	24	8	— « —
Будка ч. 510	1	—	4	1	— « —
Кам'янка	507	4	2680	1387	— « —
Ур. Бардаків	2	2	15	6	— « —
Ур. Залуків'я	1	1	7	4	— « —
Шмарне	2	2	13	5	— « —
Криничанська с.р.	302	28	1415	706	Українська
Діброво	19	—	82	45	— « —
Квашино	23	—	108	59	— « —
Криничне	244	12	1166	572	— « —
Криничанська	14	14	52	27	— « —
Ур. Вовків Яр	1	1	4	1	— « —
Скринчине	1	1	3	2	— « —
Люджанська с.р.	351	13	2066	1024	Російська
Люджа	351	13	2066	1024	— « —
Мащанська с.р.	200	15	1035	522	Українська
Мащанка	194	9	1010	509	— « —
Ур. Камишанка	3	3	11	6	— « —
Ур. Красне	2	2	10	4	— « —
Ур. Хрести	1	1	4	3	— « —
Печинська с.р.	448	5	2680	1343	Російська
Печини	436	5	—	1312	— « —
Савелів (Савчин)	12	—	68	31	Українська
Полянська с.р.	411	11	2487	1227	Російська
Поляне	411	11	2487	1227	— « —
Радомлянська с.р.	496	62	2497	1296	Українська
Будка ч. 518	1	1	3	2	— « —
Будка ч. 519	1	—	4	3	— « —
Будка ч. 521	1	1	8	3	— « —
Вовків	2	—	10	7	— « —
Гайки-Дігтярне	1	1	3	2	— « —
Казарма ч. 446	1	—	10	5	— « —
Машково	142	4	705	364	— « —
Олексино	203	14	1055	542	— « —
Радомля	85	5	472	250	— « —
Радомлянська	22	22	77	45	— « —
Скрягівка	9	9	42	23	— « —

Трудзнання (Птишня)	13	..	71	31	Українська
Ур. Дранка	1	1	7	3	Російська
Ур. Маково	1	1	6	3	— « —
Ур. Маково	1	1	11	6	— « —
Ур. Маков	1	1	7	4	— « —
Ур. Машків Яр	1	1	6	3	Українська
Семеренківська с.р.	323	11	1842	949	Українська
Костівка	61	1	386	196	— « —
Семереньки	262	10	1456	753	— « —
Смородинська с. р.	423	8	2036	1064	Українська
Смородино	421	6	2029	1062	— « —
Ур. Залуків'я	1	1	5	1	— « —
Ур. Залуків'я	1	1	2	1	— « —
Станівська с. р.	222	32	1157	576	Українська
Станова	197	7	1066	529	— « —
Станівська	24	24	88	46	— « —
Ур. Станова	1	1	3	1	— « —
Тучнянська с. р.	190	6	976	528	Українська
Овадівка	30		128	72	— « —
Тучне	156	2	832	446	— « —
Ур. Оводівка	2	2	7	5	— « —
Ур. Тучнянське	2	2	9	5	— « —
Бувша Тростянецька с. р.	434	407	1121	425	Українська
Будка ч. 512	1	1	5	4	— « —
Будка ч. 513	1	1	5	2	— « —
Будка ч. 514	1	1	5	3	— « —
Будка ч. 515	1	—	6	4	— « —
Будка ч. 516	1	1	4	3	— « —
Будка ч. 517	1	1	4	2	— « —
Веселе	11	11	52	23	— « —
Гаївська	124	124	218	74	— « —
Казарма ч. 44	1	—	6	3	— « —
Казарма ч. 44а	3	3	10	5	— « —
Лучанська (Сільськогоспо- дарська школа)	4	4	26	6	— « —
Нескучне	13	13	52	28	— « —
Півненківська	225	225	530	200	— « —
Підвеселе	15	13	60	27	— « —
Рупино	20	8	80	4	— « —

Скориково	9	--	48	22	Українська
Ур. Молотово	2	2	8	4	-- « --
Урочище					-- « --
Шапарівка	1	1	2	1	-- « --
ВСЬОГО по району:	6583	682	40252	21029	
Боромлянський район					
Боромлянська с.р.	3119	338	14844	7559	Українська
Боромля	2784	300	13101	6685	-- « --
Ст. Боромля	12	12	42	18	-- « --
Будка ч. 522	1	1	5	3	-- « --
Будка ч. 524	1	1	6	3	-- « --
Будка ч. 524в	1	2	2	1	-- « --
Будка ч. 525	1	1	6	2	-- « --
Будка ч. 526	1	1	3	2	-- « --
Будка ч. 527	1	1	6	2	-- « --
Будка ч. 528	1	1	8	3	-- « --
Будка ч. 528в	1	1	5	3	-- « --
Будка ч. 529	1	1	10	5	-- « --
Глива	2	--	7	3	-- « --
Кламівщина	16	--	98	55	-- « --
Новгородський	73	15	351	189	-- « --
Пархомівка (Чемоданівка)	53	--	276	133	-- « --
Писаревський	2	--	17	10	-- « --
Розумівка	13	1	66	33	-- « --
Семенівщина	12	--	61	28	-- « --
Сумців	9	--	39	15	-- « --
Троцьків	17	--	96	47	-- « --
Бацаївщина	15	--	87	42	-- « --
Шевченків Гай	67	--	344	174	-- « --
Вовків	35	--	208	103	-- « --
Бранцівська с.р.	487	1	2744	1426	Українська
Бранцівка	398	1	2262	1181	-- « --
Веселовський (Ключків)	18	--	117	62	-- « --
Краснянка	53	--	269	131	-- « --
Шевченків	9	--	45	24	-- « --
Заярний	9	--	51	28	-- « --
Жигайлівська с.р.	1185	41	6357	3267	Українська
Боровський (Чернещина)	86	--	385	191	-- « --

Жигайлівка	929	23	5171	2673	Українська
Мозковий	81	3	442	224	— « —
Мозковська екон.	15	15	27	12	— « —
Миколайовський (Розенбергіє)	19	—	104	58	— « —
Ур. «Браківщина»	1	—	3	2	— « —
Дернова	17	—	89	38	— « —
Коханий	37	—	136	69	— « —
Микитівська с.р.	392	66	1829	930	Українська
Будка ч. 523	1	1	6	4	— « —
Будка ч. 523а	1	1	2	1	— « —
Микитівка	245	6	1246	613	— « —
Микитівська екон.	56	56	136	28	— « —
Першотравневий (Попівка)	89	2	439	224	— « —
Попівська с.р.	200	—	1134	583	Українська
Кардашівка	88	—	366	188	— « —
Попівка	132	—	768	395	— « —
Хвощівська с.р.	132	3	714	359	Українська
Хвощова	132	3	714	359	— « —
Ясенівська с.р.	273	4	1366	702	Українська
Галонівка	71	—	337	179	— « —
Лісова сторожка	1	—	5	1	— « —
Ясенок	201	4	1024	522	— « —
Всього по району:	5788	457	28988	14826	
Всього по 2 районах:	12371	1139	62548	35855	

Площа Боромлянського району становила 316,7, Тростянецького — 534,6 кв.км.

Наступний Всесоюзний перепис населення був проведений у січні 1937 року. Однак організація його була визнана керівництвом держави незадовільною, а дані так і не були оприлюднені.

Новий перепис відбувся в січні 1939 року. Під час його проведення були використані спеціальні заходи для підвищення точності обліку населення. Його стислі

підсумки були надруковані в 1939-1940 рр. Друга світова війна не дала можливості завершити обробку усіх зібраних матеріалів.

Тростянець: село, селище, місто

Президія Охтирського повітового виконкому на засіданні 18 жовтня 1922 р. вирішила селищами міського типу вважати Тростянець і Боромлю.⁴

Адміністративно-територіальна комісія Харківського губвиконкому підготувала проект постанови про перейменування в селища міського типу сіл Тростянець і Боромлі. 9 травня 1924 р. президія Харківського губвиконкому прийняла рішення про перейменування в селище міського типу с. Тростянець і порушила про це клопотання перед Президією Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету, який своєю постановою від 25 лютого 1925 р. "Зарахував село Тростянець до розряду населених пунктів селищного типу".⁵

Оргкомітет Президії Верховної Ради УРСР по Сумській області 5 травня 1939 р. прийняв постанову № 340 "Про перетворення селища міського типу Тростянець у місто":

"Беручи до уваги, що в селищі Тростянець проживає 11893 чол., з них: робітників, інженерно – технічних працівників та службовців, які зайняті в промисловості 6609 чол. У сільському господарстві зайнято лише 48 господарств з кількістю 200 чол. (об'єднані в колгосп). На терені селища є промисловість союзного значення: цукровий завод, клеєвий завод, спиртозавод, механізований цегельний завод та держмлин; республіканського значення: паркетно-мебельний лісопильний комбінат та маслозавод; обласного: держмлин та цегельний завод. Місцева промисловість складається з 4 промартілей. Валова продукція всієї

промисловості за планом 1939 року складатиме 23, 911 тис.крб. Через с. Тростянець проходить залізнична колія ст. Смородино та оборотним депо. Бюджет селищної ради в 1939 році складає 463 тис.крб., в тому числі на комунальне господарство виділяється 45 тис.крб. Оргкомітет Президії Верховної Ради УРСР по Сумській області ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Задовольнити клопотання Тростянецького райвиконкому та селищної Ради про перетворення селища Тростянець у місто, підпорядковане Тростянецькому райвиконкому, із збереженням за ним попереднього найменування.

2. Просити Президію Верховної Ради УРСР затвердити цю постанову.⁶

Згідно Указу Президії Верховної Ради УРСР від 12 липня 1940 року населений пункт Тростянець Сумської області віднесено до категорії міст із районним підпорядкуванням.

15 липня 1940 року відбулася перша сесія міської ради, на якій Тростянецьку селищну раду було перетворено на міськраду. У рішенні сесії говорилося: "Міська рада на своїй території зобов'язана встановлювати місцевий бюджет, керувати діяльністю підпорядкованих їй органів управління, забезпечувати охорону державного порядку, сприяти посиленню обороноздатності країни, забезпечувати дотримання законів і охорони прав громадян". Головою міськради було обрано Олексія Дмитровича Боговіса, який народився в с.Боромлі в 1914 році. Трагічна доля спіткала першого градоначальника: у 27-річному віці він був необґрунтовано засуджений місцевою "трійкою" до страти. Вирок був здійснений у Тростянці.⁷

РОЗДІЛ II

ТРОСТЯНЕЧЧИНА В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО- ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА БОРОТЬБИ ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (1917 – 1920 рр.)

ТРОСТЯНЕЧЧИНА В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

ПОГЛЯД НА УКРАЇНСЬКУ РЕВОЛЮЦІЮ

Жа початку ХХ століття більша частина території України входила до складу Російської імперії. Тяжке соціально-економічне становище Росії ще більше ускладнила перша світова війна. У лютому 1917 року у Росії перемогла демократична революція, результатом якої стало утворення двовладдя. Життя не покращувалося, революційна криза продовжу-

вала поглиблюватися. Зростав авторитет більшовицької партії на чолі з В.І.Леніним. Під її керівництвом у жовтні 1917 року перемогла Жовтнева революція. Її гасла – землю – селянам, фабрики - робітникам, ні – війні, мир – народам – підтримала більшість простого народу. Почалася громадянська війна й іноземна воєнна інтервенція. У ній перемогу здобули більшовики. У різні часи по-різному оцінювали події жовтня 1917 року. За радянського часу Велику Жовтневу соціалістичну революцію називали головною подією ХХ століття. Деякі історики сьогодні стверджують, що це був лише переворот і захоплення влади більшовиками. Звичайно, ставити остаточну крапку на цих судженнях ще дуже і дуже рано. Час – найкращий суддя історії. Але фактом залишається те, що Жовтнева революція мала надзвичайний вплив на подальший розвиток Росії і цілого світу протягом ХХ століття.

На фоні цих подій відбувалася Українська національно-демократична революція. На початку березня 1917 року була створена Українська Центральна Рада як громадська організація, що мала перетворитися на орган тимчасового державного правління незалежної України. У 1917 році в Україні утворилася складна політична ситуація. Можна стверджувати, що діяло аж три влади: органи тимчасового уряду Росії, ради робітничих і солдатських депутатів(більшовики) та уряд Центральної Ради. Остання діяла нерішуче, хоча її авторитет поступово у 1917 році зростав.

Шлях української революції був надзвичайно складним. У грудні 1917 року фактично на Україні стало два уряди, дві влади: уряд Центральної Ради у Києві і радянський (більшовицький) уряд у Харкові. У січні 1918 року російські війська під командуванням Муравйова захопили Київ. Центральна Рада запро-

шує в Україну німецько-австрійські війська. Авторитет Центральної Ради серед населення різко падає. 28-29 квітня 1918 року відбувається гетьманський переворот, який означає закінчення доби Центральної Ради і першого президента Української Народної Республіки М.С.Грушевського. У середині грудня 1918 року до влади приходять Директорія.

На початку лютого 1919 року радянські війська вдруге вступили до Києва. Крім цих подій, був наступ військ Денікіна і Врангеля, війна з Польщею.

Тією чи іншою мірою всі ці події відбилися на історичному розвитку нашого краю, населені пункти якого в той час входили до складу Боромлянської, Білківської, Дернівської, Жигайлівської і Тростянецької волостей Охтирського повіту Харківської губернії.

РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ У НАШОМУ КРАЇ

Перемога лютневої революції 1917 року привела до активізації суспільно-політичного життя в нашому краї. Люди виступали за корінні зміни, які б покращили їх життя. В Охтирському повіті у цей час працювали лише окремі члени партії більшовиків із демобілізованих солдатів і робітників.

У березні 1917 року було обрано Тростянецьку волосну раду робітників і селянських депутатів. Значну більшість у ній становили представники есерів і меншовиків. Рада проводила політику Української Центральної Ради. Почало діяти волосне земство, головою якого став управляючий маєтку Кеніга. Земство виконувало розпорядження тимчасового уряду.

• У кінці травня 1917 році за ініціативою члена Харківської партійної організації РСДРП(б) В.І.Межлаука в місті Охтирка створюється організація із десяти чоловік. У серпні більшовицька партійна організація з

десяти чоловік створюється у с. Тростянці.

- Протягом травня-червня 1917 року особливо загострилася боротьба селян за землю, проходить самовільне захоплення поміщицьких земель та вирубки лісів. Відбулися виступи селян у Тростянецькій, Боромлянській, Білківській, Дернівській і Жигайлівській волостях. На початку травня жителі в с. Боромлі захопили маєток поміщиці Линтваревої і розподілили між собою землю і майно.

- 6 червня 1917 року за ініціативою демобілізованого солдата Мар'єнкова в с. Печинах була створена сільська Рада у складі 20 чоловік.

- 9 червня 1917 року на мітингу робітників Тростянецьких ремонтних майстерень була створена профспілка, до якої ввійшли 300 чоловік.

- 21 червня 1917 року Смородинський земельний комітет оголосив про перехід лісу, що належав Кенігу, у власність сільської громади.

- Серпень 1917 року. На цукровому заводі в Тростянці створено нелегальний пункт для розповсюдження більшовицьких газет, які доправлялися із Харкова. Після розгрому корнілівщини більшовицькі газети стали легально розповсюджуватися серед населення.

- У серпні 1917 року у Тростянці створюється загін Червоної гвардії на чолі з більшовиком Володимиром Семеновичем Залавським. Це був один із перших загонів в Охтирському повіті.

- 9 вересня 1917 року на цукровому заводі в селі Тростянці відбувся з'їзд робітників і службовців цукрової промисловості Харківської, Курської і Полтавської губерній. Делегати від 34 цукроварень висловилися за встановлення восьмигодинного робочого дня, підвищення заробітної плати, роботу на цукрових заводах до 26 днів на місяць, за роботу у неділю підприємці повинні виплачувати подвійну заробітну

плату, звільнення робітників і службовців адміністрація може здійснювати лише з дозволу профспілки, звільненим виплачувати вихідну тримісячну допомогу. На з'їзді був обраний комітет профспілки цукрової промисловості.

- Наприкінці вересня 1917 року залізничники станції Смородине на підтримку сумських машинобудівників та друкарів м. Охтирки оголошують страйк.

- Восени 1917 року селяни масово переходять до розподілу поміщицьких земель і майна. У Тростянці був створений волосний земельний комітет.

- 25 жовтня 1917 року перемогла Велика Жовтнева соціалістична революція. Населення Тростянецької, Боромлянської, Дернівської, Білківської, Жигайлівської волостей на сходках підтримало Декрети про мир і землю, прийняті II Всеросійським з'їздом Рад. У краї продовжували діяти ради робітничих і селянських депутатів як представники Української Центральної Ради.

- 10 листопада 1917 року більшовики Охтирки, наслідуючи приклад робітників Петрограда, Москви і Харкова, на позачергових зборах партійної організації обрали революційний комітет під головуванням І.Ф.Гончаренка. У наступні дні ревкоми були сформовані в Боромлі та Тростянці. Охтирський ревком 2 грудня 1917 року усунув від влади повітового комісара Центральної Ради.

- У листопаді 1917 року для посилення політичної і організаторської роботи із Сум до Тростянця були направлені більшовики Тарасов і Семченко. Тарасова обрали заступником голови волосного ревкому. Тоді ж на пленумі повітового комітету партії більшовиків представник Тростянецького комітету відзначив, що "населення палко підтримує декрети Леніна".

- 16 листопада 1917 року на засіданні Охтирського

повітового земельного комітету, де обговорювався Декрет про землю, представник Тростянецького волосного земельного комітету заявив, що “у селян волості гаряче прагнення на основі ленінського декрету про землю забрати всі землі, житло та інвентар, що належить поміщикам, і передати їх під контроль Рад робітничих і селянських депутатів”. Цю позицію підтримали представники Боромлянської та Білчанської волостей.

- Кінець листопада – початок грудня 1917 року. На Дон, до генерала Каледіна залізницею їдуть офіцери - корнілівці. Командуючий військами на півдні країни В.О.Антонов-Овсієнко надсилає з Харкова залізничною лінією спеціальний бойовий загін. На станцію Смородине прибувають червоногвардійці під командуванням балтійського моряка Кривоноса. Розсіюються окремі групи корнілівців.

- Перша декада грудня 1917 року. Залізничники ст. Смородине вирішили не виконувати розпоряджень Центральної Ради про заборону пропуску ешелонів із хлібом і продовольством у Російську Радянську Республіку.

- 12 грудня 1917 року і Всеукраїнський з'їзд Рад у Харкові проголосив Україну республікою Рад. У роботі з'їзду брав участь делегат із Охтирщини

- 29 грудня 1917 року в Охтирці відбулися збори робітників, селян і солдатів, що повернулися з фронту. Їх учасники схвалили рішення ревкому передати владу не тільки в місті, але й у повіті Охтирській Раді робітничих, солдатських і селянських депутатів. Це число вважається офіційною датою проголошення радянської влади в Тростянецькій, Боромлянській, Білківській і Дернівській волостях. Після перемоги Жовтня першими органами влади робітників і селян стали військово-революційні комітети. Протягом січня 1918 р. у всіх

волостях краю були проведені з'їзди Рад робітничих і селянських депутатів. На них обирали виконавчі комітети Рад, яким ревкоми передавали свої повноваження.

• 12 січня 1918 року відбувся перший з'їзд Тростянецької волосної Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів у приміщенні бібліотеки Кеніга та дворянського зібрання. Колишній голова виконкому Г.Бондаренко про це згадував:

"У грудні 1917 року в Тростянці і навколишніх селах ще не були створені Ради. На своєму місці, хоч і деморалізований, залишався есерівський комітет. Діяло земство. Есери займали приміщення в центрі Тростянця, виступали там із демагогічними промовами. В один з грудневих днів 1917 року я, П. Ложечник і В. Столяренко завітали в цей комітет. За столом сидів його керівник Пивоваров.

- Чого ви тут сидите, пане есере?

- Я представник народу і ...

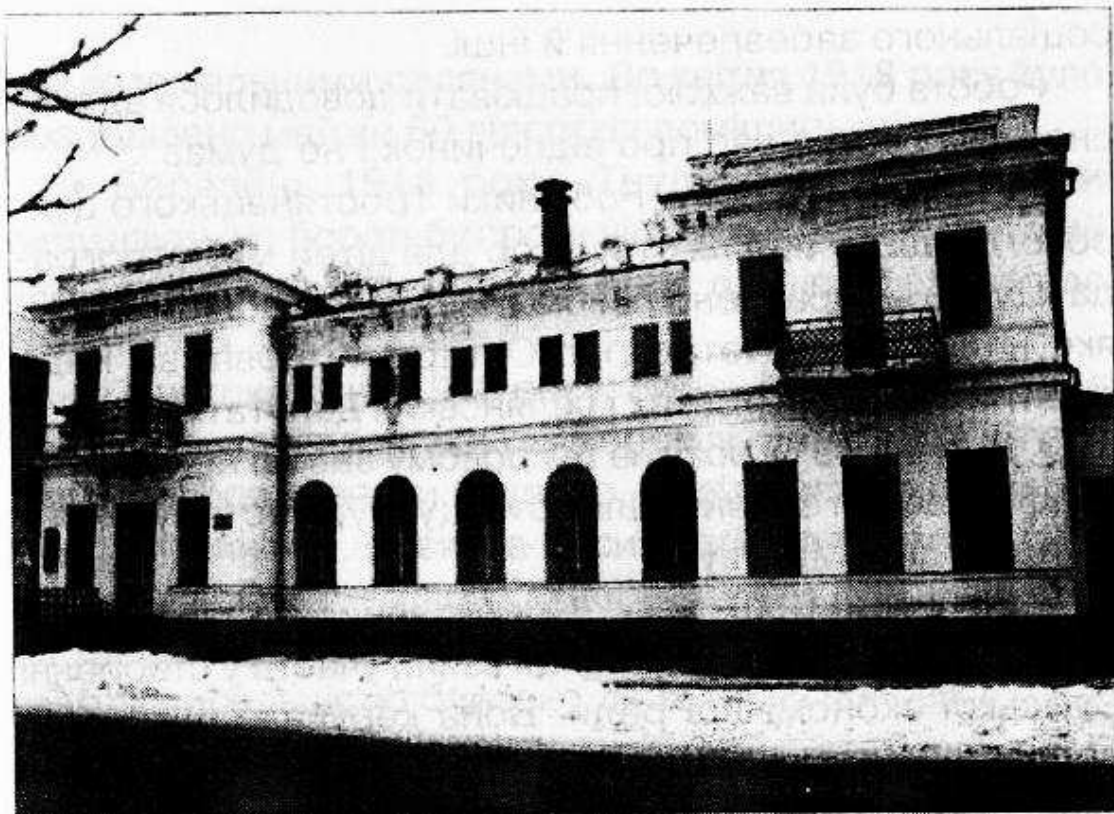
Ще щось хотів сказати він, та на півслові осікся. Ложечник показав такого матроського кулака, що той без зайвих слів позадував до дверей.

Таким же чином ми розігнали і земство, покінчивши із залишками старої влади в Тростянці.

Більшість із нас тоді ще не були членами більшовицької партії, але вважали себе більшовиками. З царських фронтів, з армії і флоту ми привезли з собою ідеї, на яких нас вже не один рік виховували більшовицькі агітатори.

Почали з того, що створили так звану "трійку", яка й провела організаційну роботу по створенню Ради робітничих, селянських та солдатських депутатів. У цю "трійку" ввійшли Пилип Ложечник, Юхим Шимко і я.

Із великою енергією взялися за роботу. У завкомі цукрозаводу на друкарській машинці надрукували

У цьому приміщенні бібліотеки Кеніга та дворянського зібрання відбувся перший з'їзд Тростянецької волосної Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів.

оголошення про волосну сходку або волосний з'їзд, як тоді говорили. З цими оголошеннями 13 наших представників розійшлися по селах.

На з'їзді тон задавали ті, хто йшов за Леніним, за більшовиками. Тут було 105 представників від усіх сіл волості, які повинні були обрати волосну Раду. Ці представники зібрались у приміщенні тодішньої бібліотеки Кеніга і зі свого складу обрали виконавчий комітет волосної Ради у складі 16 чоловік. До складу першого виконкому ввійшли Пилип Ложечник, Василь Столяренко, Денис Півненко, Олександр Головченко та інші. Мене обрано головою виконкому Ради депутатів.

Перше організаційне засідання новообраної Ради відбулося в приміщенні нинішнього клубу цукро-заводу. Тоді ми розподілили між собою обов'язки. Створено було відділи виконкому – земельний,

соціального забезпечення й інші.

Робота була важкою, працювати доводилося вдень і вночі. Та ніхто з нас про відпочинок і не думав".⁹

- Січень 1918 року. Робітники Тростянецького цукрового заводу виділяють цукор для дітей м. Петрограда. Цукор відправлено разом з іншим продовольством, яке надіслала у Петроград Охтирська повітова Рада робітничих, солдатських і селянських депутатів.

- 19 січня 1918 року на цукровому заводі Кеніга було конфісковано значну кількість цукру, частину якого відправили в Москву.

- 25 січня 1918 року. Представники заводського комітету цукровиків Тростянця взяли участь у створенні Сумської економічної ради. Вона керувала цукровою промисловістю і мала свій банк, який здійснював фінансування підприємств. Завдяки цьому цукровий завод вийшов із фінансових труднощів.

- Лютий 1918 року. У м. Харкові відбувся з'їзд представників волосних Рад селянських депутатів. На ньому розроблено заходи з проведення обліку всіх земель, складання списків тих, хто відчував потребу в землі, було вироблено правила розподілу її, намічено звернути особливу увагу на забезпечення допомоги бідності. Це були одні з перших документів, за якими накреслювалися шляхи ведення сільського господарства в умовах диктатури пролетаріату.

Делегатом на з'їзді від Тростянецької волості був робітник цукрозаводу Григорій Кожушко.

- Лютий 1918 року. У Тростянецькій волості розпочалась конфіскація маєтку Кеніга. Конфіскувалися цукровий та рафінадний заводи, паровий млин, паркетна фабрика та інші підприємства. На підприємствах було введено восьмигодинний робочий день. Ради Тростянця, Боромлі, Білки, Жигайлівки, Дернового почали розподіл поміщицької землі і майна між безземельними

і малоземельними селянами. До квітня 1918 року було розподілено майже 60 відсотків поміщицької землі.

- Березень 1918 року. Трудящі Тростянеччини вирушають на боротьбу проти німецьких військ. Великий загін тростянчан, семереньківців, станівців влився до радянських військ.

- Початок квітня 1918 року. Вдень і вночі напружено працюють залізничники ст. Боромлі. Завдяки їх чітким діям удалося вивезти єдиною, не відрізаною ще ворогом залізничною лінією на Баси і Готню велику кількість цінних вантажів – хліба, худоби, цукру. Організовано виїхав до Радянської Росії лебединський загін Червоної гвардії чисельністю близько двох тисяч чоловік.⁶

БОРОТЬБА ІЗ НІМЕЦЬКИМИ ОКУПАНТАМИ

ЧОМУ З'ЯВИЛИСЯ НІМЦІ В УКРАЇНІ

Жовтнева революція в Росії перемогла в час, коли йшла перша світова війна. Щоб зберегти її завоювання, радянська делегація на початку грудня 1917р. почала переговори з Німеччиною та її союзниками у Бресті-Литовському. На ці переговори прибула і делегація Української Народної Республіки. 27 січня 1918 року між Українською Народною Республікою і Німеччиною та її союзниками був підписаний мирний договір, згідно якого Німеччина й Австро-Угорщина, ставши союзниками УНР, зобов'язувалися допомогти їй відновити контроль над усією територією держави і сприяти виведенню російських військ. Уряд Української Народної Республіки взяв зобов'язання поставити до Німеччини й Австро-Угорщини 60 млн.пуд. хліба, 2 млн. 750 тис.пуд. худоби у живій вазі, багато картоплі, цукру, сала. У свою чергу союзники пообіцяли надати Україні сільськогосподарські машини, вугілля, сіль. Цей договір вважався великим успіхом української дипломатії.

Переговори країн німецького блоку із Росією затягувалися. У лютому 1918 року почався наступ німецьких військ.

ДРУГИЙ КОМУНІСТИЧНИЙ ПОЛК

У цей час у повітовому місті Охтирці формуються загони Червоного козацтва. Тоді, в лютому 1918 року, було сформовано й Тростянецький загін. Разом з Охтирським він виїхав залізничним ешеленом до Харкова. Загальне командування загонами здійснював голова Охтирського повітового комітету РКП(б) І.Ф.Гончаренко.

Уже в Богодухові ешелон обстріляли гайдамаки. З боєм пробивалися і через станцію Основу. Так було аж до самого Луганська. Тут із загонів було набрано добровольців і ними укомплектовано екіпаж спеціального бронепοїзда, який без зупинки помчав до Новочеркаська, де були білогвардійці-каледінці. Не доїжджаючи до цього міста, бронепοїзд із гармат зруйнував залізничну колію. Через це білогвардійці не могли відправити своїх поїздів на Ростов і у паніці втекли за Дон. Цікавий такий факт: генерал Смирнов під час загальної паніки, що панувала в стані білих, сховався до товарного вагона. Тут він був виявлений червоними бійцями і розстріляний.

Після цього Охтирський, Тростянецький, Люботинський та інші загони в пішому строю охороняли ешелони відступаючої в бік Царицина армії, якою командували К.Є.Ворошилов і М.Руднєв.

Коліями залізниці рухалося до 40 ешелонів, у яких було багато червоногвардійців, робітників і їх сімей. Наші загони, йдучи в ар'єргарді, увесь час стримували натиск наступаючих білокозаків. Часто доводилося вести жорстокі оборонні бої і в той же час ремонтувати

пошкоджену білими попереду червоного війська залізницю. Так було на всьому шляху від станції Лихої до Морозовської. Білі весь час нападали, особливо ночами. Вони зірвали міст через Дон, тому довелося робити понтонну переправу. Однак всі вагони ешелонів були збережені.

Недалеко від Царицина Охтирський, Тростянецький і Люботинський загопи одержали наказ направитися в Карпівку. Тут із цих загонів було сформовано Другий комуністичний полк. Відразу ж полк виступив на фронт у район Калача. Місто було звільнене, а білокозачі отамани і осавули – частково знищені, а інші втекли за Дон, залишивши велику кількість продовольства, худоби і іншого, награваного у населення, добра.

Воїни Другого комуністичного полку, в складі якого були й тростянчани, у 1918 році вели героїчні бої на Царицинському фронті. Пізніше вони стримували наступ на Царицин військ білогвардійських генералів Краснова, Мамонтова і воювали з Денікіним.¹⁰

ПОЗИЦІЯ ТРОСТЯНЕЦЬКОЇ ВОЛОСНОЇ РАДИ СТОСОВНО МИРУ З НІМЕЧЧИНОЮ

Німецькі війська продовжували наступати. За пропозицією В.І. Леніна 25 лютого 1918 р. усім губернським і повітовим Радам та земельним комітетам було надіслано телеграфний запит про ставлення до нових умов миру, пред'явлених німецькими імперіалістами.

У телеграмі Тростянецького з'їзду Рад Надзвичайному з'їзду Рад говорилось, що трудящі Тростянецької волості Охтирського повіту продемонстрували глибокі патріотичні почуття з приводу справи В.І. Леніна, у правильному розумінні обставин часу, глибоко вірять у перемогу ідей Великого Жовтня. Ось текст телеграми:

“Из Тростянца.

9 марта 1918 года. Москва, Чрезвычайный съезд Советов солдатских, рабочих и крестьянских депутатов. Срочно, военная.

Выслушав доклад по текущему моменту на заседании 9 марта Тростянецкого волосного Совета крестьянских, рабочих и солдатских депутатов, членов Совета, командированных Харьковским исполнительным комитетом, товарищей Чернекова и Тарасова принята предложенная резолюция. Принимая во внимание периодическое движение Великой русской революции, исходя из точки зрения классовой борьбы, признать правильным действие Совета Народных Комиссаров, в принципиально занятой позиции и ведущих беспощадную борьбу с мировым капиталом, а также классом эксплуататоров, в момент явного контрреволюционного нашествия немецких юнкеров, белогвардейцев, — признать призвать весь сознательный трудовой пролетарский народ под ружье для беспощадной борьбы с нашествием на Советскую республику. Постановили горячо приветствовать Совет Народных Комиссаров и выразить полную уверенность в проводимой политике Совета Народных Комиссаров. Только Совет Народных Комиссаров сможет не только закрепить русскую пролетарскую революцию и создать в общеевропейском масштабе условия для раскрепощения трудовых масс рабочих.

Со своей стороны выработают полную готовность положить все свои силы для укрепления российской пролетарской власти в лице Совета Народных Комиссаров.”

Брестський мир було укладено.

Смородинські залізничники не залишили окупантам жодного паровоза і вагона. Коли німці були неподалік від Тростянца, біля депо приготували до відправлення

єдиний паровоз і при ньому вагон. До вагона зайшли місцеві червоно-гвардійці – робітники і матроси. Машиніст Антон Селе-генъ дав прощальний гудок і рушив зі станції.

СТРАЙК РОБІТНИКІВ ЦУКРОВОГО ЗАВОДУ

У березні-квітні 1918 року німецькі війська окупували майже всю територію України. 2 квітня вони встановили контроль над Тростянецьчиною. Іноземні війська населення сприйняло як окупантів, і це було не випадково. Завойовники встановили жорсткий режим. Діяли каральні загони. Робітників і селян за непокору розстрілювали. 29 серпня 1918 року у Тростянці німці заарештували 33 робітників цукрового заводу, з яких шістьох відправили на розправу до Охтирки.

Стосунки між населенням Тростянця і окупантами дійшли до крайнього напруження. Вибухнув страйк робітників цукрового заводу. З нашої точки зору, він відбувся 30 або 31 серпня 1918 року. Учасник страйку, робітник електростанції цукрового заводу І.Бутримов згадував: "Адміністрація тростянецьких заводів (директор і віце-директор – ставленики капіталіста Кеніга) люб'язно надала будинки для розміщення окупантів – так звану казарму на цукровому заводі, де перед цим жили робітники(останніх було виселено), територію млинзаводу, Круглий двір, дачу Веселе. Комендантом гарнізону були заборонені мітинги, збори робітників, введено колоніальний режим, всюди патрулювали кінні і піші окупанти.

Робітники і селяни з перших же днів окупації відчули "турботу" про їх інтереси з боку Чорної ради (так вони називали Центральну Раду, з благословення якої на території України з'явилися німецькі війська). На наших очах ворог десятками тисяч лудів вивозив із Тростянця

цукор, хліб, худобу і ліс, а солдати грабували населення і награване відправляли до Німеччини. Навіть гусей забирали на луках і гнали до себе на Веселе.

Заробітна плата видавалась із великими перебоями. Серед робітників спостерігалася велика ненависть до окупантів і вона вимагала виходу. Тому, коли пройшла чутка, що відбудеться мітинг, усі робітники цукрового і рафінадного заводів зібралися на нього. Місцем проведення мітингу в нас завжди був майданчик складу. Перед початком мітингу всі раптом побачили, що сюди прибув німецький комендант разом із солдатами. Зловісно поблискуючи тесаками, примкнутими до гвинтівок, солдати оточили трибуну, а на неї піднявся комендант разом із перекладачем. Але ми не звертали уваги на всі ці незрозумілі для нас приготування. На трибуну зійшли двоє робітників і вчитель Г.І. Радченко.

Німці виставили велику групу солдатів також біля входу на заводське подвір'я. Та, незважаючи на все це, мітинг розпочався. Його відкрив один із робітників, що був на трибуні, і надав слово вчителю.

Промову свою він почав словами, що наша революція в небезпеці, що Центральна Рада продала Україну чужоземцям, які грабують народ і вивозять все з нашої землі, а робітничі сім'ї голодують. Шум схвалення пройшов серед робітників, коли він закликав усіх не давати німцям вивозити народне добро.

Це була дохідлива промова, вона пронизувала серце кожного, вселяла ненависть до окупантів і прагнення до боротьби з ними.

Коли ж оратор почав говорити про те, що німецькі робітники і солдати за прикладом російського народу піднімуть революцію і скинуть свого кайзера, комендант перервав промову Г.І. Радченка, вихопив пістолета і почав заарештовувати виступаючого та штовхати його

вниз, до солдатів. Та робітники в одну мить обеззброїли солдатів, а заводський гудок призивно загудів. Комендант, побачивши те, що сталося, дрижачою рукою не міг вкласти пістолета до кобури.

На ревіння гудка робітники, які були ще на зміні, кидали роботу і приєднувалися до мітингуючих, а хто був вільним від чергування, теж поспішав до заводського двору. Відсторонивши німців, робітники відкрили заводські ворота.

Після цього до роботи вже ніхто не приступав, вимагаючи закінчення мітингу. Робітники звільнили Радченка, з трибуни взяли його на руки і рушили з заводського подвір'я на вулицю, щоб продовжити мітинг на площі в Тростянці.

Німці перегородили шлях робітникам, виставивши біля свого збройного складу два кулемети і направивши їх стволи в бік демонстрації, що стихійно виникла, але це не злякало нікого. Комендант поставив вимогу повернути гвинтівки солдатам, а робітники вимагали пропустити їх у центр Тростянця.

Гудок ревів, робітники йшли лавою, і німці змушені були прибрати кулемети. Всі, несучи Радченка на руках, рушили шосейною дорогою до нинішньої вулиці Горького. На вулиці до них приєдналась частина робітників із паркетної фабрики і лісопильного заводу, жителі.

Була велика демонстрація, ми йшли, вишикувавшись шеренгами, попереду колишні фронтовики — солдати і матроси. Ми, юнаки, теж йшли тут же, наслідуючи приклад старших.

Дорогу нам знову перегородили німці. Виставивши вперед гвинтівки з багнетами, вони йшли на нас, вишикувані клином. Цей тевтонський клин мав розрізати нашу колону. Але ми йшли на площу продовжувати мітинг.

Вгодований, невисокого зросту німець, який ішов попереду інших, крикнув: "Век!" і вдарив мене прикладом гвинтівки. Не минуло й миті, як два матроси, що йшли поруч зі мною, ударами ніг збили німця з дороги, а його гвинтівка заgrimіла геть. Після цього німці боягузливо повернули назад, при чому вже не дорогою, а попід парканом млинзаводу. З воріт підприємства на нас дивилися дула кулеметів, а з площі, де зараз сквер імені Горького, німці направили на демонстрантів прямою наводкою три гармати.

Але ніщо нас не злякало. Прорвавши стрій солдатів, робітники ринули на площу. Прибулий комендант гарнізону не дозволяв продовжувати мітинг. Зав'язалися переговори через перекладача, німці знову вирвали в нас Г.І. Радченка і заарештували його. Разом із кількома заарештованими, під посиленою охороною німців, вчителя відвели у двір млинзаводу.

А заводський гудок знову заревів, підіймаючи тривогу, площа наповнювалася робочим людом. Із настанням сутінок нам все ж вдалося звільнити від німців Г.І. Радченка. Цей страйк, який відбувався протягом півдня, і демонстрація вселили робітникам упевненість у тому, що вороги будуть переможені."

Під час німецької окупації у Тростянці діяв підпільний більшовицький осередок у складі 7 і ревком, до якого входило 5 чоловік. До партійного осередку входили: Столяренко, Зубченко, Горошко; Васильченко, Бондаренко, Торяник, Онищенко.

ЮНАЦЬКИЙ ЗАГІН У БОРОМЛІ

У селі Боромлі окупанти встановили режим грабінництва і насильства. Кожного дня вони відправляли на залізничну станцію награвоване майно і вивозили його в Німеччину. У травні 1918 року кайзерівський загін

постав під контроль роботу парового млина братів Тищенків. Сюди населення примусово звозило зерно, з якого виробляли високоякісну муку для Німеччини. Із таким беззаконням населення не змиралося. Стихійно юнаки утворили загін і роззброїли німецьких солдатів, які вимушені були залишити село. На базі загону створюється озброєна організація юних комуністів як підрозділ Сумської організації. До її складу входить більше трьох десятків чоловік. Вони навчаються військовій справі в одній із кімнат попівського будинку, а для військових занять використовують сад.

Та незабаром новий німецький загін знову прибув у село і юним комуністам довелося йти у підпілля.

Цікава біографія М.С. Різниченка (народився в 1894 році). Із приходом у Боромлю німецьких окупантів у квітні 1918 року він тікає з села і вступає в партизанський загін Фролова, що діяв у Лебединському і Охтирському повітах.

Потім навчався на військових курсах у Сумах, боровся з денікінцями. І знову військові курси, тепер уже в Москві. Наступ генерала Юденича на Петроград перервав навчання. Різниченкові випало щастя бачити і слухати вождя революції В.І. Леніна. На все життя запам'ятав він промову В.І. Леніна, з якою вождь звернувся до курсантів, які відправлялися на фронт проти Юденича. Поранення на фронті, потім знову боротьба проти Денікіна. У рядах Червоної Армії, що звільняла село Боромлю в грудні 1919 року від денікінців, був і Різниченко. Потім врангелівський фронт. Із рядів Червоної Армії він демобілізувався у 1922 році. М.С. Різниченко нагороджений орденом Червоної Зірки.

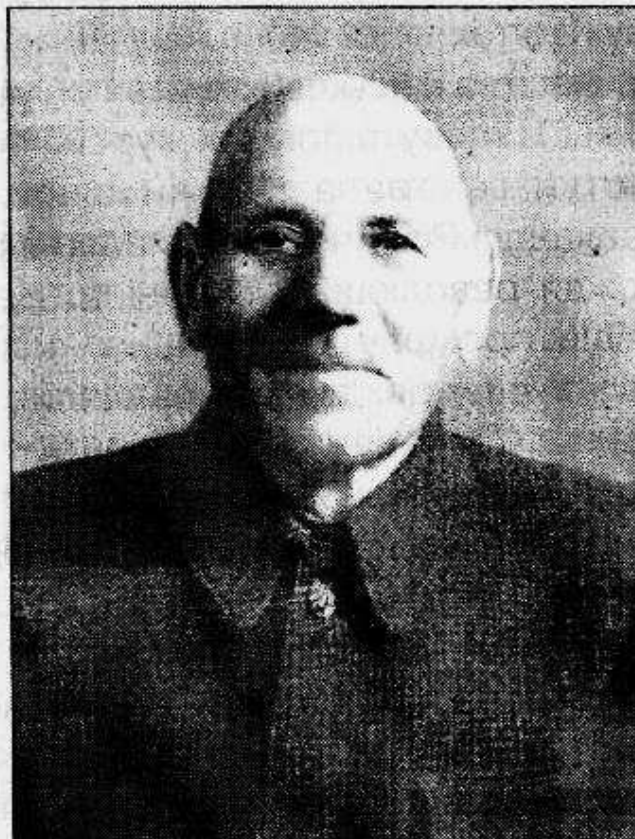
Разом із окупантами повернулася поміщиця Линтварева, яка відібрала у селян колишню свою землю і сільськогосподарський реманент.

ТРОСТЯНЕЦЬКИЙ ПАРТИЗАНСЬКИЙ ЗАГІН

Головну роль у звільненні Тростянця від каїзерівський військ, яке відбулося 28 грудня 1918 року, відіграв Тростянецький партизанський загін. Він же взяв участь у звільненні Охтирки (1 січня 1919 року).

Про організацію та діяльність партизанського загону розповідає заступник командира Олександр Володимирович Садовничий: "У жовтні 1918 року до с. Смородине прибуло чотири чоловіки.

Зустрівшись біля школи зі мною та моїми односельчанами Павлом Шимком і Федором Наливайком, вони почали цікавитись, чи є в селі німці і петлюрівці, який настрій народу. Ми розповіли їм про обстановку в селі, повідомили, що населення дуже незадоволене окупантами.

*Я. О. Кириченко —
член Тростянецького партизанського загону.*

Другого дня нас зібралось у приміщенні школи вже чоловік 30. Прибулі товариші відрекомендували себе представниками Харківського підпільного ревкому. Високого, поголеного, називали Леонідом (прізвище його так і залишилося невідомим), Лепченко носив чорну бороду, а молоді люди були братами Григорієм і Арсенієм Червинськими.

Лепченко робив коротке повідомлення, в яких справах вони прибули до нас: організувати населення для виступів проти окупантів і петлюрівців. Тут же присутні вирішили по черзі переховувати в себе підпільників. Кількома днями пізніше на спеціальному засіданні було обрано місцевий ревком, до якого ввійшло кілька товаришів, у тому числі і я. Членам ревкому доручили виявляти наявність зброї і організувати її добування, готувати активний виступ для вигнання окупантів, не давати ворогам проводити контрибуцію серед населення і відправляти продовольство до Німеччини, створити партизанський загін. На той час ревком мав лише 2 гвинтівки, 4 мисливських рушниці та 3 німецьких гранати.

Ми дізналися, що в лісництво Веселе для озброєння петлюрівської варти привезено гвинтівки і кулемет. Ревком прийняв рішення: захопити цю зброю. Увечері 18 чоловік – Леонід, Арсеній, брати Якимці, Яків Кириченко, Павло Шимко, Самійло Таран, брати Кудрі, Федір Наливайко, Микола Борисенко, автор цих рядків та інші товариші – вирушили на операцію.

Лепченко і Григорій Червинський у цей час вже були в селі Кам'янецькому, де проводили роботу по залученню добровольців до нашого партизанського загону.

Прибувши на Веселе, ми перш за все перервали телефонний зв'язок лісництва з Тростянцем. Нам необхідно було обеззброїти варту і лісничого Краснопольського.

— Негайно здайте зброю, — була наша вимога до петлюрівців, — інакше почнемо кидати у вікна гранати.

Перелякані петлюрівці почали подавати нам у квартиру гвинтівки прикладами вперед (так і наказали їм).

На вимогу Леоніда Краснопольський спершу пообіцяв здати зброю. Але через деякий час із його будинку було відкрито вогонь.

Микола Борисенко підвів руку з німецькою гранатою, щоб кинути її у вікно. Та сталося несподіване. Граната вибухнула у його руці. Він був убитий осколками тут же на місці, а Павла Шимка і мене поранило.

*П. Шимко — член Тростянецького партизанського загону.
Фото 1918 р.*

Нас перев'язали в будинку М.Є. Тарана в с. Смо-
родине. Розмовляти Павло не міг. Ми інструктували
бійця, що в разі, коли його виявлять петлюрівці, він
повинен удавати з себе німого від поранення. Павло
Григорович із честю виконав вказівку і, незважаючи ні
на що, нікого не видав.

Після цього керівництво загону перейшло до с. Ка-
м'янецького. Ми понесли втрату: Леонід був виданий
провокатором, схоплений німцями і петлюрівцями і
розстріляний.

Поранення Павла Шимка було тяжким. У лікарні в

*С.А. Таран — член Тростянецького партизанського загону
Фото 1918 р.*

Тростянці, куди його спершу помістили, він довго бути не міг — петлюрівці посилено розшукували учасників операції на Веселому. Біля його ліжка вже стояв вартовий-петлюрівець. Тоді партизани таємно вивезли пораненого з лікарні і переправили до села Кам'янки, де його лікував місцевий фельдшер В. Галущенко, що добре ставився до партизанів.

У цей час у с. Кам'янецькому вже зібралася значна група партизанів. Було створено ревком. Всю роботу очолював Лепченко. Петлюрівці посилили облави, добивалися вже й до Кам'янецького. На спільному засіданні представників сіл Смородине і Кам'янецького вирішили організувати збройний виступ проти німців і гайдамаків.

Командиром об'єднаного загону обрали О.Ф. Васильченка, який прибув сюди з Охтирки, політкомом Лепченка, а заступником командира — мене. 28 грудня вночі партизани з Кам'янецького рушили в с. Смородине. Їх було понад 20 чоловік — Степан Синявін, Кирило Мартем'янов, Іван Бабін і інші. У Смородиному зібралася чоловік сто. Смородинський ревком виготовив червоний прапор із написом: "Хай живе вождь світової революції Ленін!".

Провели мітинг. Лепченко розповів про завдання партизан, представив їм командира загону — О.Г. Васильченка. У свою чергу Васильченко познайомив усіх із планом наступу на Тростянець, попередив, щоб був порядок і дисципліна.

О четвертій годині ранку всі вийшли в дорогу. Попереду розвівався червоний прапор. Одна група партизанів попрямувала в район станції, а друга розосередилася на місці, де нині маслозавод. Тут партизанами командував Григорій Червинський, який мав завдання непомітно підійти до Тростянця і, в певний момент, атакувати головну контору підприємств Кеніга та млинзавод, де були німці. Основна група, в якій бу-

Група партизанів с. Смородине. Зліва направо сидять: Ф. А. Якимець, А. В. Шимко, К. А. Кудря.
Стоять: Г. А. Таран, В. В. Шимко, К. Я. Бова, Є. Г. Шимко. К. Л. Кудря був членом ревкому.

ли Васильченко і я, ввійшла в Тростянець із боку станції. Все пройшло дуже добре. Обидві групи діяли активно: захопили головну контору, млинзавод, Круглий двір, приміщення петлюрівської варти. За допомогою робітників-тростянчан зайняли район цукрового заводу.

Світало. Лепченко дав розпорядження дзвонити в набат. На площу біля головної контори почав збиратися народ. Лепченко виступив із промовою, і після цього до нашого загону почали записуватися добровольці. За короткий час загін виріс до трьохсот чоловік.

Наше керівництво вирішило наступати на Охтирку. На станції Смородине на платформу встановили гармату (правда, вона була без замка), і в кількох вантажних вагонах розмістили партизанів, під'їхав паровоз, і наш "бронепоїзд" був готовим. Зі станції Кириківки в Охтирку дали телеграму німецькому і петлюрівському командуванню:

"Наступає бронепоїзд передового загону регулярного червоного війська. Здавайтесь, інакше будемо вести обстріл із гармат".

За кілометр від міста підірвали дві гранати, імітуючи гарматний обстріл. Місто було нами взяте".¹²

1919 РІК: ВІДНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ І НАСТУП АРМІЇ ДЕНІКІНА

На початку 1919 року, після вигнання німецьких окупантів і петлюрівців, у Тростянці створено ревком, який почав проводити роботу із відновлення радянської влади. 23 лютого 1919 року відбувся другий з'їзд рад робітничих і селянських депутатів Тростянецької волості, на якому було обрано виконавчий комітет у складі 11 чоловік. До нього ввійшли Залавський, Фоменко, Бондаренко, Турченко, Торяник, Матвієнко, Горошко, Васильченко і інші. На з'їзді було 68 делегатів від населених пунктів волості.

В.С. Залавський і Ключко — активні учасники революційних подій на Тростянецьчині. Фото 1918 р.

У рішенні, прийнятому з'їздом, говорилось: "Ми, делегати, висловлюємо свою вдячність партії за стійке проведення в життя принципів демократії, посилаємо своє привітання В.І.Леніну як вождю всенародного пролетаріату".

Поступово налагоджувалося мирне життя, відновлювалася робота установ і підприємств. Весною 1919 року здійснена націоналізація цукрових заводів та деревообробного підприємства.

Відновили роботу партійні організації комуністів сіл Тростянця і Боромлі.

У кінці березня 1919 року в Тростянці був створений перший комсомольський осередок на цукровому заводі. Його очолив М.Й.Щербак. Активістами осередку були Іван Головченко та Михайло Пономаренко. Секретарю комсомольського осередку Михайлу Щербаку було п'ятнадцять років, але він виділявся серед своїх товаришів кмітливістю, завжди був серед молоді, виступав на мітингах, був членом частини особливого призна-

чення. Поряд із цим встигав працювати контролером на цукроварні. Продовжував керувати осередком навіть під час денікінської окупації. У 1920 році Михайло воює кулеметником на бронепоезді "Блискавка" проти польських загарбників. Наприкінці 1920 року повертається в Тростянець і знову очолює комсомольський осередок. У двадцять років стає членом партії більшовиків. У 1925 році його переводять інструктором окружному Спілці Молоді України, через рік – він завідує Тростянецьким райсільбудом, кілька років працював на партійній роботі. За цей час виявив себе здібним організатором і керівником. У 1937 році закінчив заочно Центральний інститут харчової промисловості і до війни працював директором цукрових заводів на Сумщині, Полтавщині, в Куйбишеві. Війна застала Михайла Йосиповича на Полтавщині. Із початком Великої Вітчизняної війни на фронті у діючій армії. У званні майора був комісаром батальйону. Загинув 25 жовтня 1942 року.

У волостях краю організовуються комітети бідноти. У Боромлянській волості він був створений на початку квітня 1919 року на чолі з бідняком Я.В.Гудзенком.

Селяни сподівалися отримати землю. Більшовики одним із найголовніших своїх завдань на Україні вважали вирішення аграрного питання. Була проведена конфіскація нетрудового землеволодіння – поміщицьких, церковних, монастирських та удільних земель. Але з конфіскованих земель селянство отримало лише третину. Землі заможного селянства у 1919 році розподілити не встигли. Значна частина земель залишалася за державними підприємствами. У нашому краї колишні землі маєтку Кеніга залишилися власністю цукрового заводу. Аграрна політика більшовиків не виправдала сподівань селянства. За визначенням В.І.Леніна, це привело до підтримки армії Денікіна

значною частиною селян. Дуже часто на місцях основною умовою наділення землею ставився перехід до її колективного обробітку, організація комун і артільей.

Тростянецький волосний земельний комітет у березні 1919 року звернувся до жителів волості:

“Турбуючись про успішне проведення сільсько-господарської кампанії в поточному році і найбільш вигідне для безземельних і малоземельних селян вкладення їхньої праці, що забезпечує їх існування без голоду і недоїдання, звертається до всіх робітників та селян, які бажають організовуватись у комуні і товариства із обробітку землі, записуватись у земельному відділі Тростянецького виконкому.

Маючи ці списки, земельний відділ буде організувати комуні на приватновласницьких землях або з'єднувати землю всіх малоземельних і прирізати до неї невивстаючи за нормою площу для кращого її обробітку і одержання високих урожаїв.

Посівний матеріал, знаряддя та живе тягло також будуть надаватися цим комунам і товариствам на допомогу по веденню господарства.

Всі подробиці із цього питання будуть оголошені при обговоренні спільно з товаришами, які записалися”¹³

Однією з перших була створена коммуна в Толочковому (біля с. Люджі), яка мала назву “Заря жизни”. До неї ввійшов 21 селянин.

У 1919 році тростянчани зібрали для голодуючих дітей Росії 500 пудів цукру, 62 пуди картоплі, 45 пудів пшениці та 18 тисяч карбованців грошима.

Весною 1919 року був створений тростянецький комуністичний загін у складі майже ста бійців. Його командиром був призначений секретар військкомату М.Ф. Харченко. Він згадує:

“Наш комуністичний загін відразу повів боротьбу з

різними контрреволюціонерами і бандитами. Ми не раз виїздили в урочище Червоне на ліквідацію банд і в інші місця. Поряд із виконанням багаточисленних адміністративних обов'язків я навчав бійців свого загону військовій справі.

На той час, коли з півдня нашої країни посунули білогвардійські банди Денікіна, загін вже був добре навчений і озброєний. У ньому, зокрема, були такі бійці як М.Л.Турченко, що пізніше став командиром Охтирського комуністичного загону, а ще пізніше – командиром полку незаможного селянства, П.С.Торяник (людина трагічної долі: будучи пораненим, потрапив до рук денікінської контррозвідки і після катувань – розстріляний), С.Ф.Матвієнко (в 1935 році загинув під час аварії семимоторного літака "Максим Горький"), П.І.Зубченко, П.Д.Ложечник і інші".¹⁴

Весною 1919 року почався наступ армії Денікіна. Денікінські війська швидко просувалися по Україні.

У Тростянці в цей час діяли ліві есери, націоналістичні організації молоді – КЮС, юнскауті. Ліві есери організували кілька антирадянських виступів.

Тростянчани прийняли найактивнішу участь у формуванні Охтирської комуністичної роти для боротьби з білогвардійцями. Ф.Бондаренко про це розповідає так:

"Білогвардійські полчища загрожували Харкову. Я, в недавньому минулому електрик Тростянецького цукрового заводу, був у той час, у 1919 році, начальником Охтирської повітової надзвичайної комісії. За рішенням повіткому КП(б)У стала терміново формуватись Охтирська комуністична рота

19 червня. Ясний сонячний день. На площі в місті зібралося багато народу. Обличчя бійців суворі і зосереджені. Поруч із юнаком, комсомольцем Свердліним, – 60-річний столяр Іван Шевцов.

Розпочався мітинг. Від імені повітового комітету партії з промовою виступив секретар повіткому тов.Сиротенко. Виступали члени ревкому, повітовий військовий комісар. Всі промовці закликали бійців відстояти Радянську владу, розгромити Денікіна, битися до останнього патрона.

Із словом-відповіддю виступив командир роти тростянчанин Михайло Лук'янович Турченко. Він поклявся виправдати довір'я партії, воювати до перемоги.

Гримить багатоголосе "ура". Всі співають "Інтернаціонал".

Під звуки музики рота вирушила на вокзал. Я був командиром першого взводу комуністичної роти Бадьоро крокували в шеренгах тростянецькі робітники Павло Світенко, Микола Тарасенко та інші товариші.

Бійці роти сіли в залізничні вагони і вирушили на захист червоного Харкова. На станцію Харків-Південна прибули надвечір. Душно і безвітряно. Чути близьку артилерійську канонаду. Місто на осадному стані, вулиці пустельні. Рота розміщується в казармах на Сумській. Вночі ніхто не спав, прислухаючись до частої кулеметної стрілянини.

Рано-вранці пролунала команда: "Рота, шикуйсь!" Разом із шостою ротою Мелітопольського полку вступаємо в бій проти білогвардійців у районі Південного вокзалу. Незабаром ми потрапили у важке становище під натиском переважаючого противника виявилися відрізаними від інших червоних частин. З боями залишали місто. Нарешті вдалося зв'язатися зі штабом О.Я.Пархоменка, який командував бригадою. Наша рота була підсилена кулеметом "Максим".¹⁵

У липні 1919 року В.І. Ленін написав листа: "Всі – на боротьбу з Денікіним!". У цьому ж місяці військово-революційний комітет Тростянецької волості прийняв відозву до жителів:

"Товариші робітники і селяни! Кому дорогі завоювання революції, всі -- до зброї!

Іде Денікін. Окремі темні спантеличені люди думають, що цей царський холоп принесе їм білої булочки. То нехай вони спитають у біженців Донецького басейну, які покинули свій останній куток і тікають від Денікіна, вони знають і розкажуть, чим начинені його білі булочки. У середині їх - отрута рабства, під ярмом якого довгі роки стогнали робітники і селяни. Денікінські булочки -- це ліхтарні стовпи, на яких по кілька днів висіли трупи повішених непокірних йому робітників. Денікінські булки -- це поміщики, їх управителі, які повернуть відібрані в них економії, заберуть у селян новий урожай і створять для них ще більш жорстоку кріпацьку кабалу. Б'є останній і вирішальний час. Революція наказує: швидше за гвинтівку, всі -- на фронт під червоні радянські знамена!".

На мітингу громадян с.Бранцівки Жигайлівської волості було ухвалено резолюцію такого змісту:

"Заслухавши доповідь про поточний момент і враховуючи небезпеку, яка загрожує робітникам і селянам від денікінських банд, ми, громадяни с.Бранцівки, клянемося, що будемо допомагати всім необхідним нашим товаришам, які вступили до лав Червоної Робітничо-Селянської Армії для захисту нашої свободи".

На фронт боротьби з Денікіним відправилися тростянецькі комуністи і комсомольці. Повітовий комітет партії звернувся до них зі словами полум'яного заклику: "Привіт вам, хто йде на захист робітничо-селянської республіки, хто високо підняв прапор Комуністичної революції! Сміливо і дружно вперед!".

У липні 1919 року фронт підійшов до р. Ворскли. До Тростянця прибув штаб групи військ, якою командував герой громадянської війни Олександр Якович Пархоменко. Штаб розмістився у приміщенні колишньої

бібліотеки Кеніга (нинішнє приміщення Палацу дітей та юнацтва).

До складу військ О.Я.Пархоменка ввійшов Тростянецький комуністичний загін на чолі з М.Ф.Харченком. Він був призначений спершу ад'ютантом штабу, згодом очолив розвідку, а потім став начальником штабу бригади 41-ї стрілецької дивізії. Микола Федорович народився у бідняцькій сім'ї. Батько працював у маєтку Кеніга, мати – пралею. Особисто знав, що таке війна, беручи участь у боях першої світової війни у чині прапорщика. У 1935 році, закінчивши інститут, став архітектором. За його проектами споруджені будинки в Харкові та Донбасі.

Війська О.Я.Пархоменка завдавали відчутних ударів білогвардійцям і на тривалий час затримали їх наступ. За героїчні бої в липні-серпні 1919 року О.Я.Пархоменко був нагороджений другим орденом Червоного Прапора. Вирішено було будь-що зупинити наступ ворога. У бій ішли все нові й нові підрозділи червоних військ. Але командир однієї з частин, колишній полковник царської армії, в районі Кириківки раптом перейшов на бік Денікіна і відкрив фронт. Денікінці скористалися цим, перейшли в наступ і прорвалися вперед. Війська відступали з боями.

У районі станції Смородине активно діяв бойовий екіпаж бронепοїзда "Молния", очолюваний помічником командира Охтирського радянського полку, членом ревкому і Тростянецького парткому В.Залавським. Бронепοїзд відходив останнім, ведучи з своїх гармат нищівний вогонь по ворогові.

7 серпня 1919 року с. Тростянець і всі населені пункти нашого краю були окуповані армією Денікіна.

Білі встановили тут, як і всюди, режим антинародної буржуазно-поміщицької диктатури. Комуністів, комсомольців, передових робітників і селян розстрілювали.

Петро Степанович Торяник у 1918 році був партизаном, а в 1919 воював із денікінцями - і біля Охтирки був поранений. Не встиг евакуюватися. Його схопили офіцери білогвардійської контррозвідки, які ще в районі Богодухова одержали від свого агента фотографію: Торяник виступає на мітингу в Тростянці. Після допитів і катувань контррозвідники розстріляли його біля самотнього старого дуба у нинішньому провулку Гаївському. Вночі він прийшов до свідомості і, будучи важко пораненим, поповз. Наступного ранку його виявили на городі жителі вулиці Славгородської. Лише з великими труднощами через кілька днів його вдалося помістити до лікарні. Але врятувати життя Петру Степановичу не вдалося.

Розстріли, знущання, шибениці. Все це принесли з собою денікінці. Ось типова картина тих днів. Дорогою з цукрозаводу на станцію взвод дроздовців веде заарештованих. Вишикували їх біля відкошу шосейної дороги і всіх розстріляли.¹⁶

На станції Смородине, біля поворотного круга, білокозаки убивали людину. Сікли нагайками прямо по обличчю. Швидко воно стало все закривавленим. Вибили око. Людина впала. Потім добивали її на землі шомполами.

На луках було розстріляно трьох матросів.

У с.Боромлі розстріляли селян Глуценка і Мельника.¹⁷

Денікінці стратили члена ревкому, робітника цукрозаводу Я.Г.Півненка. Він народився в 1884 році в сім'ї селянина у с. Кам'янці. З дитинства пізнав непосильну працю у сільських багатіїв, потім працював робітником на Тростянецькому цукровому заводі. Втратив руку. Довелося бути і комірником, і листоношею, і вагарем. У 1909 році став членом РСДРП(б). Проводив за завданням більшовиків підпільну революційну роботу.

Був залишений разом з іншими для підпільної роботи в окупованому денікінцями Тростянці. Мав завдання залишатися на місці, вивчати настрої людей, готувати сили, здатні вести боротьбу проти інтервентів. Жив, як і раніше, в Кам'янці, трохи змінив свій зовнішній вигляд. Виїжджав звідти в Тростянець, збирав новини, підбадьорював тих, хто втрачав уже віру в повернення наших.

Одного осіннього ранку Яків Григорович крокував коліями станції Смородине, щойно прибувши з села. У руках ніс вузлик із харчами. На станції в цей час стояв ешелон із білокозаками.

— Ей, дядьку, дай хліба,- раптом звернувся до Півненка один із козаків.

— Кидайте гвинтівки, то й хліб буде, - відповів Яків Григорович.

Нагодилося ще кілька солдатів. Гаряче і схвильовано говорив Яків Григорович, що воюють вони даремно, що трудовий люд їх не підтримує.

— Еге, та він, мабуть, із більшовиків, - пролунав раптом за спиною голос.

Обернувся. Офіцер.

— Взяти його, - скомандував той.

Привезли Півненка на завод. Хтось із прислужників білогвардійців упізнав його. Присуд був короткий, без суду і слідства: розстріл.

Коли Якова Григоровича вели під конвоєм, біля прохідної зібрався гурт робітників. Привітно махнувши їм рукою, вигукнув: "Я знаю, мене сьогодні вб'ють, але народ не вбити, революція переможе!"

Останні слова говорив уже під ударами прикладів. А через кілька хвилин тріскучий рушничний залп обірвав життя Півненка.¹⁵

Тростянчани пам'ятають життя і діяльність Я.Г.Пів-

*Я. Г. Півненко - член Тростянецького волосного ревкому.
Фото 1919 р.*

ненка. Його ім'ям названі вулиця в місті, професійно-технічне училище, цукровий комбінат і машинобудівний завод. У 1983 році в училищі відкрита меморіальна дошка для увіковічення пам'яті Я.Г. Півненка. Про його життєвий шлях розповідають матеріали експозицій краєзнавчих музеїв цукрового комбінату, м. Тростянця та с. Кам'янки.

Біля Тростянецької ЗОШ № 1 ім. Т. Г. Шевченка поховані солдати, розстріляні на початку серпня 1919 року армією Денікіна: комуніст П. С. Торяник, робітник цукрозаводу Я. Г. Півненко та 23 радянських активіста із цивільного населення. На плитах тексти: "Тут поховані активні учасники встановлення Радянської влади в Тростянецькому районі" Нижче — 20 загиблих і текст: "...та з ними 5 безіменних героїв". Обставини загибелі 23 учасників громадянської війни не встановлено.

Революція і громадянська війна – це величезні випробування для простого народу. Вони розділили не лише державу на fronti, а й безпосередньо сім'ї. Всі білогвардійські армії на окупованій території примусово мобілізували до своїх підрозділів чоловіків. Так було і при денікінській окупації. Радянська влада вважала це зрадою ідей революції. Всі, хто служив у білогвардійських формуваннях, підлягали суду особливих комісій і кари. Тисячі їх були розстріляні без суду і слідства. Це привело до того, що десятки тисяч людей вимушені були покинути батьківщину, емігрувати за кордон. Відбулася так звана друга хвиля української еміграції.

Типова доля у цьому плані боромлянина В.І.Тіщенко (1900-1981рр.). Його рід веде свій початок із часу заснування Боромлі. Батько його, Іван Іванович, займався торгівлею, мав свої лавки в селі. Син, Василь Іванович, закінчив школу в с. Боромлі. У 1919 році навчався в реальному училищі м. Суми. Та прийшла армія Денікіна, і його призвали солдатом у так звану добровільну армію. Потім важка доля емігранта. Пробивав відкрити власну справу, займався торгівлею у Франції, але з цього нічого не вийшло. Згодом знайшов постійну роботу і, як тисячі російських емігрантів, став водієм таксі в Парижі. Чужа країна стала другою батьківщиною. Та в житті такого не буває — він так і не прийняв громадянство Франції. Останні дні свого життя прожив

серед своїх — в російському притулку. Одружився на французькій громадянці. Сім'я мала чотирьох дітей, двоє із яких померли. Два сини живуть у Парижі, мають французьке підданство, отримують пенсії.

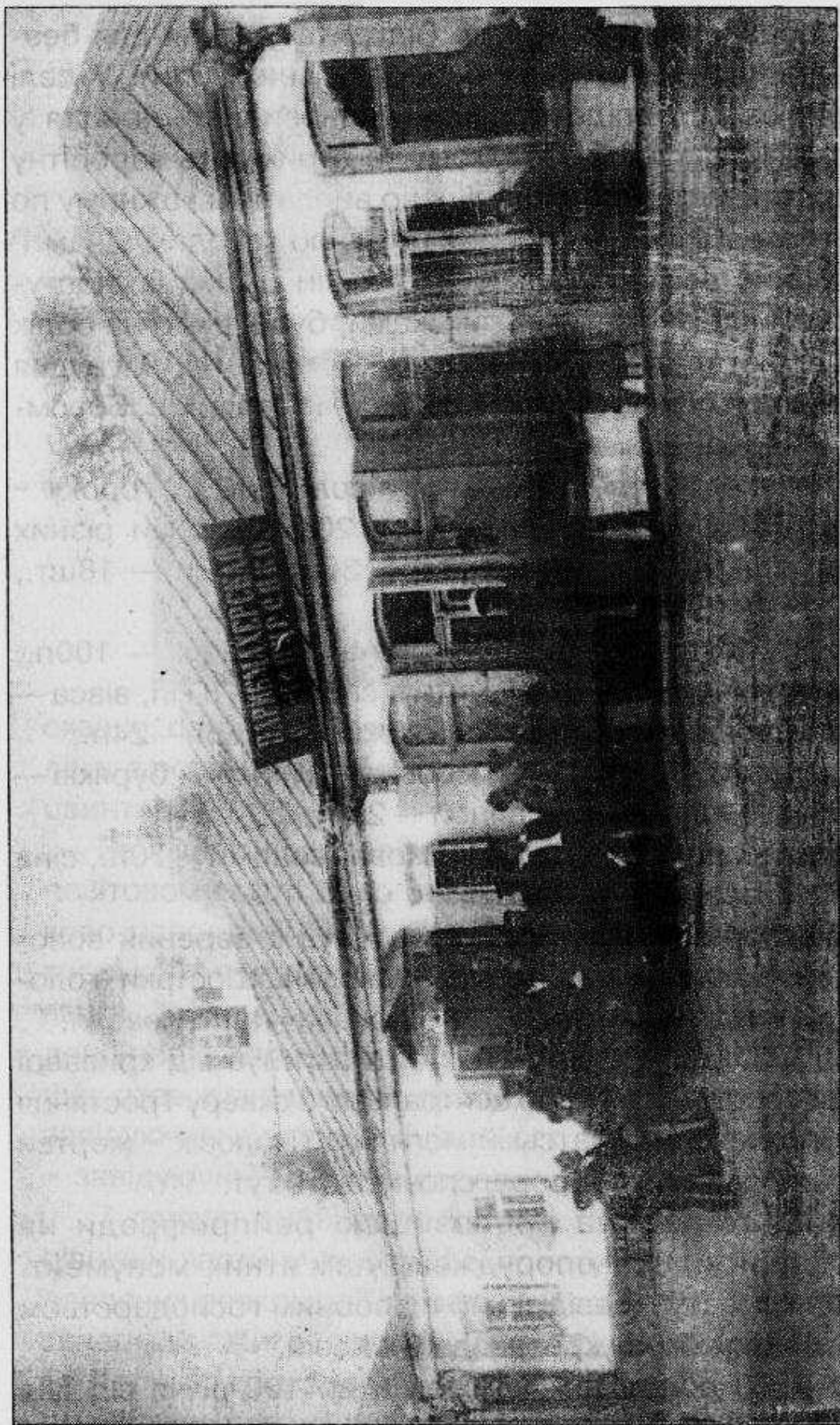
Сергій Васильович, син емігранта, закінчив середню школу, ліцей, здобув фах хіміка і 37 років пропрацював інженером у інституті атомної енергії. Він разом із дружиною Анною Марією неодноразово відвідував батьківщину своїх предків, із цікавістю знайомився з життям боромлян.

4 грудня 1919 року бійці 41-ї стрілецької дивізії під командуванням героя громадянської війни Юрія Володимировича Сабліна звільнили с. Тростянець і наш край від денікінців. Ю.В. Саблін закінчив військову академію, вищі академічні курси, працював комендантом укріпленого району в Україні, нагороджений двома орденами Червоного Прапора. Став жертвою сталінського режиму в 1937 році.

Ось яке було становище села Боромлі після звільнення його від деніківських військ.

У зв'язку з проходженням великої кількості військових частин червоноармійців боромлянським селянам приходиться щоденно виділяти до 700 підвід у грудні 1919 р., згодом кількість їх скоротилася до 200. Крім того, із господарств селян реквізувалося багато сіна. Це приводило до незадоволення населення.

Відновив роботу паровий млин Згуровського, який втік разом із білогвардійськими військами. Справами на млині керує створений робітничий комітет. Лікарня знаходиться в "плачевном состоянии": кошти не виділяються, медичні препарати відсутні. Допомога надається у першу чергу продовольством і дровами населенню, яке постраждало від контрреволюції. Проведений опис майна і продовольства буржуазії, що втекла разом із деніківськими військами. Сім'ї червоноармій-

У центрі села Боромлі . Фото 1919 р.

ців забезпечуються мукою. Відкрита їдальня для безкоштовного харчування безпритульних дітей. У селі поширюється епідемія тифу. Відновилися заняття у школах у дві зміни. Педагоги не отримують заробітну плату три місяці, тому вирішено виплатити кожному по тисячу карбованців і продати муку по твердим цінам.¹⁹

Майно всіх громадян, які втекли разом із відступаючими денікінськими військами, було взято на облік місцевою владою і згодом конфісковано. 19 грудня 1919р. при опису продуктів, фуражу і худоби в с. Боромлі виявлено:

у господарстві І.І.Тіщенко: солі – 30ф., гороху – 10ф., борошна житнього – 2п. 20ф., соломи різних культур – 210п., зерна жита – 38п., курей – 18шт., свиней – 1шт.;

у господарстві Д.В.Кулібабіна: картоплі – 100п., цукрових буряків – 25п., жита в снопах – 8 кіп, вівса – 8 кіп., проса – 3 кіп, гречки – 6 кіп, соломи – 24п.;

у господарстві В.Ф. Лозового: цукрових буряків – 40п., картоплі – 50п., свиней – 2шт.;

у господарстві Д.П. Малікова: соломи – 70п., сіна – 50п., картоплі – 60п.²⁰

5 грудня 1919р. в с. Боромлі був створений волосний ревком у складі Прокопа Івановича Шостаки (голови); членів: І. Задесенця, О. Сірокова та М. Ковалю.²¹

У 1920 році останки всіх, хто загинув від кривавої руки ворога, звезено до центрального скверу Тростянця і тут поховано в братській могилі. 13 чоловік – жертви білогвардійського терору, спочивають тут.

У 1927 році за пропозицією райпрофради на братській могилі споруджено пам'ятник-монумент. Автор проекту – завідуючий підсобним господарством Півненківського цукрозаводу В.І.Козій.

У 1970 році в дні підготовки до 100-річчя від дня народження В.І.Леніна, з метою впорядкування міського

*Пам'ятник,
встановлений
у 1927 р. у сквері
в центрі Тростянця
з написом:
"Борцям Жовтневої
революції
до Х роковини
Жовтня."*

скверу, пам'ятник було знесено, могилу зрівняли із землею, а останки загиблих перезаховані на центральному цвинтарі.

За ініціативою політвідділу 41-ї радянської дивізії в повітовому місті було організовано тимчасовий військово-революційний комітет із п'яти колишніх членів Охтирського повітового виконавчого комітету — Васильченка, Зайденшнера, Бутрима, Харченка і Шестюка. Зайденшнер і Харченко були тростянчанами. Перший із них став секретарем президії повітового ревкому і завідувачим відділом соціального забезпечення, другий — завідувачим відділом народного господарства.

7 грудня 1919 року Бутрим і Харченко виїхали в північну частину повіту, де приступили до організації волосних ревкомів. Такі ревкоми вони створили в Тростянецькій, Жигайлівській, Білчанській, Боромлянській та Дернівській волостях.

Після цього почалося створення сільських ревкомів.

12 грудня 1919 року був організований сільський ревком у с. Дернове у складі трьох чоловік: І.Я.Басова (голова), Ф.О.Басова, І.П.Давидова. 14 грудня 1919 року до складу Ницахського сільського ревкому ввійшло 7 чоловік: Л.А.Грицьков (голова), М.І.Красніков, Й.П.Турченко, Т.А.Яковлев, М.І.Білокопитов, П.Д.Яковлев, Н.О.Гробов. 17 грудня 1919 року до Печинського сільського ревкому ввійшло п'ять чоловік: І.В.Давидов (голова), Я.Ф.Мар'єнков, М.Т.Мар'єнков, М.С.Мар'єнков і І.М.Мар'єнков.

24 грудня 1919 року Семереньківський сільський ревком визначений у складі п'яти чоловік: П.Ф.Ткаченко (голова), В.С.Ворони, С.П.Лушпенка, М.С.Коваленка, Л.П.Опари.²²

На середину грудня 1919 року партійний осередок Тростянецької волості нараховував 35 комуністів.

24 грудня було організовано партосередки в Жигайлівці, де на обліку перебувало 12 чоловік, у Боромлі (7 чоловік), Білці (6) та в інших селах.

28 грудня 1919 року створено тимчасовий Тростянецький партком, секретарем якого обрано Миколу Федоровича Харченка. Партком проводив велику роботу із зміцнення Радянської влади на території волості, керував відбудовою господарства, зруйнованого війною, організував боротьбу з бандитизмом.

Для керівництва націоналізованими маєтками і промисловими підприємствами в той же день було створено виконавчу колегію Тростянецьких маєтків і заводів.

1920 РІК: ПЕРЕХІД ДО МИРНОГО ЖИТТЯ

ПЕРШІ КРОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

На початку 1920 року організаційну роботу у волостях краю проводили ревкоми.

9 січня 1920 року відбулися збори жителів, які прийняли таку резолюцію: "Ми, селяни слободи Боромлі,

шлемо щирий привіт нашим героям – синам, братам і батькам-червоноармійцям, які високо несуть червоний прапор звільнення від гніту капіталізму, і від душі бажаємо вам повного розгрому банди денікінців, швидко повернутися додому і розпочати будівництво нового життя. Ми завжди готові своїми силами допомогти Вам у боротьбі за знищення всіх ворогів пролетарської революції.

Пам'ятайте: ми з вами.

Нехай віднині помре кожен, хто підняв руку проти селянина і робітника.

Нехай живе доблесна Червона Армія, яка несе звільнення селянам і робітникам усього світу!

Нехай живе всесвітня Червона Армія!”.

Були підготовлені вибори до місцевих рад. 4 квітня 1920 року в Тростянці на мітингу було запропоновано 49 кандидатів у депутати до волосної ради і прийнята резолюція:

“Робітники і селяни! Голосуйте за більшовиків, які своєю творчою працею зміцнюють владу трудящих, Ради – робітничий парламент. Туди ми повинні послати справжніх захисників трудящих. Комуністи винесли на своїх плечах увесь тягар боротьби з корнілівщиною, петлюрівщиною і, нарешті, з денікінщиною. Обирайте в Ради борців народних — комуністів-більшовиків! Пам'ятайте, що партія більшовиків-комуністів є партією робітничої перемоги, партією праці, партією народу”.

13 квітня цього року відбувся третій волосний з'їзд Рад робітничих та селянських депутатів. На з'їзді було заслухано доповіді: М.Харченка - про поточний момент, голови ревкому П.Зубченка – про роботу ревкому по захисту Радянської влади від нападу білих банд, делегата М.Прокоф'єва – про хід робіт зі здійснення декрету про землю.

На з'їзді було обрано виконком волосної Ради в

складі П.Онищенко, В.Фоменка, О.Андрійченка, Т.Залавського, І.Росохи, Ф.Захарченка. Місцева газета "Укрроста" 17 квітня надрукувала звернення виконкому до всіх селян волості. У ньому оголошувалася війна "заклятому ворогу – голоду". Виконком закликав усіх трудівників вийти на поля і городи.

На цей заклик відгукнулися тисячі селян, робітників, учнівської молоді. На весняно-польові роботи був організований всенародний похід.²³

У квітні 1920 р. був обраний виконком Білчанської волості у складі 5 чоловік: О.С. Мисенка (голова), В.В. Жабки, Т.П. Приказчика, Л.А. Ільченка, І.К. Цаби. Згідно даних анкет, це прості люди віком від 36 до 55 років. Жоден із них не входив до будь-якої політичної партії і мав "домашню" освіту. Головним заняттям було хліборобство. За соціальним станом це були середняки, які володіли від 2 до 7 дес. землі.²⁴

У квітні 1920 року була обрана Боромлянська сільська рада у складі 24 депутатів:

Андрієнка Григорія Пилиповича
Тищенко Івана Степановича
Боговіса Юхима Олексійовича
Шестака Прокопа Івановича
Сича Михайла Кузьмича
Білоконя Івана Прохоровича
Ведя Івана Андрійовича
Шевченка Василя Андрійовича
Яреська Тихона Леонтійовича
Башлая Аврама Івановича
Яреська Івана Федоровича
Лобуренка Петра Яковича
Бутрима Павла Євгеновича
Іванченка Пилипа Моїсейовича
Сиренка Семена Івановича
Романіки Андрія Гордійовича

Діденка Андрія Григоровича
Кунди Миколи Семеновича
Швеця Єлисея Никоновича
Садового Василя Григоровича
Мельника Івана Андрійовича
Федорки Івана Миколайовича
Мельника Івана Петровича
Тищенко Олександра Сергійовича.

Головою став І.С.Тищенко.

Станом на 1 березня 1922 року передано націоналізованої землі (десятин): Гребениківському і Тростянецькому цукровим заводам відповідно 1913,5 і 8143,9, Тростянецькому винокурному заводу - 218,9, Семереньківському радгоспу - 362, Жигайлівському сільськогосподарському кооперативу - 20.²⁵

Були націоналізовані цукровий, рафінадний, цегляний, лісопильний і шкіряний заводи, паркетна фабрика та вальцовий млин. Проведена конфіскація маєтку Ю.Л.Кеніга із всіма будівлями й інвентарем та землею у кількості 7734 десятин.

У волостях завершено розподіл землі між селянами. Безземельні, малоземельні селяни і червоноармійці села Боромлі отримали 2-3 десятини землі.

У січні 1920 року відновив роботу комсомольський осередок Тростянецької волості у складі 15 робітників, 6 селян і 10 учнів. Комсомолец двадцятих років М.Тараненко згадував:

“Я вступив до комсомолу 15 березня 1920 року, коли мені ще не виповнилося й п'ятнадцяти літ.

У нововідкритому клубі імені Тараса Шевченка, що знаходився в центрі Тростянця, ми зустрічалися шумливим веселим товариством, організовували різноманітні масово-політичні і культурно-освітні заходи.

Кожного дня – щось нове. То збір коштів для поранених червоноармійців, то боротьба з бандитами, злодіями і конокрадами. А тут ще надійшла тривожна звістка: глухими місцями, розгромлюючи села, з південних районів Харківщини на північ рухається банда Махна.

Комуністи і комсомольці по тривозі зібрались у волосному комітеті партії. Було створено штаб по боротьбі з махновщиною. Він поставив завдання не допустити банду в Тростянець, організувати належну відсіч. Озброєні загони комуністів, комсомольців, робітників підприємств перекрили всі дороги, що ведуть до Тростянця з півдня і заходу.

Махно не наважився йти сюди, він пройшов іншими місцями, пограбував Станівський відділок радгоспу (тоді звався економією). Це був його останній розбійницький напад, який закінчився на Курщині. Після цього вже банду гнали аж до повного її знищення війська Червоної Армії”.²⁶

У Боромлі за ініціативою партійної організації в березні 1920 року сформувалася комсомольська організація, яка налічувала вісім юнаків і дівчат. Секретарем її став М.І.Тищенко. Першими комсомольцями боромлянського осередку були Іван Сич, Семен Зінченко, Федір Сліпченко, Андрій та Микола Ковальови, Опанас Федірка, Гаврило Овчаренко. Комуністи та комсомольці пояснювали трудящим політику партії та Радянської держави, допомагали виконувати продовольчу розкладку, проводили тижні допомоги Червоній Армії, боролися проти куркульського бандитизму.

9 травня 1920 року Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет прийняв закон про комітети незаможних селян. Якою ж була організація незаможників села згідно закону та інструкції? У законі говорилося, що комітети незаможних селян створюються для за-

хисту інтересів бідняків. Основними їхніми завданнями були:

— якнайшвидше запровадження в життя закону про наділення землею і реманентом безземельних і малоземельних селян;

— запровадження закону про хлібну розкладку й забезпечення сільської бідноти, передбаченою в законі частиною заготівлі;

— допомога Радянській владі в боротьбі за її зміцнення на селі (боротьба з бандитизмом, неписьменністю, куркульським засиллям).²⁷

На місцях створювалися сільські і волосні комітети незаможних селян.

До складу їх мали право входити:

— безземельні і малоземельні селяни, які звільнялися законом від розкладки і підлягали наділенню землею;

— селяни, що одержували продовольство;

— селяни, які не могли прохарчуватися зі свого господарства і примушені були жити з наймів;

— селяни, які обробляли землю своєю працею і не наймали чужих рук.

У липні 1920 року у Боромлі був створений комітет незаможних селян, до якого обрано тридцять безземельних і малоземельних селян:

Яреська Данила Григоровича

Гукова Павла Федотовича

Оладка Спиридона Даниловича

В'язеленка Федора Яковича

Заїкіна Івана Петровича

Шаповала Михайла Івановича

Сукачова Максима Яковича

Попова Івана Васильовича

Кузьменка Трохима Миколайовича

Ємця Олексія Євстафійовича

Зелінського Петра Харлампійовича
Білоконя Пилипа Денисовича
Феденка Семена Іудовича
Стрибуля Дмитра Васильовича
Мироненка Якова Петровича
Серікова Григорія Павловича
Лікаренка Павла Петровича
Беліка Василя Федотовича
Ведя Василя Сергійовича
Пономарьова Кирила Івановича
Троцького Йосипа Івановича
Зінченка Василя Никифоровича
Ворону Кіндрата
Брюховецького Максима Яковича
Романіку Гордія Петровича
Тимченка Макара Івановича
Мельника Якова Андрійовича
Пазименка Василя Опанасовича
Росавського Данила Григоровича
Лук'яніхіна Михайла Григоровича

На зборах селян Білківської волості 6 червня 1920р., де були присутні майже 200 чоловік, було обрано волосний комітет незаможних селян в кількості 5 чоловік: Г. Паська, М. Ляшка, А. Конди, Т. Забіли, Я. Яременка.²⁸

Кожний член комітету незаможних селян заповнював спеціальну анкету із 21 питання. Занесені дані перевірялися. Т.Д. Барабаш, член Жигайлівського волосного КНС, за анкетною був бідняком, проживав у сім'ї померлого брата (дружина померлого і троє дітей), був землеробом, членом партії більшовиків з 1919р., арештовувався при денікінській окупації, служив під час першої світової війни в царській армії і був у німецькому полоні. Освіту здобув у церковноприходській школі. Був обраний у вересні 1920 р. головою комнезаму і отримував на посаді заробітну плату 4080 крб. за місяць.²⁹

Комітети незаможних селян були створені у всіх волостях краю. У серпні 1920 року їх було вже 12.

1 лютого 1920 року у Тростянці відбувся перший комуністичний недільник. У ньому брали участь члени партії, комсомольці і багато жителів. Учасники недільника провели ремонтні роботи на підприємствах, у школах, лікарнях. Ставлення до членів партії, які не взяли участь у недільнику, було суворим: кожен із них надавав письмові пояснення.

У лютому 1920 року почала видаватися стінна газета "Укроста" Тростянецької волості. Була обрана редакція у складі М.Ф.Харченка, Т.Є.Залавського і С.П.Бублика.³⁰

З 20 квітня по 1 травня 1920 року по всій волості був проведений "Тиждень трудового фронту". У Тростянці кожний день на роботу виходило 600-700 робітників, службовців та учнів. За цей час були приведені в порядок вулиці, шляхи. У саду "Пролетарської культури" впорядковані доріжки, очищена площа, у центрі села побудовано літній кінотеатр, зроблено два суспільних колодязі по вулиці Озерянці, нагорнуто греблю для ставка. Селяни виходили на благоустрій Тростянця зі своїми підводами.

Першого травня по всій країні було оголошено Всеросійський суботник. Свято трудящих тростянчани теж відзначали в праці. У цей день залізничники ремонтували паровози і вагони, приводили до ладу зруйноване господарство. Селяни та учні працювали по благоустрою села. Увечері у саду "Пролетарської культури" було влаштовано масове гуляння. У театрі "Трудоцукор" артисти-аматори поставили виставу "Каторжник". Вхід на виставу і в кінотеатр був вільним.

У вересні 1920 року в Тростянецькій волості була проведена "Неділя селянина". Про це писала волосна стінгазета "Укроста" у №39 від 6 серпня 1920 року:

“У Тростянецькій волості відзначається “Неділя селянина”. Кожний чесний громадянин, який знає будь-яке ремесло, повинен вийти зі своєї хати, забути про свої інтереси і запропонувати свої послуги радянському народові.

Потрібно відремонтувати дороги, провести ремонт таких радянських установ як школи, лікарні, без яких не можна трудитися. Напружити всі свої сили на те, щоб в цю неділю виконати необхідні, загальнодержавного значення роботи. Ганьба тим, хто не виконає свого обов'язку.

Хай живе “Неділя селянина”! Хай живе колективна праця на користь робітничо-селянської республіки!”³¹

У серпні-жовтні 1920 року у всіх волостях краю були проведені тижні селянина, пораненого червоноармійця, чистоти, незаможної червоної молоді. У селі Боромлі сім'ям червоноармійців виділена допомога борошном, дровами та грошима у розмірі 300 крб.³²

Коли проводили неділю хворого і пораненого червоноармійця в с.Боромлі від розіграшу лотереї, показу кіно та добровільних внесків під час “гулянь у народному саду” зібрано 116391 крб., 108 аршин полотна і 2 сорочки.³³

За серпень 1920р. в Дернівській волості для хворого і пораненого червоноармійця зібрано 73 аршини холсту, 14 ф. пшона, 5 сорочок і 578 крб. грошей.³⁴

У вересні 1920р. в Жигайлівці було конфісковано майно у колишнього поміщика І.В. Павловського і передано дитячому притулку для сиріт, бідним селянам та родинам червоноармійців. Це посуд, тканина, одяга, різні господарські твори. Сам опис переданого займав 7 сторінок.³⁵

На перше жовтня 1920р. в Тростянецькій волості зареєстровано 923 сім'ї червоноармійців, із яких 695

надано допомогу. 178 сім'ям взагалі допомога через різні обставини не призначалася.³⁶

На жовтень 1920 року до складу Тростянецької волосної партійної організації входило 15 комуністів. 18 жовтня 1920 року на партійних зборах вирішено відкрити курси українознавства і почати українізацію радянських установ. Крім того, прийняте рішення про створення загону особливого призначення для боротьби із бандитизмом, хуліганством, крадіжками і п'янством.³⁷

Ситуація була складною. Перевірка в серпні 1920р. повітовою комісією засвідчила, що в Тростянецькій волості "настроение к советской власти, в особенности к местной, крайне враждебное". Робітники цукрового заводу протягом червня-липня не отримали продовольчих пайків і в серпні провели одноденний страйк. Робота із селянами по організації колективних господарств майже не ведеться. 15 серпня представник влади на селянській сходці заявив: "Кто не будет работать коллективно, тот не получит земли, и кто не обрабатывает (земли), пойдет под суд реввоен трибунала." Селяни відповіли: "Что мы и не будем брать земли". Комітети незаможних селян організовані. Але там одна біднота, яка не знає, що робити. Розвиваються спекуляція і воровство".³⁸

Всі власники вітряних млинів повинні були вносити, починаючи з травня 1920р., щомісячно податок величиною 2,5п. зерна на одно жорно, на два – 5п. З кожної десятини землі в Тростянецькій волості здавалося 15 яєць, 5ф. масла з кожної дійної корови.³⁹

Продовжувала діяти політика "воєнного комунізму", із селян примусово "викачувалася" продовольча розверстка.

13 липня 1920р. Білківський волосний виконком, розглянувши питання про виконання продрозверстки,

а вона була виконана лише на 2/3: із 12 тис. п. зерна здано 8 тис. п., вирішив до осені не поширювати її на господарства з наділом менше 3 дес. землі. Останнє передбачалося інструкцією в разі невиконання плану продрозверстки.⁴⁰

3 жовтня 1920 р. в с. Білка відбувся багатолюдний мітинг, на якому виступив російською мовою помічник райпродкомісії Шейко з питань проведення неділі допомоги червоноармійцю і виконання продовольчої розверстки. У виступі з питання продовольчої розверстки зазначалося, що "...лица, выполнившие добровольно разверстку, в первую очередь удовлетворяются разными фабрикатами, а не выполнившие лица привлекаются к принудительной разверстке, имущество их конфискуется, а сами хозяева арестовываются и отправляются на принудительные работы."⁴¹

У ніч з 21 на 22 жовтня трое селян на чолі з М.А. Брехунцем намагалися забрати відібраних по продовольчій розверстці свиней. На засіданні Білківського волосного виконкому було прийнято рішення зробити розверстку на все: свиней, овець, птицю, солому, сіно, овочі, жири, хліб. Волосним виконкомом було поставлене питання про обов'язкове виконання розверстки протягом 48 годин 24-25 жовтня 1920р.⁴²

У жовтні 1920р. в рахунок продрозверстки у Білківській волості було зібрано:

ячменю	— 347 п. 26 ф.
овесу	— 1251 п. 06 ф.
проса	— 941 п. 24 ф.
гречки	— 86 п. 33 ф.
соняшнику	— 9 п. 38 ф.
капусти	— 55 п. 07 ф.
картоплі	— 3013 п. 27 ф.
буряка	— 316 п. 09 ф.
овець	— 63 шт.(106 п. 10ф.).

свиней	— 9 шт.(34 п. 10 ф.).
великої рогатої худоби	— 9 шт. (113п.).
гусей	— 28 шт.
качок	— 1 шт.
курей	— 33 шт.

Розверстка була виконана.⁴³

ЖИГАЙЛІВСЬКІ КОМУНАРИ

18 вересня 1920 року за ініціативою демобілізованого червоноармійця В.І.Пузанова при підтримці партійного осередку, одного із кращих серед волостей, була створена перша комуна Охтирського повіту “Червона зірка”. На час створення В.І.Пузанов був завідуючим волосним земельним відділом. Першими комунарками стали Т.К.Яценко, Ю.П.Білан, А.Ф.Садовий, О.Я.Панкратов, І.П.Самсоненко, С.Є.Бауман. Головою обрали В.І.Пузанова.

Всі вони були бідняками: сім дворів мали один плуг, одного коня, дві корови, четверо свиней. У 1921 році в комуно вступили П.Шульга, Сумцов і Моїсеєнко. За селом, у полі, в напівзруйнованій поміщицькій садибі і облаштувалися комунари. Більшість із них проживала у своїх будинках і вела господарство. Для комуни було виділено 72 десятини колишньої поміщицької землі. Господарювати було важко. На території повіту діяло багато банд: До того ж 1921 рік був голодним. Не вистачало землі.

Правлінню комуни стало відомо, що в с.Сосонці на Охтирщині пустує садиба колишнього купця Курилова із багатьма господарськими будівлями.

На прохання комунарів повітовий комітет партії та виконком передали їм цю садибу площею 300 десятин землі. Згодом їм ще виділили 83,9 десятин землі.

У серпні 1922 року частина комунарів переїхала в

Сосонку, провела посів озимини, підготовку приміщень і ремонт господарських споруд. На початку жовтня 1922 року в Сосонку переїхала вся комуна. У Жигайлівці залишився лише В.І.Пузанов. Новим керівником обрали А.Ф.Садового, секретарем партійного осередку – О.Я.Панкратова, завгоспом – І.П.Самсоненка.

Дев'ять сімей комунарів, що переїхали до Сосонки, працювали не покладаючи рук, щоб зробити комуноу "Червону зірку" зразковою. Була налагоджена оптимальна сівозміна, відремонтована електростанція, споруджено дитячі ясла, їдальню, медпункт, початкову школу. На кінець 1923 року комуна мала: 9 робочих

Андрій Садовий — голова комуни "Червона зірка" в Сосонці (1923-1925рр.).

конею, 2 жеребців, 11 корів, 6 телят, 4 пари волів, 2 бички, 50 свиней, 50 поросят, 24 вівці. Сільськогосподарський інвентар складався із 7 плугів і сіялки. У 1924 році комуні був переданий водяний млин на р. Ворсклі в селі Климентовому.

У 1923 році зібраний багатий врожай. Комунари відсвяткували триріччя своєї діяльності. На свято приїхало багато селян із сіл повіту.

Починаючи із 1922 року комуна почала отримувати премії на сільськогосподарських виставках, про її успіхи писали центральні газети. У 1924р. році премія становила 2 тис.крб.

Із успіхами комуні збільшилася чисельність комунарів. У 1924 році в комуну вступили Берест, Кащенко, згодом – Махітько, брати Михайло, Трохим і Павло Попови. У 1925 році у ній було біля 70 членів, а разом із всіма членами родин майже 140 чоловік. Наприкінці 20-х років налічувалося вже 502 члени. На свої прибутки у 1925 році комуна купила перші два трактори. У 1931 році організувала своє відділення в с. Високому. Частина комунарів переїхала туди на постійне місце проживання.⁴⁴

Комунарка П.П.Тарасенко згадує про роботу комуні: "Найбільші успіхи колективного господарства приходяться на тридцяті роки, коли головував у ньому комуніст Трохим Попов. Щедрими врожаями радували поля, розвивалося молочне скотарство, бджільництво, рибальство. Не відставала городня бригада, у розпорядженні якої були парники, теплиці.

За перевиконання зобов'язань із хлібоздачі комуна преміювалась автомашиною, сівалками, косарками. Охоче, в міру своїх сил, трудилися в комуні і діти, і люди похилого віку.

Вистачило радості, пісень, активності місцевої комсомольської організації.

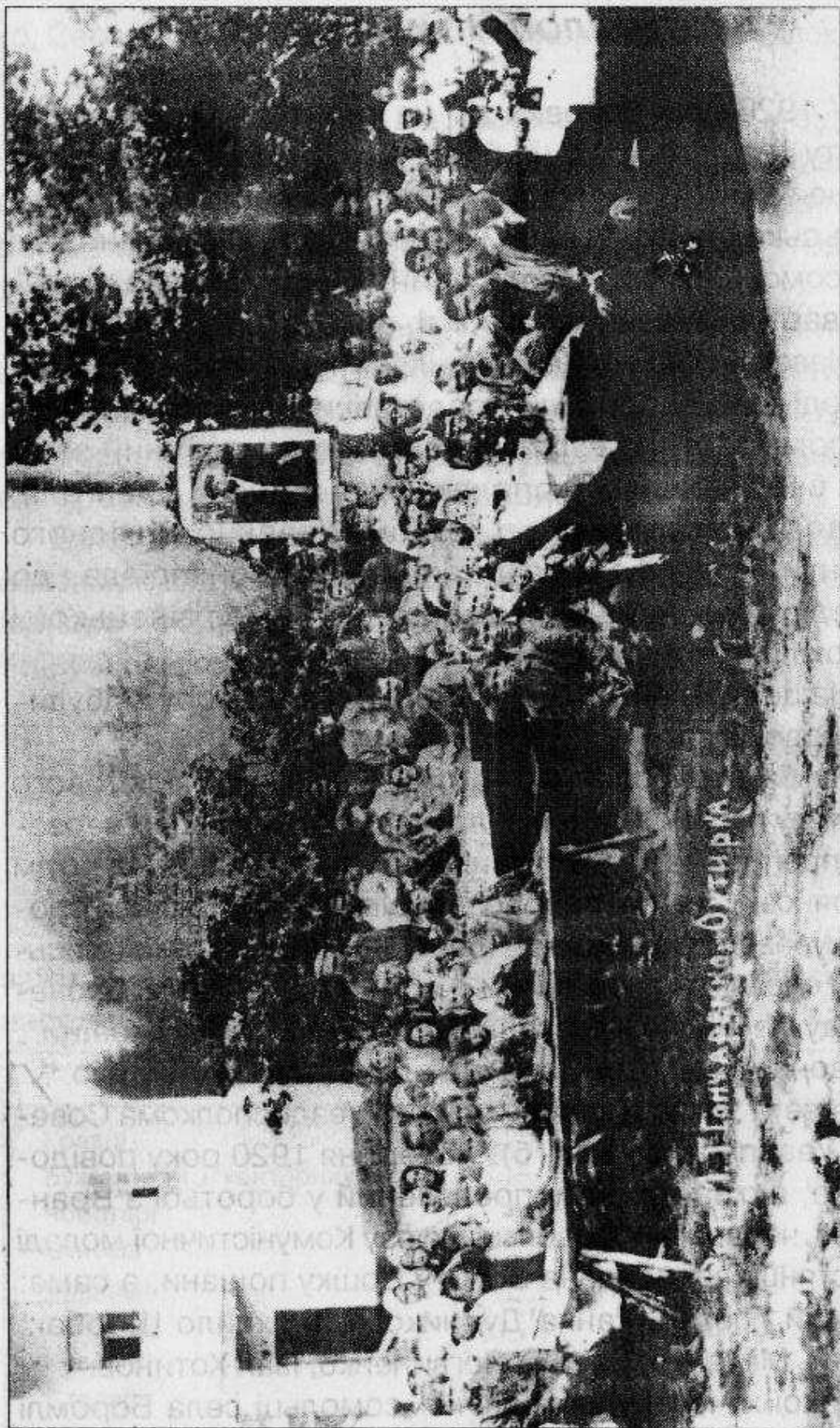
Обминув комуну і голод 1933 року. Але як це нелегко далось, скільки за цим переживань, суворих іспитів на мужність і людяність. Був уже виконаний план хлібоздачі, а згодом і додатковий. А з району вимагали вивезти все нові й нові тонни зерна. Трохим Попов знав, що виконанням додаткових планів хлібовивезення підли-сано смертний вирок комуні, що не простять йому люди цього, і власна совість не дасть спокою. Він твердо відмовлявся здавати посівне зерно. Його ув'язнювали, та зламати волю цього справжнього комуніста не змогли. Тоді районні керівники вирішили обійтися без Трохима Попова. Але комунари, озброївшись хто чим, виставили охорону біля зерноскладів, не відступили. Повернувся в комуну її голова. Життя продовжувалось.

У трагічний час голодомору, ледве тримаючись на ногах, підійшла до голови комуні Параска Тарасенко (дівоче прізвище Макаренко).

Тоді вже не тільки сила, а й сама віра в життя залишала її. А ще ж не так давно в її рідній, сусідній з Жигайлівкою Бранцівці пісні лунали, робота кипіла, не було смутку в людських серцях. Але стали раптом ходити по селу якісь незнайомі люди і відбирати в селян зерно, пшоно, квасолію...

Мало залишилося зимових запасів. Гречану полову товкли в ступі на борошно, обмішували його з бур'янами, картоплею, листям. Ледве дотягла сім'я з 6 чоловік до весни. Батько десь пішов на заробітки. Параска працювала в Мезенівському радгоспі за шматок хліба, який вдома ділила. А одного дня, коли вже й сама ледве ходила, побачила мертвих сестер і опухлу від голоду матір, яка вже не могла говорити. Незабаром і її не стало.

Ось тоді і виручила Параску тітка, відвела її в "Червону зірку". Тут дівчинка наче вдруге на світ народилася, та й не тільки вона, бо багатьох іще людей врятували комунари від голодної смерті".⁴⁵

Члени комуни "Червона зірка". Фото 1927 р.

ПРОТИ БІЛОПОЛЯКІВ І ВРАНГЕЛЯ

У 1920 році бойових дій на території Охтирського повіту і нашого краю не було. Але громадянська війна ще не закінчилася. На Україні йшли жорстокі бої проти польських військ і армії Врангеля. Тростянецькі комсомольці сформували загін "Юний комунар", який воював на Південному фронті.

Навесні 1920 року проводилася повітова конференція молоді, на яку прибули представники комсомолу всіх волостей. Тут же було сформовано молодіжний загін для боротьби із білополяками і армією Врангеля. Згодом за телеграмою штабу Південно-Західного фронту була сформована команда бронепоезда, до складу якої ввійшли комсомольці Тростянецької і Боромлянської волостей.

На центральній площі Охтирки біля собору відбулися проводи загону.

На багаточисленному мітингу секретар повітового комітету партії Сиротенко вручив комсомольцям червоний прапор. Загін відправили спочатку у Харків, а потім у Брянськ, де на паровозобудівельному заводі споруджувався бронепоезд. Члени загону навчалися військовій справі, а також брали участь у будівництві "Бронепоезду № 98 Комуністичного союзу молоді України". Червона Армія отримала ще одну бойову одиницю.⁴⁶

Газета "Известия Ахтирського Уездисполкома Совета и Уездпарткома КП(б)У" 8серпня 1920 року повідомляла, що за героїзм, проявлений у боротьбі з Врангелем, червоні добровольці Союзу Комуністичної молоді Тростянця занесені на Золоту Дошку пошани, а саме: Олексій Гонтар, Ганна Дудникова, Михайло Щербак, Василь Міщенко, Василь Логвиненко, Іван Хотинів.

Такої ж честі удостоєні комсомольці села Боромлі Олександр Кошеленко, Михайло Ворона, Іван Кошелен-

ко, Сергій Садовий, Григорій Петруша, Михайло Білокін, Іван Васильєв.

До речі, Г.І.Петруша народився в Боромлі в бідній селянській родині. Григорій Іванович – один із активних борців за встановлення Радянської влади на Україні. У роки перших п'ятирічок він працював директором ткацьких підприємств.

Після закінчення Ленінградського текстильного інституту Г.І.Петруша був народним комісаром текстильної промисловості УРСР, міністром текстильної промисловості УРСР. Багато енергії, ініціативи, знань доклав він у розвиток текстильних підприємств.

Батьківщина високо оцінила заслуги Г.І.Петруші: його було відзначено урядовими нагородами. Григорій Іванович обирався депутатом Верховної Ради УРСР, Київської міської та Подільської районної Рад.

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСТВА У 1920 РОЦІ

СТАН СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

99% населення Охтирського повіту у 1920 році займалося землеробством. Інші професії (1% до всього населення) розподілилися так:

Найменування професії	Всього в %
Кравці	7,8
Бухгалтери і конторники	7,4
Чоботарі	6,6
Вчителі	4,5
Слюсарі	4,1
Теслі	3,2
Ковалі	3,3
Столярі	3,1
Муляри	1,8

Найменування професії	Всього в %
Пічники	1,5
Ткачі	1,5
Машиніюти	1,2
Телеграфісти	0,9
Шорники	0,9
Шкіряники	0,9
Каретники	0,6
Покрівельники	0,6
Прядильники	0,6
Техніки	0,5
Електротехніки	0,5
Вантажники	0,4
Малярі	0,4
Механіки	0,4
Жерстяники	0,3
Кочегари	0,3
Ливарники	0,3
Монтери	0,3

На першому місці були кравці, потім працівники бухгалтерії, шевці, слюсарі, теслі.⁴⁷

На час революції 56% орної землі належало трудовим господарствам, а решта (44%) знаходилася у користуванні казни, нетрудових господарств, монастирів і церков. Революція змінила цю ситуацію. На кінець 1921 року орні землі в повіті розподілилися:

	1916 рік	1921 рік	В %	
Державних	4039,1	—	1,7	—
Націоналізованих	—	66047,7	—	28,0
Колективного користування	—	904	—	0,4
Нетрудового користування	74403,2	—	32,5	—
Радгоспи	—	1234,9	—	0,5
Трудового користування	150715,3	171970,1	65,8	71,1
ВСЬОГО	229157,6	240156,7	100	100

Площа трудового землекористування збільшилася на 6%, колективних господарств було всього 0,4%, радгоспів - 0,5%. За переписом 1917 року 4% господарств були безземельними.

Станом на 1 березня 1922 року передано націоналізованої землі (десятин): Гребениківському і Тростянецькому цукровим заводам відповідно 1913,5 і 8143,9 Тростянецькому винокурному заводу - 218,9, Семереньківському радгоспу - 362, Жигайлівському сільськогосподарському кооперативу - 20.

Цікаві дані розподілу господарств за розмірами орної землі у 1913 і 1917 роках.

Розподіл селянських господарств на орній землі в абсолютних числах:

Во-лості	В 1913 р.							В 1917 р.						
	0.1-1.0	1.1-3.0	3.1-5.0	5.1-10.0	10.1-15.0	15.1-25.0	25.1 і більше	0.1-1.0	1.1-3.0	3.1-5.0	5.1-10.0	10.1-15.0	15.1-25.0	25.1 і більше
Боромлян.	479	952	479	715	141	35	141	173	846	726	638	99	26	9
Білчан.	75	255	75	214	25	2	25	33	351	265	190	32	9	2
Дернівськ.	189	639	189	472	84	30	84	47	995	481	368	54	23	4
Жигайл.	158	315	158	592	105	25	105	73	374	377	525	105	25	8
Тростян.	641	770	641	128	9	1	3	237	956	175	55	3	1	-
ВСЬОГО	1542	2931	1542	2111	358	94	358	553	3212	2024	1776	294	78	23

Розподіл селянських господарств за розмірами орної землі в %

	В 1913 р.							В 1917 р.						
	0.1-1.0	1.1-3.0	3.1-5.0	5.1-10.0	10.1-15.0	15.1-25.0	25.1 і більше	0.1-1.0	1.1-3.0	3.1-5.0	5.1-10.0	10.1-15.0	15.1-25.0	25.1 і більше
Боромлян.	15.8	31.5	23.1	23.7	4.6	1.1	0.2	6.9	32.6	28.7	24.9	3.6	1.0	0.3
Білчан.	8.8	30.1	32.5	25.3	2.9	0.2	0.2	3.8	40.1	30.3	21.7	3.6	0.9	0.2
Дернівськ.	9.9	33.5	25.8	24.7	4.4	1.5	0.2	2.4	50.3	24.6	15.6	2.5	1.1	0.2
Жигайл.	10.2	20.3	23.0	37.5	5.5	1.3	0.6	4.9	25.1	25.2	25.5	7.0	1.7	0.5
Тростян.	11.5	38.1	28.6	6.4	0.1	-	0.1	13.7	67.1	12.2	3.5	0.2	-	-
ВСЬОГО	11.2	30.7	26.6	23.5	3.76	0.9	0.3	6.9	43.0	24.2	21.0	3.4	0.8	0.2

За період першої світової війни і революції значно зменшилася кількість малоземельних господарств до 1 дес. – на 11,9% і збільшилось число господарств середньої ваги (2-3 дес.). Дві групи господарств (1-3 і 3-5 дес.) збільшилися на 10%. На 1921 рік кількість малоземельних господарств зменшилася на 78%. В основі землеробства була трипільна система. На 1920 рік на 8% зросла кількість земель, що не оброблялися.

За даними перепису 1920 року забезпеченість на 100 дес. посіву сільськогосподарськими знаряддями була:

Волості	Плу- гів	Соx	Бо- рон	Екс- тер- пато- рів	Сія- лок	Жа- ток	Мо- ло- ти- лок	Вія- лок	Кіс	Кот- ків
Боромлянська	9,53	16,5	20,22	1,4	0,21	0,08	0,12	1,5	21	3,08
Білчанська	13,0	6,5	23,5	—	0,43	—	1,0	2,8	29,03	6,8
Дернівська	14,87	19,9	28,19	0,07	0,03	0,07	0,57	2,9	28,03	12,1
Жигайлівська	14,7	7,3	29,5	2,4	0,1	0,02	1,13	3,7	34,4	2,0
Тростянецька	16,99	29,7	24,1	0,3	0,23	0,17	2,25	2,8	33,8	3,3
В середньому	13,8	16,0	25,1	0,8	0,2	0,07	1,03	2,7	29,3	5,7

Зміни у забезпеченні головними сільськогосподарськими знаряддями можна прослідкувати за такими даними:

На сто десятин посіву:

С/г знаряддя	1913 рік	1917 рік	1920 рік
Плугів	19,0	18,4	23,5
Сіялок	0,2	0,5	0,9
Жаток	0,6	0,4	0,1
Молотарок	0,6	0,8	0,9
Віялок	4,2	4,9	3,0
ВСЬОГО:	24,0	25,0	28,4

На підставі обстеження 1500 господарств орна земля у 1921 році використовувалася таким чином:

Площа посіву, пару, толоки і перелогу:

Волості	Під посівом	Під паром, толокою і перелогом	% пару і толоки до загальної площі ріллі
Боромлянська	11750,78	8233,41	41,2
Білківська	2618,09	1318,89	33,5
Дернівська	6539,90	3907,18	37,4
Жигайлівська	7097,21	3672,57	84,1
Тростянецька	8849,68	5073,66	36,8
ВСЬОГО:	36855,66	22205,71	46,6

За пропорцією культур посіви 1921 року розподіляються:

Культура	Боромлянська	Білчанська	Дернівська	Жигайлівська	Тростянецька	ВСЬОГО:
Жито	31,2	21,5	27,0	27,0	34,0	140,7
Озима пшениця	10,5	23,0	13,5	20,75	4,6	72,4
Ярова пшениця	-	-	3,3	-	-	3,3
Овес	25,5	18,5	7,5	15,0	9,5	75
Ячмінь	7,0	16,4	13,6	16,0	15,5	66,5
Просо	10,0	5,0	13,5	8,1	15,5	52,1
Гречка	10,0	4,5	7,5	9,4	9,5	40,9
Соняшник	0,007	0,015	0,02	0,004	-	0,046
Конопля	1,2	-	3,3	0,98	3,15	8,63
Льон	0,15	0,008	0,01	0,004	0,01	0,182
Кртопля	4,15	1,16	10,07	3,048	5,0	23,428
Кукурудза	0,01	-	0,01	0,002	0,03	0,052
Цукровий буряк	0,45	3,5	0,15	3,043	0,24	7,383
Кормовий буряк	0,008	0,17	-	-	-	0,178
Посівні трави	0,88	0,32	0,55	-	0,1	1,85

Зміни, які відбулися з 1916 року у розподілі культур, можна прослідкувати по таблиці:

Посів в %:

Роки	Жито	Пшениця	Ячмінь	Овес	Гречка	Просо	Конопля	Соняшник	Кртопля	Цукр. буряк	Посівні трави	Горох, чечевиця
1916	30,9	13,7	12,8	17,4	5,5	6,5	1,1	0,01	2,3	1,0	5,0	0,1
1919	22,7	10,9	8,8	14,0	4,8	5,2	0,9	1,04	9,2	1,2	0,8	0,1
1920	25,9	10,2	12,5	12,4	9,5	17,7	0,6	0,1	1,8	0,8	0,7	0,5
1921	27,0	12,5	17,3	15,0	6,3	12,5	1,3	0,2	3,7	2,2	0,9	0,6

Можна зробити висновок про зростання вирощування таких культур, як проса, ячменю, картоплі, цукрових буряків, гороху, гречки.

Урожайність протягом 1912-1921рр. з однієї десятини у пудах становила:

Роки	Жито	Озима пшениця	Ярова пшениця	Овес	Ячмінь	Гречка	Просо	Картопля	Льон	Цукровий буряк
1912	84,3	79,6	56,2	84,8	68,9	70,8	79,5	876	56,4	183
1913	92,8	93,6	71,4	92,9	86,1	46,9	70,1	143	35,5	117
1914	111,4	108,6	55,0	84,4	63,2	39,5	82,9	692	43,7	124
1915	96,8	117,7	75,2	70,6	59,9	42,7	92,3	961	-	114
1916	94,6	137,9	63,0	66,7	62,7	46,0	61,7	833	-	91
1917	57,9	105,9	34,8	35,0	30,8	56,0	71,9	606	-	83
1918	84,3	65,6	73,1	78,5	59,2	34,8	39,7	413	32,0	26
1919	55,4	94,6	29,6	59,7	63,2	37,3	66,2	485	-	44
1920	6,2	4,2	23,6	30,6	26,6	12,6	26,5	543	-	-
1921	37,2	41,9	23,2	30,3	29,0	43,0	70,0	810	29,0	45

Середня за 10 років:

72,29 78,96 50,58 63,55 54,56 42,96 66,18 673,4 19,61 70,21

Протягом десяти років зменшення врожайності було у 1918-1920рр., а особливо у 1920 році через посуху і погіршення техніки обробітку землі.

Валовий збір зернових у пудах у 1921 році становив:

Всесті	Жито	Озима пшен.	Ярова пшен.	Овес	Ячмінь	Гречка	Просо	Всього
Боромлянська	172160,0	67743,3	-	197218,5	23511,3	28953,0	65900,0	555486,1
Білчанська	44667,7	52521,4	-	31701,6	28336,0	4620,8	8148,0	170015,5
Дернівська	288982,4	44471,4	4320,0	25830,0	37879,9	21113,0	64296,0	286892,7
Жигайлівська	90099,0	75763,6	-	54173,2	40856,4	23626,0	17985,0	302700,2
Тросянецька	151719,2	22480,8	-	34228,0	60292,8	34226,0	102241,8	406190,6
Всього	747646,3	262980,5	4320,0	333151,3	190873,4	112740,8	258570,8	1720285,1

Забезпеченість господарств худобою у 1920 році у волостях Тростянецького краю була такою:

Худоба	Волості					ВСЬОГО
	Білан-ська	Боромлян-ська	Дернів-ська	Жигай-лівська	Тростя-нецька	
Коней старше 4 р.	973	2375	2686	1676	2358	10268
До 4 років	50	198	126	143	206	723
Від одного року до робоч. вку	105	260	284	317	370	1336
Жеребці до 1 року	78	239	131	378	282	1108
ВСЬОГО голів	1206	3672	3227	2714	3216	13435
Великої рог худоби волів робочих	75	—	2	141	28	246
Телята	18	2	1	18	1	40
Бичків ст. 2 років	8	7	5	104	2	126
Корів	783	1657	1721	1431	2284	8076
Нетелей ст. 1-5 р	143	246	294	149	347	1179
Бичків від 1.5 - 2 р	19	24	37	39	74	193
Підлітки від 1.5 - 2 р	72	154	101	148	288	763
Тел. до 1 року	645	1032	880	877	1351	4785
ВСЬОГО голів	1763	3322	3041	2907	4375	15408
Вівці	1279	1325	2082	2877	2057	9620
Ягнят	466	508	142	774	279	2169
ВСЬОГО голів	1745	1833	2224	3651	2336	11789
Козин: ма і козлів	—	18	27	14	28	87
Козенят	—	17	5	—	19	41
ВСЬОГО голів	—	35	32	14	47	128
Свині: свиня дор	425	638	1333	913	1011	4320
Підсвинки	510	875	599	698	1013	3695
Поросята	706	1656	760	1287	1502	6311
ВСЬОГО голів	1641	4204	2692	2898	3926	14361

ФАБРИЧНО-ЗАВОДСЬКА І КУСТАРНА ПРОМИСЛОВІСТЬ

У 1912 році в Охтирському повіті діяло 149 промислових підприємств із 6217 робітниками, причому 72% робітників працювало на 7 цукрових заводах. За даними промислового перепису 1920 року в повіті було 1329 промислових підприємств із 3596 робітниками. Сюди ввійшли всі підприємства як великі, так і дрібні із механічними двигунами і без них. На 1 січня 1922 року в повіті було 1260 підприємств. Число діючих підприємств складало 80%. Більшість підприємств належало до дрібних:

- водяні і вітряні млини – 921;
- олійниці із ручними і кінними приводами – 69;
- крупорушки – 37;
- кузні і дрібні майстерні – 84;
- миловарні – 10;
- інші дрібні підприємства – 55

Без наведених вище підприємств число промислових підприємств повіту становило 89. Охтирське статистичне бюро вважало великими промисловими підприємствами виробництва, у яких працювало не менше 16 робітників як з двигунами, так і без них. У 5 волостях району розвиток промисловості мав такий стан:

Число підприємств Те саме в % Діяло в 1921 році

Всlosti	Великих	Малих	Всього	Великих	Малих	Великих	Малих	Всього
Бором- лянська	8	83	91	6.2	93.6	4	42	46
Білчан- ська	1	54	56	2.0	96.0	1	37	38
Дернів- ська	—	99	99	—	100	—	55	55
Жигай- лівська	2	108	110	2.0	98.0	—	56	56
Тростя- нецька	12	95	107	11.2	88.8	7	64	71
Всього	23	439	463	21.4	478.6	12	254	266

28% населення займалося промислами:

З них працювало:

	У своєму населеному пункті	У своїй губернії	В інших губерніях	ВСЬОГО	В % до загального числа
Боромлянське	2006	2091	217	4314	27
Блківська	275	1134	27	1436	9
Дернівська	1235	1849	1315	4399	27,5
Жигайлівська	1040	1484	42	2566	16,2
Тростянецька	1722	1432	78	3232	20,3
ВСЬОГО:	6278	7990	1679	15947	100

Відхожими промислами найбільше займалося населення Боромлянської волості.

Усі промисли можна розділити на чотири групи:

1-група. Механічний і хімічний обробіток деревини. У цю групу входили промисли: бондарний, візко-колісний, столярний, виробництво сільськогосподарських знарядь, прядильних гребенів і ткацьких станків, плетіння корзин і випалювання деревного вугілля.

2-група. Обробіток волокнистих матеріалів і шерсті, сукання вірвовок, ткання полотна, повстяне виробництво.

3-група. Виготовлення одягу і взуття. У цю групу входять промисли: шкіряний, кушнірний, чоботарський, кравецький, шапковий.

4-група. Обробіток металу і мінеральних речовин. Цим займалися гончарний, ковальський і слюсарний промисли.

Особливо були розвинуті відповідно промисли: ткацький, кравецький, чоботарський, столярний, ковальський, цегляний, бондарний і гончарний.

Виробництво сільськогосподарських знарядь було розвинуто лише в Боромлянській волості (32 кустарі). Центром гончарства, як і в XIX ст., продовжувала залишатися Боромлянська волость (69 кустарів). У всіх волостях займалися кравецьким промислом. Найбільша

кількість ткачів працювала в Жигайлівській волості (230 чоловік), а в Тростянецькій їх було лише 6.

У 1921 році із 7 цукрових заводів Охтирського повіту працювало лише 4(57,1%), в т.ч.Тростянецький. Виробництво цукру за 1921 рік у порівнянні з дореволюційним періодом початку ХХ ст. на Охтирщині становило лише 6,3%.

У 1921 році в повіті було 6 винокурних заводів, із яких 2 були напівзруйновані, а 4 залишилися у нормальному стані. Працював тільки один Тростянецький завод (16,6% до всіх заводів у повіті). Завод працював у лютому-березні і грудні. На ньому працював 41 робітник та був один двигун потужністю 12к/с. За три місяці виготовлено 193996 градусів спирту.

Постійно працював Тростянецький лісопильний завод, який був обладнаний двигуном потужністю 100 кінських сил. У середньому на ньому працювало 52 робітники.

БАЗАРИ І ЯРМАРКИ

В Охтирському повіті торгівля набула значного розвитку. Найбільшими торгівельними центрами були Охтирка, Котельва, Тростянець і Краснопілля. Із 143 населених пунктів базари існували у 20, що становило 14% до їх загальної кількості, у тому числі базари діяли в центрах 12 волостей і 8 селах. Ярмарки діяли у 22 населених пунктах, що складало 15,4% від їх загальної чисельності, у тому числі у волосних центрах відбувалося 12 ярмарок.

Ярмарки і базари протягом року:

Волості	Число нас. пунктів, як мають ярмарки і базари	Число базарів	Число ярмарок	Число днів	
				базари	ярмарки
Боромлянська	1	1	4	2	14
Блківська	1	—	2	—	2

Дернівська	2	2	4	2	4
Жигайлівська	2	1	2	1	19
Тростянецька	2	1	4	2	8
ВСЬОГО:	8	5	16	7	47

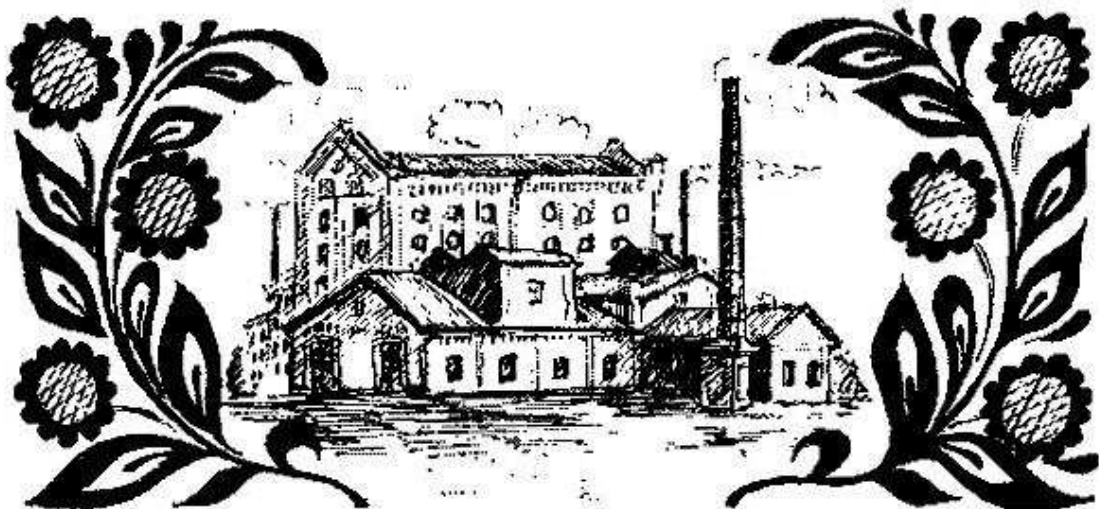
Повітові ярмарки відбувалися протягом року: весною – 24, влітку – 10, восени – 25, взимку – 14. Весною і влітку їх було найбільше. Це пояснюється особливістю ведення сільського господарства:

— восени і частково влітку селяни продавали продукти свого виробництва: городництва, землеробства, садівництва, тваринництва, а купували напівфабрикати і кустарні вироби;

— взимку збували здебільшого продукти тваринництва та свої кустарні вироби;

— весняні ярмарки мають зовсім інший характер. селяни намагалися закупити рогату худобу, необхідні для сівби насіння, сільськогосподарські знаряддя та продати ремісничі вироби і полотно.

Від часу ярмарки залежала ціна: восени вона знижується, а весною навпаки - підвищується. За вісім місяців 1921 року ціни на сільськогосподарську продукцію у порівнянні з попереднім роком зросли в 34 рази, а якщо 1921 рік порівнювати з довоєнним 1914 роком, то ціни збільшилися астрономічно: на сільськогосподарські продукти в 1428, бакалію – в 500, мануфактуру – в 333, шкіру – в 1900, металеві вироби – в 500 і інші вироби – в 1200, що становило в середньому – в 1200 тис. разів.

РОЗДІЛ III

РОКИ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (1921-1928рр.)

ПЕРЕХІД ДО НЕПУ

2 жовтня 1920р. В.І. Ленін, виступаючи перед делегатами III з'їзду Російської комуністичної спілки молоді, стверджував, що ті, "кому телер 15 років", будуть "через 10-20 років жити в комуністичному суспільстві." Досягти цього планувалося завдяки продовженню проведення продовольчої розкладки, знищенню приватного підприємництва, ліквідації товарно-грошових відносин, зрівняльного розподілу, мілітаризації праці та терором проти всіх противників нового ладу. Це означало продовження більшовицької політики "воєнного комунізму". Але життя відкинуло цю утопію. Переважна більшість населення була проти цієї політики. У країні почалися масові повстання, вибух-

нула гостра політична криза, яка загрожувала існуванню радянського ладу.

У березні 1921р. X з'їзд РКП(б) прийняв рішення, які поклали початок переходу до нової економічної політики. Продовольча розкладка замінювалася продовольчим податком, який мав бути меншим, ліквідовувалися заборони на приватне підприємство і торгівлю, впроваджувалася система відрядної оплати праці, ліквідовувалася зрівнялівка. Політична система залишалася без змін. Правлячою партією залишалася РКП(б).

На початку 1921р. населені пункти нашого краю входили до Боромлянської, Білківської, Дернівської, Жигайлівської і Тростянецької волостей Охтирського повіту. У березні 1923р. ці волості ввійшли до складу Боромлянського і Тростянецького районів. У вересні 1930р. два райони було об'єднано в один – Тростянецький.

За соціальним складом населення Охтирського повіту на початку 1921р. розділялося на (у відсотках):

робітників – 5
 бідняків - 30
 середняків - 45
 куркулів - 20

Селянські господарства за кількістю землі на січень 1921р. розподілялись так:⁴⁸

Назва волості	Безземельних	Менше повітової норми на члена господ.	Більше повітової норми на члена сільськогоспод.	Більше 20 дес.	Всього
Білківська	81	762	271	2	1116
Жигайлівська	107	900	694	12	1713
Тростянецька	1164	2597	278	2	4041
Дернівська	85	1581	203	6	1875
Боромлянська	335	1649	1074	57	3115
ВСЬОГО	1772	7489	2520	79	11860
%	14,9	63,2	21,3	0,6	100

Ради робітничих і селянських депутатів проводили політику більшовиків. У січні 1921р. членів партії більшовиків у волостях було:

Боромлянській	- 13
Білівській	- 1
Дернівській	- 1
Жигайлівській	- 11
Тростянецькій	- 16 ⁴⁹

Поряд із більшовицькою партією діяла Українська Комуністична партія (укапісти), партійна організація якої у Тростянецькій волості нараховувала 40 членів. Взаємовідносини між двома партіями були добрі.⁵⁰

Серед 42 більшовиків краю було 35% робітників, 45% селян і 20% інтелігенції.

Значні надії у проведенні своєї політики більшовики покладали на комітети незаможних селян, створення яких почалося влітку 1920р. З метою очищення їх від антирадянських елементів на початку 1921р. відбулася їхня перереєстрація, тобто своєрідне очищення. Після цього членів КНС у населених пунктах залишилося:

Тростянці	- 26
Олексиному	- 31
Кам'янці	- 17
Мащанці	- 8
Становій	- 3
Криничному	- 2
Люджі	- 19
Радомлі	- 11
Верхолюджі	- 11
Боромлі	- 23
Жигайлівці	- 2
Ницасі	- 51
Полянному	- 17
Семереньках	- 52
Печинах	- 13 ⁵¹

Комнезами діяли до 1933р. Головне їхнє завдання полягало в допомозі радянській владі із соціалістичної перебудови села. Про соціальний склад КНС на середину 1930р. свідчать такі дані ⁵²

За соціальним станом

Райони	К-ть чол.	З них чол.	З них жін.	К-ть чл. звільнених від с-г под.	Бід-няків	Се-ред-няків	За-мож-них	Най-митів	Робіт-ників	Служ-бов-ців	Кус-тарів	Інших
Бором-лянський	1554	1040	514	1063	480	887	4	84	16	53	24	4
%	100	67	33	68	31	57	0,3	5,4	1	3,5	1,5	0,3
Тростя-нецький	1976	1698	278	1298	1412	310	13	41	96	88	3	13
%	100	86	14	66	71,5	15,7	0,7	2	4,9	4,5	0,1	0,6
ВСЬОГО	3530	2738	792	2361	1892	1197	17	125	112	141	27	17
	100	77,6	22,4	67	53,6	33,9	0,5	3,5	3,2	4	0,8	0,5

20% населення позитивно ставилося до радянської влади. Продовольча розверстка привела до негативного ставлення до радянської влади не лише куркулів, а й середняків і навіть частини бідноти. ⁵³

У березні 1921р. у волостях виникають повстанські групи з 5-10 чоловік. Для боротьби з ними створюються спеціальні загони.

21 квітня 1921р. в с. Білці для боротьби з повстанцями був створений загін із 10 чоловік незаможників і молоді. Коней і зброю для загону відібрали у куркулів. ⁵⁴

У липні 1921р. жигайлівськими комнезамівцями було ліквідовано 5 повстанських загонів, відібрано 150 гвинтівок, 8 наганів і 4 шаблі. ⁵⁵

Восени 1921р. Охтирський кавалерійський полк незалежників розгромив повстанські формування в районі білківських лісів. Повстанський рух проти радянської влади офіційно називали бандитизмом. ⁵⁶

На засіданнях місцевих органів влади розглядалося безліч питань, але вони були характерні для всіх

волостей. 26 березня 1921р. на засіданні Білківського волвиконкому комнезаму, комуністичного осередку, жіночого відділу інспекції і представників повіту обговорювалася посівна кампанія. До повістки дня були включені такі питання:

Про “викачку” посівної державної розверстки.

Про відчуження лишків земель і садиб у кулаків.

Про наділення землею і садибами безземельних, малоземельних селян, шкіл і службовців.

Про розподіл картоплі для садіння.

Про очищення хліба і картоплі у волосному сховищі.

Про проведення посівної у сім'ях червоноармійців, найбільшого населення, у школах і службовців.

Обговорення питання про садиби, що були виділені попереднім волосним земельним відділом.

Про створення трійки для проведення виборів членів суду із незаможних селян.

Поточні питання.⁵⁷

За період з 1 березня 1925р. по 1квітня 1926р. стан злочинності в Тростянецькому районі характеризувався такими даними:

Злочини проти влади.....	14
Злочини за посадою.....	29
Розтррати.....	10
Хабарництво.....	4
Протизаконне позбавлення волі.....	2
Безгосподарність.....	1
Вбивства.....	26
Тяжкі тілесні пошкодження.....	7
Протизаконні аборти.....	1
Згвалтування.....	3
Залишення в біді.....	6
Лжесвідчення.....	3
Крадіжки із держустанови.....	3
Збройний грабiж та розбiй.....	20

Шантаж.....	1
Зберігання зброї.....	1
Протягом цього періоду міліцією було:	
Конфісковано самогонних апаратів.....	17
Вилучено самогону.....	94 пляшки
Затримано бандитів.....	15
Крадіжки коней.....	76шт.
Затримано 4 конокрадії, у них відібрано	4 коней. ⁵⁸

ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

У 1921р. на землях колишнього маєтку Кеніга діяло 8 радянських господарств. У Семереньках на землях колишньої Серафимо-Казанської общини у 1921р. був створений культрадгосп, в якому було 454дес. землі, 14 корів, 15 пар волів, 9 коней. У господарстві працював 41 робітник.⁵⁹

У роки непу продовжувався перерозподіл земель, проводилося землевпорядкування. Це було складною справою. Між селянами виникали конфлікти. Так у листопаді 1925р. у с. Верхній Люджі була вбита людина і 13 поранено.⁶⁰

На 1928р. землеустрій було проведено на 72% земель. Наділи селян у порівнянні з дореволюційним часом збільшилися на 11%. У 1927р. пересічно по одне селянське господарство землекористування в десятинах становило:

Райони	Припадало на 1 господарство в користуванні десятин					
	садиби	орної землі	сіножаті	лісу та чагарників	іншої придатної	разом придатної землі
Боромлянський	0,32	4.10	0,23	0,63,	0,01	5.29
Тросцянецький	0,40	2,56	0,23	0,53	0,05	3,77

На 1928р. селянські господарства за посівною площею в Сумській окрузі розподілялися так:

Групи	Кількість господарств в 1928 році	% до господарств 1928 р.
	1	2
I. Без засіву та засівом до 0,09 дес.	4687	3,65
II. З засівом від 0,10 - 0,59 дес.	4548	3,55
III. З засівом від 1,60 - 1,09 дес.	4723	3,68
IV. З засівом від 1,10 - 1,59 дес.	9634	7,51
V. З засівом від 1,60 - 2,09 дес.	13760	10,73
VI. З засівом від 2,10 - 3,09 дес.	34756	27,10
VII. З засівом від 3,10 - 4,09 дес.	28570	22,27
VIII. З засівом від 4,10 - 5,09 дес.	15253	11,89
IX. З засівом від 5,10 - 6,09 дес.	7492	5,84
X. З засівом від 6,10 - 7,09 дес.	3146	2,45
XI. З засівом від 7,10 - 8,09 дес.	1150	0,09
XII. З засівом від 8,10 - 9,09 дес.	253	0,20
XIII. З засівом від 9,10 - 10,09 дес.	177	0,14
XIV. З засівом від 10,10 - 11,09 дес.	—	0,07
XV. З засівом від 12,10 - 12,09 дес.	89	0,02

Ці дані свідчать про те, що у землекористуванні у порівнянні з 1920-1921рр. відбулися корінні зміни. Зовсім були ліквідовані селянські господарства з володінням землі більше 14дес. Від 7 до 14 десятин землі мали лише 1,33% господарств. У той же час до 72% зростає кількість господарств, які користувалися землею від 2 до 5 дес.

Поступово зростала оренда землі селянськими господарствами. У 1928р. вона характеризувалася так:

Райони	Оренда землі						Здано в оренду	
	число господарств, що орендували	орендовано дес. приватної землі	в тому числі				число господарств, що здавали в оренду придатну землю	здано дес. придатної землі
			пільки у селян		пільки у держ. установ та орган.			
			число госп., що оренд. придатну землю	дес. придатної землі	число госп., що оренд. придатну землю	дес. придатної землі		
	2	3	4	5	6	7	8	
Боромлянський	35	23	142	79	93	52	576	424
Тростянецький	366	203	17	111	249	92	680	1280
Всього	601	434	259	290	342	144	1256	2704

У Боромлянському районі всього 3 господарства наймали 36 робітників, а в Тростянецькому районі 30 господарств наймали 126 робітників.

За даними вибіркового перепису 1928р. селянські господарства так були забезпечені робочою худобою і коровами:

Райони	Всього господарств	Без робочої худоби	3 1 конем	3 1 бором	3 2 кінями	3 2 волами	3 3 кінями	3 1 конем та 2 вівцями	Без корів	3 1 корою	3 2 коровами	3 3 коровами
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Боромлянський	5769	1306	3784	—	365	43	14	58	2041	3677	64	7
	100%	23	65	—	10	0,7	0,3	—	34,9	64	1	0,1
Тростянецький	7885	2599	4629	7	439	44	52	15	2968	4732	155	—
	100%	30	58,7	—	9	0,5	0,6	0,2	38	60	2	—

Таким чином, четверта частина селянських господарств не мала робочої худоби, а кожне третє було без корови.⁶¹

У 1926 р. забезпеченість сільськогосподарськими знаряддями у Тростянецькому районі становила:

плугів	- 1485
сох	- 1369
борін дерев'яних	- 3400
борін залізних	- 349
сіялок	- 37
віялок	- 294
молотилок кінних	- 39
тракторів	- 1 ⁶²

Урожай у 1926 р. був зібраний значно кращий, ніж у попередні роки, але він не досяг рівня 1911-1915 рр., коли десятина давала жита 84, а пшениці-91 пуд.⁶³

Сільськогосподарська культура	Врожайність у 1926 р. з однієї десятини в пудах в Тростянецькому районі	
	в селянських господарствах	в державних господарствах
Озиме жито	71 п. 14 ф.	102 п. 31 ф.
Озима пшениця	36 п. 37 ф.	76 п. 19 ф.
Овес	95 п. 6 ф.	120 п. 8 ф.
Яра пшениця	17 п. 20 ф.	31 п. 7 ф.
Ячмінь	95 п. 28 ф.	— —
Гречка	67 п.	—
Картопля	970 п.	1436 п.
Цукровий буряк	82 бер.	1262 бер.

Із року в рік зростала мережа кооперативних товариств. На жовтень 1928 р. вона становила:⁶⁴

Райони	Сільськогосподарська кооперація (товариства)								Промис.-коопер.	Споживча кооперація		Інвалід на коопер.
	сіль. госп. кредит.	машинно-транспортні	скотарсько-молочна та скотарські	бурякові	садово-городні та пасічні	меліоративні	торфові	птахові		продукційно-кооперативні	сільські споживчі т-ва	
Боромлянський	2	2	2	4	1	1	—	—	—	4	—	1
Тростянецький	4	4	3	7	1	1	1	1	2	16	1	—
ВСЬОГО	6	6	5	11	2	2	1	1	2	20	1	1

В окремих населених пунктах було створено по декілька товариств:

Білці - споживче, с.-г. кредитне, тваринницьке, буряківниче.

Буймері - споживче, с.-г. кредитне, буряківниче, машинно-транспортне.

В.-Люджі - машинно-транспортне.

Кам'янці - буряківниче, споживче, меліоративне, спільного обробітку землі, молочне.

Мащанці - споживче, буряківниче.

Олексиному - машинно-транспортне, споживче.

Боромлі - споживче, селянське кредитне, буряківниче, садівниче, тваринницьке, машинно-транспортне, артілі інвалідів та чинбарів.

Жигайлівці - споживче, кредитне, буряківниче, меліораційне, тваринницьке, машинно-тракторне, промислове "Трудмука".

Значна кількість сільськогосподарської продукції у 1926 р. перероблялася на місці для задоволення потреб населення:

Райони	Діяло			Перероблено пудів		
	млинів	круподерень	олійниць	зерна на борошно	зерна на крупу	насіння на олію
Боромлянський	98	1	8	65157	1519	825
Тростянецький	143	9	11	168111	17664	4438

ПАРТІЯ І ВЛАДА

Політика радянської влади в роки непу сприяла ліквідації гострої політичної кризи. Ідеологічна обробка населення разом із жорстокими адміністративними заходами, а пізніше і масовими репресіями, робила свою справу. У 1925р. зникла з політичної арени України і нашого району остання опозиційна партія – Укапісти (Українська комуністична партія). До населення доводилася і пропагувалася лише офіційна точка зору. Іншої інформації зовсім не було. Зростав авторитет більшовиків.

Два дні – 16-17 січня 1921р. в Тростянці відбувався волосний з'їзд Рад робітничих і селянських депутатів. На з'їзді були присутніми 60 чоловік робітників і селян, делегованих від 13 сіл, волосного центру, колективів місцевих заводів і залізничної станції. З'їзд відкрили

співом "інтернаціоналу". Головував під час засідань комуніст П.І. Онищенко. На з'їзд прибули і члени УКП, які почали агітувати за лінію своєї партії.

Щоб наочно довести учасникам з'їзду, хто дійсно є захисником пролетаріату, голова Тростянецького волосного комітету незаможних селян Півненко запросив підняти присутніх членів Комуністичної партії (більшовиків) України, які билися в загонах Червоної Армії проти Денкіна. Піднялися всі 12 комуністів, що були присутні в залі.⁶⁵ Укапістів піднялося лише 2.

Робітники і селяни нашого краю схвалювали створення Союзу РСР. У грудні 1922р. з'їзд Рад робітничих, червоноармійських і селянських депутатів Охтирського повіту, на якому були присутніми делегати з Тростянецької, Боромлянської, Білчанської і Жигайлівської волостей, прийняв резолюцію, в якій говорилось: "Виходячи з інтересів створення міцї пролетарських республік, з'їзд вважає, що питання об'єднання радянських республік є назрілим і настоює на його негайному проведенню в життя".

Делегатами першого Всесоюзного з'їзду Рад від трудящих Охтирського повіту були голова повітового виконкому І.М. Лабаторін і секретар повітового комітету Ф.Д. Феденко.

На початку 20-х рр. партійні організації були створені в кожній волості. У березні 1923р. організували дві районні партійні організації: Тростянецьку і Боромлянську. З вересня 1930р. стала існувати одна Тростянецька районна партійна організація. Так само створювалися в той час і комсомольські організації.

Створена 1 березня 1923р. Тростянецька районна партійна організація складалася з 70 членів і кандидатів партії, в тому числі робітників – 45, селян – 20, інших – 5. До складу районної парторганізації входило три осередки: заводський, транспортно-виробничий і

сілський. Секретарем райкому партії обрали старого більшовика, учасника першої російської революції Трохима Євграфовича Залавського.

Серед активних комуністів початку 20-х рр. були Яків Федорович Тарасенко, член РСДРП з 1903 року, слюсар цукрозаводу; Павло Давидович Завальний, член РСДРП з 1905 року, голова завкому цукрозаводу; Никодим Никодимович Глюглевич, член партії з 1919 року, секретар завкому (а пізніше секретар райкому партії); Григорій Дементійович Ложечник, член партії з 1920 року, робітник; Григорій Григорович Лазаренко, теж член партії з 1920 року.

Активними бійцями партії в період відбудови і реконструкції промисловості в нашому районі були М.М. Партала, С.П. Шимко, П.П. Герасименко, І.П. Кравченко, Т.А. Головченко, О.О. Квітчастий. Всі вони - члени партії з 1924 – 1925 років.

На квітень 1926р. в Тростянецькому районі кількість членів партії досягла 140 чоловік у 7 партійних осередках. За партійним стажем вони розподілялися так:

1917 – 1

1918 – 5

1919 – 14

1920 – 8

1921 – 4

1922 – 2

1923 – 6

1924 – 16

1925 – 84⁶⁶

У 1941р. у лавах районної партійної організації перебувало 713 комуністів. Для них усіх було організоване політичне навчання. У березні 1939р. у районі працювало 28 партшкіл та 501 гурток із вивчення Конституції СРСР та виборчого закону. У райкомі партії

до послуг комуністів відкрито бібліотеку, у якій налічувалося 2 тис. книг. Тут працювали ті, хто вивчав історію партії. Політику ВКП(б) серед населення роз'яснювали 650 агітаторів.

КОМСОМОЛ

Тростянецький комсомольський осередок працював під безпосереднім керівництвом волкому КП(б)У. Комсомольці були уповноваженими на селах із продрозкладки, вели боротьбу з тими, хто виступав проти радянської влади.

Секретарем волосного осередку комсомолу був Михайло Щербак. Всі комсомольці раз на тиждень приїздили до волосного центру з інформацією про виконану роботу і для одержання нових завдань.

Другим важливим завданням, що стояло перед комсомольцями, була боротьба зі спілкою молоді "ЮС", якою керував волком УКП, він же керував і "Просвітою".

Закінчилася громадянська війна, країна переходила на рейки мирного будівництва. Ідеї жовтня про будівництво нового життя без експлуататорів на той час були святими для молоді.

Після розгрому білополяків і Врангеля на початку листопада 1920р. повернулися з перемогою комсомольці та молодь із лав РСЧА.

У кінці 1920 – 21рр. розпочався бурхливий зріст Тростянецької комсомольської організації. У числі вступаючих були Петро Світенко, Галина Залізник, Іван Бугай, Іван Подойник, Павло Ложечник, Григорій Нужненко, Іван Слабоспицький, Людмила Ніконова.

На кінець 1921 року в Тростянецькому осередку налічувалося 40 комсомольців. У волосному центрі с. Білки було 3 і в селі Боромлі – 5 комсомольців.

У 1922р. комсомольці і молодь Тростяниччини взяли шефство над Першим комуністичним корпусом

червоного козацтва. Для нього вони збирали хліб, цукор, мило, тютюн, цигарки.

Незважаючи на складні умови життя, голод, розруху, молодь все більше тягнеться до політичних знань, загальної освіти, культури.

Молодь навчалася у денних і вечірніх школах. У 1922р. в Тростянці організовано кузню кадрів для цукрової промисловості - школу ФЗУ.

Було поставлено завдання: кожному комсомольцю навчити грамотності одного неписьменного.

Секретарем Тростянецького волкомунікомсомолу після повернення з фронту знову був обраний Михайло Щербак, який працював до 1923року. Під час Великої Вітчизняної війни М. Щербак загинув на фронті.

Бюро комсомольського осередку складалося з М.Щербака, І Латонова, М.Пономаренка, М.Тараненко, П.Світенка, Л.Ніконової. Цей склад бюро працював майже до 1923року. Комсомольці осередку вели боротьбу з організаціями "ЮС" і "Просвітою", які намагалися вплинути на населення і молодь. Рішенням волкомунікомсомолу більшовиків необхідно було ліквідувати "ЮС" і "Просвіту". Досить цікаво була поставлена робота із боротьби з цими "ворожими" організаціями, особливо з організацією "ЮС", в якій переважно були дівчата. На бюро, а потім на закритих комсомольських зборах було ухвалено, що кожен комсомолец підбирає собі дівчину із спілки "ЮС", починає з нею товаришувати, а потім через певний час вступає в "ЮС". Протягом 1921р. значна частина комсомольців вступила в члени "ЮС" і вела там відповідну роботу. У лютому 1922р. під час перевиборів керівництва "ЮС" більшість була обрана з числа комсомольців. Михайло Щербак став головою "ЮС". У березні 1922р. на засіданні "ЮС" було винесено ухвалу про розпуск цієї організації. У цьому ж році була ліквідована і "Просвіта".

У 1923 р. на цукрозаводі була також створена комсомольська організація. Першим її секретарем був Мотенко. У 1924 р. секретарем осередку комсомолу був обраний Павло Михайлович Євтухов, який знаходився на комсомольській роботі до 1936 року.

Комсомольці боролися проти бюрократизму, порушення законів радянської влади, слідкували за дотриманням режиму праці підлітків, а на заводі їх було 115 чоловік. У той час техніками й інженерами в основному працювали вихідці імущих класів.

У 1924 р. комсомольська організація у складі 7 чоловік була створена у с. Жигайлівці. Секретарем обрали Дмитра Смілика. У 1925 р. у сільській школі створюється піонерська організація. Її очолив Федір Сахно.

У 1924 р. комсомольські осередки були створені в кожному селі, за винятком Печин і Верховлюджі, в яких вони були організовані в 1929 році.

У 1923 р. секретарем Тростянецького райкому був обраний Стефанюк, що працював до 1924 року. З 1924 р. по 1926 р. секретарем райкому працює І.Т. Головченко. Комсомольська організація району нараховувала в цей час 171-го комсомольця.

У ці роки особливо активно розгорнула свою діяльність комсомольська організація цукрозаводу. Молодь навчалася в політгуртках, де вивчалися питання поточної політики. Багато комсомольців навчались у вечірній школі, а закінчивши її, йшли у вузи країни.

Особливо великої популярності в цей час у районі набувають гуртки художньої самодіяльності цукрозаводу, а найпопулярніший із них – це так званий гурток "Синьої блузки", яким керував Бабицький. Завданням своїм ці гуртки мали охопити якнайбільше юнаків і дівчат, залучити їх до участі в художній самодіяльності. Комсомольці 30-х рр. заклали сквер у центрі міста.

У 1928 р. секретарем Тростянецького райкому комсомолу був обраний Михайло Куц з с. Олексиного, а пізніше Іван Федорович Бугай.

У 1928-29 рр. комсомольська організація району одержала завдання: виїхати в села району для проведення колективізації. Цілий загін комсомольців, який нарахував понад 200 чоловік, на чолі з секретарем райкому комсомолу В. Воюцьким виїхав на виконання цього завдання.⁶¹

Головним питанням XI районної комсомольської конференції, що відбулася в 1930 році, була відправка молоді на будівництво шахт Донбасу. Тоді в складі обласного загону відбули на будівництво шахти Сумської і тростянчани.

У Півненківському цукрозаводі в січні 1936 р. вся комсомольська зміна інженера М. Маянського стала стахановською. Вона досягала високих успіхів у праці. М.Маянського було нагороджено орденом "Знак пошани". Комсомольці здійснили лижний перехід до Москви з рапортом наркомун харчової промисловості А. Микояну про виробничі успіхи.

У числі стахановців промислових підприємств району були Варя Руднева, Тарасенко, Смілянський, Герасименко, які виконували норми виробітку на 200-350 відсотків. На Тростянецьчині стали відомими комсомолки - п'ятисотенниці Галина Руда, Ольга Глуценко, Наталія Рудник, Поліна Цілуйко.

У березні 1939р. комсомолец цукрозаводу Ф. Самодай на стругальному верстаті досяг 340 відсотків норми, тракторист бурякорадгоспу Сорока - 250 відсотків.

У лютому 1941р. на честь XXIII річниці Червоної Армії 11 кращих лижників -- А. Тертичний, І. Голубничий, І. Сидоренко, І.Синявський, Д. Тарасенко, П. Залізник, А. Рубан, І. Ситник, Г. Чорновол, Я. Козунець, М.Новиков

зробили перехід на лижах із Тростянця до Києва. Перехід тривав 8 днів. Лижники подолали 490 кілометрів, пройшли територією чотирьох областей.

На початку війни комсомольська організація Тростянецьчини нараховувала 1359 чоловік. У перші ж дні війни на фронт пішло 780 комсомольців. Під час евакуації матеріалів, сировини, заводського обладнання на схід країни комсомольці працювали не покладаючи рук.

КОМУНИ І АРТІЛІ

Сільськогосподарська артіль "Труд" виникла в с. Тростянці у 1921р. Згідно статуту її мета була такою:

- змінити одноосібну систему ведення господарства на колективних товариських засадах;

- об'єднати працю і зробити її більш продуктивною шляхом використання удосконалених способів обробітку землі;

- звільнити трудящого землероба від бідності і забезпечити йому достатні умови для життя.

Для цього члени артілі об'єднували свої сили і засоби в с/г товариство. Кожен вступаючий повинен був внести артільний внесок у сумі 500 крб. і особисто працювати в господарстві. Результати праці обліковувалися і щотижня вносилися в розрахункову книжку. Періодично членам артілі видавалися аванси, а повний розрахунок проводився в кінці року. Кожен член артілі мав право вести своє невелике господарство і присадибну ділянку, а також вільно вийти із товариства.

В артіль "Труд" ввійшло 7 родин. Це сім'ї М.В. Тертичного, І.К. і М.К. Столяренків, А.Д. Олійника, А.П. Торяника, І.С. Головченка, А.І. Єременка, які нараховували 41 чоловіка, в т. ч. 20 працездатних. Господарства були незаможними. Земельний наділ кожного був від однієї до п'яти десятин, що в сукупності складало лише

23 дес. Селяни мали 6 коней, 7 корів, 5 плугів, 5 дерев'яних і 1 металеву борону та 5 сох.⁶⁸

Навесні 1922р. створена артіль під назвою "Перший Боромлянський трудовий колектив" у складі 105 членів. За зверненням колективу Охтирський повітовий виконком дозволив виділити для ведення господарства землі радгоспу "Микитівка", які були націоналізовані у Л.Є. Кеніга. Члени артілі займалися вирощуванням цукрового буряка, тваринництвом і садівництвом.⁶⁹

19 березня 1923 р. у селі Боромлі була заснована комуна ім. Жовтневої революції, в якій працювало 20 чоловік, в т.ч. 4 робітники. Комуна мала 2 корови, 8 свиней, 2 плуги, 3 борони, 1 жатку і 1 молотилку. Їй було виділено 85,5 дес. землі.⁷⁰

У 1923 р. виникла комуна ім. "Жовтневої революції" в с. Жигайлівці. На 85,5дес. землі працювало 27 селян, які мали 3 коней, 2 корів, 2 плуги і 5 борін.

У цей же час створюється артіль "Красный труженник" в с. Олексиному, яка мала 39дес. землі, 6 коней, 7 корів, 6 плугів, 5 борін, 2 віялки. В артілі працювало 23 чоловіки.⁷¹

У 1925р. в с. Боромлі було створено перше товариство із обробітку землі "Перший садівничо – городний кооператив". У Тростянецькому районі працював відділок комуни "Новий світ" та два товариства із спільного обробітку землі.

У Тростянецькому районі на 1928-29 господарський рік ставилося завдання створити 15 нових товариств зі спільного обробітку землі та зміцнити і збільшити існуючі в районі Кам'янське товариство зі спільного обробітку землі та машинно-тракторні товариства в Семереньках, В.-Люджі, Олексиному, Буймері та Полянному.⁷²

20 листопада 1929р. зареєстрована комуна "Нова зирка" в Ницасі.⁷³

Боромлянське кредитне товариство. Фото 20-х років XX ст.

Комуна в Семереньках

Одним із найбільших семереньківських поміщиків Дернівської волості до революції був Павло Олексійович Пелипець, який володів 636 дес. орної землі та 155 десятинами лісу. Наприкінці ХІХст. від влучення блискавки згоріли панські корівники і конюшні. Згодом розпалася родина. Розділили між собою майно і землю: П.О.Пелипець віддав свою землю селянам, а його дружина на початку ХХст. заснувала в с. Семереньках жіночий монастир. Чимало із монахинь були багатими, мали при собі служниць. Церковним хором при монастирі керувала дочка оренбурзького губернатора, яка ще до революції мала банківський вклад 10 тис. крб. золотом. Ігуменею монастиря була Рафаїла.

Саме на цій монастирській землі весною 1924 р. півтора десятки батраків та бідняків, очолюваних комуністом з 1920 р. Юхимом Прокоповичем Біланом, об'єдналися в комуну ім. Ульянова, щоб спільно обробляти землю і будувати нове життя. Деякі з послужниць монастиря родом із с. Печини перейшли в комуну. Ю.П. Білан був досвідченою людиною, одним із організаторів у 1920р. Жигайлівської комуні "Червона зірка". Членом партії був ще і коваль Береза. Для зміцнення комуні сюди прислали декілька сімей комунарів із хутора Лихвиного Лебединського району. Комунарів підтримували вчителі. На зборах, що відбулися 30 травня 1925р. в комуні, було створено партійний осередок у складі 6 чоловік. Наступного року чисельність парторганізації села становила 15 чоловік.

Комунарам господарювалося важко. Була земля, інвентар, але не вистачало зерна, коней, робочих рук. У 1924 р. радянський уряд для Семереньківської комуні виділив трактора "Запорожець". "Пригадую, - писав житель Семереньок М.Крохмальов, - як усім селом, дорослі і малі, зібралися, щоб зустріти провісника

індустріалізації. А яке збудження охопило присутніх, коли трактор із припасованим до нього червоним прапорцем гордо виїхав у поле і проклав першу борозну! Біг я, спіткаючись, і заздрісно спостерігав, як наш же односельчанин Йосип Зубов упевнено тримав кермо."⁷⁴

Це був перший у районі трактор...

У 1926 р. комуна мали 200 дес. землі. Створене господарство міцніло, а в 1929р. було перетворене в колгосп.

ПРОМИСЛОВІСТЬ

Н-з 1925/26 господарський рік відбудова народного господарства краю була завершена. Всі підприємства працювали і досягли в основному довоєнного рівня виробництва (1913р.). Восени 1920р. відновив роботу цукровий завод, де працювало 700 робітників. У листопаді 1923р. почав працювати рафінадний завод. До травня 1924р. планувалося виробити 1млн. пуд. рафінаду (довоєнне виробництво складало 1,6 млн. пуд.). Через рік рафінадний завод зупинився, і для відновлення його роботи у 1925р. держава виділила 500 тис. крб.⁷⁵

В Тростянці працювало залізничне депо і майстерні. У 1926р., крім державних цукрового і рафінадного заводу, працювали такі виробництва:

Назва виробництва	Кількість робітників	Технічна озброєність	Витиск продукції (в тис. крб)
Цегельня цукротресту	41	1 двигун 45к/с	52
Цегельня райвиконкому	15	ручне виробниц.	3
Тартак укрліснабу	68	1 двигун	231
Паркетна фабрика	26	1 двигун	87
Млин укрборту ім. Леніна (Боромля, кол. власник Тищенко)	22	1 двигун 120 к/с	391

Назва виробництва	Кількість робітників	Технічна озброєність	Випуск продукції (в тис. крб.)
Млин, орендований колективом робітників (Боромля, кол. власник Згуровський)	12	1 двигун 60к/с	220
Круподерня	124	9 двигунів 283к/с	835
Гуральня	16	2 двигуни 23к/с	67
Шкіряний завод цукротресту	12	3 двигуни 17к/с	55

Винокурний завод за першу половину 1926 р. виробив 5млн. градусів. Виробництво цукру у 1925р. склало 357832, а в наступному – 742516 пуд. при ціні за пуд 3 крб. 05 коп.⁷⁶

У 1926 р. паркетна фабрика випустила 12328 кв. саж. паркету і 189736 куб. фут. пиломатеріалу. Вальцювий млин переробив майже 1млн. пуд. зерна. Заробітна плата у 1926 р. робітників цукрової і лісової промисловості Тростянця становила 35 крб., що було вкрай недостатньо для сім'ї із п'яти чоловік при земельному наділі в 1дес. У Тростянці налічувалося майже 500 чоловік безробітних.⁷⁷

У другій половині 20-х рр. поступово зростало промислове виробництво, про що свідчать такі дані (в тис. крб.)⁷⁸:

Підприємства	Роки		
	1927	1928	1929
Цукровий завод	2370	2362	2653
Гуральня	218	258	290
Цегельня	54	50	56
Україліс	353	1466	1760

У 1928р. в с. Криничному почало працювати кустарне промислове товариство у складі 86 чоловік.

Товариство виробляло вироби із лози, яку вирощували на плантації площею 28,8 га, що розташовувалася біля північно – західної частини земельної громади.⁴⁹

У 20-х рр. в селі Боромлі відновлюється вирощування полуниці. Наприкінці 20-х рр. на території нинішньої ПМК-145 створюється підприємство "Енергія". Його головне завдання – це переробка полуниць. У зв'язку з цим надзвичайно зростає полунична справа в селі. Важко підрахувати, але в "Енергію" у 20 – на початку 30-х рр. боромляни здавали десятки тонн полуниць. За спогадами тогочасних майстрів, краща полуниця спеціально оброблялася відповідним розчином, після чого біліла і набувала твердості. Оброблену полуницю з газованою рідиною закривали у спеціальні дерев'яні бочки. Її подальший шлях, спочатку залізницею, потім морем, лежав до Англії. Шлях займав біля двох тижнів. В Англії полуницю промивали звичайною водою, просушували на сонці, в результаті чого вона за виглядом і якістю була немовби зібрана декілька годин тому. Англійські підприємці високо цінували в Росії Боромлянську полуницю і платили за неї найвищу ціну в Україні. Біля 10 вагонів за сезон йшли в Англію. Полунична справа деякою мірою допомагала населенню в жахливому 1933 році. Під час голодомору в обмін на полуницю англійці поставляли зерно. Гірші сорти полуниці використовували для виробництва декількох марок вин.

ТОРГІВЛЯ

У роки непу розвивалася торгівля. У більшості населених пунктів щотижня відбувалися базари, відродилися ярмарки. У 1926р. ярмарки відбувалися:

Населений пункт	Яомарки	
	час проведення	тривалість у днях
Білка	На перший день Трійці	2
	21 вересня	1
Буймер	15 лютого	1
	На шість (шоста неділя після Пасхи)	1
	14 серпня	1
Печини	8 листопада	1
	Остання неділя перед святом Петра і Павла	1
Боромля	11 серпня	2
	8 жовтня	2
	18 грудня	2
Жигайлівка	15 грудня	1
	Вербна неділя	1
	На третій день Трійці	1
Мозкове	14 вересня	1
Мозківська економія	31 жовтня	1

Кількість торговельних закладів та їхній обіг у 1926 р. характеризують такі дані:³⁰

Райони	Кількість закладів II-V розряду								Крім того торговців I розряду	Всього
	державних		кооперативних		приватних		разом			
	за-кладів	обіг	за-кладів	обіг	за-кладів	обіг	за-кладів	обіг		
Боромлянський	8	70808	8	68041	31	81410	47	220259	46	93
Тростянецький	3	71674	48	541562	27	109037	78	722673	29	137
з т.ч. Тростянець	3	71674	15	261295	27	109037	45	442006	27	72

В 30-х. рр. організовувалися щорічно по декілька передсвяткових районних колгоспних базарів у Тростянці.

ЧЕРВОНОТРОСТЯНЕЦЬКА ЛІСОВА ДОСЛІДНА СТАНЦІЯ (1923-1945 рр.)

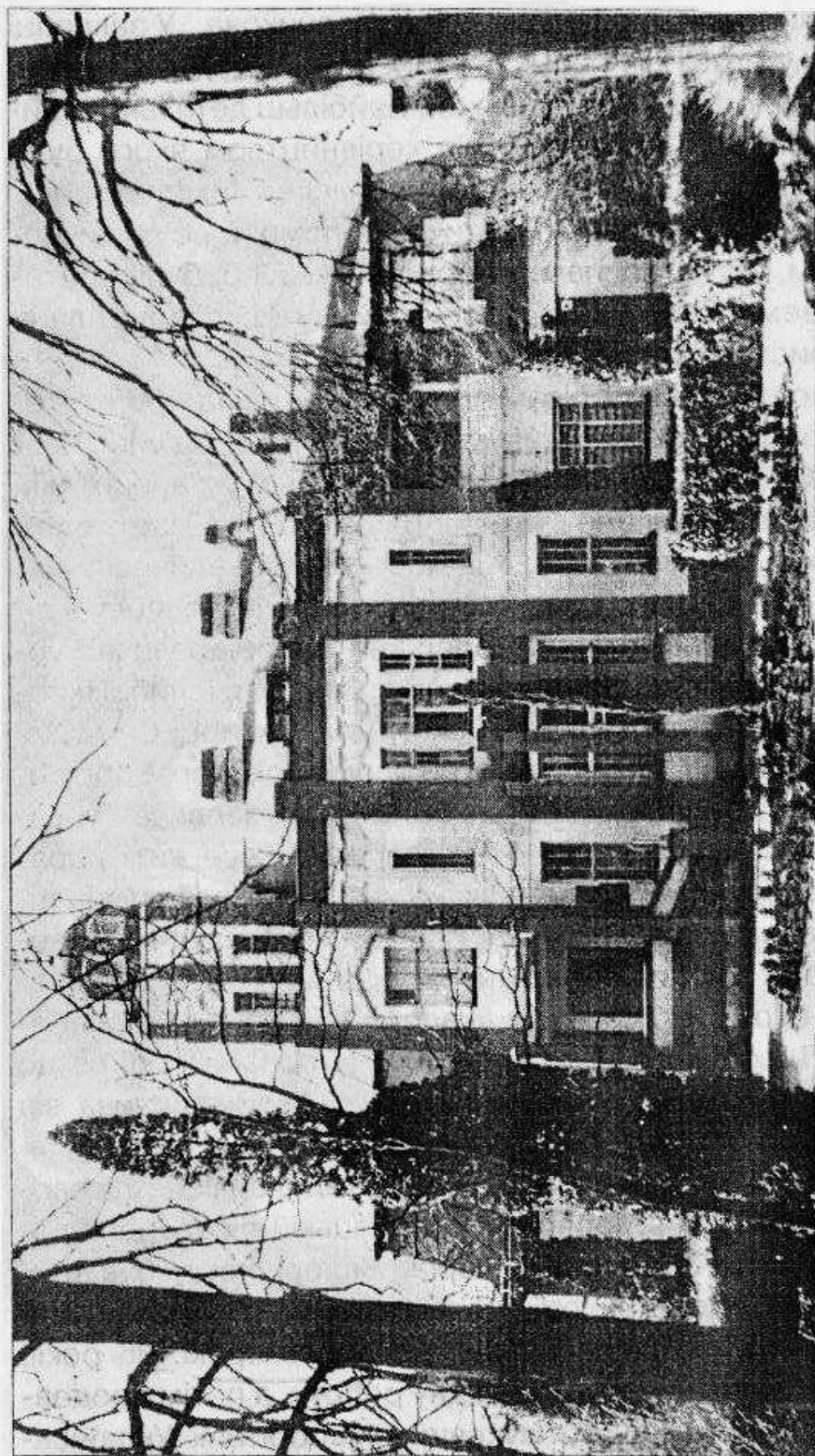
До 1874 року майже ніякого наукового ведення лісового господарства в лісах Тростянеччини не було.

Стигли деревостани масово продавали купцям. Після переходу лісів у власність Л.Є.Кеніга було складено план лісовпорядкування, відбулися значні зміни у веденні лісового господарства. Під керівництвом професора М.М.Орлова тростянецькі лісники дуже багато зробили для лісовідновлення на зрубках та заліснення неугідь, де, крім порід сосни і дуба, саджали модрина, ялину, дуб бореальний, сосну Веймутова, сосну австрійську та інші екзоти. До 1917 р. в маєтку Л.Є.Кеніга на багатьох ділянках виростили унікальні дубово-ясеново-модринові, сосново-дубові, сосново-модринові, сосново-ялинові деревостани. Цей досвід лісовирощування зумовив відкриття у 1923 р. Червонотростянецької лісової дослідної станції. Її назва походить від лісової дачі "Красне", де вона розташована.

У 1924-27 рр. завідувачим станцією був А.С.Мачинський, а потім до 1930р. - П.К.Фальковський. У 30-х роках Петро Костянтинівич працює заступником директора станції по науці. Його перу належить велика кількість друкованих праць. На жаль, його у 1937 р. репресували і розстріляли.

У 1928-1930 рр. науковці станції створили дендропарк площею 2 га, у якому зростає 120 видів інтродуцентів, зокрема горіх волоський, чорний, сірий, манчжурський, Зібольда, гікорі, береза, різні види ялини, ялиці, каштанів, липи, дубів, бука, тюльпанове дерево, кизил, бархат амурський та багато інших.

У довоєнний час колектив станції, а це всього лише декілька чоловік, провів цілий ряд унікальних досліджень за рубками, доглядом за лісом, лісовою технологією, вивченням природних умов краю, лісових культур різних порід, впливом випасу худоби на стан лісів, балансом вологи в дібровах. Лісонасадження збагатилися горіхом чорним і манчжурським, бархатом амурським, ялівцем. Культури ці закладалися під безпосереднім

Головний будинок Тростянецької дослідної станції
(колишній будинок управляючого маєтком Кеніга).

керівництвом професора О.І. Колесникова. У закладці брали участь П.К.Фальковський, А.Б.Жуков, І.Д.Стахняк, Ф.Д.Белентьев, В.В.Гурський. Найбільш детально їх вивчав вчений І.М.Патлай, під керівництвом якого було створено понад 100 га клонових насінневих плантацій.

Станція надавала практичну допомогу не лише лісгоспам, а й колгоспам. У середині 30-х рр. були обстежені землі кожного колгоспу району і складені плани використання неугідь.

Тростянецьким лісам присвячено понад 400 наукових друкованих праць. Напевно, на території колишнього СРСР і в Україні немає жодної лісової установи, якій би було присвячено стільки праць. Станція має велику технічну документацію. У її збереженні величезна заслуга колишнього директора Червонотростянецької лісової дослідної станції Валеріана Валеріановича Гурського. Ця людина – справжній патріот і вчений. Народився він 14 листопада 1904 р. в м. Охтирці Сумської області в сім'ї лісовода - агролісомеліоратора, професора з діда – прадіда Валеріана Ярославовича Гурського. Його дід Ярослав Гурський також усе життя працював лісником у Харківській губернії. Після закінчення лісового факультету Харківського сільськогосподарського інституту Валеріан Валеріанович був залишений у ньому аспірантом академіка Георгія Миколайовича Висоцького. До речі, глибоку повагу і любов до свого вчителя-наставника Георгія Миколайовича він зберіг до останніх днів свого життя.

У 1929 році він за конкурсом зайняв місце лісовода-дослідника в Червонотростянецькій лісовій дослідній станції. У 1940 році Валеріан Валеріанович був призначений заступником директора станції з науки, а в 1944-1965 роках працював тут директором. 36 років він плідну науково-дослідну роботу, а потім продовжував її як старший науковий співробітник Українсь-

Сидять (справа наліво): П. К. Фалківський, академік Г. М. Висоцький.
Стоять: С. С. П'ятницький (відомий селекціонер). Фото 30-х років ХХст.

кого науково-дослідного інституту лісового господарства і агролісомеліорації ім. Г.М.Висоцького.

В.В.Гурський усе своє життя працював на лісовій ниві України і вніс вагомий вклад у лісову науку і практику. Він займався питаннями інтродукції і селекції деревних порід, створенням лісових культур та багатьма іншими проблемами. За кілька років під безпосереднім керівництвом Валеріана Валеріановича на землях станції закладено понад 110 дослідних об'єктів. Його роботи по бархату амурському і дубу бореальному стали класичними. Він є автором понад 80-ти наукових робіт.

Під час Великої Вітчизняної війни В.В.Гурський врятував наукову документацію і найцінніше майно станції. Це був акт справжньої громадянської мужності і патріотизму. Коли фронт наблизився до Сумщини, Валеріан Валеріанович вирішив евакуювати те, що було для науково-дослідної установи найціннішим - науково-технічну документацію. Драматичним було вивезення її на волах глухими дорогами, уникаючи магістральних шляхів, якими вже йшли німці.

Вдалося довести архів до міста Валуйок Курської області. Варто підкреслити, що він не взяв із собою ніяких домашніх речей, бо на підводі для них не знайшлося місця. Евакуювала майно станції людина, важко хвора в той час на жорстоку форму псоріазу. У Валуйках ще діяла залізниця, із величезними труднощами вдалося буквально останнім ешелоном відправити евакуйоване майно в Уфу на Башкирську лісову дослідну станцію, де він мав знайомих серед наукових співробітників.

У 1942-1943 роках В.В.Гурський працював старшим лісником Памірського лісгоспу. За виконання військових замовлень на цьому посту його було відзначено урядовою подякою. У 1944 році Головлісоохорона при

Раді Міністрів СРСР направила Валеріана Валеріановича в м. Тростянець на посаду директора Червоно-тростянецької лісодослідної станції. Картина, яку побачив він у Тростянці, була сумною. Величезної шкоди - на суму 6,4 мільйона карбованців - завдали місцевим лісам фашистські окупанти в 1941-1943 роках. Вони по-хижацькому винищували кращі насадження. Будівлі станції лежали в руїнах. Дослідні об'єкти в роки війни, звичайно, залишилися без догляду і були занедбані. Потрібно було все відбудувати і відновлювати дослідні об'єкти у природі. Без евакуйованої науково-технічної документації, знання специфіки і стану об'єктів у природі це було неможливим.

Після повернення архіву на станції розпочали активні науково-дослідні роботи. Згодом вона стала місцем проведення цілого ряду не лише республіканських, а й всесоюзних науково-технічних конференцій і семінарів, школою передового досвіду, справжньою лісовою академією, створеною кількома поколіннями лісоводів, а насамперед колективом станції і особисто Валеріаном Валеріановичем. Всі, хто буває на постійних пробних площах, бачить деревостани з запасом деревини по 500-700 м³ на один гектар у стиглому віці.

Із 12 діючих в Україні станцій - найстаріша Тростянецька. Основний профіль її роботи - біологія лісу і лісовирощування.

Робота станції має велике значення для відновлення природних ресурсів, більш повного задоволення в них потреб народного господарства. Свідченням цього є постійне зростання площі, яку займають лісові насадження, створені штучним шляхом, ріст продуктивності деревних порід.⁸¹

РОЗДІЛ IV

ДРАМАТИЧНІ І ТРАГІЧНІ 30-і РОКИ

КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ

ПОЛІТИКА ЛІКВІДАЦІЇ ОДНООСІБНИКА

Побудову соціалізму більшовики пов'язували зі створенням на селі замість одноосібних селянських господарств великого колективного господарства. Залежно від рівня усупільнення колективні господарства поділялися на три типи: товариства спільного обробітку землі (ТСОЗи) - колективізувалися лише посіви, артілі - колективізувалися посіви та майно, але залишалася присадибна ділянка та живий і неживий реманент для її обробітку; комуни - все усупільнювалося і селянські господарства повністю розчинялися в колективному.

Сталінське керівництво віднесло Україну до другої групи регіонів СРСР, де колективізацію планувалося завершити восени 1931 року або навесні 1932 року. Партійно-державний апарат України на чолі із С.Ко-

сіором, догоджаючи Й.Сталіну, скоротив її строки в республіці на 1-1,5 року. Партійним керівництвом колективізація розглядалася як засіб прискорення індустріалізації шляхом викачування ресурсів із села, розв'язання хлібної проблеми та ліквідації заможного селянства.

Селянство, яке в роки непу врешті стало господарем землі, чинило впертий опір, часто виникали повстання, для придушення яких використовували радянські війська. Відбувалася ліквідація міцного селянства через розкуркулення. Силою держави сталінське керівництво виграло громадянську війну на селі, перетворивши селян у державних кріпаків і прикріпивши їх до землі через введення у 1932 році паспортної системи в місті.

На кінець 20-х років ХХ ст. Боромлянський і Тростянецький райони продовжували залишатися сільськогосподарськими, основну частину населення складала селяни.

Кожен селянин мав свою землю, на якій працював зі своєю сім'єю з ранку до вечора. Сім'ї були багатодітними. З батьками жили діти із своїми сім'ями. Кількість членів сім'ї досягала 6-10 чоловік, яка володіла 3-5 га землі. Були так звані міцні господарі (куркулі), які мали до 10-15 га землі. Але таких було мало.

Селянська сім'я мала невеликий будинок, покритий соломною із земляною долівкою, маленькими вікнами. Частина будинків були взагалі однокімнатні, решта мали розміри 6х8 і розділялися на 2 кімнати. У середині житла був дерев'яний стіл, стільці. Обов'язковою була скриня. Головне місце займала піч. Кожна сім'я мала прялку. Серед господарських будівель був хлів для худоби, великий сарай для обмолоту хліба, який називали клунею. У погрібах зберігали картоплю та інші овочі. Техніку для сільськогосподарських робіт мало хто

мав. Землю орали плугом, використовуючи коня чи вола. Хліб молотили ціпами. Після здачі податків частину врожаю продавали на базарах. Деякі із багатих господарів мали будинки із залізною покрівлею і дубовою підлогою. На їх озброєнні були косарки і молотарки.

Роки непу призвели до пожвавлення господарського життя: збільшились врожаї, поступово покращувалось життя. Нарешті стало вистачати хліба і для сім'ї, і для продажу. Здійснилась давня мрія селян: вони стали власниками землі. Мало хто міг передбачити, що життя незабаром зміниться.

ЯК СТВОРЮВАЛИСЯ КОЛГОСПИ

(Із спогадів жителів)

БОРОМЛЯ

Г.К.Башлай, 1903 року народження, так згадує про колективізацію: "... Наш колгосп засновували так: спочатку були збори, на яких записували всіх, хто був згоден вступити до колгоспу. Всі записані повинні були віддати в колгосп все, що було: коней, плуг, борону. У тих, хто не вступав до колгоспу, відбирали корів. Я доїла цих корів, їх було 12 голів. У кого відбирали корову, тому давали ввечері по літрі молока".

М.І.Воротняк, 1921 року народження, таким чином характеризувала створення колгоспів: "Коли почалася колективізація, "ударники" ходили по дворах і записували селян до колгоспу, трусили в кого де є зерно. Прийшли й до нас. У той час я проживала з двома братами і мамою. Вони в нас нічого не взяли, але сказали, щоб ми записалися в колгосп. Ми відмовились, тому що в нас була своя земля, кінь, віз, сани, плуг. Але нам відповідали, що коли ми не запишемося до колгос-

пу, то заберуть землю і виженуть із хати. Боячись такого лиха, два мої брати пішли в колгосп, віддавши всі знаряддя праці і коня”.

А.С.Кривонос, 1921 року народження, так розповідає про свою сім'ю: “Народилася я в селі Боромлі в сім'ї селянина, в якій було шестеро дітей, троє з них померло від голоду. До колективізації наша сім'я мала землю, самі її обробляли. Село Боромля в 20-30 рр. було густо заселене. На колективізацію селяни відгукнулись негативно (крім дуже бідних селян). Вони не бажали вступати в колгоспи, тому що треба було віддавати свою худобу, землю задарма і працювати за копійки. Вступати до колгоспів селян змушували насильно або обкладали їх великими податками (землю, худобу), яких людина не могла сплатити. Моя сім'я вступила до колгоспу ім. Кірова. Землі оброблялися кіньми, сіяли вручну. Трохи пізніше з'явився перший трактор. Врожаї були багаті. Восени членам колгоспу давали зерно, картоплю”.

Про тяжкі роки колективізації жителька села М.К.Андрущенко розповіла таке: “Народилася в 1917 році в заможній, або як тоді називали, в куркульській родині, а дитинство було голодним, холодним. Сестри мої померли ще до колективізації, а бабуся – з голоду.

Ніколи не забуду, як плакала мама, коли батько запряг коней, прив'язав корову до воза, поклав у нього плуг і борони та й повіз у колгосп. Сам же почав працювати там конюхом, щоб бути ближче до своєї худоби. Яюсьь батько почув : “Усіх куркулів висилатимуть”. Відтак попрощався з нами та й пішов у світ. Ми з мамою дуже плакали, проводжаючи його, ніби відчували, що бачимось востаннє. А вранці прийшли “активісти” і позабирали все: одяг, продукти харчування, а нас вигнали з хати. Вирушили ми в місто. Там таких знедолених було багато. Мама ходила на роботу в поле. Там

усім бездомним поставили курінь. де вони й ночували. Їсти давали баланду. Я теж блукала містечком, шукаючи на смітниках об'їдків. Усякі траплялись люди: і співчутливі, і добрі, і злі. У нашого бригадира був син Петро, мій ровесник. Ми з ним гралися, а як його мати годувала, то насипала тарілку супу і мені. На зиму чужі люди дали нам притулок у комірчині, де прожили ми кілька років, а потім повернулися у село. Згодом віддали хату. Нам дуже хотілося побачити батька, та ми не знали, де він знаходиться. Нарешті прийшов лист із Баку. Батько писав, що олух із голоду і лежав у лікарні. Мама побігла до людей, напозичалася грошей і послала батькові, але невдовзі гроші повернули: батько помер”.

К.Ф.Кищик про колективізацію повідомляє: “Коли організувався колгосп, всі люди повинні робити були в ньому, а хто не пішов, у того забрали худобу і майже все майно. А деяких людей засудили на 2-3 роки. Мій батько помер із голоду. Він, за порадою свого товариша, не пішов у колгосп, і у сім'ї забрали корову, поросся, пшеницю, квасолю, сало – усе, що в нас було. Сім'я почала голодувати, і батько вирішив вступити до колгоспу, але нам не повернули всього того, що взяли. Наша сім'я страждала від голоду”.

Жителька села М.І.Касьяненко, 1920 року народження, розповідала про ці події так: “...Земля в 20 роках належала селянам, тобто давали землю на кожний двір, де був господарем чоловік. Обробляли землю самі хазяї. Якщо землю сім'я не зможе обробити, вони могли частину землі віддати тому, хто міг її обробити.

Колективізацію люди сприйняли по-різному: одні прагнули до ведення колективного господарства, а інші – до одноосібного. Хто не хотів записуватися в колгосп, того судили, виганяли з хати, забирали їхнє майно. Головою одного із перших колгоспів “Червона поляна” був Н.М.Буденний. Колгосп організовувався на засадах

спільного виробництва селян. Селяни об'єднувались у спілку для розвитку свого господарства. Вони віддавали посівний матеріал, борони, плуги, коней. У деяких колгоспах для обробітку землі була техніка – трактори. У колгоспі також була молотарка, кінні граблі, косарки. Рівень механізації у процесі виробництва був дуже низький. Оплата праці була мізерна, коштів видавали на трудодень мало, а в основному плата була натуральною (зерном).

Урожай 1932-33 рр. зернових був десь біля 20 ц, буряків – по 80-100 ц з га, але вся сільсько-господарська продукція була відібрана державою. Робочий день у літній період починався з шостої години ранку і тривав до дванадцятої вечора”.

Як бачимо, створення колгоспів відбулося в основному примусово, до всіх непокірливих застосовувалися найжорстокіші міри. Ось іще дві розповіді про трагедії людей того часу.

Одного осіннього дня 1931 року до народного суду Тростянецького району під озброєним конвоем привезли чоловіка. По натруджених мозолястих руках, по змарнілому обличчю, блаженській одешинці було видно, що перед судом сидить звичайний селянин. Так, судили 56-річного Федора Сергійовича Феденка з села Першотравневого Боромлянської сільради.

Суд був короткий, закінчили за півтори години. І ось вирок: 4 роки позбавлення волі...

До революції Феденко мав 2 десятини землі, потім Радянська влада наділила йому ще півтори. Працював, як міг, вирощував непогані врожаї, не бажав бути боржником держави, старанно виконував зобов'язання по хлібозаготівлях, податках. Умілий господар, знавець агрономічних азів, користувався авторитетом серед селян, був зразком у всьому.

Настав час колективізації. Добрим хазяїнам важко

було розпрощатися з тим, що наживали роками. До них належав і Федір Сергійович. Він був взірцем, навколо нього гуртувалися селяни.

Ішов третій рік колективізації. Однодумці Феденка продовжували трудитися на своїх окремих ділянках. Хліб постачали своєчасно, прискіпатися ні до чого. Однак не подобалася така поведінка місцевому керівництву, адже був план колективізації.

І тоді знайшлася робота для органів ДПУ (попередник НКВС). Як то кажуть, була б людина, статтю знайдемо. І знайшли.

Ф.С.Феденка заарештували у звинуваченні в антирадянській агітації. У вирокі суду значиться: систематично підбурював селян не виконувати плани посіву цукрових буряків, не використовувати в хліборобстві чистого пару.

- Та нікого я не агітував, - намагався довести правду суду Федір Сергійович, - просто сіяти багато буряків мені було збитково. А чистий пар я використовував, бо ж це веде до збільшення врожаю. І іншим радив.

Його не слухали, перед судом стояло одне завдання – приборкати непокірливого.

Ось так, в ті далекі, але лам'ятні та суворі роки, розправлялися з тим, хто мав свою думку, їм вішали страшне клеймо – "ворог народу".

Невідома подальша доля цього селянина. Десь на Харківщині проживає його дочка Ганна Федорівна, а в Першотравневому – онука Ганна Григорівна Пічкобій.

Нехай знають вони: добре ім'я їх батька і діда виправдано.

За протестом прокурора області Сумський обласний суд скасував незаконний вирок і закриття справу за відсутністю складу злочину. Ф.С.Феденка повністю реабілітовано.⁸²

М.І.Щасна, 1919 року народження, з болем у серці згадувала.

" ... Сталося це вночі. Мати, поклавши нас спати, збиралася теж лягати, але, почувши за вікнами кінський тупіт і гомін чоловічих голосів, насторожилась. У двері постукали.

Мати:

- Хто там?

- Відчиняй! – крикнули декілька голосів.

Мати відчинила двері. У хаті стало морозяно.

- Збирайся!

- Куди?

- На заслання!

- Та може завтра, вдень?

- Я сказав зараз!

Мати розгубилася, як же їй одній з дітьми? (Батька на той час посадили в тюрму, назвавши його "ворогом народу"). На щастя, знайшлися добрі люди, які допомогли злегка зібратися. Так, злегка! Більшовики всі речі позабирали собі, розбили в хаті піч та вікна. Посадили на вози. Повезли. Загрузили в вагон із багатьма іншими. Серед них був і батько. Повезли. Куди? Хтозна. Везли їх короткими зупинками на 5-10 хвилин, але й на них репресованим не дозволялося виходити, не давали ні їсти, ні пити. Привезли в Казахстан у місто Кизил-Орду. Там від лютого голоду померли два брати й мати. Зосталися ми вдвох із сестрою і батьком. Серед репресованих із нашого села була й Тимченко Маруся. Вирішили добиратися додому, до Боромлі, але окремо...

Ми з батьком дійшли до Кишинєва, далі не змогли: з голоду помер батько, а нас із сестрою забрали в дитячий будинок у цьому місті. У 1936 році мене й сестричку знайшов наш дід і забрав до села Боромлі."

Але, незважаючи на всі протести селян, держава та її апарат виконали рішення XV з'їзду ВКП(б) і провели

колективізацію. Організаторами її стали комуністи, комсомольці і комнезамівці.

Навесні 1928 року було створено перший колгосп "Червона поляна", який об'єднав 30 дворів. Його головою було обрано селянина-бідняка комуніста І.Ф.Лісняка. У цьому ж році держава передала колгоспові перший трактор "Фордзон". Із нагоди цієї події комуністи організували в центрі села мітинг. Трактора чекали півдня. Він прибув своїм ходом із залізничної станції Боромлі. На мітингу один з активістів Д.В.Довженко такими словами закінчив свій виступ: "Товариші! Радянська влада дала нам сталевого коня. Смерть сохам!".

Під дружні вигуки "ура" тут же, на майдані, була розбита і спалена, привезена сюди, стара соха.

У ці роки біля Боромлі створюється і невелике сільце - хутір Шевченків Гай. У 1927 році сюди прийшли Й.Г.Новгородський, Ф.Ю.Боговіс, О.Ф.Різник, Є.П.Дерев'яноко. Вони мали документи на поселення і стали першими забудовниками.

Наступного року відбулися збори жителів. Повістка денна було короткою: прийняття назви села. Хтось запропонував назвати його чудовою назвою - Шевченковим Гаєм. Пропозицію одногolosно прийняли.

У 1930 році село мало вже 40 дворів. Передові селяни - активісти розпочали підготовку серед незаможників до організації колгоспу. Ініціаторами в цій справі були Василь Васильович Стрибуль, Павло Семенович Гриценко, Кирило Семенович Коваленко та Іван Єгорович Запасака.

Усуспільнили коней, вози, 7 борін, 5 рал та інший реманент. Головою новоствореного колгоспу став К.С.Коваленко. Було важко. Але господарство поступово ставало на ноги, розвивалося, і колгоспники стали досягати певних успіхів.

Артіль назвали "Червоний тракторист". Чому саме так? А тому, що з Шевченкового Гаю першими у Боромлянській сільраді поїхали навчатися на курси трактористів у м. Харків два колгоспники – Пилип Гаврилович Сахно і Максим Єгорович Солоха.

До речі, слід сказати, що обидва вони незабаром стали працювати в Боромлянській МТС, вивели сталевих коней на поля рідного колгоспу, який фактично й названий був на їх честь. Трактористи трудилися добре, мали непогані успіхи в роботі. У 1939 році за досягнення високих урожаїв сільськогосподарських культур вони стали учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки.

А ось як створювали колгосп ім. Червоної Армії. Згадує І.С.Тимченко:

Збори проходили в Боромлянській школі, де зараз десятирічка. Та й порядок денний був незвичайний: про колективізацію.

Виступав із доповіддю голова райвиконкому Білошапка, говорив про політику партії на селі. Запам'яталися слова: "Ленін показав селянам вірний шлях до соціалізму – через колективізацію".

Тоді ж на зборах із нашої частини села подали заяви про вступ до ТСОЗу троє.

На зборах виступив І.П.Дячко. Він запропонував організувати в селі кілька колгоспів. Коли йшли додому, то домовились, як у себе створити колгосп, яку назву йому дати. Майже щовечора відбувалися збори на Петухівці, Гусаківці та інших кутках села.

Відносно назви не сперечалися – назвали колгосп імені Червоної Армії. Уже через місяць в артіль було близько 200 господарств. Першим головою одногolosно обрали І.П.Дячка.

Правда, коли потім стало питання, як бути з хлібом, що сіяли ще окремо, то далеко не всі погодилися

успільнити посівний матеріал. Таких господарств, які успільнили землю і зерно, виявилось 30. Їх вважали першими колгоспниками.

ГРЕБЕНИКІВКА

Марія Микитівна Чугай згадувала: "Пам'ятаю, як в тридцятому році забирали все в колгосп. Активісти ходили по хатах, не минаючи жодної, забирали в колгосп коней, корів, землю, а в заможніших – і одяг, майно, яке потім продавали в сільському магазині.

Коли активісти прийшли виганяти з хати старого селянина Романа Прокоповича Різниченка, той, показуючи чорні, як земля, порепані руки, сказав: "Який же я куркуль, коли цими руками все сам роблю?". На те активіст закричав: "Ти куркуль, ти позбавлений права голосу". "Синок, дай мені з голосом у своїй хаті померти", - мовив Різниченко. "Геть з хати", - визвірився колективіст. Не довелося старому Різниченкові не те, що у своїй хаті, у своєму селі віку доживати. З сім'єю сина Федора виїхав, так більше про них ніхто ніколи і нічого не чув.

Стільки літ із тих пір минуло, а й досі не перестаю себе запитувати: "Чому так сталося?". Адже до 1930 року наше село добре жило, все в нас було в достатку, люди трудилися, не покладаючи рук. Тепер усі винять Сталіна, партію, систему, але ж дітей у вікна з колисками викидали не вони, а наші односельці, які вирости на цій землі і не могли не бачити, чиєю і якою важкою працею наживався достаток сімей. Деякі з виселених сімей збиралися по кілька і жили в напівзруйнованих нічийних хатах, підтримуючи один одного. В березні 1930 року селяни вчинили бунт, стали громити колгосп, щоб забрати своє майно.

Врожай зібрав уже колгосп "Червоний стяг". Колгосп забрав і насіння гречки, проса та ячменю. Свого хліба

нам вистачало до різдва, весь забрали активісти, а потім їли борщ та картоплю, щоб тривкіше було, їли вприкуску з квасолею. Так дотягнули до літа. Жити стало важче, бо тепер мали продукти лише з городу. Колгосп у 1931 році дав по 16 пудів на колгоспника, а в 1932 – по 200 грамів на трудовень. Пам'ятаю, як пізньою осінню уповноважені їздили підводами по дворах і з словами "віддай незаконно одержане" забирали той хліб у селян. Щупами протикали землю в клунях і сараях, на городі. А я не могла взяти втямки – чому незаконно одержане, якщо людськими кіньми та коровами зоране, їх зерном засіяне, їх руками зібране – і незаконно? Мати кляла колективізацію. Але ми тоді ще не знали, що страшне нас чекало попереду. У кого сім'ї були малі, як у нас, ще так-сяк перебивалися, бо мали з городу, а великі сім'ї... З такої сім'ї була моя одно-класниця Наталя Тверда, вона і її батько померли в 33-му, голідна смерть забрала і моїх ровесників Івана Лепенка, Івана Грицяя, Івана Різниченка, а Микола Заєць помирав у школі на наших очах, сів на лавку і вже більше не встав. Померлих рідко везли на цвинтар, хоронили на городах. Весною пішли чутки про людоїдство. Не минуло це і нас." ⁸³

МАШКОВЕ

У травні 1929 року у с.Машковому було створено ТСОЗ із кількістю землі 470 га. Спочатку до нього ввійшло 13 дворів. Головою було обрано А.Т.Куца, а рахівником Ф.Кравченка, який так характеризував перші кроки господарства: "На грошові доходи, одержані за здані на завод цукрові буряки, виділили частину коштів на утримання дитячих ясел та інші витрати. У 1929 році видали на кожний людино-день 1 карбованець 65 копійок і по 2 кілограми зерна. По осені до товариства вступило ще 8 бідняцьких господарств. Всю орну землю

розподілили на чотирьохпільну сівозміну: чистий пар, озимі культури, цукрові буряки і ярі.

На зборах товариства вирішили звести в загальну стайню коней і корів. Було виділено конюха і доярок-скотарів. Тут же обрали приймальну комісію, яка почала приймати худобу і реманент.

Правління товариства уклало договір із Півненківською машинно-тракторною станцією на обробіток землі під озимі та цукрові буряки. Незабаром трактор розорював межі індивідуальних наділів. Із місцевого комітету взаємної допомоги отримали жатку-самоскидку, жатку-лобогрійку, сортувалку, плуги і борошни. Правління товариства на своєму засіданні призначило бригадиром рільничої бригади Н.Т.Тесленка, механіком по сільгоспмашинах І.Г.Тарана, ковалем С.П.Сергієнка.

Постало питання про перехід до вищої форми колективного господарювання. Ми вирішили прийняти статут сільгоспартілі і назвати новий колгосп імені Т.Г.Шевченка. Правління колгоспу виконало рішення загальних зборів: приміщення для зимівлі худоби були утеплені, фураж, жом, маляс та інші корми для тваринництва заготовлені. Придбали двигун, збудували млин. За рахунок довгострокових кредитів держави купили 10 корів, 10 свиноматок, 20 вівцематок, племінних плідників.

У лютому 1930 року розпочалася масова колективізація селянських господарств. Наш актив розгорнув роз'яснювальну роботу серед населення. Вивчали статут сільгоспартілі, розповідали про перші успіхи колгоспу, агітували вступати в нього.

То був важкий час. У с.Верхолюджі населення вбило уповноваженого зі створення колгоспу голову Тростянецької селищної ради С.Р. Бондаренка. Негайно актив з інших сіл було направлено в це село для

проведення мітингу. А в цей час у с. Криничному селяни забрали з колгоспу коней, інвентар, зерно, підбурювали розгромити колгосп у Машковому. Ми вирішили організувати охорону громадського майна. Актив чергував на вулицях, біля громадських будівель.

Весняну сівбу в 1930 році провели за всіма правилами агротехніки, в строк. Сходи зійшли дружні. Було вирощено добрий урожай. Ячменю, наприклад, одержали по 42 центнери з гектара, цукрових буряків – по 253 центнери. Для підживлення буряків обладнали рядкову сівалку. На звітних зборах у тому році голова колгоспу О.Д.Турченко розповів про результати господарювання. Колгоспники одержали на кожний трудодень понад 2 карбованці і близько трьох кілограмів зерна. На цих же зборах розглянули 30 заяв наших односельчан про вступ до колгоспу.

Цікаво, що вже тоді загальні збори дали наказ правлінню: збори в школі проводити востаннє. Треба в нашому селі збудувати клуб. Крім того, необхідно спорудити лазню, теслярську майстерню, кузню, зерносковище. О.Д.Турченка було переведено працювати головою колгоспу в с.Боромлю. Нашу артіль очолив І.Д.Косинець.

Незабаром у нас вже була своя теслярська бригада, яка складалася з 10 чоловік. До кінця 1931 року вона збудувала в селі клуб на 150 місць, лазню і всі інші будівлі, як і було заплановано. У той час я був депутатом і головою культсекції сільради. За допомогою вчителів організували в школі вечірні заняття для підвищення знань малописьменних і неписьменних. Організували при клубі раду. Тут почали працювати музично-драматичний, хоровий і інші гуртки. Керували ними завідуючий клубом Г.К.Таран і вчителька Є.Л.Таран. У клубі обладнали сцену, придбали радіоприймач. У районному радіовузлі я познайомився

з роботою радіоустановки. У полі, де працювали колгоспники, я встановлював антену і вмикав радіоприймач. Ми колективно слухали передачі з Москви і Києва. Потім обов'язково хтось із учителів читав газети. Там же вивішувалися зведення виконаних робіт по ланках. Багато допомагали нам вчителі І.І.Коробейник і М.Є.Толочко. Де б колгоспники не працювали, вони туди і йшли. То газети читали, то обговорювали постанови партії і уряду. Багато допомагали в оформленні стінних газет і полівок.

Із року в рік зростало артільне господарство, міцніла трудова дисципліна, ми вирощували високі врожаї всіх культур. Хороші результати мали і в тваринництві. За це колгосп ім.Т.Г.Шевченка, починаючи з 1937 і по 1941 рік включно, був щороку учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки в Москві. За дострокове виконання державних планів колгоспові було вручено Перехідний Червоний прапор Раднаркому УРСР.

У 1929-1941 роках у нашій артілі збудовано клуб, молочнотоварну ферму на 120 голів, свинарник на 200 голів, зерносховище, кузню, теслярську майстерню, млин, олійницю, гараж для автомашини, придбано двигун, автомашину, молотарку, багато різного інвентаря, споруджено контору, дитячі ясла." ⁸⁴

СЕМЕРЕНЬКИ

У серпні 1929 року ТСОЗ було створене у Семереньках. Спочатку землю обробляли сімома кінними плугами. У наступному році товариство було перетворене у колгосп імені Першого Травня. Для обробітку землі коней примусово вилучили у селян. Це привело до бунту у березні 1930 року. Натовп вдерся до колгоспної конюшні. У цей же день він побив активіста Івана Кулика, через декілька днів був убитий активіст Ф.Й.Соколовський.

ПЕЧИНЬСЬКА РЕСПУБЛІКА

Події 1930 року, про які мова йтиме нижче, народний поголос у селі називає республікою, березневим повстанням, бунтом бабів. Влада такі громадські виступи називала волинками.

3 березня 1930 року зранку біля приміщення сільської ради зібралося багато людей, більшість яких була жінками. Гурт почав вимагати від місцевої влади та правління колгоспу ім. Сталіна у категоричній формі повернути їм сільськогосподарський інвентар та посівний матеріал, що були примусово усупільнені під час створення колгоспу. Із гурту лунали заклики до розправи над активістами та радянськими працівниками. Після цього натовп роз'єднався на декілька груп, що рушили по вулицях села. Почалися погроми помешкань активістів, знищувався сільськогосподарський інвентар, розбивалися шибки вікон. Під час погромів жінки намагалися піймати самих активістів, але вони заховалися. Це врешті-решт і врятувало їх від розправи. Результатом стало майже повне знищення десяти господарств активістів. У будинку сільської ради були знищені меблі та портрети вождів.

Повстання населення продовжувалися три дні і припинилося з появою озброєного загону міліції.

Після цього відбулося слідство, і звинувачення притягло до відповідальності 22 учасників подій. Слідство вирішило, " что данный бунт селян вызван тем, что кулацкий и антисоветский элемент села перед тем, как должно было фактически произведено раскулачивание кулаков, по отдельным куткам и хатам селян вели агитацию, направленную на срыв данного мероприятия и после того, как волинка была вызвана, стали во главе селян и руководили беспорядками, оттянув таким образом, фактическое раскулачивание, разложили колхоз".⁸⁵

Матеріали слідства складають цілий том, тут більше двохсот сторінок. Хто ці люди, і чого вони хотіли? Виклад іде мовою звинувачення.

Мар'єнков Іван Васильович, середняк, колишній волосний староста, під час петлюрівщини очолював управління волості, до 1928 року не мав права голосу. Звинувачується у тому, що за день до повстання агітував перед гуртом жінок за вихід із колгоспу, що з колективізацією нічого не вийде, що колгосп – це друга панщина. Він закликав до повстання. Під час безпорядків через свою дружину агітував за розправу над активістами. При проведенні розкуркулювання захищав людей, яких виселяли із будинків і висилали в інші райони Союзу. Після погромів пригощав учасників.

Сасін Трохим Семенович, 60 років, куркуль, податок плате 175 крб., розкуркулений, має судимість за несплату податку колгоспу. Був ініціатором побиття активістів і розгрому їхніх господарств, "находясь в толпе при погроме руководил ею и кричал: побить их всех, они нас замучили, даешь нашу власть, бабы, вам ничего не будет, не бойтесь, идите смело. Там же Сасин погромщиков, не имевших кожанной обуви, переносил через лужи воды, посылая их дальше производить погромы".

Мар'єнкова-Басова Марфа Петрівна, 50 років, куркулька, плате податок у сумі 185 крб. У перший день виступу була організатором волинки у своїй сотні. "Призывала женщин громить колхоз, разобрать инвентарь и зерно, заставляла рвать документы в колхозе и перед толпой кричала: возвратите нам нашего царя. Своего сына послала бить в набат".

Титарев Іван Іларіонович, 1905 року народження, син куркуля, який мав до революції 20 десятин землі, 3 десятини лісу, 2 хати, вітряк, розкуркулений. " Во время приезда в село для восстановления порядка небольшого отряда милиции, бросал камни и куски льда в

милиціонерів. У період безвластия Титарев знаходився в будинку сільського совіта, вел по телефону розмови з іншими повсталими селами, називаючи себе президентом от народу”.

Титарев Михайло Іларіонович, 1908 року народження, “обвиняється в тому, що, озброївшись колом з криком “бей і громи активістів, виробляв погроми, крім того, будучи в хаті активіста Конєва, намеревався убийти жінку останнього, але вона почала захищатися лопатою, чим і перешкодила нанесенню удару... Уничтожив портрети Леніна і Ворошилова з криком: “Цю погань треба з обличчя землі стерти”.

Конєв Олександр Федорович, 63 роки, середняк, під час погромів кричав: “Бейте їх, громите, наше час настало, нам треба царя, а не Совєтську владу – грабіжників”. Він забрав із колгоспу своїх овець.

Давидова Анастасія Сергіївна, 1909 року народження, із куркулів, платила податок 190 крб., під час погромів була керівником гурту жінок, “особисто брала участь в знищенні майна, кричала: “Бейте їх, досить їм пити нашу кров”. Переслідувала разом з групою активістів і першою почала бити двері в його будинок”.

Монастир'єв Андрій Феоктистович, 1901 року народження, середняк, син куркуля, який до революції мав 35 десятин землі, 2 хати, 4 сараї, 3 амбари, 6 коней. Брав активну участь у погромах, знищуючи майно активістів і колгоспу. Під час повстання був у сільській раді. Одного разу на телефонний дзвінок підняв трубку і на запитання: “Хто біля апарату?” - відповів: “Печинська республіка слухає!”.

Попереднє слідство звинуватило 22 учасників повстання у злочинах, передбачених ст. 54-10 і 56-16 КК України і вирішило направити справу в судову трійку ГПУ України з пропозицією застосовувати до п'яти чоловік вищу міру соціального захисту – розстріл, а до

інших відбуття покарання у концтаборі строком від трьох до десяти років. Сумський окружний прокурор підтримав це попереднє рішення. Судова трійка, розглянувши цю справу, 23 квітня 1930 року ухвалила такий вирок: чотири чоловіки були засуджені на п'ять років перебування в концтаборі, чотири учасники повстання були вислані в райони Крайньої Півночі строком на п'ять років, сім жителів були умовно засуджені на строки від трьох до п'яти років перебування у концтаборі, а решта учасників волинки – звільнена.⁸⁶

ПРОВЕДЕННЯ СУЦІЛЬНОЇ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

10 грудня 1928 року відбувся районний зліт бідноти. На ньому йшла мова про виконання рішень XV з'їзду партії. У прийнятій постанові говорилось: "Сільське господарство району під керівництвом Комуністичної партії і Радянської влади поступово, але упевненими кроками йде вперед шляхом соціалістичної перебудови".

На 1 жовтня 1929 року план створення колгоспів за 1928-29 господарський рік виконано таким чином:⁸⁷

Назва району	Намічено за планом 1928-29 рр.		Виконано на 1.10.1929 р.		% виконання плану	
	площа (га)	господарств	площа (га)	господарств	по площі (%)	по господарствах
Боромлянський	200	40	156	23	78	57,5
Тростянецький	1950	460	1656	183	84,9	40

На початку 1930р. колгоспники сіл Тучне, Станова і Поляного почали подавати заяви про вихід із ТСОЗів, особливою масовістю цей рух відзначався у с. Станова. Після проведення "відповідної політико-масової роботи" комуністами почався перелом із відкликанням заяв, крім

сіл Поляного і Станової. Селяни відмовлялися звозити сільськогосподарський інвентар.⁸⁸

Питання проведення колективізації було одним із найголовніших завдань для радянських і партійних органів. Наприкінці 1930 року в районі було 27 колективних господарств, які об'єднували 19,8% господарства і 16% земельної площі, тобто було колективізовано 2500 господарств і 8500 га землі.⁸⁹

У числі перших були створені артїлі "Шлях до соціалізму" в Тростянці, імені Леніна в Жигайлівці, імені 13-ої Жовтня в Білці, "Ударник" у Зарічному, "Червона поляна" в Боромлі.

25 жовтня 1930 року в колгоспах проведено святкування для колективізації та врожаю. На 1 квітня 1931 року колективізацією було охоплено 7268 господарств або 66,7% їх загальної кількості.

Звичайно, примусове створення колгоспів викликало з боку селянства і активні, і пасивні дії.

Наприкінці 1931- на початку 1932 рр. почався процес виходу селян із колгоспів. На місцях приймаються деякі половинчасті міри для заспокоєння населення. 31 березня 1932 року райпартком прийняв постанову "Про примусове усупільнення худоби", що забороняла примусове усупільнення корів і зобов'язувала повернути їх колгоспникам із грошовою компенсацією за надоєне молоко.⁹⁰

Масово проводилося розкуркулювання заможних селян.

Кого, як, за що розкуркулювали? Характерним стосовно цього є акт обслідування стану господарства розкуркуленого селянина Я.П. Яременка з с. Білки: "30.V.1932 р. колишнього члена колгоспу, Яременка Якова Пилиповича, що його виключено з колгоспу як куркуля ще в 1930 р. (протоколи засідання правління від 3.1.1930 р. та загальних зборів 5.1.1930 р.). Сам

Збори селян по організації колгоспу в с. Білці. Фото 1929р.

Перший трактор у с. Білці. Фото 1929 р.

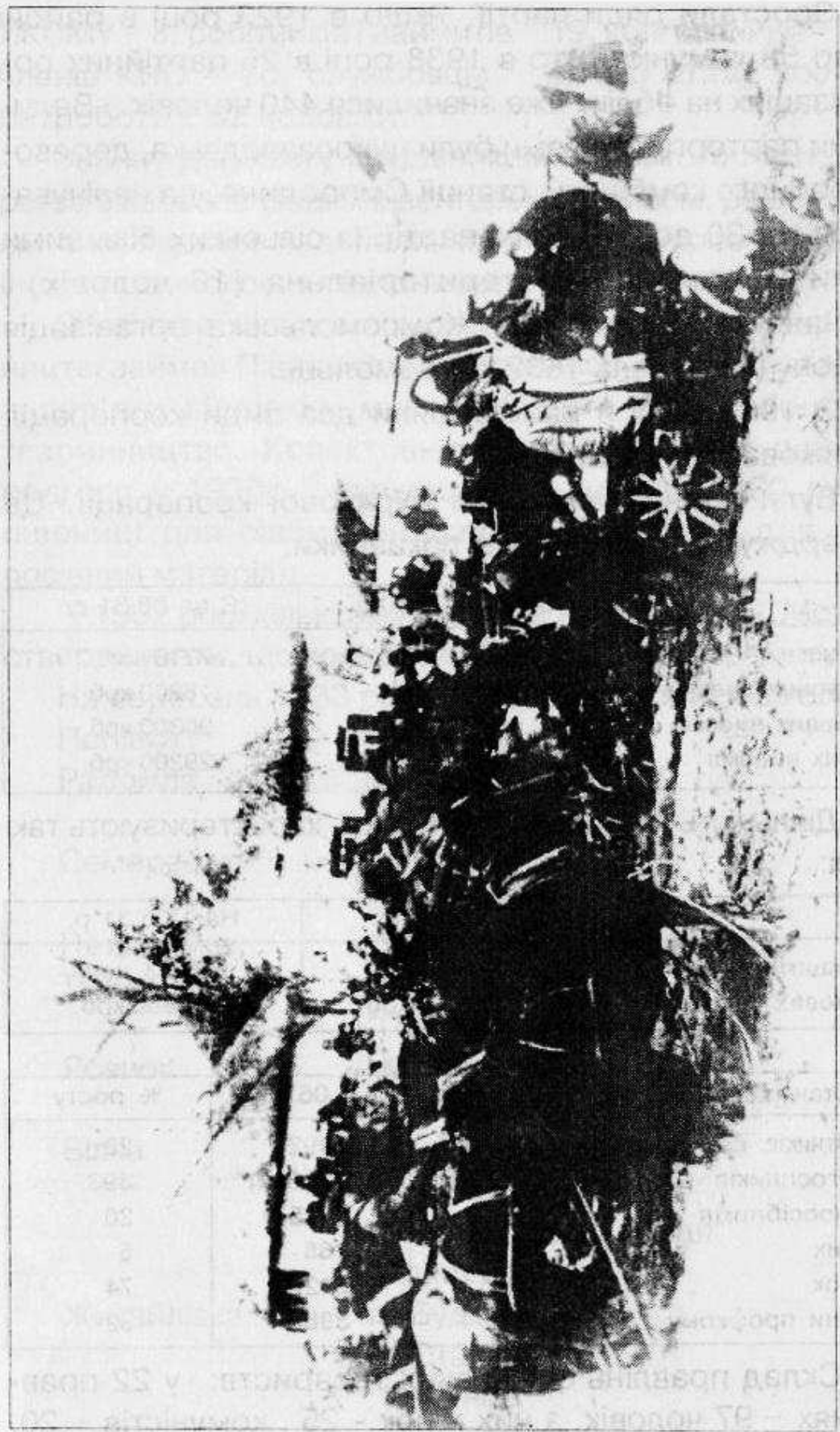
Яременко по соцстану куркуль, має такі ознаки: займався скупкою биків, після відкорму продавав на м'ясо та різав і продавав м'ясо, користувався вітряним млином. Майнове становище, як-то: з землезабезпеченості, з забезпеченістю с/г реманентом, тяглової сили – був кріпкий, мав по двоє – троє робочих коней, по 2 корови та по парі волів. А в 1930 р. з кампанії хлібозаготівель 1929 р., не дивлячись на всі можливості, як твердоздатник не виконав плану, ще раз доказавши свою класову ворожість, випадково пролізши до колгоспу, назвою якого тільки бажав захистити свою економічну сторону, а не по дійсному працювати в соціалістичному господарстві.

Оскарження Яременка на невірність його виключення та про продаж майна як куркуля районній організації залишили без наслідків. Вся ця процедура була в 1930 р., майном та засобами виробництва користується с/г артіль, як одержаним через сільраду. За гроші, що за його [одержала] артіль, згашено борги державі.

Про визначене повідомити прийомну ВУЦВК та самого Яременка з оповіщенням через сільраду під розписку."⁹¹

На весну 1931 року при Півненківському цукрокомбінаті було 3 радгоспи з площею ріллі 4121 га. Крім того, на терені району розміщувався Моловецький радгосп Грязнянського цукрокомбінату з площею ріллі 897 га. Разом радгоспи мали 5018 га орної землі. Всього в них працював 1151 робітник. Місячна оплата на польових роботах робітника в 1931 році досягла 29 крб, або збільшитись у порівнянні з 1930 р. на 38%.⁹²

Понад 30 відсотків комуністів районної партійної організації працювало безпосередньо в колгоспах і радгоспах. Вони йшли в перших лавах колгоспників-ударників, яких у 1938 році нараховувалось понад 1500 чоловік.

Пробний виїзд у поле. Фото 1930 р., с. Боромля.

Зростали ряди партії. Якщо в 1923 році в районі було 53 комуністи, то в 1938 році в 25 партійних організаціях на обліку вже значилися 440 чоловік. Великими парторганізаціями були цукрозаводська, деревообробного комбінату, станції Смородине, де налічувалося від 30 до 35 членів партії. Із сільських більшими були Боромлянська територіальна (13 чоловік) і Білчанська (9 чоловік). Комсомольська організація району налічувала 1632 комсомольці.

З 1930 року в районі діяли два види кооперації: бурякова та споживача.⁹³

Були певні досягнення бурякової кооперації. Це стверджують такі цифрові показники:

	Було на 06.30 р.	Є на 05.31 р.
Членів	4953 чол.	7710 чол.
Вступних внесків	6542 крб.	16200 крб.
Пайових внесків	19350 крб.	90300 крб.
Інших внесків	13500 крб.	29200 крб.

Діяльність споживчої кооперації характеризують такі дані:

	На 1.05.30 р.	На 1.06.31 р.
Пайщиків	14426 чол.	24653 чол.
Пайових	174600 крб.	353600 крб.

Стан пайщиків	На 1.05.30 р.	На 1.06.31 р.	% росту
Робітників, службовців	3128	3992	28
Колгоспників	2448	12068	393
Одноосібників	10552	8425	20
Інших	161	168	5
Жінок	2952	5120	74
Члени профкому	2926	3862	32

Склад правлінь споживчих товариств: у 22 правліннях – 97 чоловік, з них жінок - 25, комуністів – 20,

ЛКСМУ – 8, робітників і наймитів – 19, колгоспників- 78, членів КНС – 70, службовців – 2, без стажу кооператроти – 82 чоловіки. ⁹⁴

Значну допомогу трудівникам сільського господарства в забезпеченні їх інвентарем, паливом, ремонтними знаряддями надавали колективи цукрозаводу та інших промислових підприємств.

Особливе місце в сільськогосподарському виробництві займав Півненківський радгосп, який складався з дев'яти відділків, мав розвинуте буряківництво, тваринництво. Колективним господарствам району радгосп у 1930р. безкоштовно виділив 3000 пудів пшениці для сівки, очищав і протруював для них посівний матеріал.

У 1932 році кількість колгоспів зросла до 46. Можна стверджувати, що колективізація здобула перемогу.

На вересень 1933 року в районі діяло 47 колгоспів:

Попівка	“Червона зоря”
Радомля	ім.Молотова ім.Шевченка
Семереньки	“ Нове життя” “Вільна праця”
Петрівське	“Ударник”
Тучне	ім.Ворошилова “Паризька комуна”
Ясенок	“Комінтерн” “Нове життя”
Білка	“13 років Жовтня” ім.Чубаря “Соціалістична праця” “Колективіст”
Жигайлівка	ім.Буденого ім.Сталіна “Комунар” ім.Леніна

	“Перемога”
	“Незаможник”
Буймер	“Червоний тракторист”
	“Червоний орач”
	“Червоне село”
	“8 березня”
Боромля	“Шлях Леніна ім. Сталіна
	“Червона Армія”
	“Шлях до комунізму”
	“Перемога незаможника”
	“День урожаю”
	“Паризька комуна”
	“Червоний тракторист”
Мащанка	ім. Петровського
Станова	“13р. Жовтня”
Хвощова	ім. Ілліча
Грузьке	“Краще життя”
Бранцівка	“Паризька комуна”
	“8 березня”
	ім. Шевченка
	“Вільна праця”
Тростянець	“Більшовик”
Кам’янка	“Новий шлях”
Микитівка	“Культура”
	“14р. Жовтня”
Криничне	Петровське
Смородине	“Червоний партизан”
Олексине	“Оборона” ⁵⁵

Станом на 1 січня 1935 року в колгоспах було об’єднано 87% господарств і 97,2% земельної площі.

Уряд робив усе для того, щоб підтримувати колективні господарства. З цією метою у державі було створена сітка МТС.

Тростянецька машинно-тракторна створена 11 березня 1930 року при цукровому комбінаті і на початку квітня розпочала польові роботи. Матеріальна база складалася із 16-ти тракторів "Інтернаціонал" і 2-х "Фордзонів", 16 тракторних плугів, одного культиватора, однієї автомашини та 74 коней. Вона обслуговувала Білчанський, Верховоджанський і Тростянецький кущі, до яких входив 31 населений пункт і оброблювала земельну площу в 16141 га. Крім того, обслуговувався Рябущанський кущ Лебединського району, де оброблялося 7680 га землі. У МТС працювало 92 робітники. Усі трактористи були підготовлені на місячних курсах в Сумах. Були створені три бригади з кількістю по 5-6 тракторів у кожній. Робота тракторів із початку квітня проводилася в три зміни, а наприкінці місяця перейшли на дві зміни по 10 годин.⁹⁶

У 1931 році МТС зросла до 28 тракторів і виконала повністю план:

Посіяно: 18327 га (план)	виконано 18585
Зорати: 5050	виконано 5060.

Тракторний парк Півненківської МТС 1932 року мав 36 тракторів, у 1934 році – 69 тракторів.

У 1932 році МТС автомашин, комбайнів, тракторних снопов'язалок, бурякокопачів не мала зовсім.

У 1934 році в МТС було 24 автомашини, 5 комбайнів (1 буряковий і 4 зернових), 8 бурякокопачів, 12 снопов'язалок.

Мінеральних добрив під буряки з осені 1932 року не було внесено ні в один га, з осені 1934 року мінеральні добрива внесено під усю глибоку оранку (під цукрові буряки) – на 3800 га.

У 1932 році тракторний парк МТС обробив (у переводі усіх виконуваних робіт на звичайну оранку) 17528 га., 1934 році – 31811 га.

Весняну сівбу в 1932 році район провів за 75 днів, 1934 році – за 40 днів.

Цукрові буряки в 1932 році сіяли 28 днів, 1934 році – 10 днів.

Збирання зернових культур у 1932 році проведено за 76 днів, 1934 році - за 55 днів.

Копання і перевезення буряків у 1932 році проведено за 13 днів, 1934 році – за 65 днів.

Осіньну сівбу в 1932 році проведено за 77 днів, 1934 році – за 45 днів.

Піднято зябу в 1932 році 3435 га, 1934 році 14500 га.

За постановою Раднаркому Союзу РСР та Харківського обласного земельного управління в травні 1935 року організовано Боромлянську машинно-тракторну станцію (директор Святцев В.Т.).

Нова МТС обслуговувала 20 колгоспів (5 сільрад) із загальною площею землі в обробітку 18119 гектарів.

У район діяльності Боромлянської МТС ввійшли такі колгоспи: “Шлях Леніна”, ім. Постишева, ім. Кірова, “День урожаю” Кіровської сільради, “Шлях до комунізму” “Перемога неможливого”, ім.Паризької комуни Боромлянської сільради, “Червона Армія”, ім. Сталіна, “Червоний тракторист” Червоноармійської сільради, ім.Буденного, “Комунар”, ім. Леніна, ім. Сталіна, “Перемога”, “Неможливе” Жигайлівської сільради, ім.Паризької комуни”, “8 Березня”, ім. Шевченка та “Вільне життя” Бранцівської сільради.

Для устаткування нової МТС держава виділила 1 мільйон 400 тис.крб., 60тракторів, 20 автомашин.

Основною формою навчання колгоспників були бригадні гуртки, якими керували бригадири. Їм допомагали прикріплені агрономи. За планом у січні 1935р. агротехнавчанням необхідно було охопити 2700 чоловік, з них навчанням 2400 чоловік у 125 гуртках. Діяло ж лише 60, але й вони працювали несистематично.⁹⁷

Районна колгоспна школа розпочала свій перший навчальний рік із 21 листопада 1934 року, а 26 травня 1935 року відбувся перший випуск її слухачів – 30 чоловік рільників та бригадирів польових бригад, 23 завфермами та бригадирів тваринництва і 36 рахівників та обліковців.

Школа дала їм перші знання, без яких не можливо правильно вести колгоспне виробництво, навчила користуватися книжкою.

Перший рік роботи районної колгоспної школи проходив у вкрай несприятливих умовах: бракувало викладачів, школа терпіла фінансову скруту, колгоспи дуже неакуратно забезпечували курсантів продуктами харчування, не вистачало посібників, школа містилася у зовсім непридатному приміщенні.

Поступово сільське господарство відроджувалося, міцнішими ставали колективні господарства, але була втрачена безпосередня зацікавленість селянина в результатах господарювання.

Колгоспи, їх господарська діяльність підпадала під жорсткий адміністративний контроль із боку радянських і партійних органів. Для проведення сільськогосподарських робіт постійно мобілізувалися і підприємства, і населення.

24 червня 1933 року на поліття цукрових буряків було надіслано робітників, службовців та їх родин:

ДО надсилає в Жигайлівку	400 чол.
Цукрозавод у Білку	400 чол.
Радлісгосп у Кам'янку	50 чол.
Транспорт у Смородине	200 чол.

РВК, Соцпобут, РСС, Райощадкаса, млин, гуральня, лісний робфак надсилає людей у Тростянецьку артіль "Більшовик".⁹⁸

Бюро РПК, партосередок МТС та президія РВК 12 серпня 1933 року прийняли постанову, в якій кон-

статувалося, що в колгоспах "13-ої роковини Жовтня" та "Коллективіст" цілком злочинно занедбали боротьбу за якість збору врожаю. На ланах лишається величезна кількість незагребених і незібраних колосків. При в'язанні снопів в'язальниці зовсім не згрібають колоски ручними граблями, гонячись за кількістю зв'язаних кіп. Бригадири не стежать за якістю збирання. Приймальна комісія не працює. Ця величезна кількість хліба залишається на ланах, значно зменшує видачу хліба колгоспникам на трудодні при розподілі. Правління колгоспу, бригадири, партосередок не організували колгоспників на боротьбу за якісний збір врожаю, фактично обкрадають колгоспників та зривають гасло партії про те, що цей рік є останнім роком труднощів.⁹⁶

Постійне збільшення державою хлібозаготівель привело до того, що колгоспи і одноосібники почали навмисне показувати у звітах менші врожаї сільсько-господарських культур, ніж було в дійсності. Так, восени 1933 року Тростянецький радгосп "зменшив" урожайність по озимій пшениці з 18,3 до 13,8ц, правління колгоспів ім. Сталіна Жигайлівської сільради - з 15 до 6 ц, "Шлях Леніна" Боромлянської сільради - з 12 до 6 ц. Така ж звітність була і по інших господарствах. З'ясуванням цих питань займалася спеціально створена у районі комісія. На засіданні бюро районного партійного комітету це характеризувалося як навмисне ошукування держави. Керівникам господарств виносили партійні стягнення, деяких знімали з роботи.⁹⁷

6 лютого 1935 р. відбувся в Тростянці перший районний колгоспний базар.

12 колгоспів і колгоспники майже з усіх сіл району взяли участь у базарі. Вони вивезли на нього печений хліб, борошно, цукор, цибулю, рибу, сушені фрукти, молоко, олію, сир, повидло.

УСПІХИ БІЛКІВСЬКИХ КОЛГОСПНИКІВ

Газета "Соціалістична праця" так описувала звітні збори білківських колгоспників.

...Був надзвичайний, радісний вечір. На небі – ні хмаринки, воно обсіпане безліччю зірок, а місяць теж, випливши із-за садків, усміхаючись, обкидав пасмами променів колгоспників, що зібралися в парку культури і відпочинку с. Білка. Усе всміхалось. Вітерець так ніжно-ніжно лоскотав обличчя.

Колгоспники артiлі ім. 13-річчя Жовтня святкували перемогу – закінчення збиральної, хлібоздачі та натуроплати МТС.

На свято прибули секретар РПК Попов і голова РВК Захаров. Приїхали також і шефи – робітники цукро-заводу з своїм духовим оркестром і актори, щоб поставити виставу "На курорт".

Духовий оркестр грав марш із кінокартини "Веселые ребята", і звуки оркестру зливалися з десятками радісних голосів, що підхоплювали цю пісню.

Легко на сердце от песни веселой,

Она скучать не дает никогда.

И любят песню деревни и села.

И любят песню большие города.

...Голова артiлі Роман Федорович Колісник відкриває урочисті збори. Він доповідає про підсумки збиральної і хлібоздачі: "Я вже три роки перебуваю головою цієї артiлі. За цей час сталися великі зміни в господарюванні. У 1933 році весняну і осінню сівбу проводили худими кіньми, зябу зовсім не було, дисципліна була погана. Отож і погані були наслідки господарювання. У 1934 році працювали краще і особливо гарно провели осінню сівбу, план оранки на зяб не лише виконали, а й перевищили.

Весняну сівбу 1935 року провели по зябовій оранці, дисципліна стала далеко кращою.

Збиральну провели за 17 днів, хлібоздачу виконали за 20 днів (14 серпня), тобто на 1 місяць раніше, ніж у минулому році.

Хліба в цьому році були погані. Ось показники врожайності за 1934-1935р. (в ц):

Культура	1934 р.	1935 р.
Жито	7	10
Озима пшениця	10	20
Яра пшениця	10	13
Ячмінь	9	14
Овес	6	16
Віка	10	15
Чечевиця	10	9

У попередньому році врожайність була в середньому 8, а в цьому році 13,2 ц з гектара.

У минулому році колгоспникам на трудодень видали по 3 кг, а цього року авансом колгоспникам видали по 2 кг пшениці і 700 гр. борошна. Колгоспники в цьому році одержать на трудодень по 6 кг хліба.

Але треба сказати, що в нас ще є вороги, які пролізли до колгоспу і шкодять нам. Ми з ними ведемо нещадну боротьбу. Баремось, щоб зробити колгосп більшовицьким, а колгоспників заможними. Плануємо наступного року одержати врожай на 50% більший. Грунт для осінньої сівби вже підготовлено 86% до плану. Осінню сівбу зобов'язуємось провести якнайкраще." ¹⁰¹

Після закінчення урочистих зборів колгоспникам була подана смачна вечеря.

Драмгурток цукрозаводу поставив виставу "На курорт". Грав оркестр, люди танцювали і співали.

СОФІЯ ГРИГОРІВНА КОСИЦЯ – ЗНАТНА ЛАНКОВА З БУЙМЕРСЬКОЇ СІЛЬРАДИ

26 жовтня 1935 року знатна ланкова з буймерського колгоспу "Червоний прапор" Косиця Софія Григорівна закінчила зі своєю ланкою копати буряки. На своїй ділянці (2га) Софія Григорівна домоглася рекордного врожаю буряків – 522 центнери з гектара.

Це нечуваний досі врожай не лише в артілі, а і в районі. 522 центнери! Це в чотири рази більше середнього врожаю в районі.

Про боротьбу за одержання рекордного врожаю буряків на своїй ділянці, Софія Косиця розповідала: "Ще з весни нам визначили ділянку в 2 га. У мою ланку ввійшли колгоспниці: Каруна Оксана, Косиця Гапка та Каруна Ольга. Отже, нас чотири душі. У той час інші ланки нашої артілі зобов'язалися боротися за врожай буряків з гектара по 200 ц. А ми, хоч всі й старі, але вирішили не відстати. Дамо з гектара 300-400 ц – рішуче заявили колгоспниці з моєї ланки. Треба сказати, що жінки у мене бойові і мають непоганий досвід в обробітку буряків.

Я добре знаю, що багатий врожай так легко не дається, його треба завоювати. Отож я зі своєю ланкою організовано приступила до роботи.

Навесні, готуючи ґрунт під буряки, ми внесли на кожний гектар по 2 ц суперфосфату і по 100 ц гною. Більше добрива не вносили, зате планували так

обробляти і доглядати буряки, щоб не загинув жодний корінець. Посіяли буряки з гречкою, щоб ще до сходів зробити сліпу шаровку.

Йшли дні. І як тільки поросли рядочки посіяної гречки, то всі ми ланкою вийшли шарувати буряки. Не залишили на плантації й малесенької бур'янини. У кожної з нас була єдина думка – перемогти, дати більше буряків з гектара...”

Після шаровки Софія Косиця не заспокоїлася. Вона з колгоспницями щодня навідувалась на ділянку, придивлялась, чи все в порядку. Через деякий час, як чистили буряки, зробили букетовку. За цим стежила ланкова, щоб бурячок від бурячка був на 8-9 см. Там, де були поляни просіву, насіяли буряки.

Під час проривки залишали буряк від буряка на 18 см, а потім вслід промотижили і підсипали по рядках селітру.

Коли на ділянці з'явився довгоносик, у ланці думали, що загине їх робота, врожай зменшиться. Але хіба завзятість ланкової і всіх членів ланки міг злякати довгоносик? Вони щодня зранку і допізна збирали жука, стежили, щоб не загинув жоден бурячок. Зібрали 15 кілограмів шкідників. Буряки залишилися цілими.

Обробіткові буряків у ланці надали особливої уваги, за весну й літо обробили ділянку сім разів та 2 рази промотижили.

“Сапати буряки треба вмючи, - відмічала Софія Косиця. – Адже у нас часто сапають аби швидше, щоб тільки землю зрушити. Ми ж сапали буряк на 8-13 сантиметрів. Як тільки не підпушували землю, не очищали плантацію від бур'янів! Звичайно, земля на ласку відповіла подякою.

Я рада, що добилась рекордного врожаю буряків. Це є лише початок одержання високих врожаїв буряків у колгоспі, це говорить за те, що добре взявшись до

роботи, застосувавши всі заходи агротехніки, можна налюбій ділянці брати не менше 500 ц буряків з га.”

Сорокап'ятирічна Софія Косиця, як і кращий вибійник Донбасу Олексій Стаханов, перевищила встановлену норму врожаю буряків, вона досконало опанувала технікою своєї справи, наперед урахувала всі дрібниці, що заважали б рекордному одержанню врожаю.

На якій же ділянці посіяла ланка Софії Косиці буряки, чим вона відрізняється від інших?

Під горбом, на ділянці, яку підняли лише в колгоспі у 1933 році. До того часу тієї землі не чіпали, вважали, що там нічого не буде родити. Сусідні ланки з Косицею на цій же землі мали лише 200-250 ц буряків з га...¹⁰²

Центральний Виконавчий Комітет Союзу РСР постановою від 10 листопада за зразкову роботу на колгоспних і радгоспних полях, за досягнення високого врожаю цукрових буряків – 500 і більше центнерів з га, – нагородив орденом Леніна першу в Союзі п'ятисотенницю ланкову з Київської області Марію Демченко і виніс їй подяку за проявлений нею почин у справі організації соцзмагання за високий врожай буряків.

По Харківській області орденом Леніна нагороджено ланкових: Марину Глобу, Ганну Канцибер, Оксану Тютюник і Софію Григорівну Косицю.

Всього орденом Леніна нагороджено 32 колгоспниці і робітниці бурякорадгоспів.

Колгоспниці ланки Марії Демченко – Савченко, Ткаченко, Демченко Д.С. нагороджені орденом Трудового Червоного Прапора. Орденом Трудового Червоного Прапора нагороджено всього 7 колгоспниць.

Звістка про нагородження п'ятисотенниць орденом Леніна: Марії Демченко, Ганни Швидкої, Марини Глоби, Софії Косиці та інших перетворили буденний день у величезне свято трудящих району.

Секретар районного партійного комітету Гра-

бовський та голова РВК Захаров виїхали з радісною звісткою до колгоспу знатної людини району “Червоний Прапор” – Софії Косиці. 11 листопада вони провели загальні збори колгоспників.

14 листопада 1935 року в районній газеті “Соціалістична праця” був надрукований лист колгоспників Тростянеччини Сталіну:

“Дорогий і рідний наш товаришу Сталін!

Сьогодні для нас, колгоспників, колгоспниць та трудящих Тростянеччини велике радісне свято. Колгоспницю колгоспу “Червоний Прапор” Софію Григорівну Косицю, колишню наймичку, яка визискувалась поміщиком Кенігом та куркулями, Радянський Уряд нагородив найвищою революційною нагородою – орденом Леніна.

Софія Григорівна, підхопивши ініціативу Марії Демченко боротись за врожай цукрових буряків з гектара не менше 500 центнерів, по-більшовицькому заходилась працювати на своїй ділянці, старанно, чесно, своєчасно і якісно прошарувала, промотижила, проривала, знову й знову перевіряла свою плантацію, з любов’ю випещувала кожний корінець і цим домоглася врожаю 522 центнери буряків із гектара.

Нагородження орденом Леніна Софії Григорівни є гордістю всього нашого району, всіх колгоспників, усіх трудящих.

Такі успіхи, такі великі врожаї можливі тільки на наших вільних Радянських колгоспних ланах. Такі перемоги можливі тільки в Радянській Країні, де на чолі комуністичної партії стоїш ти, наш любимий мудрий вчитель і великий вождь народів Йосиф Віссаріонович.

З величезною радістю і гордістю ми колгоспники зустріли постанову Уряду про нагородження героїнь праці колгоспних ланів орденом Леніна й обіцяємо тобі, любимий Йосиф Віссаріонович, підхопити почин знат-

них людей-орденоносниць колгоспних ланів працювати чесно і сумлінно на наших колгоспних ланах, працювати так, як Марія Демченко, Софія Косиця та інші й під керівництвом Облвиконкому та Обкому КП(б)У на чолі з випробуваним більшовиком т. Демченко вивести наш район із відсталих у передові шеренги області та Союзу, дати рекордні врожаї в 1936 році.

Хай живе Комуністична партія і її вождь наш рідний Сталін!

Хай живе великий наступний рік нечуваних в історії людства перемог!

Хай живе чесна і віддана колгоспна праця!

Хай живе колгоспний лад!

Хай живуть орденосці країни Рад!

З доручення всіх колгоспників району, листа підписали 1520 колгоспників”.

Сотні колгоспників, серед яких в основному були жінки, зобов'язалися в 1936 році виростити не менше 500 ц цукрових буряків з гектара. Ось лише деякі матеріали з районної газети тих років.

Не відстанемо від Марії Демченко та Софії Косиці

Із великою радістю зустріли колгоспники люджанської артїлі “Красный пахарь” постанову уряду про нагороду 32 кращих ланкових п”ятисотенниць орденом Леніна, в тому числі Софію Косицю з нашого району та інших.

12 листопада на зборах колгоспників, де було присутніх понад 250 чоловік, ланкові артїлі “Красный пахарь”, заявили, що вони у відповідь на нагороду орденом Леніна героїнь колгоспних ланів у наступному році досягнуть найвищого врожаю буряків.

Ланкова Каньова Ганна сказала: “В цьому році моя ланка збрала з гектара біля 300 ц, а в наступному році

я зобов'язуюсь дати такий врожай буряків, як і Марія Демченко та Софія Косиця – 520 центнерів.

Ланкова Сотнікова Марія теж зобов'язалася наступного року домогтися врожаю буряків 500 ц з га.

Зобов'язання ланкових

Криничне. 12 листопада відбулися загальні збори колгоспників артiлі ім.Петровського з нагоди нагородження орденом Леніна Косиці Софії. Бригадири склали соцзобов'язання на вивіз гною та попелу. Ланкова Лисиця Олександра наступного року зобов'язується дати 600 ц буряків з га. Два дні, як вона вже вивозить гній на свою ділянку і вже зібрала попелу 1 ц. Убийкінь Настя зобов'язується дати 550 ц буряків, Оленченко Меланія – 525 ц, Фисун Пріська – 560 та Оленченко Ганна – 570 ц.

Дамо 500

Ланкова артiлі ім. Ворошилова (Тучне): Бова М., Москаленко Н., Мартиненко С., Пістренко ., Бойко Ф., Губенко Н., Самодаєва М., Мірошниченко Т., Дранік В., Бова П., Баранова, Жук Г., наслідуючи приклад знатних орденоносців Марії Демченко, Софії Косиці та інших, зобов'язалися в наступному році добитися врожаю буряків 500 ц з га.

Усі ланкові з колгоспницями своїх ланок уже почали збирати гній, попіл і курячий послід, щоб якнайкраще піддобрити свої ділянки.¹⁰³

Буду “тисячницею”

Виступ Рудої Галі на районному зльоті стахановців – комсомолка, ланкова артiлі “Соц.Праця” (Білка).

Рух п’ятисотенниць, який розгорнувся в усій країні, підняв на боротьбу за рекордні врожаї буряків і мене. У моїй ланці 6 га, з яких я теж зобов'язалася зібрати не

менш 500 ц з га. Але на цьому я не зупинилась і вирішила, як справжня комсомолка, прохати правління виділити ще один га землі, на якому я зберу 1000 ц буряків.¹⁰⁴

На сьогодні я вже вивезла на ділянку під буряки (6 га) 45 тонн гною, зокрема на сьомий гектар, де думаю зібрати 1000 ц буряків, вивезла 15 тонн гною. Назбирала полелу 36 пудів, курячого посліду 21 пуд, у прикріпленому до моєї ланки сечовому колодязі вже зібрано 5 ц сечі, в день моя ланка сеч вивозить на ділянки і виливає в гній.

Але, щоб здійснити взяте мною зобов'язання, треба вчитись, і я зараз регулярно відвідую агрогурток.¹⁰⁵

На початку 1936 року жінки займали чільне місце в народному господарстві району: ланкових – 825, з них п'ятисотенниць – 730, бригадирів – 2, трактористок – 20, зав. дит'яслами – 55, заст. голів колгоспів – 12, заступників голів сільрад – 16, телятниць – 36, свинарок – 54, зав. ферм – 3, доярок – 117, вчительок – 132, лікарів – 4, фельдшерів – 12, зав колбудів – 5, пропагандистів шкіл – 5, голів сільрад – 1.

7 березня 1936 року розпочав роботу обласний з'їзд стахановок-п'ятисотенниць ланкових бурякових господарств, серед яких було 15 представників з району:

Косиця Софія	– артіль “Червоний прапор”
Колісник Катерина	– артіль “13 років Жовтня” (Білка)
Каньова Ганна М.	– ланкова артілі “Путь Ленина”(Люджа)
Лебединська Ївга	– артіль “Нове життя” (Семереньки)
Шевченко Євдокія	– артіль “Новий шлях” (Кам'янка)
Косиця Олександра	– артіль “Червоний прапор”

Глущенко Ніла	- артіль "Червоний орач" (Буймер)
Полях Дмитро	- тракторист Півненківської МТС
Борщ Никифор	- тракторист Півненківської МТС
Буденна Марія	- артіль "Шлях до комунізму"
Задесенець Ганна	- артіль "14 років Жовтня" (Микитівка)
Калашник Наташа	- артіль "Перемога незаможника"
Буденна Варка	- артіль ім. Сталіна
Будник Наташа	- артіль "Комунар"
Глущенко Ольга	- артіль "Червоний орач"

С.Г.Косиця зобов'язалася у 1936 році із своєю ланкою на площі два гектари довести врожай цукрових буряків до 700 ц. Боротьбу за врожай 700 ц буряків з гектара ланка С.Г. Косиці повела ще з осені. Був добре підготовлений ґрунт. На ділянку 2 га вивезено 60 т перегною, заготовлено 8 ц суперфосфату, 3 ц аміачної селітри і 8 ц сульфату амонію. За один день протягом трьох годин провели посів цукрових буряків. Щоденно майже 30 колгоспників і школярів збирали довгоносика і назбирали його 70 кг. Та все ж шкідниками знищено 0,4 га, які пересіяли. Ділянку двічі прошарували, два рази перевірили і проп'юлоли. 5 разів буряки промотижили. Тричі буряки підживлювали. Бездоців'я примусило покопати колодязі і вручну поливати ділянку. Кожен корінець буряка відстоювався у боротьбі з природою. Через несприятливі кліматичні умови цього досягти не вдалося. Але ланка знову отримала рекордний врожай – 578 ц з га. Знатній ланковій встановили в будинку телефон, а відділ освіти та райбібліотека подарували бібліотечку художньої літератури.

ПЕРЕДОВИЙ БРИГАДИР ВАСИЛЬ МИКИТОВИЧ БУБЛАЙ

Наприкінці квітня 1936 року бригадир тракторної бригади станівського відділку Півненківського бурякорадгоспу Василь Микитович Бублай був учасником всесоюзної наради передовиків сільського господарства. У районній газеті 1 травня 1936 року він так описував свої враження:

“Самим найщасливішим днем у моєму житті є день, коли я був у Москві в Кремлі і бачив мого рідного Сталіна.

Ми всі делегати всесоюзної наради передовиків урожайності по зерну, бригадири тракторних бригад і машиністи молотарок із керівниками партії і уряду в єдиному пориві радості плескали в долоні, вітали Сталіна.

А він так ласкаво, по-батьківському всміхався нам.

Цей день мені на все життя буде в пам'яті. На нараді було 1016 чоловік. Всі вони розповідали про досвід своєї роботи. Я багато чому тут навчився.

Після закінчення наради я, разом з іншими учасниками наради, був на прийомі у наркома харчової промисловості Мікояна, де дав зобов'язання: в 1936р. зібрати 35 ц зерна і 400 ц буряків з га.

З Москви до радгоспу повернувся з орденом Трудового Червоного Прапора. Узявся за роботу. Уся бригада стала стаханівською.

Настала весна. Ми дружно виїхали в поле і засіяли ярі за 6 днів, а буряки за 2,5 дні.

Ярі зернові вже буйно зазеленіли, буряки теж сходять. Посів небувалий. Ми всі в бригаді працюємо і не відчуваємо втоми.

Сьогодні Перше травня. Моя бригада це свято зустріла виконанням усіх польових робіт. У цей день я і всі стахановці моєї бригади на весь голос говоримо: взяте зобов'язання зібрати сталінські врожаї -- виконаємо!"

РЕЗУЛЬТАТИ РОБОТИ МАШИННО-ТРАКТОРНИХ СТАНЦІЙ

У другій половині 30-х років у розвитку колгоспів відбулися помітні зрушення. Багато колгоспників самовіддано працювали і досягали значних результатів. За високі показники у праці 13 колгоспників здобули право брати участь 9 лютого 1936 року в обласному з'їзді стаханівців із вирощування зернових:

Півненківська МТС

Пушкар І. – бригадир бригади №12. У 1935 році бригада в переводі на умовну оранку зорала кожним трактором 750 га, заощадила пального 4956 кг. Бригада зобов'язалася в 1936 році виорати кожним трактором 1200 га. Премійований за дострокове закінчення ремонту тракторів.

Пушкар І.Т. – тракторист. Взяв зобов'язання в 1936 році виорати трактором 1000 га.

Кліщов Борис – тракторист. Дав зобов'язання виорати трактором в одну зміну за сезон 750 га. У 1935 році виорав трактором 414 га, заощадив пального 1136 кг. Працює на ремонті по-стахановському.

Буряк Д. – машиніст на молотарці МК – 1100. Працює

в артілі "Нове Життя" (Семереньки). Намолотив у 1935 році 825 т. Аварій не мав. Zobов'язався в 1936 році намолотити 1200 т за 50 днів.

Дяченко М.Н. – має 63 роки. Рядовий колгоспник, стахановець артілі ім.Чубаря (Білка). У 1935 році виробив 310 трудоднів. Дав zobов'язання за зиму вивезти на поле 250 тонн гною, і на 21.01. вже вивіз 200т. Влітку норми виконував на 170-180 %.

Мачула Василь – бригадир артілі "Червоний Орач" (Буймер). Бореться за 30 ц зернових: (озимої пшениці 40 ц) та 350 ц буряків з га. На 27.01. бригада повністю закінчила ремонт сільськогосподарських машин і закінчила вивіз перегною під буряки та закінчує вивіз під зернові. Збирає попіл і курячий послід.

Косинець Іван – голова артілі ім. Шевченка (Радомля). Артіль бореться за 25 ц зернових і 400 ц буряків з га. На площу в 65 ц буряків вже вивезено гній, зібрано 55 ц попелу, під ярі на 1 га вивезено по 6 т гною, з 16 ланок в артілі оголосили п'ятисотенницями 10.

Глущенко Ольга – ланкова п'ятисотенниця артілі "Червоний Орач" (Буймер).

По Боромлянській МТС

Солоха М. – бригадир тракторної бригади №4. За сезон бригада виорала кожним трактором 437 га, заощадила пального 1010 кг. У 1936 році zobов'язалася виорати кожним трактором 1225 га, заощадити пального на 10%, по ремонту тракторів завдання виконує на 135%.

Свинаренко С.Г. – тракторист, колгоспник артілі "Перемога незаможника". З 1.07.1935 р. виробив трактором за одну зміну 386,5 га, заощадив пального 218,8кг. У 1936 році zobов'язався виорати трактором 750 га.

Вирьовка М.А. – колгоспник артілі "Перемога"

(Жигайлівка). У 1935 році виробив 382 трудодні. Зобов'язався в цьому році з 2 га пшениці зібрати по 35 ц, сіяти по 6 га, збирати жаткою по 7,5 га. По вивозу гною норми виконує на 150%.

Герман Григорій – бригадир артіль “Шлях до Комунізму”. Виробив 335 трудоднів, ініціатор стаханівського руху в артілі. Бригада т. Германа включилася в сталінський похід за високі врожаї – 30ц зернових і 350 ц буряків з га. 6 ланок його бригади борються за 500. Під буряки на площу 22 га вже вивезено 229 т гною, під зернові на площу 150 га – 142 т, зібрано попелу 25,4 ц, пташиного посліду 3,5 ц, повністю закінчено ремонт сільськогосподарських машин, посівматеріал очищений 2 рази, перевірений на схожість. Коні середньої вгодваності.

Бублай В.М. – бригадир, орденоносець станівської філії радгоспу “Гай”, ініціатор стахановського руху в бригаді. Борється за 25 ц зернових і 400 ц буряків із га.

У серпні 1936 року на міжрайонній виставці розвитку тваринництва район представляли 14 передових працівників:

Доярки:

Волошина Г. – артіль ім. Чубаря (Білка) – удій з однієї корови 5500 літрів.

Калінова П. – артіль ім. Чубаря (Білка) – одна корова дає 5500 літрів.

Кепко Марія – артіль “Новий шлях” (Кам’янка) – 1 корова дає 5500 літрів.

Приказчикова Ф. – радгосп Гай – 2 корови – по 5500 літрів.

Кліменко Галя – радгосп Гай – 2 корови – по 5500 літрів.

Забарова Ніна – радгосп Гай – одна корова – 5500 літрів.

Борика Ф.Я. – артіль ім.Чубаря (Білка) – 10 корів по 3200 літрів.

Таран В. – артіль ім. Шевченка (Радомля) – 16 корів по 2800 літрів.

Тваринники:

Калін Т.М. – артіль ім.Чубаря (Білка) – бичок 6 міс. вагою 1900 кг.

Свинарі:

Голубничий – артіль “Новий шлях” (Кам’янка) – 5 свиноматок за 2 опороси дали по 24 поросят.

Устименко Івга – артіль “13 річчя Жовтня” (Білка) – 1 кабан вагою 280 кг.

Нескреба Н. – радгосп Гай – 1 кабан– 300 кг.

Приказчик О. – радгосп Гай – 2 свиноматки вагою по 250 кг.

Приказчик О. – радгосп Гай – 3 свиноматки по 18 місяців вагою по 180 кг, і 4 свиноматки 4-х місячних по 75 кг.

ПІДСУМКИ РОБОТИ КОЛЕКТИВНИХ ГОСПОДАРСТВ

У другій половині 30-х наступив перелом у роботі колгоспів. Цьому сприяло оснащення Південківської і Боромлянської машинно-тракторних станцій і колгоспів технікою. Це підтверджують такі показники:

Техніка МТС (кількість)

Техніка	На 1.01.1935	На 1.01.1936	На 1.01.1937	На 1.01.1938
Трактори в перекладі 15 к.с.	52	125,4	174,8	183
Автомобілі	22	31	43	48
Комбайни	4	11	15	27
Тракторні плуги	79	86	107	160
Тракторні культиватори	–	3	20	81
Бурякопідіймачі	12	30	51	52
Складні молотарки	23	28	40	40

Техніка колгоспів (кількість)

Техніка	На 1.01.1935	На 1.01.1936	На 1.01.1937	На 1.01.1938
Автомобілі	--	5	10	18
Двигуни	7	9	9	16
Молотарки напівскладні	4	16	33	—
Сівалки	205	244	258	258
Культиватори кінні	47	56	91	100

Кількість тракторів у МТС і колгоспах збільшилася в 3,3, автомобілів - в 2,4, комбайнів - в 3,7 рази.¹⁰⁸

Значного розвитку набуло тваринництво як у колгоспах, так і в колгоспників. Про це свідчать такі дані:

Динаміка розвитку тваринництва в колгоспах

Групи тварин	На 1.01.1935		На 1.01.1936		На 1.01.1937	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Велика рогата худоба	1309	100	1804	137,7	2062	157
Із них корів	379	100	385	101,5	458	121
Усього свиней	626	100	1170	185	1496	239
Усього овець	1316	100	1673	127	1861	141,3
Усього коней	2510	100	2942	117	3377	134,5
Із них робочих	2365	100	2325	98,3	2198	93

Динаміка розвитку тваринництва у колгоспників

Групи тварин	На 1.01.1935		На 1.01.1936		На 1.01.1937		На 1.01.1938	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Велика рогата худоба	2786	100	3789	136	5666	203	6288	225
Безкорівних колгоспників	2922	57	2462	44	450	8	—	—
Усього свиней	991	100	2752	277	4385	432	6216	627
Усього овець і кіз	450	100	748	166	1654	274	1702	378

У 1938 р. кожне господарство колгоспників мало корову.¹⁰⁷

У 1937 році за досягнуті успіхи в розвитку сільського господарства уряд преміював колгосп "Красное Знамя" (Ницаха) і виділив кошти на будівництво звукового

кінотеатру з рухливою сценою і електроосвітленням. У селах області це був третій такий осередок культури.

Колгосп ім. Петровського із Мащанки виконав усі зобов'язання перед державою і за проданий хліб отримав автомобіль "ЗІС". Колгоспники в районі на трудові отримали 4-4,5 кг. хліба та по 1 крб.¹⁰³

На 1939 рік у районі було 53 колгоспи, у яких працювало 125 бригадирів, 881 ланкова, 18 завідуючих фермами та 50 ветпрацівників. Крім того, у тваринництві працювали 432 колгоспники. Колгоспи використовували багатопільну систему.

Якщо в 1936 році урожай у середньому складав по 7,3 ц з гектара, а цукрових буряків – по 74 ц, то в 1940 році – відповідно по 13,9 і 131 ц.

Свої успіхи колгоспи демонстрували на Всесоюзній сільськогосподарській виставці. У ній у 1939 році взяли участь 3 колгоспи (ім. Ворошилова з с. Тучного, ім. Паризької комуни з с. Боромлі, "13 років Жовтня" із с. Білки) і 76 передовиків-колгоспників.

Серед учасників Виставки були доярки Гаївського племгоспу Є.Є.Приказчик і С.П.Скаковська (перша з них надійшла за рік від кожної корови по 4674 кілограми молока, а друга – по 4079 кілограмів), телятниця Микитівської ферми П.К.Калашникова (на кожне з 93 телят добилася щодобового приросту живої ваги 920 грамів).

За оволодіння передовими методами праці доярка Є.Є.Приказчик з Гаївського відділку наркомом харчової промисловості СРСР була нагороджена "Похвальним листом відмінника в боротьбі за достаток продуктів" та Великою срібною медаллю виставки, Т.М.Калін, телятник колгоспу с. Білка, одержав нагороду - Срібну медаль Голоvwиставкому. В.Г.Іванова, доярка Гаївського відділку, тричі була учасником Виставки, нагороджена значком

“Відмінник харчової індустрії” і великою срібною медаллю.

Колгоспник Василь Черкашин з колгоспу “Красное знамя” (Ницаха) у 1939 році на ВДНГ у Москві був нагороджений малою срібною медаллю за успіхи в розвитку конярства, а бригадиру рільничої бригади Єгору Черкашину за високі врожаї колгосп побудував будинок – перший у селі на фундаменті із залізною покрівлею.¹⁰⁹

ГОЛОДОМОР 1932 – 1933 рр.

ПРИЧИНИ ГОЛОДУ

Однією з найтрагічніших подій в історії народу України ХХ століття є голод 1932-1933рр. Це один із найбільших злочинів сталінщини перед українством. Встановити кількість померлих точно неможливо. Дослідники обґрунтовують різні дані: від 3 до 7 млн. чоловік – це прямі втрати від голоду.

За підрахунками відомого українського історика В.А.Смоля, від голоду загинуло до 10 млн. чоловік. За даними Всесоюзного перепису, населення в 1939 р. у порівнянні із 1926 р. на Україні зменшилося на 10%.

Чому ж стало можливим таке лихо? Історики однакостайні у своїх висновках – голод був штучно створений сталінським режимом. Причиною цього стало масове вилучення хліба з українського села. Протягом січня-листопада 1930 року було заготовлено 400, 1931р. – 380 млн. пудів хліба. У 1931 році в багатьох селян вилучили майже все зерно, голод стукав до селянських осель. Ослаблене селянство, яке через колгоспну систему фактично не було зацікавлене в результатах своєї праці, не могло ефективно провести посівну кампанію 1932 р. На 20 травня 1932 року в республіці було засіяно трохи більше половини запланованих площ. Як

результат, урожай був отриманий на 12% менший, ніж у попередні роки. План хлібозаготівель був доведений республіці непосильний – 356 млн. пудів. Його необхідно було виконати до 15 жовтня. Почали застосовуватися масові репресії. Однак на 1 листопада 1932 року було заготовлено лише 195 млн. пудів зерна, що становило 54,8%. З 30 жовтня 1932 р. в Україні діяла надзвичайна хлібозаготівельна комісія, очолювана В.Молотовим, яка шляхом жорстоких репресій викачала з українського селянства додатково 89,5 млн. пудів зерна.

Ще напередодні збирання врожаю наприкінці липня 1932 року через нестачу продуктів селяни почали вночі зрізати колоски на полях, де до колективізації працювали як повноправні господарі.

7 серпня 1932 року Й.Сталін власноруч підписав закон про охорону соціалістичної власності, який передбачав за такі дії розстріл або 10 років ув'язнення з конфіскацією майна. Сучасники цей закон назвали "законом про п'ять колосків".

Дослідники по-різному називають ті жахливі події: голод, великий голод, голодомор, людомор.

Однак, найвичерпнішою категорією для з'ясування причин та наслідків голоду є термін "геноцид", що за нормами міжнародного права означає повне або часткове винищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи.

Доказом геноциду є свідоме створення владою таких умов життя, що призвели до масової смерті мільйони українських селян. Зокрема, постанова Раднаркому УРСР "Про заходи підсилення хлібозаготівлі", яку було ухвалено 20 листопада 1932 року, за своїм змістом нагадувала смертний вирок:

"З оголошенням цієї постанови припинити видачу будь-яких натуральних авансів по всіх колгоспах; що

незадовільно виконують плани хлібозаготівель". У колгоспників, які одержали хліб раніше цієї постанови, масово його вилучали. Злочинні дії уповноважених по хлібозаготівлях і захищала ця урядова постанова. Зазначимо, що на весну 1933 року майже половина колгоспів України не розраховувалася з колгоспниками, тобто їм не видали жодного грама хліба.

6 грудня 1932 року голова РНК УРСР В.Чубар підписав постанову "Про занесення на чорну дошку сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі".

Урядовці знали про справжній стан на селі, але слухняно виконували накази. Зокрема, той же В.Чубар мав вичерпну інформацію про стан заготівель у кожному районі. Валовий збір зернових у 1932 році становив 12,8 мільйона тонн, а вивезли з України 7 мільйонів тонн. Отже, залишилось зерна, якого ледве вистачало для посіву. Навіть жахливі картини голодомору не стримали винуватців трагедії від подальшого застосування масових репресій, що зайвий раз підкреслює свідому акцію проти українських селян. Так, у липні 1933 року, коли в селах склалася найжахливіша обстановка, наркомзем України О.В.Одинцов повідомив С.В.Косіора про те, що у відповідності з телеграмами Сталіна та Молотова підготовлено проект постанови ЦК КП(б)У та РНК УРСР "Про порядок видачі хлібних авансів у колгоспах з урожаю 1933 року на внутріколгоспні потреби". Знову категорично заборонялося витратити хліб на громадське харчування в колгоспах.

У серпні 1933 року Політбюро ЦК КП(б)У визнало за необхідне і надалі застосовувати репресії до колгоспів та одноосібників, що не виконували сумнозвісних планів. З'ясуванням цього питання займалися Генеральний секретар ЦК КП(б)У С.В.Косіор та московський емісар П.П.Постишев. Таким чином, навіть попередній аналіз згаданих постанов свідчить про те, що уряд ціл-

ком свідомо залишив мільйони людей без засобів до існування. Саме це призвело до масової смерті українських селян.¹¹⁰

Чи знало керівництво країни про загрозливе становище на місцях? Може, в Москві були погано поінформовані? Однозначну відповідь на питання дав колишній секретар КП(б)У і Харківського обкому та міському партії О.Я.Терехов. Як згадував у 1964 р., за дорученням партійно-державного керівництва України він при зустрічі зі Сталіним намагався розповісти йому про голод у республіці і непосильні плани хлібозаготівлі. Але генсек різко обірвав співбесідника в'їдливою тирадою: "Нам говорили, що ви, товаришу Терехов, добрий оратор. Виявляється, що ви добрий розповідач – виградали таку казку про голод, думаєте нас залякати, але – не вийде! Чи не краще вам залишити пости секретаря ЦК КП(б)У і піти працювати до спілки письменників – будете казки писати, а дурні будуть читати". Невдовзі Терехова з посади звільнили. На його місце було призначено П.П.Постишева. Відряджаючи свого ставленика в Україну, Сталін у присутності Молотова, Калініна, Кагановича, Косіора, хитро посміхаючись, сказав (примітки в дужках автора): " Ты, Паша, назначен нами туда в роли Главгола (Головнокомандуючого голодом) и этим оружием сделаешь больше, чем Семен (Будьонний) несколькими армиями. Стасик (Косіор) немного растерялся, а у тебя рука железная, на этих слизняков (Чубар, Петровський) не обращайтесь внимания". Одна ця, сповнена цинізму, фраза говорить багато про що. Сталін і його "соратники" добре знали обстановку в Україні, але нічого не робили для полегшення становища. Більше того, штучно загострюючи і так великі труднощі з продовольством, прирікали мільйони людей на голодну смерть. Це був геноцид проти цілого народу...

Прибувши у березні 1933 року до столиці України

– Харкова, Постишев, аби сховати кінці у воду, наказав припинити ведення статистики померлих від голоду. Жертв від цього не поменшало. Навпаки, “голодні репресії” посилились, хлібозаготівельна політика стала ще жорстокішою.¹¹¹

НАПЕРЕДОДНІ ГОЛОДУ

План хлібозаготівель за 1931 рік Тростянецький район до 15 жовтня 1931 року не виконав, тому в січні 1932 року було поставлено завдання його обов'язкового виконання, причому до 15 січня.

Районна газета “Соціалістична праця” виходила із гаслами: “Центральний комітет партії оголосив січень ударним місяцем завершення хлібозаготівель”, “До 15-го січня хлібний борг пролетарській державі обов'язково сплатити”, “Жодного центнера хліба приватникові”, “Зламати опір куркульства Боромлі та інших сіл району”. Із членів партії, колгоспників-ударників, бідняків і середняків створювалися буксирні бригади.

На 1 січня 1932 року виконання плану хлібозаготівель по району становило:¹¹²

У відсотках

Сільради	Колгоспами	Окремо односібниками	Обома секторами
Білка	99,4	81,8	93,2
Боромля	74,6	51,3	66,6
Бранцівка	98	65,9	83,7
Буймер	84,3	98,6	90,8
Грузьке	96,7	88	90,4
Жигайлівка	100,4	55,9	86,2
Кам'янка	99,6	69,9	86
Криничие	96	79,7	82,7
Микитівка	100,7	73	93,7
Олексине	98,3	62,7	92,1
Машанка	83,1	79,2	81,7
Полівка	99,3	48,4	85,2
Радомля	93,7	85	89,7

Сільреда	Колгоспами	Окремо одноосібниками	Обома секторами
Петрівське	98,8	50,1	87,7
Семереньки	97,4	91,2	96,6
Смородине	92,3	63,9	83
Станова	98,8	75,4	89,4
Тростянець	91	62,2	76,8
Тучне	96,4	97,9	97,3
Хвошова	100,4	74,6	85,7
Ясеняк	90	72,8	84,7
ІЮ РАЙОНУ	90,6	67,5	82,1

У зв'язку з цим до жителів застосовувалися жорстокі дії: від обшуку до позбавлення волі. Майже кожний номер газети "Соціалістична праця" друкував матеріали про жорстокі заходи у "війні" з населенням при виконанні хлібозаготівель. Наведемо лише деякі матеріали (збережено мовний стиль того часу).

Тільки у 9 стопудників 2-ої й 4-ої земгромад с. Боромлі виявлено прихованих 354 пуд. хліба

У с. Боромлі гр-н Троцький Мих. (2 земгромада) заховав у подвійній стелі 35 пуд. хліба. У Гапона, заможного середняка, контрактанта, виявлено до 100 пуд. різного хліба, закопаного 6-7 років тому у ямі під помостом. "Колгоспник" Кунда (артіль ім. "Червоної армії"), теж нездатчик хліба державі, весь свій хліб поховав у бочки.

У заможника Мірошниченка Ів. (4-га земгромада), у клуні під соломою виявлено 35 пуд. хліба. У такого ж, як і Мірошниченко, Ворони М. під зачипком виявлено до 20 пуд. захованих жита і пшениці. У Дудки С. у клуні в соломі та під загатою було сховано 15 пуд. жита. У Кучмія С. у снігу, в собачій будці, між цеглою, у яслах виявлено 25 пуд. хліба – і борошном, і збіжжям. Міцний середняк Сукачов М.П. у пічі, скрині, погребі під картоплею заховав 18 пуд. хліба. У Перетятка І. у

коморі виявлено 20 пуд. У Ковальова Фед. на коморі – 86 пуд. твердими культурами.

Увесь цей хліб виявлено останніми днями й приставлено на зсиппункт.

Хліба не здала й “виправдовується”:

“Ми не винні, що нас посилають”...

(На увагу партосередку Д.О.).

У с.Тростянці на 12-й сотні проживає гр-н Пиво А.Г., що не здав хлібних лишків державі за контрактаційним зобов'язанням. Бригада по хлібозаготівлі звернулася до Пива А., щоб той виконав своє зобов'язання за контракцією. У відповідь на це дружина Пива – Пиво Я.С., член партії (в осередку Д.О.), уповноважена по сотні, накинулася на бригаду з “докорами”:

- Чого ви прийшли дітей лякати, у мене хліба немає...

Це замість вплинути на свого чоловіка, щоб той здав належне з нього державі.

Крім того, ходячи з бригадою по сотні, “виправдовувалася” в цьому своєму вчинку перед нездатчиками хліба, говорячи:

- Це нас посилають, ми не винні!...

Вважаючи, що Пиво Я.С. цією своєю заявою виявила справжнє своє лице – підкуркульника, бригада запропонувала їй залишити склад бригади і роботу по хлібозаготівлі, бо поведінка Пиво Я.С. тільки зриває роботу бригади.

Бригада.

5 мішків пшениці закопав на городі.

БОНДАРЕНКО Гавр. Ант., міцний середняк с. Бранцівки, контрактант приховав - закопав на городі під соломою 5 мішків пшениці. 31/XII цей хліб виявлено й приставлено на зсиппункт.

Ховав хліб у клуні, на хаті

Сорока Н.О., міцний середняк с. Тростянця, довгий час зволікав здавання хлібних лишків за контрактійним зобов'язанням, заявляючи:

- Їмо саму картоплю...

Але бригада виявила в Сороки Н.В. в клуні, на хаті, захований не один десяток пудів хліба. Цей хліб приставлено на зсиппункт.

Бригада – 5 підписів

У 4-х ямах у хаті ховав 32 пуди хліба

У с. Буймері бригада по хлібозаготівлі Крючка Г.Н. виявила в одноосібника, міцного середняка Багмета Н. закопаного в 4 ямах у хаті 32 пуди різного хліба (жита, ярини). Багмет злісно не здавав державі хлібних лишків, що з нього належали до здачі.¹¹³

Злісних нездатчиків хліба державі, що гальмували хлібозаготівлі, засуджено до позбавлення волі, конфіскації майна й поразки в правах

Виїзна сесія Нарсуду Тростянецького р-ну в с. Хвощовій розглянула справи злісних нездатчиків хліба державі, а саме:

Тертичний П. В., середняк, що за контрактацією повинен здати державі 200 пуд хліба, здав лише 125 пуд. Бригада по хлібозаготівлі виявила в Тертичного П.В. 43 пуд. прихованого хліба. Тертичного П.В. засуджено за 119 арт. Карн. Кодекса на 2,5 роки ув'язнення, з поразкою в правах на 1 рік і конфіскацією майна на 300 крб.

Калашник П. К., твердоздатчик, із 27 ц за твердим завданням виконав тільки 20 ц. За невиконання хлібозаготівель на Калашника сільрада накладала штраф, у нього знайдено також захований хліб.

Калашника П. К. засуджено за 58 арт. 1-ю частиною КК до позбавлення волі на 3 роки з поразкою в правах на 2 роки й до штрафу в 200 крб.

Після вироку засуджених відразу ж взято під варту.
Нарсуддя Федорченко.¹¹⁴

Зривників хлібозаготівель — суворо засуджено

Христенко Т. Д., куркуль с.Бранцівки.

Ножко Т. Н. проліз до Бранцівської артїлі, щоб не платити податків, провадив розладницьку роботу в артїлі, за що і виключений з колгоспу. До революції Ножко Т. – куркуль, використовував найману працю тощо.

Дядечко А. А. – міцний середняк с.Бранцівки, проліз до колгоспу, але звідти його за порушення труддисципліни вигнали.

Домашенко Кузьма Павлович, твердоздатчик с.Жигайлівки.

Лисенко В. Р., твердоздатчик с. Жигайлівки.

Мірошніченко І. Ф., твердоздатчик с.Жигайлівки – злісно ухилявся від виконання хлібозаготівель, здавши незначну кількість, решту переховували в ямах, гною. Та розбазарили.

Виїзна сесія Тростянецького Нарсуду, розглянувши справи на цих зривників хлібозаготівель, засудила:

Христенка Т. Д. (з Бранцівки) на 8 років ув'язнення в далеких місцях заслання, з поразкою в правах на 2 роки після відбуття кари з висланням (після відбуття кари) на 4 роки.

Ножка Т. Н. (Бранцівка) – на 6 років ув'язнення в далеких місцях заслання з поразкою в правах на 2 роки після відбуття кари та штрафу на користь державі на 400 крб.

Дядечка А.А. (Бранцівка)- засуджено на 3 роки

ув'язнення в загальних місцях, з поразкою в правах на 1 рік після відбуття кари та конфіскації майна на 250 крб.

Домашенка К. П. (Жигайлівка) – на 5 років ув'язнення в далеких місцях заслання, з поразкою в правах після відбуття кари на 3 роки, вислання після відбуття кари на 5 років та штрафу на користь державі в 500 крб.

Лисенка В.Р. (з Жигайлівки) – до вислання на 6 років у далекі місця ув'язнення поразкою в правах після відбуття кари на 3 роки та вислання після відбуття кари на 4 роки та штрафу на користь держави на 200 крб.

Мірошниченка І. Ф. (с.Жигайлівка) - на 10 років заслання в далеких місцях ув'язнення, з поразкою в правах на 5 років після відбуття кари, вислання після відбуття кари на 5 років та штрафу на 100 крб.

*Нарсуддя Федорченко.*¹¹⁵

Але хліба на селі було обмаль, і прийняті драконівські міри майже не дали результату: на 15 січня 1932 року до плану хлібозаготівель по району додали лише один відсоток.¹¹⁶

15 січня 1932 року бюро районного партійного комітету розглянуло незадовільний стан хлібозаготівель у с.Боромлі і поставило завдання перед сільською радою по застосуванню дієвих заходів протягом 48 годин, щоб корінним чином змінити ситуацію і закінчити хлібозаготівлю до 20-22 січня.¹¹⁷

Та змін майже не відбулося. 1 лютого це питання знову розглядається на засіданні райпарткому, відзначається наявність у селі великої кількості куркулів, кількість "твердоздатчиків" збільшують до 250 чоловік. У прийнятому рішенні зазначається, що необхідно продовжити репресії, причому судити необхідно так, щоб підтримувати громадську думку проти саботажників.¹¹⁸

На середину лютого 1932 року район не виконав

план хлібозаготівель на 80.000 пудів (6,8%), одноосібний сектор виконав його лише на 75,5%. Головну роль у зриві плану відіграло с.Боромля.¹¹⁹

Хлібозаготівля ще не завершилася, як почалася нова кампанія із примусового збору зерна для посіву, якого не вистачало. З метою економії бюро Тростянецького районного партійного комітету 20.04.1932 року ухвалило рішення про припинення постачання хлібом усіх їдалень та зняло постачання хлібом родин усіх робітників і службовців, що мають присадибні ділянки. У той же час магазини, споживчі кооперації продавали хліб по картках.¹²⁰

Крім того, у березні 1932 року були випущені облігації насінневої позики. 21 березня в районній газеті був надрукований заклик до обов'язкового виконання:

**"Жодного колгоспника без облігації
насінневої позики!"**

Користуючись досвідом передових, провідних районів Союзу, "Соціалістична праця" кілька днів тому випустила облігації насінневої міжколгоспної і внутріколгоспної позики.

Випущена насіннева позика повинна бути гострим знаряддям у боротьбі за насіння. Це - удар по куркулю.

Треба, щоб партосередки, та під їхнім провідом сільради, колгоспи, стінгазети розгорнули навколо позики широку політичну масову та організаційну роботу під гаслом: "Жодного колгоспника без облігації насінневої позики"!

Ударна, стопроцентна реалізація облігацій - це ударне, цілковите виконання планів мобілізації насіння серед колгоспників та міжколгоспної соціалістичної взаємодопомоги.

Облігація в руках колгоспника - документ, що свід-

чить про його активну участь у боротьбі за нові більшовицькі перемоги”.

Посівна кампанія проходила дуже повільно, хоча і почалася майже вчасно, на початку квітня. Районні газети постійно друкували "червоні і чорні дошки" про хід весняних польових робіт. 12 травня в газеті була надрукована така інформація:

ЧЕРВОНА ДОШКА

Цілком закінчила сівбу всіх культур
Арт. "Вільне життя" (Бранцівка)

Колгоспи, що закінчили сівбу ранніх зернових, заходилися УДАРНО СІЯТИ ЦУКРОВИЙ БУРЯК:

Ім. Шевченка (Бранцівка)	- 100 відс.
"Червоний прапор" (Буймер)	- 100 "-"
"Краще життя" (Грузьке)	- 100 "-"
"Перемога" (Жигайлівка)	- 101 "-"
"Новий шлях" (Кам'янка)	- 114 "-"
ім. Петровського (Мащанка)	- 103 "-"
"Культура" (Микитівка)	- 107 "-"
"Оборона" (Олексине)	- 102 "-"
ім. Шевченка (Машків)	- 103 "-"
XIII - тиріччя Жовтня (Станова)	- 100 "-"
"Ударник" (с.Петрівське)	- 111 "-"
	- 118 "-"
ім. Ілліча (Хвощова)	- 105 "-"
"Червона Зоря" (Попівка)	- 102 "-"

ЧОРНА ДОШКА

Колгоспи, що зривають сівбу цукрового буряка та ранніх зернових:

Боромлянські: ім. Сталіна, "Червона Армія", "Шлях Леніна", "Перемога неможливого", "Шлях до комунізму".
Радомлянський . - ім. Молотова.

Ясенівський - ім. Комінтерна.
 Тучнянський - ім. Ворошилова.
 Тростянецький - "Більшовик".
 Смородинський - "Червоний Партизан".
 Бранцівський - ім. Калініна.
 Жигайлівські: ім. Сталіна, ім. Леніна та
 ім. Будьонного.

Семереньківські: "Нове Життя" і "Вільна Праця".

По одноосібному сектору, сільради:

Боромлянська, Семереньківська, Тростянецька, Білчанська, Жигайлівська, Буймерська, Криничанська, Хвощівська.

Загнане у глухий кут такою політикою, село із великими труднощами проводило весняні польові роботи. Були втрачені кращі строки, що призвело до зниження врожаю. На 24 травня 1932 року колгоспи і одноосібники району засіяли: ранніх зернових – 67,5%, цукрового буряка – 70%, інших культур – 42,5%, тобто всього 17.855 га або 60,7%. Особливо загрозливе становище було по одноосібному сектору: планові завдання були виконані лише на 40,5%, а в с. Білці – на 21%, с. Боромлі – 34%, Жигайлівці – 30%.¹²¹

Хід сівби було проаналізовано 15 червня 1932 року на засіданні райпарткому і поставлено завдання остаточно її завершити разом із пересівом до 19 червня.¹²²

ОРГАНІЗАЦІЯ ГОЛОДОМОРУ

Уже влітку 1932 року селянам не вистачало продуктів харчування. Населення стало зрізати на колгоспних полях колоски хліба для харчування. Миттєво відреагував Й.Сталін, підписавши на початку серпня репресивний закон, названий народом "законом про п'ять колосків".

15 серпня 1932 року Тростянецький районний вико-

навчий комітет, виходячи з постанови уряду про торгівлю хлібом, прийняв обов'язкову постанову "Про заборону торгівлі хлібом (зерном та борошном) на ринку та про порядок помолу", яка зобов'язувала:

1. Заборонити торгівлю хлібом (зерном та борошном) колгоспам та одноосібним господарствам до встановленого урядом строку повного виконання державних планів хлібозаготівель – 15/1 1933р.

2. Дозволити переводити помол всіх культур, за винятком пшениці, колгоспникам не більше 20 кіл на їдця на місяць та одноосібникам не більше 16 кіл на їдця на місяць.

Помол дозволити провадити виключно за довідками сільрад.

3. Довідки сільради мають право видавати колгоспникам, виходячи з кількості одержаного кожним колгоспником хлібного авансу, а одноосібникам біднякам та середнякам у залежності від виконання планів хлібозаготівель (сумлінним хлібоздатчикам), куркульсько-заможній частині (твердоздавцям) довідки видаються після повного виконання накладених завдань.

4. Дозволити видавати довідки на помол пшениці колгоспам для громадського харчування та колгоспникам, які одержали пшеницю в рахунок хлібних авансів.¹²³

Знову почалися примусові хлібозаготівлі, але вони йшли надто повільно. Серпневий план район виконав лише на 10%, в тому числі тверді хлібоздатчики лише на 6,8%.¹²⁴

Згідно постанови Уряду України хлібозаготівлі повинні були завершитися до 15 жовтня. Та район на 20 жовтня виконав план лише на 18,6%.¹²⁵

14 листопада 1932 року бюро Харківського обкому КП(б)У своєю постановою визнало незадовільною організацію хлібозаготівель у Тростянецькому районі

і попередило, що якщо в найближчі дні не буде досягнуто перелому в цьому питанні, то листопадний завіз товарів на село буде припинений.¹²⁶

Почалися репресії. У кожному номері районної газети повідомлялося про притягнення людей до судової відповідальності. Ось лише деякі з публікацій:

Вимагаємо судити Ілька Буденного, як ворога народу

Член куткової хлібозаготівельної бригади по 3-й громаді с.Боромлі, співробітник ощадкаси Ілля Буденний, агітуючи "за" хлібозаготівлю, на ділі зриває її.

Розібравши з батьком вітряк, Ілько зробив з устаткувань вітряка жорно і тайком молот зерно до 1 ц і більше щодня.

Мало того, що зловмисно не молоте свого жита і проса, він ще й привласнив та приховав кілька чувалів вівса, який відпускався повесні в позику на засів.

Є в Буденного і буряк, крадений в арт."Перемога".

Вимагаємо судити цього вовка в овечій шкурі, як ворога народу.

*Колгоспники.*¹²⁷

Десятки пудів хліба приховали в... горшках.

Твердоздавець 9-го десятку с.Боромлі Ганна Миколенкова жодного кілограма хліба не здала державі.

- І не здам!. Нема в мене хліба! - Не вірите чесній хазяйці - ідіть, шукайте!

Зайшла бригада до куркульки в хату. І якось ненароком спіткнувся бригадир т. Черевко на горшок, що лежав перекинутий посеред хати на долівці. а з того горшка "вискочив" вузлик з зерном.

Отут і почалося.

Що не горшок - то й хліб, що не глечик - то й хліб знаходила бригада.

20 пудів у горшках, десятки пудів в інших місцях було знайдено прихованого хліба.

"Я... я сама одвезу. Чуєте, сама"... - бормотала саботажниця хлібозаготівель Ганна.

Навантажені вози хліба рушили з її подвір'я.

Панченко А. С., контрактант с. Тростянця злісно не виконував свого зобов'язання, разом із куркулями творив опір проти хлібозаготівель.

Сільрада була примушена зробити безспірне стягнення.

Виконавці сільради, зайшовши на подвір'я Панченка, було не знайшли хліба, а потім, коли виходили – хлоп'я виявило піонерську чесність і сказало, де прихований хліб.

Він був у горшках, полові і т.п.

До позбавлення волі — злісних нездавців

Мироненко А. А. з с. Кам'янки та білчанська куркульська "сорока" Марія Лободина – твердоздавці, що придурювалися, мовляв, "немає хліба".

На "доказ" цього Мироненко здав замість 80 пудів... 5 пудів хліба, а Лободина жодного фунту не здала.

Нарсуд, розглянувши ці справи, засудив: Мироненка до позбавлення волі на 4 роки та конфіскації майна на 300 крб., Лободину – до позбавлення волі на 5 років.

За невиконання контрактаційних зобов'язань – судили разом із куркулями і тих, хто разом з ними саботував хлібозаготівлі.

Клочко М.Т. (с. Білка) "здав" 30 кілограм гречки, замість 30 пудів за договором на різні культури...

Колісник О. І. - нічого не здав.

Тарасенко Ф. Х. (Кам'янка) - і не збирався здавати.

Хотів було схитрувати і Марко Мірошниченко з с. Тучного – здав 1,3 ц проти 11 ц. За зобов'язанням, але аби він не творив шкоди, як і той куркуль. - судили і його.

- "Щоб було виконати контракцію, здати хліба державі – було і собі ще, а мо потім і на базарі дозволили б продати, після 15 січня", – клопотався Федір Харитонович.

- Може, тов. суддя дозволите ... я одвезу хліб?...
Було пізно.

За кілька хвилин народний суддя зачитав присуд.

Усіх злісних нездавців хліба – контрактантів засуджено до позбавлення волі від 2,5 до 3 років.¹²⁸

До суду приховувачів хліба

Буймер. Контрактант Назаренко Артем, якому належало здати хліба по контракції всього лише 8 ц – здав 95 кг, а більше в його "немає" хліба, зі слів Назаренка.

Коли ж пішла до його бригада по хлібозаготівлі, то знайшла аж 4 ями закопаних з хлібом (40 пудів) та в полові: ячменю 12 пудів та віки 6 пудів – а хникав, що хліба немає.

Треба було здати тільки 48 пуд., а в його вже знайдено по ямах – 58 пуд.

Левцун, контрактант с.Буймера замість 7,5 ц – здав 1 ц., а останній закопав аж у 3-х ямах, але бригада знайшла і відправила хліб державі.

Крючко Омелько, - намічено здати 11 ц – спромігся здати – 94 кг. Бригадою знайдено під піччю 12 пудів жита та безспірно із'ято 74 пуди.

Ці підкуркульники, злісні нездатчики хліба, повинні бути завтра ж передані до суду.¹²⁹

На початку січня 1933 року згідно рішення Харківського обласного виконавчого комітету за активну, злісну протидію хлібозаготівлям, організацію куркульського саботажу, порушення закону пролетарської диктатури та підривну роботу за межі України з Харківської області з конфіскацією всього майна

вислано сім'ї 400 господарств, в тому числі 40 господарств із с.Боромлі.¹³⁰

Бюро райпарткому в постанові від 10 січня 1933 року, враховуючи "ганебний стан виконання хлібозаготівель", ухвалило прийняти термінові заходи із виконання плану, продовжити обмолот соломи та перевиювання половини. Перед керівництвом боромлянської артїлі "Шлях Леніна" було поставлене завдання завершити хлібозаготівлю протягом 48 годин і здати 2600 ц зерна. На кожні 3-5 господарств закріпити відповідального з числа комуністів, комсомольців та активістів. Підводити підсумки щоденно. За три дні за риночними цінами розпродати 36 господарств, що не виконують хлібоздачу.¹³¹

9 січня 1933 року Харківський обком партії направив ЦК КП(б)У доповідну записку про хід виконання річного плану хлібозаготівель, в якій зазначив, що поряд із деякими районами Тростянецький район відноситься до числа найвідсталіших по хлібозаготівлях у колгоспному секторі (79,5%). У листі репресії до колгоспів характеризувалися слабкими і такими, що не доводяться до кінця.¹³²

На 15 січня 1933 року сільські ради так виконали завдання хлібозаготівель:¹³³

У %

Населений пункт	Колгоспники	Односібники	Всього
Білка	73,6	28,7	63,0
Боромля	68,3	28,7	56,3
Буймер	91,2	45,8	77,6
Жигайлівка	57,1	23,5	50,2
Грузьке	118,6	37,2	88,9
Кам'янка	111,9	22,0	70,0
Криничне	108,0	39,3	61,9
Микитівка	94,4	23,0	80,1
Сілексине	57,8	50,7	57,1
Петрівське	125,2	34,2	108,9
Радомля	102,7	48,8	83,4
Смородине	71,6	35,0	63,4

Село	Колгоспники	Одноосібники	Всього
Семереньки	98,8	54,6	95,6
Станова	114,7	48,5	91,8
Тростянець	68,3	48,8	58,2
Тучне	106,9	39,4	69,3
Хвошова	125,0	36,6	85,7
Бранцівка	76,9	21,2	54,3
Полівка	105,8	46,4	98,0
Машанка	78,1	31,9	57,1
Яснок	103,6	37,5	82,4
РАЗОМ	81,3	32,3	66,7

Поряд із хлібозаготівлями в лютому 1933 року почалося примусове збирання насіння для посівної в населення. За невиконання планових завдань ухвалою обкому КП(б)У і облвиконкому Тростянецький район, як відстаючий, був занесений на "чорну дошку".¹³⁴

Хлібозаготівлі продовжувалися на фоні жахливої картини голоду. Страшне лихо спіткало колись багате українське село і багато міст. Розтягуючи надовше мізерні запаси, люди випікали хліб, додаючи в борошно висівки, кору дерев, а коли зійшов сніг, збирали на полях і їли гнилу картоплю, продуктом харчування для багатьох було насіння диких трав, м'ясо загиблих тварин, собак, кішок. Були випадки людодівства... Рятуючись від смерті, люди виїздили в міста в пошуках роботи й одержання мізерного пайка. Звичайним явищем стало залишення дітей на вокзалах, в установах, де їх підбирали і направляли в дитячі будинки.

Неможливо точно сказати, скільки наших земляків померло від ослаблення, виснаження, хвороб внаслідок голоду. Ніхто таких жертв не рахував, бо для "мудрого керманича" голоду "не було".

Саме тоді вперше в історії Радянського Союзу позначилися "прозорі кордони" – на внутрішньому кордоні України з Росією та Білорусією стояли війська. Коли тепер говорять, що ми не звикли до кордонів, що

їх ніколи не існувало, хочеться запитати: чому їх закрили тоді, в 1932 році, чому не пропускали помираючих людей, яких можна було врятувати шматком хліба, адже в Росії голоду не було?¹³⁵

Вперше про біду в районі було сказано в постанові райпарткому "Про продовольче становище у районі" 12 березня 1933 року:

"1. Отметить, что в ряде сел, как Боромля, Жигайловка, Бранцовка, Белка имеется значительное количество хозяйств (100-150), а по другим 15-20, которые находятся в тяжелом продовольственном положении и голодают. Одновременно с этим увеличилась смертность, особенно старых возрастов и детей.

2. Утвердить принятые мероприятия в отношении организации горячих завтраков по всем школам и отпуск фракцией Райисполкома муки за счет взятых на мельнице отходов.

3. Утвердить помощь, оказанную Фракцией Райисполкома семьям красноармейцев и партизан за счет взятых на мельнице отходов.

4. Организовать в районе 5-ть детских площадок в селах: Боромля-2, Жигайловка - 1 и Белка - 1 с тем, чтобы эти площадки с количеством детей не менее 50-ти начали функционировать не позже 15 Марта, для них использовать продукты отпускаемых Харьковом, а также мобилизовать по линии колхозов местные возможности (мясо, овощи, молоко).

5. Поручить Фракции Райисполкома исходя из возможности и потребности проработать вопрос и план организации таких площадок и по другим селам. Срок 3-х дневный.

6. Поручить Фракции Райисполкома забрать на мельнице в свое ведение для оказания помощи в первую очередь школам, детским площадкам, семьям красноармейцев и тем колхозникам, которые хорошо

работали в колхозах – наличие отходов первого сорта в количестве – 320 центнеров, с тем, чтобы данное количество было использовано на протяжении всего времени до нового урожая, кроме помощи Обкома.

Просить Обком утвердить данное постановление с 320-ти центнерах.

7. Предложить секретарям партийных ячеек, уполномоченным Райпарткома, председателям колхозов и председателям сельсоветов, очень чутко относиться к положению отдельных хозяйств, которые голодают, оказать им максимальную помощь из местных ресурсов (картофель, овощи), а также и с того количества, что отпускается районом, особенно хорошо работавшим и работающим колхозникам.

8. Отмечая недопустимое явление, когда в селе Жигайловка на кладбище скопилось около 16 гробов не закопанных, причем со стороны сельсовета и партячеек никаких мер принято не было. Предложить под личную ответственность председателя сельсовета не допускать таких фактов и принимать меры к немедленному зарытию. За допущение скопления гробов и непринятия мер в селе Жигайловка – Председателю сельсовета тов. ЛЕСНЯКУ объявить выговор, предупредив всех председателей, что за допущение таких фактов будут преданы суду.

9. Учитывая тяжелое положение района, просим Обком пересмотреть и увеличить продовольственную ссуду начиная с 1-го Марта.

10. Предложить секретарям партийных ячеек не допускать ни одного случая голодовки коммунистов, комсомольцев и колхозного актива, а Фракции Райисполкома выделить для этого специальный Фонд.”¹³⁶

Найбільшим, найстрашнішим злочином проти народу з боку Й.Сталіна, найкривавішого в історії людства диктатора, був штучно організований голод 1932-

1933рр. Про його наслідки для нашого краю можна судити лише опосередковано, оскільки офіційних даних немає. Аналіз статистики Тростянецького відділу ЗАГСу дає можливість зробити лише певні висновки про народжуваність з 1929 по 1933 рік.

Ради	1929	1929	1929	1929	1929
1 Тростянецька	339	246	207	229	113
2 Білківська	293	262	225	171	43
3 Боромлянська	548	505	460	332	98
4 Буймерська	138	108	109	99	40
5 Верховоджанська	10	82	76	78	19
6 Люджанська	108	95	79	13	—
7 Василівська	11	—	—	—	—
8 Гребениківська	12	55	89	92	7
9 Дернівська	114	147	146	196	56
10 Жигайлівська	251	212	225	104	26
11 Зарічанська (Петров.)	32	23	15	17	4
12 Кам'янська	100	72	82	58	26
13 Кам'янецька	102	—	181	81	32
14 Криничанська	51	68	53	32	7
15 Мартинівська	106	115	201	55	6
16 Микитівська	55	55	63	44	28
17 Мащанська	37	20	25	27	11
18 Ницахська	149	132	118	122	54
19 Печинська	116	126	126	90	92
20 Радомлянська	66	39	27	—	18
21 Семеречківська	73	83	90	93	8
22 Смородинська	88	82	69	49	22
23 Станівська	45	37	37	33	18
24 Тучнянська	68	—	32	79	9
25 Хвощівська	43	38	38	15	7
26 Грузька	—	—	—	—	—
27 Зарічанська (Боголюб.)	—	—	—	—	—
28 Полянська	—	—	130	97	38
29 Ницахська (Будянська)	—	36	36	25	17
30 Білківська (Олексинська)	—	—	26	28	4
31 Гребениківська (Жовтн.)	—	—	52	—	—
РАЗОМ	3053	2695	3060	2259	803

Дані 1929-33рр. по 23 місцевих радах (які є) свідчать, що народжуваність у 1933 році склала лише 25,3% від рівня 1929 року, тобто зменшилась у чотири рази. Проведення другого комуністичного штурму, відміна непу, проведення примусової колективізації, штучна організація голоду та масові репресії призвели до різкого спаду народжуваності. За нашими підрахунками, від голоду в районі померло 15-20 відсотків населення, або кожний 5-6 житель, що становить 12-15 тисяч чоловік.

Літо 1933 року і отриманий урожай врятував населення від поголовного вимирання. Сільсько-господарські роботи навесні 1933 року були проведені на грані неможливого вкрай виснаженими людьми. На 1 червня було засіяно лише 60% полів.¹³⁷

Підсумок соціально-економічного розвитку країни у 1933 році підвів Й.Сталін у статті "У нас і у них", яка була опублікована в центральних газетах, а 7 листопада 1933 року в районній газеті "Соціалістична праця", де, зокрема, відзначалося:

"У них, у капіталістів, економічна криза і занепад виробництва як у галузі промисловості, так і в галузі сільського господарства.

У нас, в СРСР, економічне піднесення і зростання виробництва в усіх галузях народного господарства.

У них, у капіталістів, погіршення матеріального стану трудящих, зниження заробітної плати робітників і зростання безробіття.

У нас, в СРСР, піднесення матеріального стану трудящих, підвищення заробітної плати робітників, знищення безробіття.

У них, у капіталістів, зростання страйків і демонстрацій, що веде до втрати мільйонів робочих днів.

У нас, в СРСР, відсутність страйків і зростання трудового піднесення робітників та селян."

СПОГАДИ ОЧЕВИДЦІВ ГОЛОДОМОРУ

М.Д. Левченко народилася 14 липня 1909 року в селі Василівці (тепер Набережне). Навчалася у Василівській трьохрічній школі. Працювала різноробочою у колгоспі. Була заміжня. Чоловік загинув у роки Великої Вітчизняної війни під Ленінградом. Марія Дем'янівна виховувала чотирьох дітей. Одна дитина померла в роки голодомору. Дві інших дитини померли пізніше. Ось так вона згадувала:

“У 1933 році в нашому колгоспі подошло багато коней. Називався тоді колгосп “Червона зірка”. А головою цього господарства був Микола Данилович Павліченко. Люди приходили до нього і просили м'ясо з дохлих коней, потім варили його і їли. Крім дохлого м'яса їли різний бур'ян: насіння з мишію, гнилі буряки, товкли кропиву і жовтило, а потім з товченої маси варили пампушки.

У кого була корова, тому легше було жити, адже можна було зробити сир чи сметану, або поміняти молоко на інші продукти.

Багато людей помирало на вулиці, в лісі, в хаті, в сараї. Були такі, що тікали геть із села.

По вулицях страшно було ходити: трупи лежали будь-де. Бувало йдеш, а перед тобою ще хтось іде. Дивишся: а він раз – і впав, підійдеш – а той чоловік і дух уже спустив, і тоді аж мурашки по спині полізуть від думки, що таке може статися і з тобою.

Люди дуже страждали від податків, які накладалися на все: на корову, на курей, хату, сарай, дерева, земельну ділянку – одним словом не було податку лише на повітря.

Призначали людину в селі, яка повинна була розкуркулювати односельців: збирати гроші, забирати все, що потрапить на очі. Таку роль у селі виконував Іван

Іванович Левченко. Він, звичайно, не із своєї волі це робив, його змушували.

Так от, щоб якось сплатити податки, наші односельці брали останні речі і носили в м. Суми на базар, а виручені в такий спосіб гроші віддавали потім збирачу. А щоб самим не вмерти з голоду, люди ходили в економію, що була у селі Мозгове. Там працювали на полі - висаджували бурякові висадки. За таку роботу отримували платню: чорний хліб і "голий" суп, який з'їдали там, а хліб несли додому, адже там були голодні животи.

Інші односельці ходили жебракувати на кацапщину, де їм, в основному, платили картоплею.

Були й тоді такі люди, що не витримували голоду - їли дітей, своїх або чужих, засолювали дитяче м'ясо в бочки.

Деякі люди їли навіть вичинені шкурки з домашньої худоби, але вони швидко вмирали. Одним словом, того року їли таке, що важко собі уявити.

Померлих людей заривали в землю, як собак, хреста на могилу ніхто не ставив та й окремих могил було дуже мало, оскільки в одну яму закопували по декілька чоловік.

Життя було жахливим. Люди вмирали від холоду та голоду.

У 1933 році нам довелося побачити свої найстрашніші сни в дійсності".

Жителька с.Буймера відзначала про голод таке:

"Голод 1933 року торкнувся кожної сім'ї нашого села. Сім'я наша складалася з 8 чоловік, всі хотіли їсти. Почали вмирати молодші. А старші ходили по полю, копали буряки, картоплю, моркву – все, що залишилося. Тільки б вижити, тільки б дожити до весни...

... Цього дня померла сестра Наталка, і до двора під'їхала підвода, якою звозили мертвих за село. Біля

сусідніх воріт лежав хлопець, він був ще живий. Та похмурі, самі як мерці, дядьки перемовились між собою: "Давай забирати, він все одно до завтра не доживе"...

Особливо важко було нам зимою, яка видалася дуже холодною. Ми з братом ходили на роботу і вижили тільки тому, що нам давали юшку. Ту бовтанку сипали в маленькі тарілочки, того було мало. Тож ми слізно просили дати ще хоч трошечки... А суп був таким, що аж туман по ньому ходив. Старші хоч якось виживали. А менші падали і помирали..."

Житель села Боромлі Василь Сергійович Трипільський згадував: "Зараз багато говорять про те, що голод в Україні розпочався тому, що в 1932 році був неврожай. Але це не так. Урожай був не гірший за інші роки. У той час багато людей ще не вступили до ТСОЗу і обробляли землю одноосібно. Я також не вступив до ТСОЗу через хворобу. У нашому господарстві був кінь, і землю обробляв я сам. Восени, коли зібрали хліб, приїхали уповноважені з Харкова і дали вказівку звозити весь хліб в ТСОЗ. Хліб обмолотили і весь вивезли з села.

Були сформовані групи активістів, які ходили по дворах і шукали, де в кого що закопано, бо люди, зрозумівши, що в них відберуть усе, почали ховати в землю зерно, картоплю, буряки та інші продукти. А коли ці активісти бачили, що з димаря певної хати йде дим, то йшли мерщій туди, лізли у піч, і, якщо там щось варилося, забирали ту їжу.

Оскільки у мене був кінь, мене закріпили до земгромади, і я кожного дня їздив з активістами по дворах. Все, що вони знаходили, клали на воза, і я відвозив до земгромади. Вдома їсти не було майже нічого. Жив я з дідом, бабою і тіткою. Всі вони померли з голоду...

На початку зими, коли почалося масове вимирання, мене примусили возити трупи на цвинтар, де була

викопана яма, в яку всіх і скидали. Вимирали люди цілими сім'ями. Так, по сусідству зі мною вимерла сім'я з 12 чоловік: батько, мати та 10 дітей. Свого часу в їхньому господарстві була земля, але вони її не обробляли, а жили за рахунок того, що сучили мотузки і їздили в Бобрик базарювати. З цього й жили. А коли настав голод, то ніяких продуктів у них не було, бо на базар ніхто не їздив, і вони залишились без харчів.

За таких умов люди почали убивати дітей і м'ясо продавати на базарі. На тій вулиці, де мешкав я, проживав активіст Зеленський, у нього був син 8-9 років. А в сина був шкільний товариш Іван Трипільський, з яким вони разом ходили до школи. І одного разу Іван не повернувся додому. Батьки почали шукати його, заявили в міліцію. Хлопчика знайшли у хаті Зеленського порубаного на шматки... Незадовго до цього випадку Зеленський і мене запрошував до себе, обіцяв нагодувати, але я наче відчував щось, не пішов. Куди зник Зеленський після цього випадку, не пам'ятаю.

А одного разу я і сам ледве не помер. Сталося це так. Запарив якимось у відрі вівса та й наївся... У результаті я не зміг навіть піднятися, щоб поїхати на роботу до земгромади. За мною прийшли з земгромади і почали бити, а потім взяли під руки, і відтягли під місток і залишили там помирати. Але мені хвалити Бога, вдалося вижити.

Навесні 1933 року я їздив разом з іншими людьми возити патоку з цукрового заводу на Бездрикський спиртзавод. Патоку возили бочками, і я крадькома занурював у неї паличку і обсмоктував її, і таким способом підкріплявся. А коли вже з'явилась кропива, листя на деревах, життя стало легшим. Весною мій кінь пропав від голоду, і доки я бігав за ветеринаром, його вкрали.

В основному ці жорстокі репресії, або, як їх називали в народі, "червону мітлу" пустили на сумський шлях, і

тому тут вимерло найбільше людей. Це були страшні часи, багато чого забулося, адже мені вже 80, але те, що я пережив, закарбувалося в пам'яті на все життя”.

Жителька с. Боромлі Галина Калинівна Башлай, 1903 року народження, так розповідала про страшний голод: “На людей були накладені великі податки, забирали все. Не залишали людям зерна навіть для посіву і цим спричинили голод. Люди вмирили сім'ями і навіть вулицями. Були випадки людоїдства, свідком якого я була. Одного разу жінки сапали за селом буряки і відчули неприємний запах горілого. Вони пішли подивитися і побачили страшну картину. Молода жінка вбила свою матір і смажила м'ясо.

Це були найстрашніші часи для людей не тільки нашого села. І не дай Боже, щоб це коли-небудь повторилося”.

Про страшні роки голоду жителька села Боромлі Парасковія Максимівна Банька, 1906 року народження, розповідала таке: “У 1932-1933 роках був жадливий голод. Голод був не через нестачу продуктів, а штучно організований. Урожай 1932 року був не нижчий, ніж у попередні роки. Отже, ніби не існувало причин для голоду. Оскільки селяни становили значну частину населення України, то голодомор був спрямований проти них і фактично означав знищення українського народу. З колгоспів вивозилося все зерно, навіть посівне, забирали не лише колгоспне, а й те, що знаходили у хатах людей, не залишаючи ні зернини і у колгоспників, і в селян-одноосібників. Одночасно за кордон продавалося зерна більше, ніж у минулі роки. У містах було введено картки на продукти, зокрема на хліб. Взимку 1933 року селяни почали гинути від голоду. Рятуючись, вони втікали в міста, але і там вмирили просто на вулицях. Намагаючись зберегти дітей, селяни залишали їх біля лікарень, на вокзалах.

Щоб припинити втечу селян, навколо сіл, на дорогах до міст виставлялися загони. Селяни, не маючи чого їсти, пекли хліб із висівок із домішками трави, варили юшку з бур'яну, їли бруньки. У селян зникли коні, вівці, корови, кури, качки, і їм доводилося ловити та їсти горобців та ворон. Легше було тим, хто працював у колгоспі: для них іноді варили юшку, пекли сякий-такий хліб, але того не вистачало. Люди дичавіли, їх гнітив страх, добрі звичаї заступили жорстокість та страх перед смертю."

Жителька села Боромлі Катерина Федорівна Кищик поділилася своїм пережитим: "По селах ходили активісти з залізними ковіньками, передовбували все в господарстві, бо люди ховали хліб у землю. Коли активісти знаходили хліб, то забирали все до останнього і нічого не залишали людям. Коли в людей все позабирали, то вони їли взимку початки кукурудзи, які товкли в ступі, добуваючи з них муку і половину. Влітку їли листя дерев, бур'яни, пекли галети. Люди пухли від голоду і вмирили. Багато людей померло на дорогах".

Із жахом пригадувала ті роки жителька села Боромлі Олександра Григорівна Єрка: "Люди пухли від голоду. Багато людей лежали попід тинами. Колгосп виділяв одного або двох чоловік з підводою, вони збирали ті трупи людей і скидали в одну викопану яму. Люди їли бур'яни, кропиву, жовтило, з акації цвіт, конюшину, курячу сліпоту. Людей насильно міліція примушувала йти на роботу. Багато людей втікало в міста. Робота в колгоспах була дуже тяжка. Якщо виконаєш норму, то давали ложку патоки. А норму мало хто виконував.

За окраєць хліба здатні були віддати останню одежину. В 1932-33 роках з людьми не рахувалися. Не працювали ні школи, ні лікарні, освіта була на низькому рівні. Була дуже сувора дисципліна. За вкрадену жменьку зерна засуджували. Голодомор зробив людей

*Пам'ятний хрест, встановлений біля Вознесенської церкви
в 1993 р. на відзначення 60-ї річниці голодомору.*

жорстокими і егоїстичними. Люди крали один в одного худобу, були випадки людоїдства, а одружувалися лише через придане – мішок квасолі”.

Приведені спогади наших краян краще за будь-які документи розповідають про ті страшні голодні роки, вони звинувачують режим, який існував на той час, у штучному створенні голоду. У пам'ять про цю сумну подію, до 60-річчя голодомору, у 1993 році у м. Тростянці біля Вознесенської церкви встановлений символічний хрест, а на центральному цвинтарі — пам'ятний знак. Хрести скорботи встановлені на братських могилах жертв геноциду на Смородинському кладовищі, в районі вул Мічуріна та майже на всіх сільських кладовищах.

ГОСПОДАРСТВО РАЙОНУ В 30-Х РОКАХ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Район за характером господарства був сільським із наявністю окремих видів обробної промисловості. Усе господарство можна поділити на такі три галузі:

- промисловість (Півненківська цукроварня, деревообробний завод, млин, гуральня, кустарна та транспорт),
- лісове господарство (Красне, Тростянецьке, Маківське, Славгородське, Ницахське, Лебединське, Висторопське та Мартинівське лісництва),
- сільське господарство (4 радгоспи, 46 колгоспів та індивідуальний сектор).

Промисловість району поділялася на фабрично-заводську (цукроварня, ДОФ, гуральня, млин) та кустарну (артілі кравців, Боромлянські майстерні, цегельня) й по значенню – на промисловість державного та місцевого значення.

Промисловість працювала виключно на місцевій си-

ровині і органічно пов'язана з сільським господарством. За характером експлуатації найбільшою за своїм обсягом була державна промисловість, серед якої перше місце, як питомою вагою, так і значенням у системі всього господарства району, посідала цукрова промисловість.

ЦУКРОВИЙ КОМБІНАТ

Протягом 1930/31 господарського року цукровий завод мав такі наслідки роботи:¹³⁹

	План (тис.)	Виконано (тис.)	% виконання
Усього переробити буряку в ц	1031	744	72,5
Добова переробка	8600	7027	81,7
Витрати робсили на 100 ц в чоловіко-днях	53,6	62,9	117
Собівартість 1 ц (в крб.)	19,86	23,66	119
Сахаристість	17,4	17,6	101

У довоєнні роки завод у порівнянні із 1913р. подвоїв виробництво цукру, вихід якого складав 12,44%. З 1939 р. до складу комбінату ввійшов радгосп, який складався із семи відділень: Станівського, Микитівського, Криничненського, Радомлянського, Гаївського, Буймерського і Лучанського. З 1934р. радгосп був зразковим господарством. У 1936 р. на його базі був створений племінний завод по вирощуванню лебединської породи корів. У 1939-40 рр. врожайність цукрових буряків склала 186 ц. з га., а середній надій на корову досяг 3817 літрів.

У 1939 р. робітник заводу О.О. Шаповал встановив всесоюзний рекорд роботи на центрофугах, а працівник Т.П.Борищенко оволодів чотирма складними професіями. У 1939 р. завод щодоби переробляв до 15тис. ц. буряків.

Розвантаження буряків на цукровому заводі. Фото 1933 р.

ДЕРЕВООБРОБНИЙ КОМБІНАТ

Деревообробний комбінат на початок першої п'ятирічки складався з трьох цехів – лісопильного, паркетного і гнотомеблевого. У планах передбачалось введення в дію ще ряду виробничих об'єктів. Та поки що потрібно було існуючі поставити на рейки індустріалізації, без чого неможливий був стрімкий розвиток виробництва.

У роки першої п'ятирічки починається особливо швидкий розвиток підприємства: споруджується новий цех із виробництва гнутих меблів, нова парокотельня, робітниче селище, клуб.

Починається соціалістичне змагання, широко розгортається технічне навчання. І як результат — значно підвищуються темпи випуску паркету, меблів, у тому числі й на експорт. Ударники змагання І.Ф.Борисенко, І.Ф.Бугай, С.П.Шимко, С.П.Гієнко, А.І.Пальошко, Ф.П.Герасименко, Н.П.Партала доводять виконання норм виробітку до 150-200 процентів.

У 1931 році деревообробники зобов'язались домогтися приросту валової продукції на 48 відсотків проти 1930 року і щодоби виробляти 800 стільців восьми видів та збільшити на 25 відсотків випуск паркету.

Столяр І.Т.Ситник, фрезерувальник П.С.Головченко, полірувальниця К.Ф.Ситник у два рази перекривали змінні завдання.

Велику роль у технічному переозброєнні і розвитку комбінату, підготовці кваліфікованих робітників і майстрів відіграли тоді молоді спеціалісти – інженери і техніки: Ф.Т.Гаврилов, Й.С.Бершадський, І.Т.Бондар, А.Д.Тарієлашвілі.

У 1935 році було реконструйовано сушильне господарство, потім, паралельно з випуском гнутих, організується потокове виробництво столярних стільців. Держава відпускає кошти на розширення виробництва,

поповнення верстатного парку, капітальне будівництво. У цей час механізуються процеси гнуття деталей стільців, виробництво паркету досягає 350000 квадратних метрів на рік, що в три рази перевищило рівень 1913 року. А меблів, у порівняльних цінах, випускалося на 700 і більше тисяч карбованців щороку. Вироби з маркою Тростянецького паркетно-меблевого комбінату (як він тоді називався) стали користуватися популярністю не тільки на Україні, а й за її межами.¹³⁹

У 1940 році було випущено 123000 стільців, 3500 столів, 3500 крісел та 900 ліжок.

БОРОМЛЯНСЬКА ПРОМИСЛОВА АРТІЛЬ “ТРУДОВИЙ ШЛЯХ”

1 січня 1930 року було організовано в селі Боромлі промислову артіль “Трудовий шлях”. Спершу працювали тут 36 чоловік. Було кілька десятків учнів. Артіль виробляла вози, бочки, кошики і, в основному, столярні та лозові меблі.

До 1936 року промартіль змінилася невпізнанно. Розширились цехи, поліпшилися умови праці. На виробництві трудилося вже 150 робітників. На базі промартілі було створено школу фабрично-заводського учнівства: Протягом двох років учні набували кваліфікацію майстра із виробництв столярних і лозових меблів. До початку Великої Вітчизняної війни школа зробила кілька випусків, і її вихованці роз’їхалися працювати по багатьох деревообробних підприємствах України.

ЗАЛІЗНИЧНИЙ ТРАНСПОРТ

До революції це була невеличка станція з п’ятьма коліями. Вночі територія потопала в темряві. Оборотне депо, чотири стрілочних дерев’яних будки, стрілки, в яких

п'ям'яно блищали каганці, водокачка – ось і все господарство. Паровозники і кондуктори вантажних поїздів після рейсів відпочивали в казармі, на дерев'яних гапчанах.

За радянської влади великого розвитку набули всі служби станції. На 1934 – 1935 роки припадає корінна реконструкція ст.Смородине. У лісі було виїнято сотні тисяч кубометрів землі і прокладено колії ще одного станційного парку.

При під'їзді до станції з південного боку був значний підйом. Тут завжди натужно гуркотіли поїзди. А одного разу поїзд увійшов на станцію досить легко. І всі побачили, що привів його новий паровоз серії "СО". Так на зміну малопотужним локомотивам серій "О" і "Е" прийшли красені-паровози, якими озброювала залізничний транспорт країна.

У 1935 році стахановці - кривоносівці локомотивного депо Смородине водили поїзди, збільшивши вагову норму ешелону на 400-600 тонн.

Машиністи депо водили поїзди на будь-яких сумішах вугілля, суворо дотримуючись графіку, мали велику економію твердого палива.

Слід сказати, що у всіх ратних ділах локомотивникам вірно служила надійна техніка – найбільш відомий із усіх видів вантажних локомотивів того часу паровоз ЕМ 708-89, побудований в 1935 році на Іжорському заводі "Красний профінтерн". Саме цей паровоз-ветеран і вибрано, як пам'ятник Праці.

Великий внесок у розвиток стахановсько-кривоносівського руху в депо вніс Герой Соціалістичної Праці, машиніст Микола Олександрович Лунін.

Перед війною на станції Смородине збудовано велику робітничу їдальню, магазин, ряд житлових будинків.¹⁴⁰

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТРОСТЯНЦЯ НАПРИКІНЦІ 30-Х РОКІВ

Райцентр Тростянець розміщений на 1049 га землі, в своєму складі налічував підприємства союзного, республіканського, обласного і місцевого значення, а саме:

Союзного значення – цукровий і клейовий завод з кількістю робітників 1286 чол., спиртовий завод, який у 1939 році був реконструйований, налічував у своєму складі понад 400 робітників, держмлин № 14 197 робітників, механізований цегельний завод – 57 робітників.

Республіканського значення – паркетно-меблево-лісопильний комбінат, із кількістю робітників 1270 чол., маслозавод - 117 робітників.

Обласного значення – держмлин №85 з кількістю робітників 50 чол., цегельний завод – 47 робітників.

Промисловості місцевого значення – 4 промартілі (гужова, бондарна, шевська і соцпобут-харчова) із загальною кількістю робітників 723 чол.

Валова продукція цих підприємств за 1938 рік у незмінних цінах 26/27 р. складала 18435 тис.крб., а в 1939 році 23911 тис.крб.

На терені міста розміщувалися депо-оборотне ст. Смородино з 9 дистанцією шляху та спорудженнями, яка налічувала у своєму складі 719 робітників, радгосп “Гай” із 6-а філіями, який знаходиться на терені міста, (без філій) налічує 664 чол. робітників, а разом робітників, службовців та інженерно-технічних працівників у місті було 6609 чол.

Населення м.Тростянець складало станом на 1.02.1939 р. 11893 чоловік, які за соціальним станом розподілялися так: робітників 4970 чоловік, службовців

і інженерно-технічних працівників 1639 чоловік, був також один колгосп, в якому працювало 48 господарств, або 200 чоловік, решта населення – 5084 - складалося з дружин і дітей робітників та службовців.

Бюджет селища в 1938 році був 327000 карбованців, у тому числі на комунальне господарство виділялося 30000 карбованців, а в 1939 році складав 463000 карб., у тому числі на комунальне господарство 45 тисяч карбованців.

Комунальних будинків при міській раді було 40 із загальною площею 4508 кв. метрів.

Електроосвітленням райцентр користувався з 7 електростанцій підприємств.

Була каналізація і водопровод.

Загальна площа парків та скверів складала 23 га, озеленення вулиць 12 км.

У місті брукованих доріг було 10 км, ґрунтових-грейдерованих - 4,5 км, тротуарів - 4 км.

Через Тростянець проходила двоколійна залізнична лінія, яка з'єднувала два обласні центри Суми і Харків, а також ґрунтовий шлях грейдерований – республіканського значення Суми-Харків.

Торгова мережа Тростянця обслуговувалася райспоживспілкою, яка налічувала в своєму складі: райунівермаг – 1, павільйон-ресторан – 2, магазинів і ларків – 18, їдалень – 3. Роздрібний товарообіг всіх торгівельних одиниць за 1939 рік склав 8,4 мільйони крб.

РЕПРЕСІЇ 30-Х РОКІВ

Встановлення одноосібної влади Й.Сталіна, перетворення держави в тоталітарну було неможливим без масових репресій. Це було характерним для всіх диктаторів. Та за масштабами Й.Сталін перевершив усіх. У народі улюбленою була пісня, слова якої говорили " я

другой такої країни не знаю, де так вільно дихає людина...” Так, людина могла лише вільно дихати повітрям. А інше все перебувало під жорстоким контролем. За неповними даними, у 30-х роках у Тростянецькому районі було репресовано біля 300 чоловік. Нижче ми наводимо лише три справи. Їх вибрано не випадково: аналіз не піддається здоровому глузду.

СПРАВА ВАСИЛЯ ТРОХИМОВИЧА ДІДУРЕНКА

Що в ній переважило, коли невіглахи від правосуддя зважували, хто ти насправді – друг чи ворог Радянської влади? Невже те, що з юних літ пізнав смак солоного поту, власноруч заробленого шматка хліба? Чи, може, те, що в одній із червоних лав легендарного командира Кінної-2 Миронова вів свою роту на останнє укріплення Врангеля в Криму? Сьогодні знаємо, що лиха коса репресій настигла Миронова одним із перших, одразу ж після громадянської війни. Тож ежовські поплічники не вельми церемонилися із тим, хто воював під керівництвом командарма. А може, відіграло лиху роль те, що тітка його дружини Ганна Гнатівна Гаврилович, організатор одного з перших марксистських гуртків у Сумах, член московської організації “Іскра”, яку добре знала й шанувала Н.К.Крупська, в 1936 році була теж репресована, відправлена в заслання у Кизил-Орду, на той час забуте богом і людьми невелике казаське містечко? Ні, фатальними, мабуть-таки, виявилися свідчення заарештованого ж тоді керуючого трестом “Хармаслопром” М.М. Колодька, який буцімто завербував Дідуренка до антирадянської боротьбистської організації. Зізнавались тоді всі – перший секретар Харківського обкому партії, голова облвиконкому, керуючий трестом. А в чому було зізнаватися Василю Трохимовичу? Як можна було погодитися із звинуваченням на

зразок: домагався прийняття занижених планів із закупівлі молока з тим, щоб легко їх виконувати. Наступного ж року приймав завищені, а, значить, і невиконувані завдання і цим завдавав значних економічних збитків? Або з тим, що ніби був членом якоїсь націоналістичної фашистської організації, яка ставила за мету повалення Радянської влади на Україні.

Протокол допиту вів молодий лейтенант держбезпеки Липко. На другій сторінці руда, вицвіла під невблаганним впливом часу, пляма. Походження її не викликає сумнівів: кров. Не хотів, імовірніше за все, визнавати себе винним у не скоєних злочинах червоний директор. Метод впливу на незговірливих у таких випадках був випробуваний: тортури, погрози.

Меткий слідчий добре знав свою чорну справу. 29 грудня 1937 р. обвинувачувальний висновок затверджують безпосередній начальник Липка лейтенант державної безпеки Федоров та заступник начальника Харківського управління НКВС Рейхман. Незабаром обох останніх спіткала така ж жахлива доля, яку вони приготували Колодькові, Дідуренкові та багатьом іншим. Організатори репресій не любили зайвих свідків.

30 грудня справу Василя Трохимовича розглядає Військова колегія Верховного суду. Вона не обтяжувала себе пошуком доказів, пом'якшуючих обставин, допитом свідків. Стандартний бланк протоколу закритого судового засідання, де передбачено навіть необхідні для такого випадку формулювання, звороти, висновки, запитання. Увесь процес засідання трибуналу умістився в семи машинописних рядках. Вирок – найвища міра покарання. Кати поспішали, не бажали гаяти жодної години, адже їх “чекали” нові жертви. Вирок датований 30 грудня, а вже наступного дня В.Т. Дідуренка не стало.

У 1960 році він був реабілітований.¹⁴¹

“СПІЛКА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ “ В БОРОМЛІ

Восени 1929 року ОДПУ оголосило про викриття ще однієї підпільної антирадянської організації - “Спілки визволення України” (СВУ). У березні 1930 року відбувся судовий процес над 45 видатними діячами української національної інтелігенції, яких звинуватили в намірах реставрувати буржуазно-поміщицький лад в Україні шляхом повстання. Більшість зізнань слідчі ДПУ отримали шляхом фізичного і психологічного тиску на заарештованих.

Внаслідок фальсифікації документів та нечуваного насильства заарештованих було засуджено на різні строки ув'язнення, але згодом 13 із них були розстріляні за рішенням різноманітних “трійок”. Крім того, у республіці було репресовано біля 5 тис. чоловік. У 1989 році усіх засуджених у справі СВУ було реабілітовано за відсутністю складу злочину.

Постає питання: причому тут Боромля і Тростянецький район? Але це лише на перший погляд. Хвилі Харківського процесу дійшли до Тростянецьчини.

Із матеріалів слідства 1932 року:

... На Україні членів СВУ нараховується до 5 тисяч чоловік. У Боромлі членами цієї організації є 20-50 жителів. Члени організації також є у містах Суми та Охтирка. Організатори перебувають у Польщі, вони приїздили до Боромлі. Боромляни, члени організації, збирають зброю. Вже є кулемет, який був закопаний у землі з часу громадянської війни, бомби, рушниці. Штаб організації знаходиться в лісі біля Сум. Там є навіть одна гармата. Її члени отримували щомісячно 150-250 крб. платні. Завдання організації – підтримати шляхом збройного повстання виступ у центрі з метою повалення радянської влади. Було притягнуто до відповідальності біля 15 чоловік. Сфабриковано справу. Характе-

рним є те, що майже всі “учасники підпільної організації” були за соціальним становищем із селян-бідняків і лише деякі із середняків. Застосовані фізичні міри і психологічний тиск дали свої наслідки. Майже всі давали необхідні для слідства зізнання: “по существу заданных мне вопросов и предъявленных обвинений о том, что я состою в контрреволюционной организации, могу показать следующее: желаю чистосердечно раскаться и просить прощения перед Советской властью...”

Більшість “учасників” підпільної організації до суду не притягувалася. Але декілька чоловік пройшли суд трійки, зокрема Степан Васильович Сумцов і Сидір Кирилович Ніколаєнко були засуджені трійкою до п’яти років ув’язнення в концтаборі за участь у таємній повстанській організації. Вони були реабілітовані у 1989 році.¹⁴²

ДОЛЯ КРИНИЧНЕНСЬКОГО СВЯЩЕНИКА

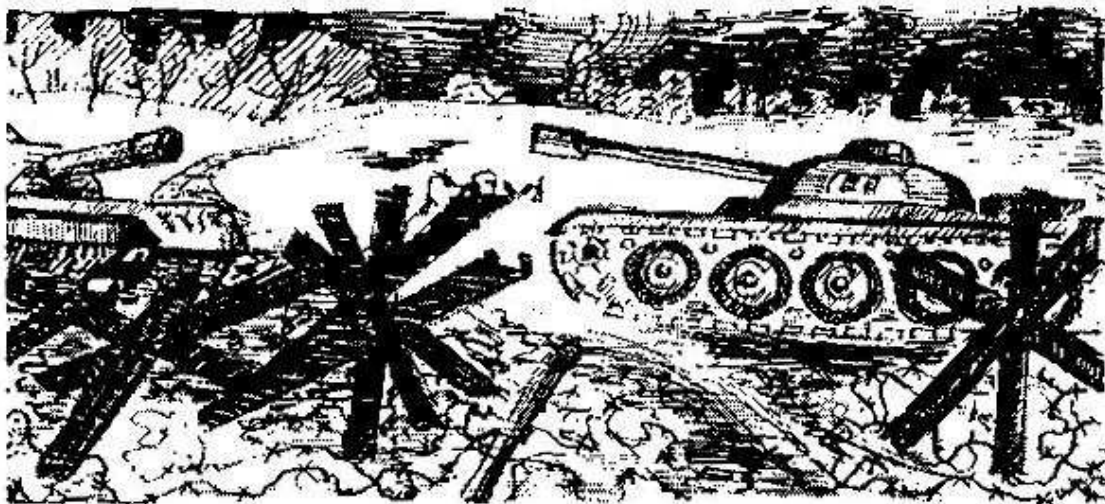
Кирило Вавілович Більський народився у 1878 році в с. Тучному на Тростянецьчині в сім’ї селянина-середняка. Вирішив присвятити своє життя духовній справі, закінчив Сумське духовне училище. Проповідував слово Боже для мирян Криничного. Мав порядну сім’ю. Дружина подарувала йому двох доньок – Катю і Пелагею. Та в 1934 році влада закрила храм і Кирило Вавілович став заробляти на хліб простим робітником у відділенні райлісгоспу в Криничному.

У 1936 році К.В.Більський був заарештований за систематичну “агітацію за церкву та проведення таємного хрещення дітей”. Під час очної ставки в районному відділі НКВС свідки у своїх зізнаннях підтвердили, що К.В.Більський здійснював таємне хрещення дітей у будинках громадян. Підтверджуючу

довідку дала і місцева сільська рада. Сам священик це заперечував, про що є запис у протоколі допиту. 25 грудня 1937 року особлива трійка прийняла постанову про розстріл К.В.Більського і конфіскацію його особистого майна.

Вирок був виконаний 20 січня 1938 року.

Як невинного, його реабілітовано в 1989 році.¹⁴³

РОЗДІЛ V

НАШ КРАЙ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

ПОЧАТОК ВІЙНИ

22 червня 1941 року без оголошення війни фашистська Німеччина напала на Радянський Союз, складовою частиною якого була і Україна. Цей день був вихідним – неділею. Випускники шкіл України і нашого району напередодні, в суботу, отримали атестати зрілості про закінчення середньої школи. Вони за традицією зустрічали схід сонця в день, коли вже почала рахувати криваві хвилини війна. У цей день фашистські літаки скинули бомби і на столицю Радянської України, місто Київ. О 12 годині дня люди з хвилюванням і біллю в серці слухали повідомлення по радіо про початок радянсько-німецької війни, яка стала для всього народу Великою Вітчизняною війною і пройшла кривавою смугою через кожну сім'ю.

П.А. Зленко, нині редактор районної газети "Наш Тростянець", у 1987 році надрукував у газеті "Ленінським шляхом" записки з особистого щоденника дев'ятикласниці міської середньої школи № 2 Зіни Лучко.

17 травня 1941 р. "Останній день занять у цьому році. Він не схожий на інші. На уроці історії пішли разом з учителем в ліс. Знову оволодіває думка, що після 10 класу треба вступати до інституту..."

23 травня 1941 р. "Як ніколи цілий день готувалася до екзамену з української літератури. Дивно, але почали з'являтися нові думки. Склала план на майбутнє: за літо вивчити німецьку мову, щоб могла читати книжки, навчитися шити і вишивати і закінчити десятий клас на "відмінно" та вступити до авіаційного інституту. Його треба виконати".

26 травня 1941 р. "Екзамен здала, зараз вчу геометрію: По радіо пісню співає Барсова. Музика для мене все на світі. Під цим враженням пишу щоденник. Опівдні знову концерт передавали. Грав скрипаль Давид Ойстрах. Немов у іншому світі, сама стала струною. Вдень ходила на консультацію. Ввечері слухали Й.Штрауса. Коли заснула – не знаю".

31 травня 1941 р. "Екзамен з російської літератури. Питання легкі, напевне, тому, що знаю тему. У школі цікаве мені розповіла Василівна (прибиральниця). "Ти подобаєшся Палієнку, казав, що хоче познайомитися".

12 червня 1941 р. "Сьогодні роздали навчальні картки успішності. У класі три відмінники. У мене п'ять оцінок "добре", решта "відмінно". Зараз 23 годин. Слухаю оперету Й.Штрауса "Циганський барон".

21 червня 1941 р. "Цілий день лив дощ. Ввечері ходила в кіно на фільм "Концерт вальс". У ньому мої улюблені артисти – Козловський, Ляля Чорна, Лепешинська. Додому йшли по грязюці".

22 червня 1941 р. "Снідали опівдні, потім вишивала.

О 14 годині по радіо повідомили, що виступатиме Молотов. Чекали з напругою. Молотов сказав, що почалася війна. Ця інформація приголомшила мене. Тепер щодня писатиму до щоденника повідомлення командування Червоної Армії.. ”

23 червня 1941 р. “Сьогодні мені виповнилося 17 років. Але раділа не за це – наші війська за день підбили 65 ворожих літаків”.

25 червня 1941 р. “Про себе нічого писати. Зараз живу життям країни. Радісні ті години, коли чую, що Червона Армія знищує ворога. Розпорядок дня такий: просинаючись о 6 ранку, слухаю повідомлення, потім роблю гімнастику, вдень – по-господарству. І знову повідомлення, повідомлення...”

28 червня 1941 р. “Вдень відбулися комсомольські шкільні збори. Вирішили, що треба йти працювати на місце тих, хто воює з ворогом...”

23 липня 1941 р. “Майже весь день була на чергуванні у школі. Кажуть, завтра привезуть поранених бійців. Думати про це страшно...”

30 липня 1941 р. “О 3 годині ночі розбудила мама. “Зіно, стріляють”, - каже. Вийшла на подвір’я, від гуркоту стало страшно. Тремтіння пройняло тіло. Потім виявилось, що то на хлібокомбінаті агрегат працював...”

Так, із початком війни, закінчилося дитинство ровесників Зіни. Кожен жив турботами країни і чекав свого часу, щоб вступити у двобій із ворогом, щоб навіки стати героєм. Зіна Лучко пішла на фронт добровольцем і загинула смертю хоробрих під час форсування Дніпра.

Не збулися її мрії. Війна не знає пощади. Та пам’ять збереже навечно її ім’я.¹⁴⁴

У середині дня 22 червня 1941 року в Тростянецькому районному комітеті партій відбулася нарада керівників підприємств, колгоспів, установ, секретарів партійних організацій, на якій була охарактеризована

обстановка та поставлені першочергові завдання. Присутні були запевнені, що ворог буде розбитий. Наступного дня на всіх підприємствах і організаціях, у кожному селі були проведені мітинги. Людей запевнювали, що радянський народ швидко перемає фашистів.

Почалися мобілізації чоловіків в армію. Кожна сім'я проводила своїх близьких. Проводи супроводжувалися мітингами і грою духових оркестрів. Через тиждень після початку війни через станцію Смородине стали проходити перші санітарні поїзди із пораненими. Згодом їх стало проходити по декілька щодоби. Часто люди підходили до вагонів із метою пізнати своїх рідних. Інколи траплялися несподівані зустрічі. Одночасно на Захід до фронту йшли ешелони із бойовою технікою і червоноармійцями.

Щодня радянське інформбюро по радію передавало зведення про великі втрати фашистів, а про втрати радянських військ майже нічого не говорилося.

У перші тижні війни на станції Смородине з'явилися поїзди з біженцями. Вони втікали з районів бойових дій, рятуючи своє життя, покинувши майно і домівки. Спочатку велика кількість їх поселилася в сім'ях міста і сіл району, та згодом, із наближенням фронту, їм довелося вдруге евакуюватися на Схід.

Перший фашистський літак пролетів над містом уже в липні місяці. Із наближенням фронту фашистських літаків стало більше: вони пролітали над містом на Захід і бомбардували важливі об'єкти військового значення. Крім того, удари з повітря наносилися по великих підприємствах, залізничних станціях. У тил радянських військ ворог закидав диверсійні і розвідувальні групи. При Тростянецькому райкомі партії був створений штаб для боротьби з цими групами. У липні 1941 року бомбовий удар був нанесений по станції Боромлі. Напевно, фашистська розвідка виявила, що тут відбу-

вається завантажування зерна для відправки на Схід. Була скинута одна потужна бомба. Склад був пошкоджений, вагони скинуті з рейок, декілька чоловік загинуло. Згоріло зерно. Незабаром перший бомбовий удар був нанесений по станції Смородине. Обстановку в місті в перші місяці війни яскраво відобразив у своїх спогадах Віктор Сенченко, якому влітку 1941 року було 15 років. Вони були надруковані в декількох номерах газети "Ленінським шляхом" у 1989 році. У той час його батько працював директором деревообробного комбінату.

"До 14 вересня підготували перший ешелон. До вагонів також було завантажено борошно і посолену свинину. Свиней виростили в підсобному господарстві комбінату.

14 вересня сюди приїхали члени сімей працівників підприємств, внесли до вагонів свої речі і о чотирнадцятій годині цей невеликий залізничний ешелон, що складався з п'яти вагонів і чотирьох платформ, виїхав на станцію. Паровозом його "викотили" на "Веселе", звідки він через п'ять годин рушив у напрямку Харкова.

Ніхто навіть не уявляв тих труднощів, які доведеться переносити в далекій і невідомій дорозі. А їхали в основному жінки без чоловіків, з малолітніми дітьми. Розраховували вночі прибути до Харкова і відправитись далі, та на ранок приїхали лише на станцію Ріпки. На ній через місяць фашисти будуть знущатись над полоненими червоноармійцями, видавляючи їм багнетами зірки на лобі. На цей злочин буде послана в Берлін нота протесту Радянського уряду.

...Над ешелоном з'явився ворожий розвідувальний літак. Зенітники відкрили по ньому вогонь. Подібного ще ніхто не бачив. Після перших же розривів снарядів високо в небі з'явилися димові кулі. Вони поступово опускались. Під час обстрілу серед евакуйованих почалася паніка. Всі прибігли до скирти пресованого сіна, а

потім у ярк. Але хтось сильним голосом подав команду: "По вагонах!". Ми рушили залізницею далі.

Старшим по ешелону був Й.С.Бершадський, який перед цим працював заступником директора комбінату.

Із Харкова їхали важкою і найбільш небезпечною дорогою – через Курськ, Орел, Тулу. Під Орлом наш збільшений по шляху слідування ешелон помітила ворожа авіація. Посипалися ворожі бомби. Вони розривалися в кількох метрах від залізничного полотна, але машиніст, виявляючи велике мистецтво, набирав і скидав швидкість, продовжував вести состав.

Розпочалося все це увечері і продовжувалося до ночі. А у вечірньому небі робилось щось страшне. Його полосували промені прожекторів, сильно гуркотіли літаки, йшов обстріл ворожої авіації. Прожектори раптом вихопили з темряви один з літаків, зенітна артилерія ударила по ньому снарядами і він упав на землю. Ми почули сильний гуркіт і побачили величезний стовп вогню на місці його падіння.

Лише на сьомий день ми приїхали до Москви. На станції Ховріно в одну з ночей ми пережили сильне бомбардування. На ранок неподалік від свого ешелону, побачили збитий нашими зенітниками німецький літак. Цього ж ранку по радіо було передано про наліт на Москву 500 ворожих літаків, з яких 32 прорвались до міста, а 12 – навечно залишилися в підмосковній землі.

Лише на десятий день поїздки не без допомоги Наркомату шляхів сполучення нашому ешелону вдалося вирватися на Горьковську залізницю. Що не ніч, то справжнє пекло. У небі стояв безперервний гул. Розриви снарядів весь час лунали над нашими головами. Чергові по станції пірнали під вагони ешелонів, виганяючи всіх проїжджих до бомбосховищ. А ці проїжджі нараховувалися тисячами.

Нарешті – Горький. Усі вже заспокоїлись. Та під час

переїзду по мосту через Волгу один із вантажів на платформі, що перевищував допустиму висоту, раптом вдарився у верхню опору моста. Почувся сильний удар, ешелон розірвало надвое. І це – на мосту, під яким товща води могутньої ріки. Випадково все обійшлося без людських жертв.

На 21-й день вагони з евакуйованими прибули на Північний Урал – на станцію Лобва. Один із тисячі годинних ешелонів закінчив свій шлях. Нас розселили на квартири в індивідуальних будинках.

Обладнання з Тростянецького деревообробного комбінату розвантажили на один із великих ліскокомбінатів країни. Однак протягом двох років його не встановили. Ми привезли нові верстати для виробництва паркету, а в Лобві подібної продукції не вироблялося. Не всім евакуйованим вдалося влаштуватися на постійну роботу. Тому дехто подався в інші місця. Уже в жовтні розпочалися морози. Зима була важкою для кожної сім'ї." ¹⁴⁵

Перші бомбардування змусили бути більш пильними і застосувати застережні міри. На всіх вулицях біля станції Смородине в населення вилучені радіоприймачі, велосипеди, мисливські рушниці. Формування цивільної оборони на об'єктах народного господарства були переведені на статус загонів народного ополчення. Біля колодязів встановлено чергування для недопущення отруєння води диверсантами. А такі випадки були. Розпочалася підготовка населення до самооборони в умовах бомбардування. Будували укриття. Проводилися заняття для випускників десятих класів із стрільби, користування протигазом. Якраз тоді почали призивати на фронт десятикласників.

У Нескучному, біля першого ставка, спорудили спеціальну камеру, яку наповнювали газом. Там проводили тренувальні заняття. Було сформовано

декілька десятків сандружин. Їх членів навчали надавати невідкладну допомогу при пораненнях і отруєнні газом.

У липні 1941 року для ефективнішого керівництва місто розділяють на дві частини: південну із штабом на деревообробному комбінаті і північну, штаб якої розташовувався на цукровому заводі. При штабах працювали мобілізаційні пункти.

На південній, лівобережній частині Тростянця штабом керував тодішній голова міськради Боговіс. До 19 вересня засідання штабу відбувалося щодня. Члени штабу збиралися вечорами і часто затримувалися до пізньої ночі. До штабу входили: директор деревообробного комбінату В.С.Сенченко, головний інженер підприємства П.Т.Гаврилов, комендант комбінату, завідуючий виробництвом М.О.Журбицький, начальник планового відділу Г.К.Ситник, головний бухгалтер М.С.Манченко. Часто в роботі штабу брав участь начальник районного відділу внутрішніх справ К.М.Травкін.

На нарадах штабу постійно обговорювалися питання про вивезення на Схід обладнання деревообробного комбінату. Значна його частина перед війною була закуплена у шведських фірм. Робота із вивезення планувалася в союзному наркоматі.

На 19 вересня завантажили другий ешелон. Багато діючого обладнання погрузили на платформи, але подальші події розвивалися трагічно. Документальний матеріал про це надрукував В.Сенченко в газеті "Ленінським шляхом" у статті "В цей день 57 років тому".

Полковник у відставці В. Герасименко згадує: "Ешелон із восьми платформ із обладнанням деревообробного комбінату і чотирма вагонами, переобладнаними для евакуації людей із території комбінату, "викотили" на станцію під перехідний тунель.

О другій годині дня почули далекий гул літаків. Він дуже швидко наближався. Я побачив, як з одного літака,

а потім з другого й третього відокремились чорні, розміром із пляшку, предмети. Через кілька секунд почувся протяжний свист. Злякавшись, я упав під паркан, неподалік високої старої тополі. І тут почалося! Почув тільки 3-4 вибухи. Непритомного мене знайшов батько, якого було призначено начальником ешелону. Відкривши очі, побачив лише півтополі. Вся верхівка була відсічена силою вибуху. Разом з іншими пораненими, мене відвезли в Климентове, де знаходився польовий госпіталь.

Фашисти ніби здогадувалися, що на станції, крім мирних жителів, нема нікого, хто б міг підбити їх сталеві крила, і діяли нахабно. Загинули десятки тростянчан, які зібрались у далеку дорогу на Схід.

У 1943 році на фронті зустрівся з батьком, який теж розповів про той бомбовий удар на станції Смородине. "Я вже два роки на фронті, - сказав він, - надивився всякого, але те, що сталося 19 вересня на станції, не порівняти. Розумієш, ще за кілька хвилин перед вибухами люди мирно розмовляли, і раптом бачиш те, що лишилось від них: відірвані голови, ноги, руки, або залитих кров'ю поранених, волаючих про допомогу. Це не можна передати словами. Я мусив їхати саме з цими людьми на Схід, покинув їх на кілька хвилин, щоб забігти до старенького батька Степана на вулицю Воровського попрощатися. Коли пересупив поріг хати, почув ограшений вибух. Вискочив у двір. Одна з бомб впала на городі, вибухом мене перекинуло через колоди. Від удару мало не втратив свідомість. Зрозумів, що на станції піда. Бігом до людей. Назустріч ледве шкандибає сестри Олена, її підтримують доньки Віра і Люда. На станції побачив жахливу картину: вщент розбиті вагони, розворочені рейки, люди чорні від масла, кіптяви й землі. Здавалося, потрапив у пекло. На місце прибув начальник райвідділу міліції Кирило Травкін. Разом із Григорієм

Ситником пішли повз ешелон. Помітили Марфу Ситник, сестру Григорія. Вона мовчки тулила до грудей маля, єдине живе з дітей. Донька Ніна, сестра Раїса з двома дітьми і мати були вбиті. Неподалік лежало п'ять трупів сім'ї Сліпченків.

На той час через місто проїжджали військові льотчики. Зайшли щось перехопити у привокзальну їдальню. Їх тут і накрила бомба. Ще одна накрила бомбосховище на цій же площі, не лишивши нікого живими. Перший наліт минув, люди почали підніматися, приходячи в себе. Тоді фашисти пішли на другий захід. Низько над станцією почали поливати людей кулеметним дощем із літаків. Убитих і поранених стало ще більше”.

У такій ситуації нелегко зібрати силу, щоб ужити рятівних заходів. Та служби першої допомоги, створені на початку війни, негайно приступили до роботи.

Одна з бомб вагою 250 кг упала у двір деревообробного комбінату. Вгрузла в землю, але не розірвалася, загрозово показуючи свій “хвіст”. Її обгородили, а другого дня петлею з мотузки зачепили за “хвіст” і кіньми витягли на поверхню. Григорій Ситник із бойової гвинтівки почав її розстрілювати. Бомба розкололася на дві половини, в одній із них побачили циліндр, після влучення в нього стався вибух. Він був такої страшної сили, що утворив на місці трьохметрову яму.

19 вересня 1941 року, коли вперше фашисти бомбардували Тростянець, стало найжахливішою подією початку війни. До цього часу страх війни кожний відчував лише з повідомлень по радіо. Після тих подій люди на своїх городах почали рити сімейні бомбосховища, хоч вони і не знадобилися у тому році. А ось у 1943-му стали у нагоді.¹⁴⁵

Цей ешелон прибув на станцію Лобва лише в кінці жовтня 1941 року.

Керівництво деревообробного комбінату прибуло в Лобву на Уралі в жовтні. Серед прибувших були В.С.Сенченко, Ф.Т.Гаврилов, І.М.Прокоф'єв, І.М.Журбицький, М.С.Манченко і інші.

На Схід також вивезли обладнання цукрового та спиртового заводів, друкарні. Школа ФЗН була евакуйована до м.Куйбишева. На Схід була вивезена техніка Північківської та Боромлянської МТС.

Із всіх колгоспів на Схід була пригнана основна частина худоби.

Мобілізація чоловіків проходила по всіх селах району. Житель села Ницаха В.Яковлев згадував: "Я виразно пам'ятаю той страшний день, коли розпочалася війна. Наш батько, сільський активіст, офіцер запасу Радянської Армії Іван Іванович Бондаренко, йдучи на фронт, сказав нам із сестрою Зіною:

"Діти мої, я йду захищати Батьківщину, щоб вона не дісталася ворогові. Буду боротись до кінця, до останньої краплини крові. Якщо буде потрібно, не дивлячись на те, що ви діти, йдіть і ви на фронт бити ворога".

Буквально через кілька місяців "ми залишились сиротами. Батько наш загинув у жорстоких боях із гітлерівцями."¹⁴⁷

Тяжка доля випала селянам, особливо жінкам. Жителька с. Держове Ганна Йосипівна Боброва, 1918 року народження, згадує: "Техніки не було. Землю копали вручну вилами і лопатами. А в жнива хліб косили косами, жали серпами. Організувалася бригада з 35 чоловік, в якій було три дідусі і 32 жінки. Так ми викошували поля косами, хоч мені була важкою ця робота. Інші жінки в'язали снопи, що на палках зносили в одне місце, куди під'їжджала молотарка. Потім коровами возили зерно на станцію Кириківка за 25 км, а там засипали в елеватор ми самі, брали мішки на плечі і несли вгору по трапу. Бували випадки, коли під

вагою мішка жінки падали і калічилися або вбивалися на смерть.

На підприємствах, вулицях міста і сіл району були вивішені гасла: "Що ти зробив для фронту?", "Сьогодні працюємо дві зміни підряд, за себе і за свого товариша, що пішов на фронт!"

Перед евакуацією проводилася робота із підготовки кадрів для партизанського руху і підпілля. Для організації цієї роботи в районі було залишено 50 комуністів, створено чотири групи партизанського загону в Тростянці, Білці, Боромлі, Жигайлівці. Комсомольці створили свою підпільну групу. Для підпілля і партизанських загонів були створені сховища із продовольства, зброї та боєприпасів.

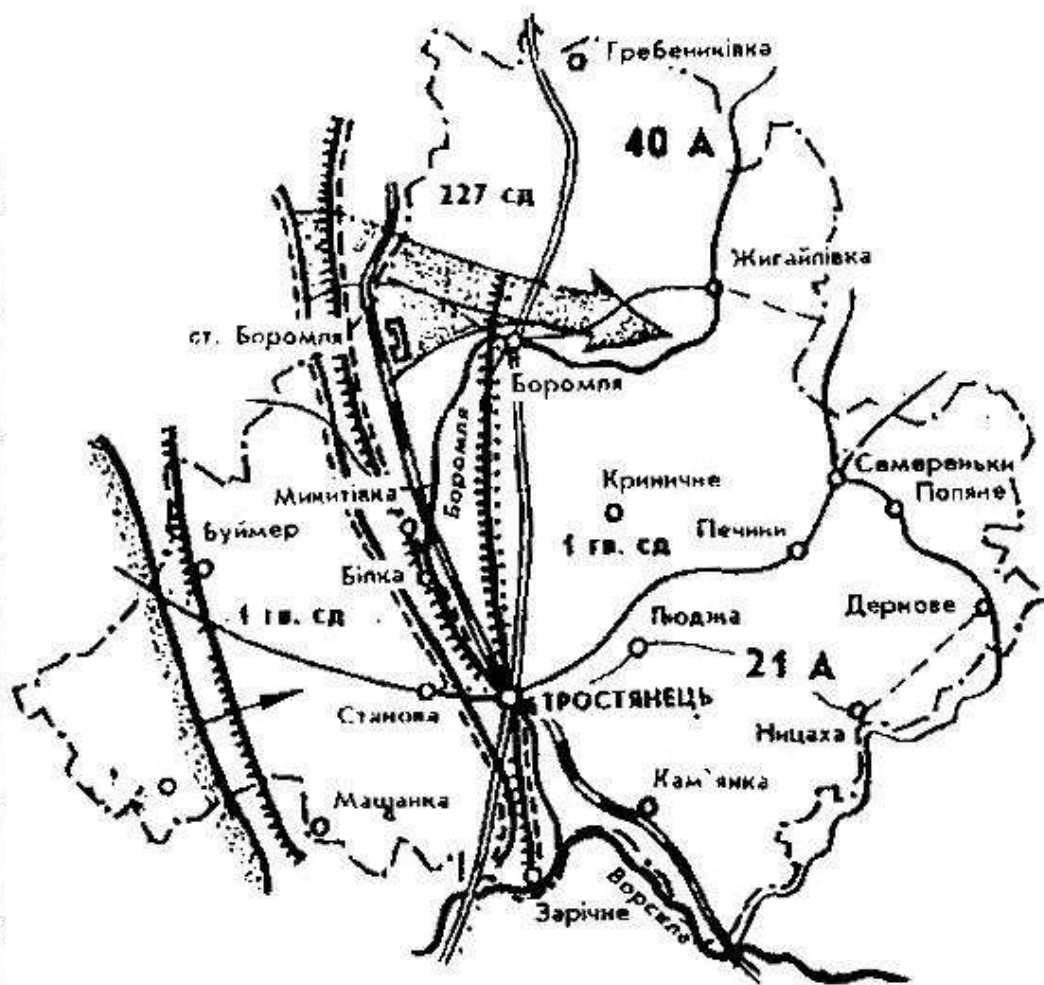
Проведена в районі мобілізація дала діючій армії понад 6000 воїнів, серед яких українців було близько 4000 чол., росіян – 906 чол., інших національностей – 1094 чол. Переважна більшість (5300 чол.) мобілізованих – були воїни з неповною середньою та початковою освітою, 320 – мали вищу освіту. Добровільно до лав армії вступили 250 чол. У винищувальні батальйони, народне ополчення, на спорудження оборонних укріплень було направлено більше 450 чол.

Ті, хто залишився в районі після проведення мобілізації, переважно жінки, діти, старі, - самовіддано працювали на підприємствах та збиранні врожаю. У серпні 1941 року колектив цукрового комбінату прийняв рішення відрахувати одноденний заробіток у фонд оборони. Цей почин підтримали усі трудящі району, що стало дійовим внеском у зусилля держави організувати відсіч ворогові. Так, тільки залізничники ст.Смородине внесли до фонду оборони 137045 карбованців.

Бойові дії на території району проходили з 10 по 16 жовтня 1941 року.

Оборону району в 1941 році здійснювали 1-а

БОЙОВІ ДІЇ НА ТЕРИТОРІЇ ТРОСТЯНЕЦЬКОГО РАЙОНУ 10-16 ЖОВТНЯ 1941 РОКУ

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

	-положення на 10 жовтня
	-положення на 12-14 жовтня
	-положення на 15 жовтня

гвардійська стрілецька дивізія (85-й гвардійський, 331-й, 335-й і 4-й Воронезький стрілецькі, 34-й і 46-й гаубичні артилерійські полки, 69-й окремий розвідувальний батальйон) 21-ї армії і частина сил 227-ї стрілецької дивізії 40-ї армії Південно-Західного фронту. Під натиском переважаючих сил противника 227-а стрілецька дивізія 11 жовтня з території Сумського району відійшла на рубіж ст.Гребениківка - північніше ст.Боромля, а 1-а гвардійська в ніч на 12 жовтня з території Лебединського району – на рубіж ст.Боромля – м.Тростянець – с.Литовка. 12 і 13 жовтня 1-а гвардійська дивізія вела запеклий бій з противником, який намагався охопити її правий фланг, і на ранок 14 жовтня зайняла ст. Боромля. Цього дня противник великими силами розпочав наступ по всьому фронту 21-ї армії. Головні зусилля він зосередив у напрямках ст. Боромлі (у стик з 40-ю армією) і Охтирки. 15 жовтня протягом дня 1-а гвардійська дивізія вела запеклий бій на рубежі с.Боромля – м.Тростянець, а у ніч на 16 жовтня залишила територію району.¹⁴⁸

ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ

Сумщина входила до прифронтової зони. Суми, Охтирка, Лебедин, Тростянець, Велика Писарівка з районами підпорядковувалися польовій комендатурі №198.

Тростянецька районна управа створена німецько-фашистським командуванням 16 жовтня 1941 року, тобто відразу після окупації району. Вона відала всіма адміністративними і сільськогосподарськими справами. На чолі був бургомістр, який призначався німецькою комендатурою із антирадянських елементів. Німецьке командування вважало, що захопило ці території назавжди.

Районна управа мала таку структуру:

1. Промисловий відділ.
2. Торговий відділ.
3. Відділ забезпечення здоров'я.
4. Відділ освіти.
5. Відділ благоустрою району.
6. Житлово-орендний відділ.
7. Ремонтно-будівельний відділ
8. Кіно.
9. Електростанція.
10. Пошта і телеграф.
11. Радіовузол.
12. Транспортний відділ.
13. Фінансовий відділ.
14. Друкарня.

До завдань районної управи входили такі функції: брати на облік комуністів, євреїв, осіб, політично неблагонадійних у ставленні до німецько-фашистської влади. Крім того, управа поширювала розпорядження і накази німецького командування, керувала боротьбою з партизанами і парашутистами, відбирала і направляла людей на роботу до Німеччини.

Управа застосовувала міри покарання до громадян, які відмовлялися від поїздки до Німеччини: конфісковувала майно, брала під варту, накладала штрафи. Населення обкладалося сільськогосподарським податком для поставки продукції армії.¹⁴⁹

Подібні функції мала і Тростянецька міська управа.

В окупованих селах розпорядженням німецько-фашистського військового командування замість сільських рад були створені сільські управи, що охоплювали великий населений пункт або декілька невеликих хуторів. На чолі сільської управи був староста, який призначався і звільнявся бургомістром району.

Староста сільської управи був відповідальною осо-

бою за втілення в життя наказів німецького командування на території сільської управи.

В обов'язки сільських управ входило складання списків населення, взяття на облік військовополонених, комуністів, євреїв, осіб, політично неблагонадійних до німецької влади і передача цих списків у німецьку комендатуру. Крім того, вони повинні були організовувати охорону території і добровільні пожежні дружини.

При сільських управах була організована сільська поліція. Для охорони мостів і шляхів утворювалася охорона із місцевих жителів. Сюди приймалися люди, що лояльно ставилися до німецько-фашистських окупантів.

Сільські управи вели боротьбу з партизанами, парашутистами, слідували за охороною телеграфних і телефонних проводів, організовували охорону мостів та доріг. В їх обов'язки входило наклеювання листівок та наказів військового командування.

Громадяни віком від 14 до 65 років обов'язково відбували трудову повинність. Одним із найважливіших обов'язків було відбирання і відправлення людей на примусові роботи до Німеччини. З населення збиралися податки: подушний, податковий та податок на собак.

В обов'язок входило збір військового майна та теплих речей: кожухів і валянок для німецької армії. В обов'язкові роботи включалися посівна і збирання врожаю та відправка його на приймальні пункти.

Проводилося регулювання правовідносин між громадянами. Для вирішення всіх громадянських прав між громадянами при сільських управах під керівництвом старости організовувалися камери примирення. Сільські управи займалися реєстрацією померлих, новонароджених та вступаючих у шлюб, а також видавали тимчасові посвідчення.¹⁵⁰

У Тростянецькій управі, згідно відомості № 7 у березні 1943 року працювало 33 чоловіки, які в цілому

отримали заробітну плату в сумі 5873 крб. У міській управі в цей же час працювало 99 громадян. У Тростянецькій лікарні та поліклініці було 55 чоловік медичного персоналу, причому головний лікар отримував заробітну плату в сумі 1200 крб., хірург – 900, лікар – 450, фельдшер – 225, медсестри – 200 крб. У Боромлянській лікарні працювало 45 чоловік медичного персоналу.¹⁵¹

У вересні 1942 року в Тростянецькій районній поліції працювало 57 чоловік. Заробітна плата начальника поліції становила 1000, помічника – 800, старшого поліцая – 400, поліцая – 350 крб.¹⁵²

Кількість сільської поліції становила : Боромля – 32, Кам'янка – 6, Білка – 6, Люджа – 6, Олексино – 2, Печини – 8, Семереньки – 4, Артеморястівка – 2, Мащанка – 4 чоловіки.

Сільські управи налічували : Кам'янка – 3, Олексино – 3, Білка – 5, Боромля – 9, Люджа – 3, Печини – 3, Семереньки – 3, Артеморястівка – 3, Мащанка – 3 чоловіки.¹⁵³

Окупаційна влада зберегла всі колгоспи і радгоспи, а їх майно проголосила власністю Німеччини. Сільськогосподарські роботи в основному проводилися в ручну, так як техніка була евакуйована або виведена з ладу.

Згідно Німецького закону від 26 лютого 1942 року проводилася земельна реформа, суть якої полягала в ліквідації колгоспного ладу і переходу до приватного індивідуального господарства. Справжнє завдання полягало в максимальній експлуатації праці селян при відсутності техніки.

Реформа передбачала три етапи:

1. Ліквідація колгоспного ладу і перетворення колгоспів у громадські господарства під контролем властей.

2. Поступовий перехід до одноосібного господарства.

3. Об'єднання селянських господарств у хліборобські спілки.

Облік роботи в колгоспах здійснювався в трудових днях, як і за радянських часів. Доросла людина мала виробити не менше 100, а старі і підлітки – 50 трудових днів. Колгоспні поля засівалися спільно, а потім для більш дієвого контролю земля для обробки ділилася між дворами.

У кожному населеному пункті працювали початкові школи. Всього їх нараховувалось 39. У деяких населених пунктах їх працювало по декілька: Жигайлівка – 2, Боромля – 5, Тростянець – 4. Дітей навчало 185 вчителів, які отримували вчасно зарплату. Політика окупантів була направлена на те, щоб люди мали елементарні знання. Цим і пояснюється наявність такої кількості початкових шкіл. Разом із тим потрібні були і висококваліфіковані робітники. Тому в районі відкрили і чотири спеціальні профільні школи: Боромлянську сільськогосподарську та три у м. Тростянці: лісну, залізничну і ремісничу.¹⁵⁴

Складним було питання про підручники. Спочатку окупаційна влада дозволила користуватися радянськими підручниками, в тексті яких викреслювалися такі слова, як "комуніст", "піонер", "колгосп", "стахановець" і т.д. Але це було абсурдом. Згодом підручники знищили і користувалися тільки конспектами. Робилися спроби підготувати нове покоління підручників. Так, у Харкові колектив авторів під керівництвом професора Парадиського підготував "Буквар", "Малюнки до букваря", "Рідне слово - читанка", "Збірник вправ з орфографії для 2-4 класів". Їх придбав і Тростянецький відділ освіти. Спочатку навчання в початковій ланці було платним, а з квітня 1942 року його відмінили.

До батьків, діти яких не ходили до школи, застосовувався штраф від 150 до 300 крб. за кожну дитину. До професійних шкіл приймалися діти 11-14 років з оплатою за навчання 200 крб. щорічно.

12 січня 1942 року Є. Кох видав директиву про заборону користуватися радянськими планами і підручниками. Програма 4-річного навчання включила такі предмети: рідна мова і читання, німецьку мову з 2-го класу, арифметику, малювання, співи та фізкультуру. Головне завдання навчання полягало у вихованні покірності німцям. Діти повинні були проникнутися почуттям вдячності великому А. Гітлеру за звільнення їх від більшовицького ярма.

В інструкції вчителям зазначалося, що "всякий більшовицький вплив, який виходить із школи буде каратися смертю". У кожному класі замість портретів В.І. Леніна і Й.В. Сталіна, які знищувалися, обов'язково розміщувався портрет фюрера і один-два пронімецькі плакати.

Окупаційна влада видавала обласну газету "Сумський вісник" і "Голос Охтирщини" українською мовою, де критикувалися репресії 30-х років і примусове створення колгоспів, у той же час пропагувався новий німецький порядок, шанобливе ставлення до покірної людини.

Наведемо без коментарів лише деякі публікації обласної фашистської газети.

Підприємства починають працювати

У містечку Тростянці була гарна друкарня, устаткована цінними машинами. Напередодні відступу так званої Червоної Армії сюди прийшли посланці комісара великого армійського з'єднання. Вигнавши робітників, жида почали "готувати газету"... Невідомо, що було далі. Але вранці складачі друкарні не впізнали свого під-

приємства: друкарські машини були побиті, каси з шрифтами поперевертані, приміщення зруйноване.

У цю ніч жидо-більшовицькі наймити спалили і приміщення пошти, вивівши з ладу телефонну станцію.

Після вступу німецьких військ, передові люди Тростянець з новою енергією взялися за відбудовування розваленого більшовиками господарства, за налагодження нормального життя. Під керівництвом п.Гумаріна І., якого, як знавця своєї справи, призначили на посаду поштмейстера, робітники пошти встановлюють телефонний зв'язок по містечку.

Приступили до роботи також робітники друкарні, відбудувавши її.¹⁵⁵

Повідомлення

Населення, не дивлячись на відповідні накази, не провадить світломаскування в достатній мірі.

Вікна мусять бути старанно замасковані, щоб жодна світлова полоса не падала зовні.

Німецькі військові патрулі будуть рішуче боротися з порушенням цього наказу. В осіб, які не дотримуватимуться правил світломаскування, конфіскуватимуться освітлювальні прилади і, крім того, винних буде покарано за німецькими законами військового часу.

Сумська міська комендатура

Повідомлення

Німецькі патрулі неодноразово встановлювали, що цивільне населення ходить вулицями в заборонені години.

Ще раз нагадується, що з 18 до 5 годин населення не має права виходити з квартир. Особи, яких буде затримано в згадані часи без належних посвідчень, будуть на місці розстріляні.

*Сумська міська комендатура*¹⁵⁶

У Тростянці

29 і 30 листопада 1941 року тростянчани прослухали вперше концерт – дует бандуристів – пл. Головченка і Панченка, а 7 – 8 січня – великий музикально - вокальний концерт українського національного мистецтва, де виступали: ансамбль бандуристів, струнний оркестр, квартет домбристів, дует баяністів та окремі солісти.

Зараз у містечку організується хорова капела, керівником якої призначено п. П. Головченка та ансамбль народного танцю. Підготовлено до постановки відому п'єсу "Наталка-Полтавка".

Відкрито 4 школи, організується ремісниче училище з ковальським і слюсарним відділами.

Не відстає від Тростянця і с. Боромля, в якому силами аматорів українського мистецтва дано 7 вечорів-концертів для німецького командування й солдатів, а також цивільного населення.

М. Панас ¹⁵⁷

Селяни країни!

Німецькі збройні сили звільнили Вас від більшовизму і захищають Вас від його повернення.

Починається новий лад!

Німецьке сільське господарство не знає жодної колективної системи, зате знає лише приватну власність. Так повинно й у Вас бути!

Однаке цей новий лад можна здійснити лише поступово, в рамках можливості і необхідності.

У першу чергу треба зібрати урожай, змолотити збіжжя і з усією наполегливістю наново засіяти поля. Земля не повинна лежати облогом! Труднощі, що виникнуть при цьому, можна і треба Вам перемагати лише на засаді взаємодопомоги і скупчення всіх засобів виробництва, яким Ви розпоряджаєтесь.

Колгоспи тимчасово перетворюються в громадські

господарства, радгоспи - в Земські господарства (домени) під новим керівництвом, МТС переходять у руки Німецької влади.

На посади колишніх більшовицьких керівників Німецька влада настановить нових керівників. по змозі з-поміж членів колгоспів. Де ще цього не зроблено, там можете самі з Вашого середовища запропонувати ділових, гідних довір'я людей.

Залишені Вам до цього часу для приватного господарювання двори і приналежна до них земля та худоба буде Вашою власністю. Вона в майбутньому звільнена від податків і інших тягарів.⁵³

Цього ніколи не забудемо

Говорячи про радянську торгівлю, не можна без огиди згадати і такого безпрецедентного інституту, як торгсіни.

1933 року українські люди міліонами гинли з навмисне створеного голоду, а за вітринами торгсіну красувалося товсте українське сало, борошно, цукор, все, що дають родючі українські землі і труд селянина.

Але, простягаючи руку до цих вітрин, вмираючий українець не міг всього цього купити, бо воно продавалося за гроші, якими більшовики не платили за чесну працю.

Тільки кати з НКВС, висмоктавши з населення шляхом катування все цінне, що в нього ще залишилося, нахабною рукою господарювали в торгсінах. Суцільна колективізація селянства, досягнена за допомогою голоду і насильства, не підвищивши добробуту селянства, дала можливість у найзручніший спосіб грабувати селянство шляхом цілої низки натуральних поставок і колосальних податків.

Не можна змовчати і про радянську промисловість і сільське господарство. Щодня газети казали нам про

їх розквіт, про велику кількість вироблених товарів, але люди добре пам'ятають порожні полиці крамниць, замасковані портретами ватажків, великі черги за клаптем мануфактури або шматком хліба, коли видача 100 грамів іржавої камси була якимсь святом.

А скільки трудових часів загинуло в цих чергах, в країні, де тільки й кричали про стаханівський рух, ущільнення робочого часу і таке інше.

Позбавлений всього самого необхідного, самих скромних радощів життя радянський громадянин не мав навіть права висловити своє незадоволення.

У пам'яті ще свіжі роки 1937-1938, коли мільйони людей після нелюдських катувань були розстріляні або заслані, часто-густо лише за одне необережне правдиве слово або за будь-яку вигадану провину.

Цього ніколи не забути, як не забути й евакуації більшовиків із Сум, коли вони показали своє справжнє звіряче обличчя, знявши нарешті маску. Мільйони людей без всякої потреби були відірвані від дружин і дітей і вигнані в тил, в безсилий люті були зруйновані не тільки підприємства, збудовані коштом народу за часів радянської влади; навіть дореволюційні підприємства.

Ці безглузді руйнування спрямовані прямо проти населення, що залишилось у звільнених районах. Худоба колгоспів була також вигнана, хоч вона навіть і не належала більшовикам, а є власністю колишніх колгоспників.

І після всього цього більшовики наслідують ці звільнені райони України називати "тимчасово окупованими".

Цього також ніколи не забуде український народ, починаючи відновлювати нормальний порядок за допомогою дружньої Германії.¹⁵⁹

Звернення

До всіх мешканців районів навколо залізничних ділянок Баси – Бакіровка, Боромля – Лебедин, Гребенківка – Низи.

Всі, хто має залізничні інструменти: приладдя, рейки, шпали, костилі, шайби та інше – й не можуть довести безперечними доказами законне придбання цього майна, мусять негайно здати все вищезгадане до залізничної майстерні ст. Смородино. Усіх, хто не виконає цього розпорядження, буде покарано як саботажників.

Залізнична майстерня ст. Смородино¹⁶⁰

ВАРВАРСТВО

Тростянець – чудове місто-парк. Буйним цвітом розквітала промисловість і колгоспи району. Заможно і культурно жили робітники й колгоспники. У мирне щасливе життя увірвалися коричневі гітлерівські банди і почали наводити свої звірські “нові порядки”. Вони розгромили меблевий цех і контору деревообробного комбінату, спалили механізовані майстерні, насінневу базу і багато інших господарських будівель Півненківського цукрозаводу. Знищили два великі склади держмлина, цінні склади на станції Смородине. Зруйнували продмаг, районну лікарню і понад півсотні найкращих житлових будинків. Був зруйнований пам'ятник В.І.Леніну в центрі міста (там, де стоїть сьогодні).

У с.Боромлі фашистські варвари спалили 720 колгоспних дворів, аптеку, двоповерхову середню школу, початкову школу, продмаг, склади райспоживспілки, театр і приміщення сільської Ради.

Мальовничий хутір біля лісу Оводівка спалений майже цілком - 48 дворів. Жителів хутора фашистські людожери вигнали з хат і погнали до м. Охтирки. Чоти-

рьох колгоспниць -- Антонову, Безкровну, Петрову і Тимошенко - закрили в хаті і зпалили. Нещасні матері тричі виривалися з вогню, але їх знову кинули туди оскандженілі жандарми, доки вони не згоріли живими.

Презренні зрадники донесли, що в х.Братському переховувалися партизани. Гестапівці та есесівці, як шакали, прилетіли на 150 автомашинах, оточили село, вигнали всіх жителів, у тому числі й дітей, на узгір'я і тяжко били. Потім відводили по п'ять чоловік у ліс і стріляли по них з автоматів. Але, незважаючи на всі найлютіші знущання, радянські патріоти не видали жодного партизана. Тоді більшість із них погнали в концентраційні табори, а хутір майже весь спалили. Спалили 60 дворів у с.Олексине.

На станції Боромля після довгого і жорстокого знущання німці розстріляли 70 полонених червоних бійців і офіцерів.

Жандарми й поліцаї за найменші підозріння хватили неповинних людей, кидали їх у тюрми, а потім понад 700 чоловік відправили в м. Охтирку на розправу гестапівцям.

Окупація району продовжувалася 23 місяці, тобто майже два роки. 23 лютого 1941 року в центрі м. Тростянець на деревах і крюках водостічних труб повісили 8 підпільників. У лютому 1943 року без наявних причин було розстріляно 58 тростянчан. Усього за час окупації в Тростянці було повішено і розстріляно 89, Білці-18, Боромлі-12, Кам'янці-6, Кам'янецькому-4, Мартинівці-9, Печинах-6 чоловік. Усього в районі знищено 515 мирних жителів.

Десятки залізничників і жителів загинули під час бомбардування ст. Смородине 19 вересня 1941 р. і 10 серпня 1943 р. 1876 мирних жителів району вивезено на примусові роботи до Німеччини, в т.ч. із Боромлі – близько 300, Білки – 200, Печин – 143, Люджі – 78,

Микитівки – 48, Тростянця – близько 1000 чоловік. Сума збитків, завданих окупантами району, склала 529 млн. крб. (у цінах його часу), з них збитки мирного населення – 262,7 млн.крб.

Голова Жигайлівської сільради Забара керував партизанським загonom. Знайшовся якийсь запроданець і видав його. Забару влімали. Щоб не дати себе на знущання гестапівцям, він застрелився, залишивши записку: "Вмираю за Батьківщину!". Фашисти порубали його мертве тіло на дрібні шматочки, а дружину, тестя й тещу привселюдно повісили.

У застінках тростянецької жандармерії розстріляли 36 чоловік партійного й радянського активу. Серед них Прасюк – агроном райземвідділу, Петро Гребенюк з 15-річним сином, Григорій Задесенець – голова Червоноармійської сільради.

Однієї зимової ночі фашистські душогуби по всьому райцентрі Тростянця повісили 21 чоловіка. Труп радянських патріотів висіли на телефонних стовпах, на балконах, на дверях магазинів. Труп Салахудінова – голови Білчанської сільради, перевішували з місця на місце чотири рази. Останній раз коло розвалин пам'ятника Леніну в міському парку труп з газетою "Правда" під рукою висів двадцять одну добу.

Трудящі Тростянецького району ніколи не забудуть і не простять цих звірств фашистським головорізам.¹⁶¹

Ось, наприклад, як засвідчив ті події у своєму селі голова Буймерської сільської ради (орфографії оригіналу): "Немецькі войска в Буймерській сільраді перший раз явилис 13/XI-1941 года, взяли гр. Трофима Йосиповича Сокольникова його сина Сокольникова Михаила Трофимовича повесили в г. Тростянце..."

"У перші дні взяли свиней 18 штук, курей 200, гусей 70, качок 60, скота 5 штук..."

При наближенні німецько-фашистських загарбників до с. Станової почалась евакуація майна колгоспу та відділку радгоспу в глибокий тил. Особливо відзначилися при перевезенні тракторів, що належали радгоспу, трактористи Ганна Андріївна Кішко, Іван Юхимович Кішко, Іван Комлик. Вони перегнали трактори марки "Фордзон" у Саратовську область своїм ходом. Також були евакуйована вся ВРХ колгоспу та відділку радгоспу.

З жовтня 1941 року почалась німецько-фашистська окупація. У селі відразу нові власті призначили старосту і організували поліцейський пост із п'яти поліцаїв. На базі відділку радгоспу організували держгосп, в якому примушували працювати мешканців села. У грудні 1941 року в селі була розташована есесівська частина, солдати повністю пограбували село, відібравши у мешканців майже всі продовольчі запаси.

Вижити людям допомогли бурти цукрового буряка, які були закладені на полях радгоспу. Незважаючи на охорону, люди холодної та голодної зими 1941-42 років по ночам підбирались до буртів і на руках носили буряки, щоб зберегти від голоду дітей. Поліцейський пост був розташований на тому місці, де після війни була розміщена контора колгоспу. У невеликому садку росла груша, біля якої германські власті організували так звану "розправу", де катували мирних жителів села. За незначні провини карали навіть підлітків. Під час окупації із 1377 га орної землі було засіяно ледве 400 га. Німці розподілили на кожних 5-6 дворів одного коня і примушували засівати поля. Збір урожаю та обмолот хліба проводили вручну. Зерно озимої пшениці гітлерівці забирали повністю собі, залишаючи селянам зерно ячменя та вівса. Встановлені норми обробку землі за добу: конем 0,75 га, вручну 0,02 га. До війни колгоспники заробляли на рік 1750 кг хліба, 2100 кг картоплі, 350 крб.,

сіно, солому, овочі, мед. Платили сільгосподатку 35 крб., 20 крб. страховки, здавали 36 кг м'яса, 105 літрів молока.

При німцях люди жили за рахунок своїх садиб, змушені були платити податки: подушний, поземельний, "за звільнення", на розвиток громади, страховку та інші. Це понад 1500 крб., здати 800 л молока, 80 кг м'яса, 1700 яєць.

У 1942 році був розстріляний один з ініціаторів створення колгоспу Іван Прокопович Ярошенко, його дружину живою німці вкинули в колодязь, лише чудом жінці вдалося зберегти життя.

За роботу в підпільній організації в селі Микитівка був схоплений гітлерівцями і страчений директор Станівської школи Михайло Семенович Зима, а також розстріляний підпільник Олександр Григорович Терещенко.

Фашистські окупанти знищили майно шкіл бібліотеки, кабінети, лабораторії, шкільне устаткування. Щоб уявити, яких збитків було завдано народному господарству району і його культурі, слід ознайомитись з актом, складеним у 1943 році громадськістю с. Білки.

У школі знаходилася німецька військова частина, солдати якої знищили наочні посібники і бібліотеку, фізкультурний інвентар, попалили парти, класні дошки. Друга військова частина ворога, яка пізніше була в приміщеннях школи, вивезла всі столи, стільці, тумбочки. Коли після визволення села від німецьких загарбників сюди прийшли вчителі й учні, їх очам відкрилася невідраднa картина: звідусіль віяло пусткою, всі вікна були вибиті, в одному зі шкільних будинків зруйновано дві стіни.¹⁶²

14 жовтня 1941 року на християнське свято Покрову німецько-фашистські війська ввійшли в село Боромлю. Боїв у ці дні, як за Боромлю, так і за Тростянець, і за Суми зовсім не було. Частини Червоної Армії просто,

відступаючи на черговий рубіж, залишили ці населені пункти без бою. У той рік зима була суворою, і на 14 жовтня земля остаточно замерзла.

У перші дні окупації в Боромлі від гітлерівців загинули комуністи і радянські активісти: Г.І.Задесенець, Н.Ф.Липченко, брати М.К.Герман і Г.К.Герман, Д.Г.Минаєнко, Я.Т.Ніколенко і В.Ф.Новгородський, залишені для організації партизанської боротьби. Цій групі активних дій провести не вдалося. У приміщенні лікарні окупанти розмістили госпіталь для своїх поранених, який в основному обслуговували німецькі лікарі та їхній медичний персонал. Цей госпіталь був добре забезпечений необхідними медичними препаратами. Хворих на тиф, колишніх червоноармійців, переселили в приміщення старого будинку аптеки, де вони і лікувалися. Їх обслуговували наші медичні сестри. Окупаційна влада для їх проживання виділяла невелику кількість продуктів, а решту приносило населення. В одному з будинків, який знаходився в центрі села, було організовано випікання хліба для лікарні та німецьких солдатів і офіцерів, частина випеченого хліба продавалася для населення за німецькі марки. Вага хлібини складала два кілограми. При продажу хліба обов'язково для порядку чергував вартовий.

16 жовтня 1941 р. був окупований Тростянець. У населення в перші дні окупації забрали худобу, костюми, пальта, валянки.

ТРАГЕДІЯ ЧЕРНЕЧЧИНИ

Поблизу Боромлі є невеличкий хуторець Чернеччина, в якому напередодні війни було біля 50 дворів, проживало до 200 жителів. Через хуторець проходила єдина вулиця, яку називали Рівною. Тут була своя початкова школа. Люди працювали в колгоспі "Прогрес". По-

близу протікала річка Боромля. В її заплаві на соковитих луках паслась худоба. Усе більші врожаї давали прекрасні землі.

Та почалась війна. Через хутір після радянських частин пройшли німецькі підрозділи. Впроваджувався німецький "новий порядок". Із жителів, хто міг носити зброю, пішов на фронт. Залишилися жінки, діти та старі.

У лютому 1943 року тут розігралася страшна трагедія. На початку лютого 1943 року партизанський загін із Краснопільського району в кількості 100 чоловік ввійшов у село Жигайлівку. Партизани-кіннотники розстріляли багато місцевих поліцаїв, які прислужували фашистам. Далі їх шлях проліг до хуторка Чернеччина, де їх з радістю зустріли жителі і допомогли теплим одягом, продуктами та влаштували відпочинок. Після цього партизанський загін у ніч на 2 лютого 1942 року зробив удалий рейд до села Боромлі, знищивши багато місцевих поліцаїв і німців польової жандармерії, яка розміщалася в центрі села. Незабаром про допомогу партизанам жителями Чернеччини хтось доніс до німецької жандармерії в м. Тростянець.

Уранці 16 лютого 1943 року хутір був оточений 50 есесівцями. Шукали партизанів, але марно. Тоді підпалили кожну хату. Для того, щоб залякати населення, було заарештовано 34 жителі. Це були чоловіки віком від 16 до 60 років. Під охороною 20 есесівців їх повели до хутора Шевченків Гай. На його околиці, біля ставу, зробили зупинку. Тут їх і хотіли розстріляти, але, напевно, боялися партизанів. Після цього заарештованих вирішили вести в с. Боромлю. І ось колона по три чоловіки в ряду під вартою крокує Червоноармійською вулицею села. Усе ближче центр. Справа побачили Христо-Воздвиженську церкву. Чотири сміливці зробили спробу втекти. Спроба вдалась. Але наздогін їм із дзвіниці вдарив кулемет. Один із втікачів був вбитий.

У другій половині дня колона проходила через центр у напрямку до залізничної станції Боромлі. Та незабаром її повернули назад, до центру села. Далі шлях проходив вниз по вулиці Базарній, до середньої школи імені В.І.Леніна. Зліва, на огорожі лозової фабрики, висіли два партизани.

Колона зупинилась на подвір'ї біля фасаду будинку школи (нині це корпус №2 середньої школи).

Закінчувався короткий зимовий день. За горизонт заходило червоне сонце, від сильного морозу рипів під ногами сніг.

Пролунала команда: "Лягай!"

30 жителів Чернеччини лягли на сніг під дулами карателів.

Зійшов блідий місяць, який ще більше підсилив великий мороз. У такому становищі, під вартою, на морозі люди пролежали всю ніч. Серед них був і вчитель села Чернеччини, який, знаючи німецьку мову, звернувся до одного з вартових. Із розмови стало зрозуміло, що всіх їх мають намір розстріляти.

"Справи наші кепські", - сказав він односельчанам.

Почало світати. Із Червоноармійської вулиці, в напрямку до центру, вирвалося двоє зляканих коней. Почалася стрілянина. Із кожною хвилиною вона наростала і наближалася до центру. У приречених зажеврила надія. Це були передові підрозділи Червоної Армії. Але через годину все стихло.

Уже почало підніматися сонце, граючи своїми променями на кронах дерев, казково вкритих памороззю. Та приреченим було не до краси природи. Вони були ледве живі, з обмороженими обличчями, руками, ногами. Десь о 10 годині ранку 17 лютого 1943 року карателі вирішили закінчувати свою справу. Вони піднімали по п'ять чоловік і під вартою заводили за школу, де розстрілювали.

Черга дійшла і до 16-річного Михайла. Ідучи біля школи, в середину подвір'я, він побачив вбитого свого брата.

Пролунали автоматні черги.... Все скінчилося.

Але – що це? Михайло розкрив очі. Він живий.

Зверху нього лежали два вбитих. Через декілька кроків видно спину німецького солдата, який ходить і добиває поранених..

Знову у Смілика поплигло все перед очима, і він знепритомнів. Наступила тиша. Раптом здалека чуються голоси рідною мовою:

- Та він ще живий!

Смілик відкрив очі. Був вечір. Знову, як і попереднього дня, на мороз заходило сонце. Перед ним стояли два воїни Червоної Армії. Підійшли дві медичних сестри. Допомогли підвестися. Поступово він прийшов у себе.

Червоноармійці були з військової частини, яка 17 лютого 1943 року разом з партизанами звільнила село від фашистів. Смілик не був навіть поранений. Напевно, це був шок від пережитого. Біля школи знайшли ще трьох чоловік, які були поранені, але залишилися живими. Це Іван Сумець, Іван Касьяненко та Микола Комлик.

Наступного дня до села прибули жителі Чернеччини і Жигайлівки, які забрали тіла загиблих і поховали в братських могилах цих сіл. М.Ф.Смілик народився у 1926 році. Після цих трагічних подій і звільнення нашого краю від німецько-фашистських загарбників за станом здоров'я він не був на фронтах Великої Вітчизняної війни. У повоєнний час 10 років працював трактористом і водієм автомобіля. Разом із дружиною виховали двох дітей. Помер М.Ф.Смілик у 2001 році.

ЧОТИРИ ГАННИ

На трьох пагорбах, серед живописної природи Мащанського лісу, біля прозорих ставків розкинувся хутір Братський. Це було колись мальовниче село. Здалека будинків майже не видно. Вони причаїлися за покинутими, недоглянутими садами, поглядають на нас тривожними пустками, похилилися до землі від щедрого врожаю гілки яблунь, слив. Та нікому збирати дари природи. На хуторі майже безлюдно, тільки зрідка пройде вулицею старенька бабуся. І тиша... А було ж тут колись квітуче село, 75 дворів, де кипіло життя, щебетала малеча, де кохали, народжувались, помирали...

Чорною хмарою нависла над Сумщиною німецька окупація, котра тяглася майже два роки. Багато злодіянь на рахунку окупантів: численні розстріли, шибениці, на яких гойдалися страчені, тортури над радянськими громадянами, примусове відправлення людей до Німеччини.

Вірними помічниками окупантів у їх чорних справах виявилися покидьки нашого суспільства, що добровільно пішли служити ворогам, немало їх служило в поліції старостами. Саме вони брали безпосередню участь у каральній акції, яку здійснили окупанти в липні 1943 року на території Тростянецького району.

Хутір Братський, що загубився в лісах недалеко від районного центру, справедливо називають сумською Хатинню. Саме тут розігралася трагедія, яку надовго запам'ятали жителі цього населеного пункту, що налічував лише 50 дворів.

Під час війни в хуторі залишилися тільки жінки, діти та літні люди. Здорова, доросла частина чоловічого населення знаходилася в лавах діючої Червоної Армії.

Жителі хутора чекали: ось-ось прийде радянський воїн-визволитель, бо на сході вже гуркотів артилерійський грім.

Майже кожного дня в хуторі було чути гудіння літаків, які скидали радянських парашутистів. Останні вливалися в ряди діючих великих партизанських груп і разом готувалися до диверсій із метою полегшення просування частин Червоної Армії.

Жителі хутора виявилися небайдужими до появи у навколишніх лісах партизан і парашутистів. Відчайдушні жінки під виглядом випасання худоби носили до лісу молоко, хліб, інші харчі, яким змогли поділитися з народними месниками. Підлу ролі у трагедії, що насувалася, зіграв староста хутора, зрадник Батьківщини Тихон Мокруха.

Очевидець тих подій Григорій Юхимович Марченко розповідав, як лютував староста Тихін Мокрий. Кого, було, не запитає про парашутистів – у відповідь лише плечима знизують. Мовляв, а нам звідки знати? Та все ж довідався якимось, що Безкровна дала притулок невідомій дівчині. Однак спізнився затримати лісову гостю. Обігрівши й нагодувавши Олю (так назвалася розвідниця), Ганна провела її до лісу. Вручила вузлик з провізією, вивела на лісову стежку, по-материнськи тепло обняла наостанку: “Бережи себе, сестричко, бережи...”

Як дізнався староста про ті проводи – невідомо. Тільки й досі пам'ятають на селі його погрози жінці. “Дограєшся, чортова стахановка!” – шаленів люттю. Пізніше карателі зловили – таки Ганнину гостю. Не довідались від неї нічого... Розстріляли.

Помітивши відвідування лісу жителями хутора, він вислідив декого і встановив, що ці відвідування пов'язані з наданням допомоги партизанам. Староста помітив особливу активність з боку Ганни Петрової, Ганни Тимошенко, Ганни Антюхової та Ганни Безкровної. Саме чотири Ганни першими пішли на зв'язок з партизанами, але, втративши пильність, діяли необачно.

- Є люди, за що не візьмуться, все у них до ладу,

Пам'ятник чотирьом Ганнам у с. Братському.

ловко виходить. Отакою була і моя сусідка Ганна Безкровна, - пригадувала жителька Братського Євдокія Макарівна Лапіна. - Бувало, мажемо хати. Ганнина світлиця аж сміється -ні тобі залисини від щітки, ні грудочки бодай на стіні. Полемо буряки – вона попереду. Вантажимо корені – найбільший лантух собі на плечі вхопить. “Двожильна ти, чи що?” – дивуємося, а Ганна сміється лише. Мовляв, що ж вдію, коли вродилася жадібною до роботи?!

Гарна, струнка, з тонким станом, кароока, з красивим сильним голосом, працююча. Такою була Ганна Безкровна, ланкова з хутора Братського. До заміжжя була Перепелицею, а стала Безкровна. Чоловік дуже кохав свою дружину, і від цього кохання і з’явилася у них дочечка Надійка, вся в маму – красуня. Чоловік пішов на війну добровольцем. Під час війни Ганна Безкровна жила з Надійкою і названою дочкою - біженкою Олею з Києва. Оля писала листівки, а Ганна возила кіньми ці листівки в Комарівку, Оводівку, Тростянець, Мащанку. Тихін Мокруха здогадався, що листівки розклеювала Ганна, видав її фашистам.

Ганна Антюхова була гарна, з русою косою, з блакитними очима, йшла, немов лебідка пливла. Вміла гарно працювати і відпочивати. Чоловік її був шахтарем. Захворів туберкульозом, не дожив до війни.

У Ганни було троє дітей – три русявих хлопці. Найстарший – Микола – бив ворога на фронті, Мишкові було 10 років, а найменшенький – ще в пелюшках. Важко було Ганні: сама рубала дрова, поралася на городі.

Зима 1941 року видалася лютою, а в хаті і в хліві пусто. Всі продукти забирали фашисти. А дітей потрібно чимось годувати. Жінка завжди з радістю приймала партизанів на ночівлю, переховувала їх. Годувала останньою картоплею, яку зберігала для дітей. А вночі стерегла сон партизанів.

Ветра шорохи ловила:
Скрипнула то ветка?
Или пес из будки вылез?
Чьи шаги к соседке?
Не идут ли немцы к хате
С Тихоном Мокрухой.

Ганна Тимошенко була дочкою чоботаря. Незаміжня, бездітна, тридцятилітня, з чудовими карими очима... Такою була Ганна. Медицині не навчалася, але лікувати людей, знаходити цілюще зілля навчив її батько. Вони разом ходили в ліс, збирали в сонячних долинах цілющі трави, які пізніше не одному партизану врятували життя. Якщо стукають тричі у вікно – це до Ганни. Лікуючи партизанів, доводиться часто ходити по воду до колодязя. Її почав підозрювати місцевий поліцай Тихін Мокруха. Не раз приводив Тишко фашистів перевірити, чи немає у Ганни партизанів. Але жінка вміло ховала їх, і карателі, не знайшовши партизанів, поверталися ні з чим. Не один народний месник завдяки Ганні Тимошенко повернувся в Мащанський ліс громити ворога.

Чоловік Ганни Петрової був убитий на фронті. Вона мала двох синів і дочку. Ганна допомагала партизанам, носила їм у ліс молоко в бідоні, а на дні бідона – вузлик з патронами, що назбирала поблизу порожніх окопів. І от одного разу йшла вона до партизанів, а назустріч їй – Тишко Мокруха з фашистами. Вони побачили молоко в бідоні, знайшли патрони. Забрали її на допит, вставляли під нігті голки, били прикладами, шомполами. Не признається Ганна, де партизани. Після допиту на Ганну було страшно глянути – вся опухла, залита кров'ю.

Скористався Тихін Мокруха нагодою зайвого разу вислужитися перед своїми хазяями і доніс до районної німецької військової адміністрації про допомогу з боку жителів Братського партизанам.

І ось на світанку 23 липня 1943 року до Братського прибуло майже шістсот німців та поліцаїв. Приїхали на машинах та мотоциклах, підводах, навіть на велосипедах. У каральній акції поряд із німцями взяли участь загони районної поліції на чолі з її начальником Іваном Смілянським, з сусіднього села Мащанки на чолі з начальником Купріяном Рибалком. Прибув загін і з сусіднього району – Охтирського села Олешні. Цей загін очолювали начальник поліції Федір Дридигер та старший поліцай Павло Дружинін.

Щільним кільцем прибулі оточили хутір, а потім почали виганяти зі своїх осель людей.

Над хутором стояли стогін, плач, верещали діти. Ревла худоба, кудахкали кури, бо німці і поліцаї виводили і зганяли до купи всю скотину.

Десь опівдні хутір було повністю розграбовано. Староста Мокруха показав німецьким офіцерам хати, де проживали Ганни. І ось вони четверо постали перед керівниками каральної акції. На запитання про допомогу партизанам почули тверде "Ні". І тоді з вуст старшого офіцера пролунала команда німецькою мовою, яка зігнаним селянам стала зрозумілою після того, як жінок повели до однієї з хат і там зачинили. Одна з жінок – Ганна Антюхова, стояла в гурті зі своїми трьома дітьми, і коли пролунала команда вести їх до хати, діти з плачем вчепилися в матір. Старший офіцер махнув рукою набік, і Тихон Мокруха відкинув заплаканих дітей від жінки.

Пролунала ще одна команда, і німецький солдат із вогнемета підпалив хату, в якій було зачинено чотирьох жінок. Вони згоріли заживо.

Ганна Гаврилівна Безкровна, Ганна Іванівна Антюхова, Ганна Савеліївна Тимошенко, Ганна Євстахіївна Петрова... Тричі виривалися вони з палаючої хати, тричі кидали їх назад.¹⁶³

А потім німецькі солдати та поліцаї вогнеметами та смолоскипами почали підпалювати інші хати. Хутір запалав... За якийсь невеликий проміжок часу від квітучого хутора залишилося згарище. Люди, що десятиріччями мешкали тут, залишилися просто неба. Німці та поліцаї погнали їх за межі хутора. А далі молодь відправили до Німеччини, літніх та дітей кинули напризволяще.

Через місяць після цієї трагедії радянські війська визволили Тростянецький район. Німці та їх помічники дременули на захід. Але зрадників не минула кара. І хоча дехто проживав на нелегальному становищі в інших, західних областях України, їх поступово виловлювали працівники служби державної безпеки. У цьому їм треба віддати належне.

Згідно з вироками військових трибуналів на тривалі строки були ув'язнені колишній староста Братського Тихон Мокруха, старший поліцейський Олешнянської поліції Павло Дружинін. А начальника цієї поліції Федора Дригідера розшукали лише в 1950 році і засудили до вищої міри покарання – розстрілу.

Минули роки, виросло нове покоління. Відродився хутір Братський. На згарищі з'явилися нові будинки. Але вдячне покоління не забуває подвигу жінок, чотирьох Ганн, котрі в силу своїх можливостей надавали допомогу партизанам. Сміливо і свідомо ризикували життям. Не забуті також і поневіряння, що принесла війна, і які довелося пережити старшому поколінню хуторян.

Київська художниця Оксана Сльота написала картину, присвячену чотирьом Ганнам. Напевно, вона багато разів зустрічалася із жителями і до глибини душі її дійшла трагедія цих простих сільських жінок, щоб створити такий художній твір.

На місці колишнього жахливого вогнища встановлений обеліск у вигляді чотирьох червоних пелюсток.

Місце захоронення останків чотирьох Ганн

Зараз на хуторі живе мало людей, залишилося небагато очевидців цих трагічних подій. Хутір вимирає. А ті, що залишилися, із сльозами на очах згадували той страшний день. І неймовірна теплота і жалість відчувалися в голосах стареньких бабусь, коли вони розповідали про чотирьох відважних жінок. Хуторяни до цих пір із ненавистю згадують зрадника, на совісті якого життя Ганн – поліцая Тихона Мокруху.

Видатний український поет, наш земляк Леонід Татаренко так писав у своїй чудовій поемі “Чотири Ганни”:

... А Братское стоит перед глазами,
И не забудут внуки о былом.
Отыщут горлицы в траве, в аире.
Четыре Анны! Лепестков четыре.
В червонной бронзе встали над бугром.¹⁶⁴

За тридцять із лишнім років педагогічної праці я був, як учитель, директор, начальник відділу освіти, на сотнях уроків і різних заходів, познайомився із десятками педагогів-новаторів. Було дуже багато цікавого і цінного. Сам є розробником ряду ідей. Але мене до глибини душі вразив виховний захід класного керівника Тростянецької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 3 Валентини Петрівни Линник. Причому, за фахом вона – математик.

Тема виховного заходу: “Чотири Ганни!
Пелюстків чотири
Над пагорбом,
Над вічністю стоять”.

І це не просто захід – це майстер-педагог найвищої кваліфікації. Мені здається, що після цього уроку учні стали зовсім інші. Якраз так виховується любов до України, до рідного краю.

ГІРКА ДОЛЯ ОСТАРБАЙТЕРІВ

Остарбайтери (в перекладі з німецької мови - "східні робітники") – особи, які були вивезені гітлерівцями зі східних окупованих територій протягом другої світової війни 1939-45 на примусові роботи до Німеччини. Вивезення робітників до Рейху не було передбачене фашистськими окупаційними планами. Однак, коли стало зрозумілим, що швидкої перемоги на Східному фронті не буде досягнуто, у листопаді 1941 розпочалася насильна депортація робітників до Німеччини. За 1941-44рр. загальна кількість їх досягла 2,8 млн.чол., у т.ч. 2,2 млн. українців. Більшість вивезених працювали на приватних підприємствах. Продуктивність праці була досить високою і становила серед чоловіків 60-80%. У Німеччині остарбайтери жили в спеціальних таборах під суворим наглядом адміністративно-поліцейських спецслужб. Заробітна платня становила 30% платні німецького робітника, з чого більша частина йшла на оплату харчування і житла. За спробу втечі остарбайтери каралися смертю або ув'язненням у концтаборі. Остарбайтери носили обов'язкову дискримінаційну відзнаку "Ост." У червні 1944 їх було замінено на національні відзнаки – для українців - тризуб. Більшість остарбайтерів після закінчення війни була насильно репатрійована до СРСР, де майже всіх звинувачено у "зраді батьківщині" і репресовано. У 1994р. німецький уряд виділив значні матеріальні кошти для компенсації колишнім остарбайтерам.¹⁶⁵

Наприкінці 1941- поч. 1942рр. було розгорнуто гласливу пропагандистську кампанію, щоб налагодити масовий добровільний виїзд до Німеччини.

Жителів міст і сіл закликали взяти участь у "будівництві нової Європи та забезпеченні якнайшвидшого завершення війни". Німецькі агітатори намагалися спокусити людей принадами всіляких благ, котрі начебто

очікують їх у Німеччині: високими заробітками, набуттям цінних спеціальностей і кваліфікації, прилученням до "європейської культури". У голови обивателів настирливо втокмачувалося, що всі, хто поїде до рейху, житиме в кращих умовах, було обіцяно також повернення через півроку додому, гідна винагорода – земельні наділи, матеріальна компенсація, різні пільги тощо.

Із метою масової дезорієнтації й заманювання влаштовувалися виставки, вихваляли "гітлерівський рай", "щасливе життя східних робітників". У кіно-театрах в обов'язковий репертуар входило демонстрування кіноагітки "Дорога до Німеччини". Плакатами та листівками, що спокушали смачною та ситною їжею, гарною роботою після повернення на Україну, було заліплено стіни будинків у містах та паркани в селах.

Ухильницькі настрої серед населення посилилися і, зрештою, стали домінуючими, коли набули поширення відомості про те, як були зустрінуті у рейху перші "остарбайтери". Німецька реальність не співпадала з намальованими рожевими картинками. Документи різних німецьких інстанцій досить об'єктивно розкривають причини провалу добровільного залучення безробітних українців до роботи на рейх.

Збереглося чимало розповідей цих людей про "незабутню подорож до Німеччини", "вагони – теплушки напхом набиті людьми", "спали на голих дошках, у кращому разі на сіні, накиданому у вагон", "за 5-6 днів дороги годували один раз, примушували справляти потреби чоловіків і жінок разом, ще й фотографували це з реготом", "померлих у дорозі не ховали, а залишали у придорожніх канавах", "німці викидали новонароджених дітей у вікна вагонів"...

СПОГАДИ ЖИТЕЛЬКИ С. ЛЮДЖІ ОЛЬГИ ПАВЛІВНИ КОЛІНЬКО

Улітку 1942 року був перший набір молоді на роботу в Німеччину. Зі спогадів Ольги Павлівни Колінько: "Багатьох хлопців та дівчат німці та поліцаї ганяли до Охтирки на облік. Вивозили до Німеччини зі ст.Смородине. У дорогу давали по хлібині. Довго їхали. Перша зупинка була у Кракові, давали гороховий суп. Друга зупинка у Німеччині – робили дезинфекцію (мили, мазали, прискали). Потім їхали далі. І ось поїзд зупинився. Нас почали виганяти з вагонів. Кожному прикололи номер, по якому німці вибирали собі робітників. Давали небагато хліба. Потрапила я до фермерів. В основному працювала на фермі: годувала свиней, доїла корів, відтоплювала сир у чанах. Також заготовляла корми. Разом зі мною працювали німці, які часто ображали мене, забирали їжу. Господарка була гарною жінкою, але російською мовою нічого не розуміла. Я поскаржилась перекладачу, який розповів все поліцейському і той розігнав німців. Через деякий час на ферму привезли ще Ганну із Західної України, і ми разом з нею працювали до самого звільнення. У 1945 році містечко, в якому я перебувала, бомбили американці.

Під час бомбардувань ховались у підвалах. Одного разу вночі в будинок господарки увійшли американські солдати, а німці ввечері відступили з містечка".

СПОГАДИ ЖИТЕЛЬКИ С.КРИНИЧНОГО КАТЕРИНИ ЯГОРІВНИ БАГИЛО

22 червня 1941 року мій батько пішов у Боромлю на базар. Там почув, що почалася війна. Його в перші дні війни забрали на фронт, з війни він не повернувся.

До 1943 року була вдома. Коли прийшли німці, зібрали збори, вибирали старосту?

Сказали, що як не знайдуться охочі на посаду, перестріляємо всіх чоловіків.

Сергій Почкун і згодився. У 1943 році дівчат і хлопців 1925 року забрали в Німеччину, молодших ганяли на заводи. Забрали нас після Трійці, відвезли у Круглий двір. У мене вже тоді дуже боліла нога, і мене залишили в Конотопі в лазареті. Мій дядько був полковником, і десь перебував у партизанах. Я хотіла, щоб він мене викрав зі своїми хлопцями та не могла добитися, де він.

Доки лежала в лазареті, мало не померла від дизентерії. Трохи мене підлікували і з боромлянами, і жиґайлянами відправили до Німеччини. Дівчата деякі були мені знайомі – Галя Савочка, Віра. Віра десь знайшла яйця сирі, змусила мене випити, змушувала їсти, бо я була дуже слаба.

Везли в грузовому поїзді. У Німеччині потрапила у село до бауера вдвох із Галею, але до різних хазяїв. Будинок у хазяїв гарний. Я спала на другому поверсі. Дали поїсти каву, хліб з маслом. На ніч заперли, щоб не втекла. Я всю ніч проплакала, дивлячись у вікно на схід.

Вранці показали мені господарство, розповіли, що я повинна робити. Саме була неділя, то в обід повели мене до подруги. У моєї хазяйки було 5 дорослих дітей.

Так я й працювала по господарству, у жнива на полі. Німці видали нам взуття дерев'яне – кльоци. Хазяйчин син кимось був у таборі, то коли приїхав у гості, невістка Ельза принесла мені черевики, шкарпетки, одяг. У тих кльоцах я й не ходила.

Коли американці звільнили нас, ми зібралися разом, такі як я, і пішли на схід. Весь одяг я залишила, але на дорогу дали мені 100 марок. Дійшли до річки Одер. Там був зібраний табір. Американці перевозили через річку на понтонному мосту. Було страшно. Вранці машинами повезли у м. Кельн, військове містечко, де було

10000 чоловік. Раз на добу варили їсти. Там зустріла земляка з Криничного. Були там довго, додому повернулися аж восени 1945 року.

СПОГАДИ ЖИТЕЛЬКИ С. КРИНИЧНОГО ЛЮБОВІ КРУПЕНІ

Народилася в 1919 році. Працювала в радгоспі: сапала буряки, в'язала снопи, працювала на тракторі. Німці брали копати окопи. У 1943 році відразу після повернення з окопів, забрали у Німеччину. Зі мною йшло багато дівчат: Марія Шилова, Галя Гонтар, Феня Кащенко, Наталка Куцевол, Маруся Кононенко і ін.

Везли товарним поїздом до Конотопа і далі теж. У Німеччині розподілили, кого куди. Повели у баню. По годували. Я працювала на фабриці біля станка, робила якісь запчастини. Одна така запчастина була вагою 8 кг. Жили в таборі. Годували спочатку дуже погано, потім трішки краще.

Після визволення американцями зібрались ти. Йшли довго, ховались. Ледве добились додому. Після війни працювала, маю п'ятеро дітей.

СПОГАДИ ЖИТЕЛЬКИ С.БОРОМЛІ ЄЛИЗАВЕТИ ЛАВРЕНТІЇВНИ ГРОМОВОЇ

...Це було 30 жовтня 1942 року. Єлизаветі Лаврентіївні Громовій було тоді 16 років. Працювала на току біля комори, і її раптово викликали до контори колгоспу. Там вона одержала повістку в Німеччину на роботу.

Наступного дня рано-вранці пішла до сільської Ради, взявши з собою торбину сухарів і інших речей. Із сільської Ради їх повезли в місто Тростянець на станцію Смородине. Загнали в товарні вагони і повезли до Німеччини під охороною. Дорога була тяжкою. Вагони були переповнені, їхали стоячи. Коли їхала, була лише одна думка, що вже ніколи вона не повернеться додо-

му. Прибувши до Німеччини на станцію в місто Мангейм, їх поділили на групи і відправили по місцях роботи.

Працювали на різних роботах: на будівництві, на заводах, нянями в заможних людей. Єлизавета Лаврентіївна потрапила на завод "Ланц". Там вона працювала на токарному станку. Життя в Німеччині було тяжким. Жили вони в дерев'яних бараках, які були в три ряди обнесені колючим дротом. Спали на дерев'яних помостах. Замість матраців лежали мішки, наповнені стружкою. Розпорядок дня був суворий. Працювали без вихідних. Кожного дня о сьомій годині ранку під охороною з собаками вели на завод працювати. Працювали 12 годин.

Ставлення на заводі німецьких керівників до наших людей було жорстоким. За незначні порушення били гумовими палицями. Їжа була несмачна. На день давали 250 г хліба. Також тричі на день давали кашу, якщо цю їжу можна було назвати кашею. Вона була зварена з буряків і картоплі.

За три роки тяжкого життя лише один раз видали спідницю і жакет. Після трирічного каторжного життя визволення прийшло 1 квітня 1945 року. Групу, де знаходилась Єлизавета Лаврентіївна, відправили на тиждень в місто Франкфурт-на-Одері. Із цього міста їх перевезли в місто Хемніц, де вони разом із солдатами збирали врожай. Після збирання врожаю їх відправили додому 26 листопада 1945 року.

В'ЯЗНІ КОНЦЕНТРАЦІЙНИХ ТАБОРІВ

На їх долю випали особливі випробування. Вони пройшли, як кажуть, усі кола пекла. Після закінчення Великої Вітчизняної війни на Тростянецьчину повернулося 28 в'язнів фашистських концентраційних таборів, сьо-

годні їх залишилося всього 11. Про деяких з них нижче друкуємо декілька нарисів.

ЧЕРКАШИН ОЛЕКСІЙ СЕМЕНОВИЧ

Не думалося і, як кажуть у народі, не гадалося простому сільському хлопчині із Люджі, що на його долю випаде безліч суворих життєвих випробувань. Навчався в школі, з дитинства мав неабиякий хист до малювання. Під час окупації допомагав партизанам, за що був заарештований поліцаями. Під номером 127663 пройшов концтабори Освенцім і Маутхаузен, а після звільнення спецперевірку чотирьох контррозвідок в угорському місті Яношхаз.

Його призвали до Армії. Включився в роботу по збиранню матеріалів бойового шляху колишнього 68-го стрілецького корпусу. Ці війська були перекинуті на Далекий Схід на розгром мілітаристської Японії. Олексій Семенович пише листа Сталіну, розкриває йому очі на ті несправедливості, жорстокості, свавілля, що існували в країні. О.С. Черкашин стає "ворогом народу", поповнює табір "Краслак".

Із табору не випускали, та він був спритним хлопцем. Крутив "сонце" на арматурній гойдалці, добре грав у шахи із злочинцями. Користуючись гнучкою жердиною, перемахнув через паркан із колючим дротом. Доплюсували покарання за втечу. Якось у спорі з рецидивістами сказав, що зробить банкноту, яку не відрізниш від справжньої. Ще раз "приплюсували", і тепер його доля була пов'язана у таборі потрійним вузлом. Гаряча натура мусила забути про волю впродовж 25 років. У 1953 році не стало "вождя народів", і рішенням особливого відділу Новосибірська вирок відмінили. Згодом Олексій Семенович був реабілітований.

Звикав до свободи у Красноярську, відвідував худо-

жню школу імені В.І.Сурікова. Було велике бажання малювати. Де б не був, мріяв про пензлі, фарби.

Повернувся на рідну землю. Став відвідувати художню студію М.Д.Бончеревського. Удосконалював майстерність художника. Більше 30 років, до самої пенсії, працював у Тростянецькому райпобуткомбінаті художником, фотографом.

Його квартира нагадує картинну галерею. Скрізь полотна різного змісту і форми.. Усього тростянецьким художником створено більше двохсот художніх картин. Перевагу віддає пейзажам. "Березовий гай", "Нескучанський став", "Ніч на Ворсклі", "Річка Боромлянка", "Зима в Смородиному" ... Щирий, яскравий талант митця. Він учить нас бачити те, чого ми не помічаємо навколо себе, несе красу навколишнього світу.

Картини О.С.Черкашина відображають усі пори року, всі ефекти гри: то розвидниться, то сутеніє, то спалахне сонячний промінь. Милуєшся природою, впізнаєш любі місця, де сходиш босоніж.

Чайковський у Тростянці, Круглий двір, Грот Німф – ці теми також у полі зору художника. Чимало Кримських пейзажів.

Неодноразово Олексій Семенович влаштовував персональні виставки картин. Був лауреатом республіканських, обласних фестивалів самодіяльної творчості. Його полотна експонувалися на виставках у Болгарії, Німеччині, Росії, Україні:

Чимало колекціонерів придбали його картини.¹⁶⁶

ВОРОНЯК ПЕТРО МИХАЙЛОВИЧ

Чотирнадцятирічного хлопця Петра Михайловича Вороняка силою фашисти вивезли до Німеччини. Два роки він був в'язнем концтабору Дахау, неподалік Мюнхена. Носив червоний вінкель з номером 67917.

Людей розстрілювали, вішали, доводили до смерті

медичними експериментами, кидали на колючий дріт, цькували собаками, залишали помирати від епідемії. Деякі накладали на себе руки, щоб не мучитися.

Табір в Дахау був заснований 30 січня 1933 року, як перший німецький концентраційний табір. Через табір смерті пройшло 206 тисяч в'язнів різних національностей, його жертвами стали 32 тисячі чоловік. Це була школа масових убивств "третього рейху". Часом ув'язненим взагалі не давали ніякої їжі, давали пити натуральну і оброблену морську воду. Есесівці змушували в'язнів виконувати нелюдську рабську роботу в Дахау на підприємствах військової промисловості. Особливі прийоми катування вигадували німці євреям. Табір був переповнений. У кожному бараці розміщалося до 1600 арештантів. У чотирнадцятому бараці знаходився наш земляк із Тростянця Петро Вороняк.

У 1942 році на території табору був побудований крематорій, людей спалювали живцем. В'язнів, яких фашисти планували на отруєння газом, транспортували з Дахау в Шлос Гартгейм, біля міста Лінца, а також в інші табори.

6 тисяч російських військовополонених були розстріляні на стрільбищі СС в Дахау. Дві тисячі в'язнів померли від епідемії тифу.

29 квітня 1945 року частини американської армії визволили 32 тисячі в'язнів із 27 країн, котрі залишилися живими в концентраційному таборі Дахау.

Ще 30 тисяч в'язнів зустріли свободу у зовнішніх таборах, що входили в систему Дахау.

Цей табір був наслідком жорстокості, нелюдяності, націонал-соціалістського режиму від першого дня його приходу до влади і до сумного кінця.

Американські солдати 42 дивізії Рейнбоу принесли в'язням свободу. Були запрошені їм залишитися в Ні-

меччині чи США. Однак Петро Михайлович Вороняк повернувся додому, у рідний Тростянець. Після війни працював у багатьох будівельних організаціях міста. Брав участь у спорудженні кількох об'єктів.

Із Півненківського цукрозаводу пішов на заслужений відпочинок.

А коли отримав запрошення з 27 квітня по 2 травня побувати в Дахау на відзначення 50-річчя Великої Перемоги, то без вагань дав згоду.

Лайнер ТУ-142 рейсом із Києва до Мюнхена доставив 12 колишніх політв'язнів фашистського концтабору Дахау, які зараз мешкають в Україні. Серед них був і Петро Михайлович.

Рівно через 50 років він знову ввійшов у ворота табору смерті. Хвилювання, сльози на очах. Не витримав ветеран, довелося викликати швидку допомогу. А потім зібрався, взяв себе в руки. Поруч був Іван Єршов з Полтави, з яким сидів за ґратами табору два роки. Таке не забувається. Через піввіку обнялися на чужій землі. Скільки років один про одного нічого не знали. Пройшли територією табору. Тут зараз створено музей. На меморіальному комплексі все збереглося з 1945 року. "Жургауз" -- єдиний вхід у концтабір. На воротах напис "Праця звільнює".

Барак, штрафний аппель, баня, медична лабораторія, тюрма, крематорій, дезинфекційний барак, стрільбище СС, цвинтар, католична каплиця. Схилили голови ветерани перед тими, хто стали жертвами Дахау. У музеї показали кінострічку періоду Великої Вітчизняної війни. На окремих кадрах П.М.Вороняк впізнав себе.

А потім було шість днів теплого, дружнього прийому, поїздки по німецьких містах, розташованих серед чудової природи Альпійських гір. ¹⁶⁷

ТИМОФЄЄВ ТИМОФІЙ ЙОСИПОВИЧ

Перед Великою Вітчизняною війною Тимофій Йосипович був кадровим військовим. Під час війни командував стрілецьким батальйоном. Поранений у ногу, виводив свій підрозділ з оточення. Удар у напрямку Ізюма. Кільце треба прорвати будь-що! Один із незчисленних боїв був останнім – поранений, знесилений, Тимофєєв почув раптом над собою незнайому мову. Це був полон.

Минали місяці в гітлерівській неволі. А думка завжди була в нього невідступною, настирливою: втекти. Коли разом з іншими військовополоненими його везли до табору смерті Бухенвальду, він у стінці залізничного вагона прорізував отвір. Тим часом в інших двох вагонах зламано стінки і полонені стали стрибати під укіс.

Та це побачили есесівці. Вони зупинили поїзд і пустили на втікачів вівчарок. Всіх полонених, у тому числі й Тимофєєва, загнали до цілих вагонів, замкнули і обмотали стінки зовні колючим дротом.

У Бухенвальді Тимофєєв увійшов до підпільної групи, яка ставила собі за мету організувати повстання. Його призначили командиром роти. Підпільна група таємно запасалася зброєю.

У призначений час, а це сталося в 1945 році, 33 групи полонених під командуванням призначених командирів вийшли на бій з есесівським гарнізоном. Дротяні загородження були прорвані. Повсталі кинулись на есесівські казарми. Після запеклого бою опір фашистських головорізів було зломлено. Колишні невірники святкували перемогу.

За активну участь у цьому повстанні Тимофій Йосипович нагороджений медаллю "За відвагу".¹⁶³

**ШАПОВАЛ МИКОЛА ГРИГОРОВИЧ ТА
ФУРДИЛО ЛЕОНІД ПАВЛОВИЧ –
В'ЯЗНІ КОНЦЕНТРАЦІЙНОГО ТАБОРУ
НОЙЄНГАМЕ**

Концтабір розташований у Німеччині на відстані 30 кілометрів від Гамбурга. Табір смерті створено в 1940 році. В'язні непосильно працювали на клінкерному заводі, що належав "СС".

Іх 106 тисяч в'язнів, що знаходилися в концтаборі, половина загинула від тяжких життєвих умов, непосильної праці, знущань есесівців.

Табір мав 70 виїзних таборів-філіалів, умови існування в'язнів у них були скрізь однакові. Робочий день тривав 11 годин. В'язні перебували у восьми бараках. На одному ліжкові спало 2-3 чоловіки. Через переповнення, відсутність санітарних умов виникали інфекційні хвороби.

В'язні носили смугастий табірний одяг – "зебру". Кількість і склад їжі були недостатніми, в'язні ставали безсилими, кволими. Есесівці застосовували такі покарання в таборі: газові камери, медичні експерименти, арешти, побої, повішення, розстріли. В'язні були рабами на користь німецької військової промисловості.

У травні 1945 року розпочалася евакуація в'язнів. 8600 чоловік вивезли на пасажирських пароплавах у море, їх обстріляли англійські літаки. Врятовано було лише 600 в'язнів.

Тростянчан М.Г. Шаповала та Л.П. Фурдила перевезли з концтабору Нойєнгеме до міста Любек, де їм довелося знешкоджувати бомби, міни в німецьких кварталах. Чимало їхніх товаришів загинуло тут від вибухів смертоносної зброї.

Після війни земляки повернулися в рідний Тростянець. Пішли разом працювати на Півненківський машинобудівний завод. Одружилися, мали дітей, онуків.

Та ніколи не забували побратими воєнних лихоліть, фашистської злочинів.

У 1979 році в колишньому таборі Нойєнгаме було створено музей. У 1992 році німецькі співробітники музею побували в Тростянці, зібрали матеріал до музею про живих свідків, які пережили поневіряння в концтаборі Нойєнгаме. Підготували кінострічку про колишніх в'язнів М.Г.Шаповала та Л.П.Фурдила, які перебували в таборі під номерами 70938 та 19763.

Через 50 років після війни в Тростянець Миколі Григоровичу Шаповалу та Леоніду Павловичу Фурдилу прийшло з Німеччини запрошення на святкування ювілею Великої Перемоги. 25 колишніх в'язнів фашистського табору Нойєнгаме з України та Росії вилетіли з Києва до Гамбурга.

Одного з них – Анатолія Меншикова з Ялти, тростянчани впізнали, адже сиділи в одному бараці. Спогади, сльози на очах. Не бачилися 50 років. Насиченою була десятиденна програма – Берлін, Гамбург, Любек, Люнебург, Зюндерхоф, Нойштадт, Бремен, Нойєнгаме. Далеко не повний перелік тих місць, де побували гості. Поклали вінки до колишнього крематорія Нойєнгаме, на місці стоянки затоплених разом із в'язнями пароходів у Любецькій бухті, здійснили музейні екскурсії в заповіднику Шварце Берге. Прозвучав вірш, присвячений друзям, які загинули в Нойєнгаме:

Вы головы в муках сложили,
В фашистской неволе, друзья.
Гиена злобы и насилья,
Будь, проклята ты на века.
Вас в море топили, палили в печах,
Вас газом травили, давили в петлях.
Но твердости вашей они не сломили,
Хоть все тогда вы юными были.
Полвека покоятся ваши тела

В огромных песчаных могилах.
И дух ваш парит над зловещей землей,
Взывая к раздумью здоровые силы.
Пусть пухом вам будет чужая земля.
Пусть плачут над вами плакучие ивы,
И вечная память вторит вам набат,
И вечный покой вам, друзья дорогие.¹⁶⁹

БАСОВ ФЕДІР МИТРОФАНОВИЧ

Народився у 1918 році в селі Дерновому, тут закінчив школу, працював вчителем початкових класів. У травні 1941 р. з відзнакою закінчив військове училище. Як відмінник навчання, обрав місцем служби Полоцьк. Полк, в якому проходив службу Ф.М.Басов, вступив у бій із фашистами вже на третій день війни. Молодий офіцер вміло командував взводом, а згодом ротю, у запеклих боях з ворогом. Підрозділ кілька разів успішно виходив із ворожого оточення. В одному з боїв на початку серпня 1941 р. отримав тяжке поранення, проходив лікування в одному із госпіталів Москви. Нарешті, знову навчання і врешті задоволене прохання направити на фронт. В Тамбові прийняв командування батальйоном. Звідси – до Сталінграда в саме пекло боїв. Здавалося більшого випробування не може бути. Та доля розпорядилася інакше.

Ф.М.Басову прийшлося пройти чотири табори смерті, чотири кола пекла. Біля станції Ольгінської біля Ростова його тяжко пораненого підбрали фашисти і відправили до Уманського концтабору.

Увійшов до партії військовополонених, яких готували для відправки в Краків. Одному з військовополонених вдалось пронести лезо ножа, яким у дорозі по черзі випилювали отвір у стіні вагона. Проте втеча не вдалась. Сподівалися, що ліс захистить, не сподівались тільки, що в ньому на відпочинку розміщена есесівська ди-

візія. Втікачів виловили. Котрийсь із них не витримав знущань, назвав організаторів втечі і серед них – Басова. Потім були тюрма в Німеччині, суд трійки і мимохідь кинута одним з “трійки” фраза російською мовою: “Больше бегать не будешь”. Закованого в наручники доставили його в Освенцім – табір “Беркинау”, де утримувались тільки засуджені до смерті. За все існування “Беркинау” втеч звідси практично не було. Отримав номер смертника 11714. Тут двічі довелося побачити генерала Карбишева, коли той був на прогулянці. Утримувався в штрафблоці. Іноді виводили його на прогулянку. Вразило, що одягнений той був не в табірне, а в темно-бордового кольору светр.

“День і ніч над крематорієм стояло не те, що дим, а полум'я заввишки в 1,5-2 метри, - згадує Федір Митрофанович. На роботу нас не водили. Та й вона, здається мені, не так би вбивала полонених, як знущання табірної поліції - капо. Бараки такі, що не завжди вдавалось розгледіти обличчя сусіда по нарах. Із обережності рідко заводили розмови. Безнадійно приречені смертники, ми ще на щось сподівались. А іноді була така безвихідь, що, здавалось, збайдужіло все, і кожен сам собі бажав смерті, як щасливого кінця цьому існуванню, але мало хто заподіював її собі. У кожному з нас жевріла надія”.

Незгладимий слід у пам'яті залишило знищення кількох тисяч циган. Відібрали і вивезли чоловіків, звичайно ж, на знищення. А жінок і дітей, роздягненими догола, протягом доби тримали на холоді, умертвляючи партіями. Крематорії не встигли спопелити таку кількість людей, і вони стояли в очікуванні своєї смерті.

1 січня 1945 року партію смертників вивезли в Грос-розен. Утримували там недовго, менше місяця, і переправили в Бухенвальд. Тут також довго не затримувались. Але тут уже діяло міцне підпілля. Одного дня по

дорозі в баню підпільники показали "смертникам", де утримувався і був убитий Тельман.

Табори міняли, але не мінялась картина і методи знущання. Запах смороду, від якого не можна було сховатись навіть у бараці, їдкий дим і "селекція" - це, коли полонених сортували: одних направо – жити, інших наліво – в газкамеру. Одним, як вони говорили, рай – смерть, іншим пекло – муки. Останнім табірним пристанищем став Дахау, який мав більше двадцяти філіалів. Басов утримувався недалеко від міста Ланцеберг.

І знову спогади: "Ми помітили зміни в поведінці фашистів. Ув'язнені, хоч були вкрай знесилені, гостро відчували їх у табірному житті. Ми здогадувалися, що війна наближається до переможного кінця, але не було в нас такого відчуття, що залишимося живими. Перша спроба табірною начальства знищити нас, загнавши в підземний бункер, не вдалася – в'язні не вийшли з бараків. А бунт хоч якоїсь частини табору у цей період уже лякав фашистів. До того ж помічник начальника табору був проти цього. Розгадка такої його поведінки стала зрозумілою 30 квітня, коли нас, колону в'язнів, конвоювали містом, знову-таки для знищення. На мосту конвоїри почали переодягатись у цивільне, кидаючи одяг і зброю в річку. І практично залишили нас. Через кілька хвилин по тому нас зустріли американські солдати. Розквартирували, переодягнули і передали радянському командуванню з міжнародним паспортом організації Червоного Хреста". Потім був ще табір під Віднем і направлення в Південноуральський військовий округ для спецперевірки. Витяг із наказу цього округу від 4 грудня 1945 року свідчить, що Басов Федір Митрофанович пройшов спецперевірку по 1 категорії і підтверджений в офіцерському званні, звільняється в запас за неможливістю подальшого використання.

У грудні переможного року продовжив він, перервану війною, педагогічну роботу спочатку в Березівці, потім в Дерновому. Закінчив спочатку Лебединський, а потім Сумський педагогічний інститут. Очолював педколетив школи в Дерновому, а з 1970 і по 1984 роки – районний відділ народної освіти.

Федір Митрофанович нагороджений орденами "Великої Вітчизняної війни", "Червоної зірки", медаллю "За відвагу" та нагрудними знаками "Отличник просвещения СССР", "Відмінник народної освіти УРСР".

21 січня 1996 року після тяжкої тривалої хвороби перестало битися серце Федора Митрофановича Басова, відомого педагога, людини, неординарної особистості, наставника не одного покоління вчителів.¹⁷⁹

ОСУД ЗРАДНИКІВ

Навесні 1942 року в Тростянецькому районі було заарештовано понад двадцять підпільників. Деякий час їх тримали в камерах районної поліції. А коли з Охтирки прибули солдати фельджандармерії, усі зрозуміли, що це означає.

Ще тільки почало сіріти, патріотів вивели з камер. Пролунала коротка команда, і поліцаї – кілька місцевих жителів, які зрадили своїй землі, своєму народові і пішли за кусень сала й чвертку самогону лизати чоботі чужинцям – з готовністю кинулися виконувати наказ.

Іван Бугай, Антон Чмирок, Михайло Лопушок, Адольф Кришбаум та інші, немов круки накинулись на замучених тортурами людей, заломлювали їм за спину руки, в'язали дротом, накидали на шию зашморги... Потім, щільно оточивши і наставивши зброю, невеликими групами виводили в центр міста. Там на них чекали інші кати. Вони лізли на дерева, закріпляли на гілках мотузки. Конвоїри піднімали приречених над землею і відпускали...

Так загинули того березневого ранку Ілля Никонов, Сергій Шевченко, Іван Слабоспицький, Іван Біловол, Петро Мартиновський та інші.

Суворя рука народу-переможця вимела всю нечисть із рідної землі. Покарала вона й тих, хто під час тимчасової фашистської окупації служив загарбникам за тридцять іудиних срібняків. Але відомо й про те, що декому з них все ж вдалося втекти разом із відступаючим ворогом і знайти притулок у далеких заокеанських країнах. Один із них - Михайло Лопушок, колишній поліцай Тростянецької районної поліції, підданий Сполучених Штатів Америки. Разом зі своїми друзками-зрадниками він брав участь у страті радянських підлільників і патріотів. Проте, це не єдиний його злочин.

Ось що розповів Д.В. Муха, житель Тростянця: "Коли я зайшов до приміщення, побачив кількох поліцаїв – Михайла Лопушка, Василя Коренського, Пантелеймона Біленького, Петра Лопушка, Адольфа Кришбаума, Антона Чмирка, Василя Кочерженка (Він же Кочерга) та інших. Вони, перебиваючи один одного, з захопленням розповідали, як щойно вішали партизанів. Потім заходилися ділити одяг страчених. Раптом почулась лайка, образливі вигуки, метушня: Михайло Лопушок зчепився з Єгором Бугаєм – ніяк не могли дійти згоди, кому дістануться хромові чоботи".

Якось восени 1942 року М.Лопушок разом з Іваном Бугаєм привів до поліції невідомого громадянина років п'ятдесяти. Незабаром зайшов заступник начальника районної поліції І.Г.Смілянський (до речі, він теж знайшов собі тепле містечко в Сполучених Штатах). Від нього тхнуло самогоном.

- Ану, що це за фігура? - тицьнув прокуреним пальцем в обличчя заарештованого.

- Невідомо, пан начальник! – виструнчились Лопушок

і Бугай. – Документів ніяких, мовчить. Одним словом – підозріла особа!

- М-м-мовчить? Зараз ми примусимо його говорити. Д-д-дати йому десять шомполів, - звелів він і, хитаючись, вийшов.

Бугай із Лопушком кинулись виконувати наказ. Вони перегнули чоловіка через край залізного ліжка, що стояло тут. Лопушок вихопив шомпол. Бив сильно із присвистом. На спині жертви з'явилися червоні смуги. Катований не витримав і закричав.

- Що це у вас за галас? – посміхаючись, простромив у двері голову поліцай Михайло Савченко. – А-а-а, дядько співає! Ну, тоді ми йому будемо акомпанувати, - сказав він і гучно, щоб заглушити крики, почав грати на гармошці.

Захекавшись, Лопушок кинув шомпол. Заарештований поволі сповз на підлогу.

- Вставай! – крикнув Лопушок і вилаявся.

Чоловік спробував підвестися, але тільки слабо поворухнувся і застогнав. Тоді Лопушок схопив його за волосся і щосили рвучко смикнув...

Із розповіді К.П. Винниченка, жителя села Станової Тростянецького району.

"Якось над нашим селом (це було в квітні сорок другого) пролетів радянський літак. Він розкидав листівки, у яких був заклик гуртуватись для опору німецьким окупантам. Я підібрав декілька таких листівок. А невдовзі за мною прийшли місцеві поліцаї Іван Овчаренко і Дмитро Овчаренко і відправили мене до Тростянецької районної поліції. Там було ще чоловік 15. Серед них я нікого не знав, окрім товариша Антонченка. Його багато хто знав, бо працював до війни головою райпромкомбінату, був членом ВКП(б). Усі його поважали.

Часто в камеру заходив заступник начальника поліції

Смілянський. Він завжди був напідпитку, лаяв Антонченка, погрожував, вимагав, щоб той вказав, де партизани ховають зброю. Але Антонченко мовчав.

Наприкінці квітня під час прогулянки йому вдалося втекти. На жаль, через три чи чотири дні його спіймали. Наступного дня вивели в двір на розстріл. Я бачив це на власні очі з вікна камери. Вишикувались із десятків поліцаїв зі зброєю. Серед них я впізнав Коренського і Лопушка. Поліцаї підняли гвинтівки, і хтось крикнув Антонченку, щоб той ішов уперед. Товариш Антонченко відійшов метрів п'ятнадцять... Вони стріляли йому в спину... Потім до нашої камери зайшов Іван Бугай і наказав мені закопати тіло. Воно було геть посічене кулями”.

У 1942 році серед тростянчан поширилася чутка: біля села Печин партизани вбили поліцая. Що саме це так, підтверджувалося виїздами на місце події фашистського карального загону і групи тростянецьких поліцаїв.

... Вони йшли, ховаючись за деревами, пригинаючись, здригаючись від кожного шереху, від тріску сухої гілки під ногами, від крику сполоханого птаха. Вони боялись даремно, добре знаючи, що в будь-яку мить несподівано може вдарити постріл, і влучна партизанська куля поставить крапку в біографії чергового знахабнілого окупанта та їхнього прислужника.

І постріли дійсно вдарили. Ось, схопившись за груди, осів на вогку землю німецький офіцер, який йшов попереду. Ось упав обличчям у колючий чагарник поліцай Григорій Більський...

У тому ж сорок другому, взимку, тростянчани були свідками одного жахливого злочину, в якому брали участь все той же М.Лопушок, начальник Тростянецької районної поліцаї Кон, поліцаї І.Бугай, А.Обрусник. Вони вивели з приміщення двох юнаків років 17-18. На грудях

кожного висіли таблички з написом "партизан". Юнаків підвели до дерева, накинули зашморги, і Бугай вибив із-під ніг табуретки...

Все ближче підходив фронт, усе гучнішою ставала канонада. І гітлерівці, і поліцаї зробилися ще злішими, дратівливішими, жорстокішими – відчували свій близький кінець.

Одного дня на тростянецьких вулицях запанувало незвичайне похвавлення: люди, хто крадькома, хто відкрито прямували до будинку жандармерії, у підвалі якого зберігалась картопля. Виснажені, зголоднілі жінки, діти, старі немов отримали "друге дихання", наче ковтнули життєдайного повітря близької волі.

Раптом відчайдушний крик "облава!" розірвав нестійку тишу міської вулиці. Ось уже ближче, ближче, із усіх боків – гуркіт мотоциклів: це німецькі солдати, розквартировані на станції Смородине, і місцеві головорізи заганяли беззахисних людей у пастку. Стріляли на ходу. У німецького дідуса, в розгублену жінку, яка сподівалася принести кілька картоплин своєму крихітному сину, у чотирирічну дівчинку, яка чіплялася слабенькими рученятами за бабусин поділ.

Із свідчення П.Г.Єременко, жителя Тростянця:

"Стрілянина тривала хвилин двадцять. Коли вона вщухла, я виглянула у вікно і помітила, що біля будинку лежить вбита Надія Гаврилівна Єфименко (за чоловіком – Никонова). Ні картоплі, ні будь-яких інших речей чи продуктів біля неї не було".

Д.В.Муха, житель Тростянця:

"У березні 1943 року під час відступу німців з міста, я бачив, як Михайло Лопушок застрелив із гвинтівки у дворі будинку, де зараз розташований хлібний магазин, Надію Гаврилівну Єфименко. Він нізащо убив її: був розлютований через те, що вони відступали".

Ось уже майже шістдесят літ над мирною землею світить мирне сонце. Ми низько схиляємо голови перед подвигом нашого народу, перед пам'яттю тих, хто найдорожчим – життям заплатив за світлий сьогоднішній день.

Згадаємо всіх поіменно.

Та не стерлися в пам'яті й жахливі картини звірств, що їх чинили на тимчасово окупованій території гітлерівські бузувіри та їх прислужники.

Не маємо права забувати. Не забудемо, не простимо! ¹²

Роки, як відомо, найкращий лікар: забуваються старі болі, зникає гіркота образ, прощаються кривди. Це і зрозуміло, не може людська натура, така вже вона, довго тримати в душі зла.

Та все ж такі злочини не можуть цілі покоління людей витравити зі своєї пам'яті. І пам'ять ця – священна.

Ніколи не забудуть наші люди того горя, мук, поневірянь, які приніс на нашу землю фашизм. Пам'ятають ті, хто пережив воєнне лихоліття, як спадщину передають цю пам'ять своїм дітям і онукам. Глибоко в серцях живе вона, палахкотить вічним вогнем помста за невинну кров, за горе і муки.

На Тростянецьчину темна ніч окупації зійшла восени того гіркого і пам'ятного сорок першого року. На той час майже всі, хто здатний був тримати зброю, пішли на захист Батьківщини. Залишилися жінки, діти та старики. Зосталися на окупованій території і ті, кому партія довірила смертельно небезпечну справу – вести боротьбу з ворогом у нього в тилу.

Та вилізли у той час, як павуки із-шпарин, і ті, хто люто ненавидів Радянську владу, сподіваючись, що настав їх час. І цей час, хоч і нетривалий, для них справді настав. Час безкарних грабунків, знущань над беззахисними людьми, час кривавих злочинів.

Нелюдів, перевертнів із радістю і бажанням брали фашисти до себе на службу, брали для найбруднішої роботи катів і вбивць. Ось у такій компанії одним із перших у місті в жовтні сорок першого року став на шлях зради і кривавих злочинів колишній житель Тростянця Михайло Лопушок.

Окупанти з перших днів приходу на нашу землю стали проводити свої "акції" із знищення активістів і підпільників (знайшлася чорна душа зрадника, що назвав ворогом патріотів). Уже в листопаді першого року окупації карателі повісили в центрі міста вісім чоловік. У кінці грудня вони таким способом розправилися з шістнадцятьма жителями Білки. Серед них був і голова сільської Ради С.С.Салахудінов.

Про особисту участь Лопушка у тих розправах документів не збереглося, та з усього видно, що саме тоді він проходив у карателів криваву "практику".

А вже у березні наступного 1942 року "відзначився" особисто: брав участь у старті двадцяти двох радянських патріотів. На той час Лопушок був на хорошому рахунку в окупантів і з шкіри ліз, щоб завоювати прихильність нових хазяїв.

Перед стратою цих людей по декілька днів тримали в районній поліції, піддавали нелюдським тортурам і знущанням. На страту виводили по чотири-п'ять чоловік, зв'язаними, зашморги одягали заздалегідь, а потім по одному тягли в сквер і вішали на деревах.

Як плату за відданість, гітлерівці дозволяли катам забирати речі своїх жертв. І навіть за це криваве шмаття серед перевертнів у людській подобі виникали сварки і бійки. Так, після згаданої страти Лопушок побився за чоботи повішеної ними людини із таким же катом Єгором Бугаєм.

Багато нелюдських злочинів на совісті Михайла Лопушка та інших зрадників і нелюдів. Узимку сорок

другого року він з іншими поліцаями повісив двох невідомих юнаків, яким на груди приладнали дошки із написом "партизан". Весною того ж року карателі, і серед них Лопушок, стратили групу родичів партизанів у селі Жигайлівці. Серед повішених були жінки. У травні Михайло Лопушок разом зі своїм племінником Петром Лопушком розстріляв біля будинку поліції жителя села Боромлі Школьника.

За "старання" німці виявили до нього особливу прихильність – із осені сорок другого Лопушок вже служить у шуцполіції, носить чорну форму, німецьку зброю. Беруть його німці на захват радянських парашутистів.

Та прийшов світлий день визволення і на тростянецьку землю. Для Лопушка і таких як він, цей день був чорним. Закінчилася їхня влада над людьми. Довелося йому втікати зі своїми хазяями, а після їхнього повного розгрому, шукати собі інших, за океаном. Він знайшов притулок у Сполучених Штатах Америки.

У червні 1986 року в Тростянці на площі, що носить ім'я 40-ї Армії, воїни якої визволяли наше місто від ворога, відбулася сходка жителів. Відкрила її заступник голови міської Ради народних депутатів Г.О.Пруднікова. Вона нагадала жителям про ті події, що відбувалися в місті майже сорок п'ять років тому, про підлу діяльність зрадників Батьківщини – німецьких прихвостнів поліцаїв, про криваву "роботу" на німців одного з них – Михайла Лопушка.

Виступаючи на сходці, ветерани війни І.М.Гулевський, І.В.Герасименко, представники трудових колективів М.Ю.Погасій із деревообробного комбінату, Н.А.Трохимова з райпромкомбінату, секретар комсомольської організації шоколадної фабрики "Україна" Тетяна Глущенко, випускниця міської середньої школи №1

Тетяна Герман затаврували ганьбою зрадника-відщепенця, кривавого ката Михайла Лопушка і зажадали від уряду США видати його в руки радянського правосуддя. Ці пропозиції і рішення одностайно прийняли жителі міста, учасники сходки. Резолюцію сходки направлено уряду Сполучених Штатів Америки.¹⁷²

Кожен народ має свої особливості, свої традиції, свій національний характер. Але спільним для всіх народів є непримириме ставлення до зрадників, їх осуд. Проходять десятиліття, змінюються епохи і соціальні устрої суспільств, а зрадники залишаються зрадниками.

РУХ ОПОРУ

ОРГАНІЗАЦІЯ ПАРТИЗАНСЬКОГО РУХУ

Значний вклад у справу нашої перемоги в роки Великої Вітчизняної війни внесли воїни, партизани, підпільники, мільйони народних месників, що вели боротьбу проти окупантів.

Організатором і керівником народного руху в тилу ворога була Комуністична партія.

В районі був створений підпільний райком КП(б)У. Рішенням обкому партії члени райкому мали залишатися на окупованій території для ведення підпільної роботи і керівництва районним партизанським загonom, а саме: перший секретар райкому П.І. Стегній, другий секретар Й.Т.Нужненко, третій секретар В.Г.Задесенець, районний прокурор В.П.Троцько та редактор газети Лук'яненко. Останні два члени бюро райкому не дали згоди залишитися на окупованій території, а всі секретарі райкому із наближенням фронту евакуювалися в тил.

Із числа комуністів на окупованій території було залишено 36 чоловік, з яких 16 повинні були ввійти до

складу партизанського загону, а решта вести підпільну роботу.

Партизанський загін намічалось створити один у складі 4 груп, які повинні були діяти в районах населених пунктів Тростянця, Білки, Боромлі та Жигайлівки.

До Тростянецької групи ввійшли 18 бійців. Командиром був призначений голова міськради О.Д.Боговіс, який в 1941р. був засуджений трійкою НКВД до розстрілу. Його заступник Губін евакуювався в тил.

Білковська група на чолі із С.С.Салахудіновим і його заступником К.А.Король та 8 бійців була заарештована фашистами.

Командиром партизанської групи с.Боромля був призначений голова Червоноармійської сільської ради Г.І.Задесенець, а його заступником — голова колгоспу "День врожаю" Д.Г.Минаєнко. Крім того, до групи входило 7 бійців.

Жигайлівську групу очолив голова сільської ради П.М.Забара. До групи входили 3 бійці.

Командир районного партизанського загону Матюшенко провів нараду із партизанськими групами напередодні приходу німців. Був призначений день збору партизанів в умовному місці в лісі біля Тростянця (день, коли прибудуть німці). Матюшенко, нікого не попередивши, після наради передав керівництво загonom безпартійному Криводубу і евакуювався. Його заступника, першого секретаря райкому партії, також не було - він залишив район без дозволу із членами бюро ще раніше. Після окупації території району, бійці партизанського загону, як і було вирішено на нараді, зібралися в лісі. Пробыли там три дні і розійшлися по домівках, не діждавшись керівників загону. До того ж члени загону за доносом в кількості 33 чоловік були заарештовані німцями. Лише двом бійцям удалося

уникнути страти. Частина партизанів була розстріляна, а більшість повішена в Тростянці та Охтирці.¹⁷³

Таким чином, районний партизанський загін не відбувся, так як був залишений напризволяще його керівниками. Не знайшлося досвідченої порядної людини, яка б змогла його очолити. Для цього ж були всі умови: ліси, наявність боєприпасів і продуктів.

П.І.Стегній, Й.Т.Нужненко, В.Г.Задесенець, В.П.Троцько, Лук'яненко були притягнуті до відповідальності військовим трибуналом Сталінградського воєнного округу за трусість, дезертирство та залишення партизанського загону без керівництва і за вироком відправлені на фронт. За даними на квітень 1945 р., В.П.Троцько і П.І.Стегній повернулися із війни інвалідами, інші перебували в армії. П.І.Стегній працював головою одного із колгоспів на Лебединщині, а В.П.Троцько очолив Тростянецький маслозавод.¹⁷⁴

За далеко неповними даними, учасниками антифашистського підпілля, партизанського руху було 179 чоловік, із яких 76 були страчені фашистами¹⁷⁵

Із осені 1941 року в Тростянці діяв підпільний райком комсомолу (секретар А.Г.Таран, члени О.С.Лук'янов, В.Д.Радченко, Г.В.Соболь, І.Х.Біловол, І.К.Ярмош).¹⁷⁶

Райком комсомолу вів роботу по об'єднанню молоді на боротьбу з гітлерівськими загарбниками, його чисельність становила близько 50 чоловік активу.

Підпільники району вели диверсійну роботу, підривали залізничні колії, ешелони з вантажем, знищували німецьких солдат і офіцерів, поліцаїв, зривали німецькі розпорядження, переховували радянських воїнів, що виходили з оточення, допомагали партизанам, забезпечували їх продуктами харчування, одягом, підтримували зв'язки з парашутистами, розповсюджували серед населення зведення радіоінформбюро, листівки, брошури, газету "Радянська Україна".

БІЛКІВСЬКЕ ПІДПІЛЛЯ

Із спогадів В. Сенченка: "В 1941-му році питання про партизанське підпілля в нашому районі вирішувалось у великій таємниці, і якщо мені про нього дещо відомо, то це з розповідей батька – Василя Степановича Сенченка, колишнього директора Тростянецького деревообробного комбінату, під час моєї зустрічі з ним на фронті в 1943 році.

У нашій квартирі в селищі ДОКу в 1941-му році вечорами часто збиралися відповідальні працівники підприємств і організацій східної частини Тростянця, де обговорювався хід допомоги фронту, вивезення обладнання на схід, евакуації населення.

Одного разу я побачив у нас Салахудінова. Я з ним був мало знайомий. Він працював на деревообробному комбінаті, в нашому селищі жив з сім'єю, але за кілька років перед війною був направлений на роботу в село головою виконкому Білківської сільської Ради.

Салахудінов мав авторитет, про нього часто писала місцева преса. Коли постало питання, як говорив мені батько вже пізніше – на фронті, - кого поставити на чолі партизанського підпілля, то однією з перших кандидатур був Салахудінов. Подібні відомості дав мені і колишній начальник Тростянецького райвідділу внутрішніх справ К.М.Травкін, з яким я в 1952 році зустрічався в Одесі.

Отже, в 1941-му році Салахудінова призначили керівником Білківської партизанської групи.

Він прийшов до нас на квартиру у липні 1941-го року, рано-вранці, але батька вже не застав і змушений був перебувати в квартирі, не виходячи на вулицю. Як виявляється, про його прихід ніхто не повинен був знати. Та взагалі йому офіційно радили евакуюватись на схід, а потім таємно повернутись у Білку і стати на чолі групи

партизанів. Того разу йому потрібні були лікарі, бо захворіла дружина.

Салахудінов – приятель мого батька. Звичайно, того ж дня старий потурбувався, щоб у нього вдома побували лікарі. Вони увечері виїхали з Салахудіновим до Білки і потім доповіли нам, що медичну допомогу хворій надано. Я пам'ятаю, що батько просив їх тримати все це в таємниці.

В 1943-му році ми з батьком під час розмови ще раз повертались до теми про партизанів і підпільників. Батько говорив, що партизанський загін не був повністю укомплектований бійцями, особливо командним складом, не в потрібній кількості закладено підпільні продовольчі пункти для народних месників, партизани не були як слід забезпечені зброєю. У Сумах не закінчили навчання зв'язківців, тому підпільники не мали зв'язку з партизанським керівництвом на "Великій землі".

Білівську групу народних месників видали окупантам провокатори, вона була ліквідована ворогами в Тростянці.¹⁷⁷

Для організації підпілля і партизанської боротьби на території сільської Ради була залишена група з 11 чоловік, а саме:

Захар Захарович Салахудінов – голова виконкому Білівської сільської ради, член ВКП(б).

Іван Тарасович Єнацький – секретар сільської ради, член ВКП(б).

Іван Михайлович Маленко – голова колгоспу "Соцпраця", член ВКП(б).

Семен Логвинович Пасько – голова колгоспу ім. Чубаря, член ВКП(б).

Роман Федорович Колісник – голова колгоспу ім. 13-річчя Жовтня, член ВКП(б).

Клим Савич Сміян – колгоспник, член ВКП(б).

Прокіп Тимофійович Покотило – робітник, безпартійний.

Марія Платонівна Бородай – колгоспниця, безпартійна.

Дмитро Демидович Борика – колгоспник, безпартійний.

Антон Федорович Кривошеєнко – колгоспник, член ВКП(б).

Олександра Василівна Тарасенко – колгоспниця.

Очолив групу підпільників Захар Захарович Салахудінов.

Відчувши опір радянських людей, фашисти почали розправу над мирними жителями з перших днів окупації території нашого району. Вони вішали, катували, розстрілювали людей, які захищали свободу і незалежність рідного краю.

Білківську групу народних месників видали окупантам провокатори, вона була ліквідована ворогами. Група підпільників була заарештована і страчена 25 листопада 1941 року в районі урочища Нескучне м. Тростянця. І рідні поховали їх на кладовищах села Білка:

М.П.Бородай – кладовище № 2.

І.П.Єнацький – кладовище № 2.

Д.Д.Борика – кладовище № 2.

А.Ф.Кривошеєнко – кладовище № 1.

З.З.Салахудінов – в м. Тростянець.

І.М.Маленко – кладовище №3 (Соцпраця)

П.Т.Покотила, С.Л.Паська, К.С.Сміяна, О.В.Тарасенко розстріляли в м.Охтирці 4 березня 1942 року, вони поховані там у братській могилі. Р.Ф.Колісник 16 квітня 1942 року був страчений фашистами в урочищі Нескучне і похований у братській могилі м. Тростянця (біля СШ №1).

Тіло Салахудінова після статі висіло в центрі міста 21 день.

ПАРТИЗАНСЬКА ГРУПА З ДЕРНОВОЇ

У широкій річковій долині розташоване село Дернове. В центрі його – сільрада, середня школа, лікарня, контора колгоспу. Недалеко від сільради, під горою, стоїть один із будинків. Раніше в ньому жив голова Дернівського споживчого товариства Дмитро Якович Балін. Жили ще з ним дружина Софія Іванівна та дві доньки й син.

У тяжку годину для нашої Батьківщини, коли на рідну землю опустилася чорна ніч німецької окупації, відважні радянські патріоти почали організовувати партизанські загони. Восени 1941 року в с. Дерновому було створено південну групу Великописарівського загону. Коли перед командуванням південної групи постало питання про вибір конспіративної квартири для штабу, він відразу впав на оселю Д. Я. Баліна.

Дмитро Якович безвідмовно погодився. Коли пригадати, якими карами загрожували німецько-фашистські окупанти кожному, хто хоч шматок хліба дасть партизанові, стане зрозумілим, на який смертельний ризик ішов Д. Я. Балін, переховуючи керівництво партизанської групи у себе вдома. Але він, крім цього, ще й брав участь у двох бойових операціях проти німців.

Ось що згадувала про ті події дружина загиблого партизана Софія Іванівна Баліна, 1900 року народження.

“Мої батьки – Басови, здавна були селянами і жили в селі Дернове колишнього Великописарівського, а тепер Тростянецького району Сумської області. Дитинство і юність мого чоловіка також пройшли в цьому селі. Із Дмитром ми одружилися в квітні 1917 року, мені тоді було 17, а йому 19.

У громадянській війні чоловік участі не брав за станом здоров'я, а працював лісничим у Дернівському лісництві 8 років. Весь цей час ми жили в лісі.

Мій чоловік був одним із найактивніших організаторів

колгоспу "Волна революції". Ми з ним одними з перших вступили в колгосп. Після того як діти підросли, їх треба було віддавати в школу, ми переїхали в село Дернове. Чоловіка відразу ж вибрали головою сільпо, яке об'єднувало три села. У розпорядженні Дмитра був кінь і візник. Чоловік постійно був у роз'їздах. Головою сільпо він працював до війни. На виборах вибирали тільки його.

На початку Великої Вітчизняної війни Великописарівський райком партії і райвійськкомат залишили чоловіка з його згоди по броні разом із учителем Трохимом Федоровичем Логачовим і директором школи Андрієм Андріяновичем Суховієм, як потім пізніше я дізналась, для партизанських дій у тилу німецько-фашистських окупантів.

Дмитро став активним учасником партизанського загону, керівником якого був Порфирій Купріянович Гараганенко (голова із райцентру Великописарівки), а комісаром – Іван Андрійович Зимін.

П.К.Гараганенко 2 місяці жив у нашому будинку - вночі ховався у підвалі, а вдень знаходився в будинку. Зимін також часто бував в нас вдома, і не один раз ночував. Наша квартира була свого роду штабом, явочною квартирою, куди приходили партизани із інших сіл. Одного разу ночували два чоловіки з Москви. Із кінця грудня 1941 року і до лютого 1942 року, до дня своєї загибелі, у нас знаходився командир Солдатчанської партизанської групи Зосим Григорович Протасов. Про його героїчну смерть ми дізнались пізніше.

Я допомагала партизанам продуктами, сушила сухарі, варила картоплю, прала білизну і оберігала від чужого ока. Партизани якось принесли додому радіоприймач, і ми постійно слухали повідомлення радянського інформбюро на фронтах і в партизанських загонах.

5 березня 1942 року партизани, з участю мого чоловіка, зібрались на раду в Дернівському лісі у

Нагорного (з хутора Дем"янівки), на якому вирішувалось питання про активні дії: підривати залізничні колії, мости й інші питання. Мені всього не розповідали. Є припущення, що лісничий Нагорний видав поліції прізвища всіх партизан, так як після зборів всіх учасників партизанського загону почали переслідувати і арештовувати. Сумченка і Зиміна арештували. Вони загинули в Полянському лісі в ніч на 8-е березня в бою з поліцаями.

Моєму чоловікові партизани пропонували виїхати в місто Харків або інший район, щоб його не заарештували. Дмитро відмовився, посилаючись на те, що тоді може постраждати сім'я. Через декілька днів чоловіка арештували німці. Він вийшов на вулицю, і його відразу взяли. Біля 20 днів він, Суховій і Логачов сиділи в поліції в селі Велика Писарівка, де їх допитували, потім привели 22 березня 1942 року в село Дернове і о 12 годині ночі всіх повісили на дереві.

Мого чоловіка вішали поліцейські, один з яких був нашим кумом. Дмитро два рази зривався, і перед смертю сказав: "Що ж ви повісити навіть не вмієте? Вішати так вішайте, а для чого мучити?".

Дерево, на якому вішали мого чоловіка, знаходилося недалеко від дому, і нам у вікно було добре його видно. Звичайно, не можна передати словами ті переживання і страждання, яких я зазнала.

Перед смертю чоловікові давали побачення з нашою старшою донькою Варєю, якій він передав, щоб я не приходила дивитись, як його повісять, і щоб просила дітей слухатися мене і виростити їх достойними чесними людьми.

Через два дні після цього Варю, мою старшу доньку, з 1923 року народження, забрали німці і протримали 6 днів у тюрмі, допитуючи її про те, що їй відомо про партизанів. Потім відпустили. У мене на руках було ще

двоє дітей: Михайло, 1929 року народження, і Ніна, 1937 року народження. Нам було дуже важко з продовольством. Після смерті чоловіка приїхали поліцейські і забрали всі речі в домі, корову, коня, двох свиней, 60 пудів хліба, одяг і т.д. Крім того, німці, староста і поліцейські заборонили сусідам заходити в наш дім.

Коли в лютому 1943 року частини Радянської Армії звільнили перший раз наше село, то Варя пішла служити медсестрою на війну. Після цього я з дітьми евакуювалась під місто Белгород на станцію Прохорівка.

Восени 1944 року ми повернулись, коли німців уже не було в селі.

Правління колгоспу по розпорядженню штабу наших військ, які стояли в селі, видало нам корову, небагато зерна. Це допомогло нам прожити в тяжкі воєнні і післявоєнні роки.

Молодша моя донька Ніна за закликом нашої держави в лютому 1955 року поїхала в Казахстан на цілину, а в 1956 році і я переїхала до неї, де ми і живемо до теперішнього часу. Зараз я виховую онуків і правнуків. Правнуків у мене уже 5. На даний час отримую пенсію за загиблого чоловіка і користуюсь пільгами, установленими державою.

Бували тут і Зосим Григорович Протасов, командир північної групи, і Леонід Якович Уткін, командир групи Грайворонського загону "Шахтарське плем'я".

Донька Баліних Варвара Дмитрівна також допомагала партизанам – виконувала різні доручення по розвідці, зв'язку, розповсюджувала листівки.

Командиром південної групи був призначений учасник боїв арсенальських робітників із петлюрівцями в Києві, член КПРС з 1919 року, Порфирій Купріянович Гараганенко, який перед цим працював завідуючим Великописарівською конторою "Заготхудоба", коміса-

ром – завідувачий відділом народної освіти Іван Андрійович Зимін.

Хоча на початку не все йшло гаразд, але труднощі не залякали командування групи, і вона почала розгортати політмасову і організаторську діяльність. Особливо відзначився комісар І.А.Зимін, який організував комсомольсько-молодіжну групу в с.Пожні, налагодив зв'язки з партизанами в Олександрівці, Петровському, Полянному й інших селах. Незабаром чисельність групи зросла до 54 чоловік. Штаб групи підібрав по різних селах із десятків конспіративних квартир, у тому числі в Дерновому ще у директора школи Андрія Андрійовича Суховія, у вчительки Парасковії Іванівни Коваленко, в с.Полянному у Агафії Сергіївни Москальової, на хуторі Рябівці у Олексія Олександровича Христенка.

Політмасова робота серед населення значно поліпшилася, коли зв'язковий від штабу 21 армії Федір Пименович Іншин приніс рацію, папір, і партизани почали приймати по ефіру повідомлення радянського інформбюро та роз'яснювати населенню навколишніх сіл правду про становище на фронтах. Працювали з радіоапаратурою переважно В.Ф.Петренко і П.І. Коваленко. Коли приймач виходив із ладу, то кликали А.А.Суховія, і той його ремонтував. Слід сказати, що директор школи спершу виїздив разом із сім'єю з Дернового, але вже під час окупації, за порадою І.А.Зиміна, повернувся, почав працювати в школі і допомагав партизанам. Зокрема, в його квартирі близько місяця переховувався депутат Верховної Ради СРСР полковник О.І.Ричиков, який потрапив в оточення. Коли трапилася нагода, П.К.Гараганенко дав провідника, і Ричиков перейшов лінію фронту.

Яку треба було мати силу волі і мужність, щоб у тогочасних жахливих умовах вистояти і не похитнутись!

Від рук німецьких катів і поліцаїв загинув боєць групи Володимир Якович Коваль. І в цей час А.А.Суховій і Д.Я.Балін подали заяви про прийом їх у кандидати партії. Учасники партійних зборів задовольнили їх прохання.”

Про свого чоловіка Н.С.Суховій згадувала.

“Андрій Андріянович Суховій народився в грудні 1909 року в селі Ямному колишнього Богодухівського повіту Харківської губернії, тепер Охтирського району Сумської області. Батьки його були селянами-односібниками. У родині в них було два брати і дві сестри. Батьки хотіли, щоб Андрій учився на попа, але він зростав атеїстом і навчався в той час у Великописарівській семирічній школі (тепер СШ№1). Він сам влаштувався в Грайворонському педучилищі і закінчив його в 1930 році. Почав працювати учителем у Козинській школі Грайворонського району, а потім учителем математики і фізики у Великописарівській СШ №1. У 1933 році А.А.Суховія призначили директором Братеничанської семирічної школи. Там він і одружився на вчительці Н.С.Рудевській.

Незабаром його призначають на посаду інспектора шкіл Великописарівського району, а з серпня 1936 року почав працювати директором Дернівської школи. У цей час він допомагає дружині закінчити Харківський хімічний технікум.

Коли почалась Велика Вітчизняна війна, Андрій Андріянович перевозить дружину і трьох дітей до м.Богодухова, до її батьків, сподіваючись, що він буде покликаний до Радянської Армії. У райвійськкоматі йому відповіли, щоб він чекав виклику, але його не було. Коли він прийшов навідатись до сім'ї в Богодухів, то потрапив у оточення. Становище було дуже тяжким.

Щоб не потрапити в підозру, Андрій Андріянович послав дружину у Дернову на пораду до голови сільсь-

кого споживчого товариства Баліна. Коли вона взимку 1942 року прибула туди, то зустрілася з тов. Іваном Андрійовичем Зиміним, колишнім завідуючим райвно. Той попередив про конспірацію і про те, щоб вони переїжджали до Дернової, відкривали школу і приступали до роботи, увійшли в довір'я і допомагали партизанам. За цими обставинами можна зробити висновок, що А.А.Суховій був уже зарахований до партизанського загону і дав згоду працювати у підпіллі.

Будинок Баліна був явкою, а дружина, безперечно, всього не могла знати.

Переїхали. Приміщення холодне, на стінах сніг. Спали одягненими, доки воно обігрілось. Із ними працювала учителькою Параска Коваленко. У неї часто зупинявся І.А.Зимін. Штаб, як партизани говорили, знаходився у голови споживчого товариства Баліна. У нього і в учительки Коваленко були радіоприймачі. Коли з ними щось не ладилось, то кликали Суховія, і він їх ремонтував. Зимін дуже турбувався, аби дочекатися весни і тоді перейти в ліс.

На 5 березня 1942 року були призначені партійні збори партизанського загону в лісі, у лісника Нагорного. На ранок Суховій повернувся додому і сказав, що прийняли клятву. На запитання дружини, де підписи, він відповів, що Зимін обіцяв заховати під деревом.

Через кілька днів, удосвіта, до квартири Суховіїв постукали. Коли Ніна Сергіївна вийшла, то побачила, що стояла висока людина з підв'язаною рукою, а другий чоловік запитав: "Де побачити лікаря?" Вона показала йому лікарню. На другий день Суховій повідомив, що в селі повно поліцаїв. У вікно вони побачили, як з лікарні вели високого невідомого з перев'язаною рукою. (На підставі матеріалів, зібраних краєзнавчим гуртком, можна стверджувати, що його прізвище було Гіс).

Невідомого поставили обличчям до стіни будинку

колишньої сільради під охороною, а всі поліцаї оточили село.

Потім говорили, що всю ніч школа була під наглядом.

Суховій сказав, що піде попередити Нагорного, щоб той не видав. Потім повели арештованого і всі розійшлись.

Незабаром після цього був заарештований Суховій, а через день його випустили, ніби за тими мотивами, що немає доказів, а 14/III викликали знову, після чого він просидів під арештом на допиті 9 діб, і тільки 22/III дозволили побачення дружині на 5 хвилин. Він вийшов, обличчя все в синяках, сліди ударів шомполом по обличчю. Дружині сказав, щоб не хвилювалась, тому що він нічого не виказав, і вороги про відвідування партизанами нічого не знають, що прийдуть наші (тобто Радянська Армія), і їй буде легше.

Тєї ж ночі, 22/III, всіх Дернівських заарештованих (Суховія, Баліна, Логачова) привезли до Дернової і посадили в приміщення біля школи. На прохання Суховія дружині нічого не повідомляли, а Логачов мав побачення із своєю сестрою. Говорили, Суховій переказував дружині, щоб та з дітьми виїхала до його батьків у Ямне і щоб скоріше, доки не розлилась річка і не зіпсувалась дорога. Раніше він говорив: " Я можу захватись за ті два дні, коли мене викликали, але може постраждати сім'я і загинути діти".

Пізно ввечері їх повісили.

Біля будинку Дернівської сільради могила. У ній відпочиває сном Андрій Андріянович Суховій.

Він небагато встиг зробити, але загинув, як герой.

Узимку всю групу розподілили на бойові одиниці. Партизани скрізь всілякими способами здобували зброю, бо своєї було мало. Разом із цим командування групи і агітатори з числа комсомольців і вчителів розповсюджували листівки з повідомленнями про

перемоги Радянської Армії, про розгром ворога під Москвою, проводили бесіди серед населення про неминучу поразку загарбників. Все частішими ставали збройні сутички з поліцаями.

Коли з-за підступних дій зрадника значна частина партизанів Грайворонського загону "Шахтарське плем'я" була знищена, семеро народних месників із того загону прийшли у Дернове, і з них було утворено окрему бойову одиницю.

Значну допомогу південній групі, що розташовувалася в Дерновому, і, зокрема, у Д.Я.Баліна, надавала лікар Дернівської лікарні Фріда Вільгельмівна Шмельцер. Вона надавала в розпорядження партизанів лазню, допомагала білизною, у разі потреби лікувала, видавала потрібні лікарняні довідки, хоча знала, хто такий П.К.Гараганенко і його товариші.

Вночі 5 березня 1942 року всі партизани зібралися в лісі, у будинку лісника Нагорного, і там дали клятву до останньої краплі крові боротись за визволення рідного краю від ворога.

Мерзенні зрадники пробралися в загін. Вони видали багатьох патріотів. Почалися арешти, допити, катування. 14 березня 1942 року були заарештовані Д.Я.Балін і А.А.Суховій. Дев'ять днів їх люто допитували, але мужні патріоти нічого і нікого не видали. Разом із ними заарештували й колишнього секретаря парторганізації колгоспу Т.Ф.Логачова. У ніч проти 23 березня їх привезли в Дернове і повісили."¹⁷⁹

НИЦАХСЬКІ ПАРТИЗАНИ

Ім'я Зосима Григоровича Протасова добре відоме жителям села Ницахи. Дехто із старожилів ще міцно тримає у пам'яті зустрічі з ним, їх спогади і розповіді передаються новим поколінням. Адже З.Г.Протасов, очолюючи місцевий колгосп "Красное знамя", проявив

неабиякі господарські і організаторські здібності. Перед війною він встиг попрацювати директором Великописарівської МТС.

Коли підступний ворог у червні 1941 року зненацька напав на нашу землю і виникла загроза окупації Сумщини, З.Г.Протасов за рекомендацією райкому партії очолює північну групу Великописарівського партизанського загону. Разом із комісаром загону І.А.Зиміним і представниками штабу 21-ї армії він розгорнув активну діяльність по збору зброї, організації продовольчих баз.

У жовтні 1941 року загін налічував уже 18 чоловік, із яких три були комуністами і чотири – членами ВЛКСМ. Підібрали конспіративні квартири, явки. Центром була хата В.М.Гендіна в с. Солдатському. Щоб більше допомогти партизанам, В.М.Гендін пішов служити у сільську управу і через свою доньку-зв'язківця Мотю часто передавав цінні відомості. Відважна розвідниця разом з комсомольцями Ф.Т.Зозулею і Є.Т.Тютюн розповсюджувала листівки, проводила індивідуальну агітаційну роботу серед населення.

Зозуля Євдокія Тихонівна.

Зозуля Федір Тихонович.

Ці імена навіки викарбувані в довгому списку на меморіальному пам'ятнику загиблим у роки Великої Вітчизняної війни воїнам і партизанам у селі Ницасі.

Так звали сестру і брата, життя яких тільки починалось і було обірване жорстокою рукою фашиста в березневу ніч 1942 року.

Вона завжди весела, працьовита, енергійна. Будь-яке діло виконувала легко і вправно. І не випадково за нею залюбки йшла сільська молодь, визнаючи в кмітливій Дусі свого ватажка. Із школи виношувала дівчина мрію стати трактористкою. Згодом досягла мети: разом зі своїми подругами Тетяною Протасовою, сестрами Пела-

геєю та Ганною Липовими, Пашею Красніковою, Лукерією Зозулею, Катериною Ханіною підхопили почин знатної трактористки Паші Ангеліної. Комсомолка-трудівниця стала улюбленицею всієї бригади: товариська, щиросердна, у змаганні завжди попереду.

А ввечері вона поспішала до одного з перших в області Будинку культури, який було побудовано в Ницасі. Надто шанувала драматичний гурток, де повсякчас виконувала у виставах головні ролі.

Радісне життя немов розтануло у чорних димах війни. Чоловіки пішли на фронт, роботи дівчатам збільшилось. Коли ворог почав наближатися, Євдокія Зозуля одержала відповідальне завдання – евакуювати в тил країни трактори Ницахської МТС. Вести машини доводилося вночі, щоб уникнути бомбардування. Давалось це нелегко, та дівчина виконала складне завдання. А вдома на неї чекало не менш важливе доручення – стати зв'язковою партизанського загону, підпільницею, господаркою конспіративної квартири.

Не раз і не два ходила Дуся на зв'язок із партизанами в село Дернове, Солдатське та інші. Вона приносила і поширювала листівки, допомагала переховуватися тим, кого гнали на каторгу в фашистську Німеччину.

Молодший брат Дусі – Федя Зозуля. Він змалку мріяв стати військовим, але через каліцтво руки його мрія не збулась.

Як сестра, Федя мав твердий характер. Комсомолец-виробничник у школярів був вожатим, проводив із ними екскурсії, цікаві ігри, захоплююче розповідав про героїв громадянської війни.

Напередодні війни юнак завідував сектором обліку у Великописарівському райкомі комсомолу. У перші ж дні фашистської навали попросився Федя на передову добровольцем. Та йому знову відмовили. І його передова пролягла в тилу ворога. Повернувшись у Ницаху,

він став зв'язковим партизанського загону, виконував найвідповідальніші доручення. Гітлерівці схопили Дусю і Федю Зозуль.

Почалися страшні катування, але ворогам так і не вдалося примусити заговорити народних місників, вивідати в них партизанські таємниці.

Вони загинули в ім'я життя на землі.¹⁷⁹

За завданням З.Г.Протасова комуніст Прокіп Михайлович Гробов з Ницахи пішов служити старостою до німців. Він постійно допомагав партизанам продуктами, під виглядом біженців ховав бійців, які виходили з оточення, лікував їх і допомагав перейти лінію фронту.

Партизани З.Г.Протасова вчинили немало диверсій фашистам. Так, на перегоні Кириківка – Бакирівка підірвали автодрезину з п'ятьма німецькими офіцерами і двома генералами, місток у місті, на станції Кириківка спалили склад, разом з партизанами південної групи брали участь у жорстокому бою під лісом в урочищі Саніч, збирали й передавали у штаб 21 армії цінні відомості. Зі штабу армії неодноразово приходила до З.Г.Протасова відважна зв'язкова – розвідниця Аня Плотникова (А.М.Борщ), яка передавала завдання і забирала потрібні матеріали.

Але в боях із фашистами, сутичках із поліцаями загін втрачав усе більше людей. Загинув Я.П.Яковлев. Його брата І.П.Яковлева, П.М.Грובה розстріляли карателі. Зрадники натрапили і на слід командира загону. З.Г.Протасов тимчасово перебрався у штаб південної групи.

Однієї лютневої ночі він пішов до рідних у Ницаху, по дорозі притомився і зайшов в село Солдатське до В.М.Гендіна переночувати. Але його вистежили поліцаї, і пізнього зимового ранку відбулася сутичка. Зосим Григорович був поранений у дві ноги, відстрілювався

до останнього і, щоб не потрапити в руки ворога живим, один патрон залишив для себе.

Мертвого З.Г.Протасова поліцаї привезли в Ницаху і повісили. Стратили і інших партизан – Ф.Т.Зозулю і Є.Т.Зозулю, Н.Б.Гробову, П.М.Грובה, І.М.Грובה.

За мужність і відвагу, виявлені в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, Президія Верховної Ради СРСР Указом від 24 липня 1969 року посмертно нагородила З.Г.Протасова і сім партизанів із його загону медаллю "За відвагу".

Їх імена викарбувані на сільському меморіалі, і вдячні земляки свято шанують пам'ять про героїв.¹⁸⁰

ЖИГАЙЛІВСЬКА ПІДПІЛЬНА ГРУПА

У жовтні 1941 року на території с.Жигайлівки була створена підпільна група в складі дев'яти чоловік. Її очолили Петро Максимович Забара і Панас Семенович Васютенко. Група вела активну боротьбу проти німецько-фашистських окупантів і місцевих поліцаїв. Вони здійснили напад на сільську управу, вбивши чотирьох поліцаїв.¹⁸¹

Неспокійним було їх перебування в селі. Кожен день приносив втрати. А диверсії невеликого партизанського загону, що діяв у навколишніх селах, наводили на німців жах. Із вуст в уста, з покоління в покоління передаються розповіді про мужність бійців партизанського загону, яким керував Петро Максимович Забара і Панас Васютенко. До війни комуніст П.М.Забара був головою сільської Ради. За кілька місяців до початку війни дільничний міліціонер Панас Васютенко став кандидатом у члени ленінської партії.

Сільський староста Тимофій Логоша зі шкури ліз, догоджаючи німецьким властям. У минулому куркуль, надовго затаїв у душі образ на радянську владу. Не раз погрожував і Петру Забарі. Пристрасть до грошей

не давала спокою старості. Велику суму пропонували німці за голову командира загону. Та партизани були невловимі. Допомогали їм зв'язкові загону комсомолки Ольга Назаренко і Євдокія Демченко. Точно і вчасно повідомляли дівчата про розташування німецьких частин, операції, які готували проти партизан карателі.

Зрада. Болісно промайнула ця думка, коли закривлених після нелюдських тортур розвідниць привели на допит. Із жорстокістю старости не змогли зрівнятись навіть німецькі кати. "Не знаю", - чув лише у відповідь. Вранці на майдані в центрі села їх повісили. А в присмерку прийшли в село Петро Максимович Забара та Панас Васютенко по продовольство для загону. Постачали партизан всі жителі села. Назад, до лісу, шлях лежав повз хату Петра Максимовича. У вікні тьмяно світився вогник.

- День народження у доньки, - згадав. - Зайти б, поздоровити біляву Валюшу.

Постояв біля хвіртки. Ні, не можна.

- Все спокійно, Петре Максимовичу. Я повартую, - обізвався Панас.

- Тихий стукіт у шибку. Потім рипнули двері. У хаті гості. Серед них учитель сільської школи Крючко. Не знали господарі дому, що саме за його доносом схопили і стратили зв'язкових загону. Коротких декілька хвилин побув серед рідних командир. В дверях сказав: "Зайду до Демченків". Злим вогнем засвітилися очі Крючкова. Невдовзі біля хати Демченків стрілянина. Вона тривала три години. Залишивши на землі вбитих і поранених, поліцаї втекли. Двоє попрямували до лісу. По талому весняному снігу плутали сліди. Переслідувачі не відставали. Із Мезенівки і Тростянця виїхали на допомогу каральні загони. Сили нерівні, та й боєприпаси кінчились. А голоси чулися все ближче.

- Здавайтесь, залишитесь живими, - кричали.

- Комунисти вмирають, а не здаються.¹⁵²

Йшов нерівний бій. Двох німців було вбито. Набої у партизанів закінчувалися, підмога не підходила. Партизани вирішили живими не здаватися і останні постріли приберегли для себе. Тіла Забари і Васютенка карателі порубали на куски і розкидали по лісу. Окупанти стратили всю сім'ю Забари. Мати, батько і всі близькі родичі були повішені в с. Жигайлівка. Всі 9 членів партизанського загону загинули в нерівній боротьбі з окупантами.¹⁸³

ХАРКІВСЬКИЙ ПАРТИЗАНСЬКИЙ ЗАГІН ІМ. КОТОВСЬКОГО

На початку лютого 1943 року в районі сіл Оводівки, Братського, Тучного перебував харківський партизанський загін імені Котовського під командуванням Миколи Воронцова, комісара Я.І.Гутарова, секретаря парторганізації К.О.Склярєва. Штаб загону знаходився у Оводівці.

На території району загін підірвав залізничний міст в селі Микитівці, два військових ешелони. На ґрунтовій дорозі Охтирка – Лебедин було спалено 50 автомобілів і два тягачі із боєприпасами. В боях знищено 800 німецьких солдатів і 100 поліцейських. На Гулій горі під Охтиркою вивели із ладу 10 автомобілів і взяли у полон 50 поліцейських, яких розстріляли в с. Оводівка. Багато німців було вбито партизанами при їх відступі у лютому 1943 р. Бій був запеклий: партизани втратили 5 бійців. У боях загинули командир підрозділу Абізов, партизани Вишняков, Ігуменко та інші. Всі вони поховані в селі Оводівці. Активну допомогу партизанам надали жителі сіл Оводівки, Братського, Мащанки, Зубівки, Артемо-рястівки, Чернеччини. Особливо слід відзначити допомогу жителів Оводівки і Братського, де партизани пробули тривалий час і не були виявлені німцями.¹⁸⁴

Дехто з місцевого населення вступив до загону партизанів, зокрема, І.К.Крюков, О.С.Лук'янов, О.Головченко, М.М.Мірошніченко та інші.

Фашисти жорстоко розправлялися з партизанами і мирними людьми, спалили в Оводівці 48 дворів. Як повідомляла газета "Радянська Україна" від 12 вересня 1943 року, за зв'язок із партизанами у селі Братському Тростянецького району карателями заживо були спалені чотири жінки. Фашисти схопили і загнали у порожню хату Г.Петрову, Г.Тимошенко, Г.Безкровну, Г.Антюхову. Хату облили бензином і підпалили. Спалили село, а населення вигнали.

Березневого ранку 1943 року німецьке командування дало наказ зігнати жителів села Мартинівки до сільської управи. Фашисти готували страту партизанки загону імені Котовського Лізи Шапар-Васильченко. Та страта не відбулася. Вночі, спустившись на бинтах із другого поверху, тяжко побита партизанка втекла. Дівчина дійшла до садиби Поліни Данилівни Костриці в селі Артеморястівці, яка три місяці виходжувала партизанку таємно від фашистів. Пізніше Ліза Шапар стала воїном Радянської Армії.

За активну допомогу партизанам загону імені Котовського населення Артеморястівки було піддане масовій екзекуції – протягом місяця не допускалося до своїх садиб, майно селян розграбовано.

А скільки було мужності у дівчат-комсомолок із села Машкове Криничненської сільської Ради Любові Петренко і Марфуші Кравченко. Вони 5 місяців виходжували чотирьох поранених танкістів, які потрапили в оточення ворога у березні 1943 року. Це І.І.Ротков, П.І.Сидоров, В.Г.Борисов, П.П.Міхеєв. Люба і Марфа, постійно ризикуючи життям, забезпечували воїнів продуктами харчування, доповідали їм про облави поліцаїв у селі.

Люба Петренко пригадувала, як одного разу вони понесли в ліс харчі і по дорозі зустріли поліцаїв, які їхали з Тростянця. Поліцай закричав "стій", дівчата попадали у траву. На їх щастя, недалеко паслася кобила, і поліцаї, дійшовши до неї, засміялися, пішли в село. Одного травневого вечора до Марфуші Кравченко прийшли з лісу два танкісти, сіли в хаті вечеряти. Коли раптом на подвір'ї з'явилися поліцаї і стали вимагати, щоб їх пустили в хату ночувати. Марфа не розгубилася і постелила танкістам на горіщі хати, а потім упустила поліцаїв.

Хочеться згадати про комсомолку із села Кам'янки Галину Біловол. У грізний час вона допомагала партизанам загону, в якому був її дядько Іван Данилович Біловол. Галина ходила по селах, дізнавалася, де знаходилися німці, стежила за рухом поїздів із вантажами, які йшли через станцію Смородине. Івана Біловеда, його матір та ще кількох партизанів німці стратили. Галина Біловол після визволення с. Кам'янки у 1943 році працювала у своєму селі рахівником.¹⁸⁵

Секретарем партійної організації партизанського загону ім. Котовського був Костянтин Алфейович Складаров. І ось на початку лютого 1976 року відбулася зустріч з ушавленим партизаном учнів Тростянецької школи №3.

Нарешті він приїхав до них. Високий, сивоволосий, з орденом Леніна на лацкані піджака. Жаданий гість школярів.

- Із Тростянцем нас доля зводила не раз, - говорив він.

У 1941-му році наш тільки-но сформований невеликий партизанський загін із міста Лозової Харківської області одержав завдання їхати поїздом на Сумщину і почати діяти в одному з північних її районів. Залізницею вдалося доїхати лише до Тростянця. Тут якраз фашистська авіація дуже бомбила станцію. Далі йшли

пішки. Через деякий час стало можливим перейти лінію фронту і почати діяти в лісах Путивльського району.

Доля вже на перших порах звела партизанів Харківського загону імені Котовського, де К.А.Склярів був секретарем партійної організації, з ковпаківцями. Обидва загони були невеликими, спершу й діяли разом. Це котовці заклали міни, на яких підірвалися німецькі танки під час бою в Спадщанському лісі. Це їхній радист установив через ефір зв'язок загону Ковпака й інших загонів з Великою землею.

- Сорок перший і сорок другий роки, - говорив Костянтин Алфейович, - були для нас дуже важкими. Безперервні бої з карателями, вихід спершу в Брянську область, а потім знову повернення на Сумщину. Із того часу в нього й орден. За відзнаку в боях. В одному з них взяв у полон фашистського високопоставленого офіцера. Одержував нагороду в Москві, в Кремлі, куди з партизанського аеродрому прибув на літаку.

У Тростянецький район загін прийшов із боями в лютому 1943 року. Місце дислокації – село Оводівка і Братські хутори. Це була хороша бойова одиниця, яка налічувала до тисячі бійців. У загоні – близько ста комуністів, К.А.Склярову підпільний обком партії надав права секретаря підпільного райкому.

Весь час приймали по радіо і розповсюджували серед населення зведення Радянського інформбюро про становище на фронтах. Друкували листівки (в загоні була невелика друкарня). Кращі бійці вступали в партію, в бій ішли комуністами.

У Тростянецькому районі загін був в оточенні переважаючих сил противника. Однак бойові групи весь час діяли. Вони повністю контролювали шлях Тростянець - Лебедин. На залізниці зірвали міст, розбили ешелон. Велику операцію здійснили в сусідньому Охтирському районі – знищили десятки ворожих

автомашин, захопили цінні документи, які потім було переправлено до Москви.

Радянську Армію зустріли тут же, в Тростянецькому районі. Але в день зустрічі було ще одне, досить серйозне випробування. Вартовий, що стояв у лісі північніше Оводівки, раптом вистрелив. Це був сигнал тривоги. Із трьох боків села – з лісу, з глибокої балки йшли фашисти. Партизани вступили в бій. Командир мінометного взводу Абизов обстрілював їх із мінометів. У атаку вів партизанів командир групи безстрашних мінерів-підривників Вишняков. Рвався, як завжди, вперед політрук Куделін.

Бій був коротким, але запеклим. Майже жоден фашист не вирвався звідси. Але й свої втрати були значними. Цього дня ховали партизани у братській могилі і Абизова, і Вишнякова, і Куделіна...

Старий партизан продовжував свої спогади. Як тільки радянські війська вступили на територію Тростянецького району, до Оводівки, в штаб приїхав командир дивізії. Із його боку прохання було таким: взяти участь разом із діючою армією у визволенні Охтирки, виділити боєприпаси, бо частини дивізії пройшли з боями великий шлях, тилові бази далеко відстали.

І ось на бойове завдання виходить група Страхова. Із Братського направляється інша група – Філіпенка. Під Охтиркою до бойових порядків стрілецької дивізії влилося до півтисячі партизанів. Місто було взяте в бою.

Із учнями школи № 3 у Костянтина Алфейовича відбулася дуже тепла зустріч. У клубі деревообробного комбінату його вітали старшокласники. Тут же були червоні слідопити, якими багато років керувала вчителька Надія Федорівна Репринцева, і які зібрали чималий матеріал про Велику Вітчизняну війну, про партизанський рух.¹⁶⁶

У ЛІСАХ БІЛЯ МАЩАНКИ

З'єднання Михайла Наумова, здійснюючи степовий рейд, 16 лютого 1943 року ввійшло в Тростянецький район.

"Ось уже і Тростянецький район, - пише Наумов. - І куди тільки не мчать хвацькі вершники, щоб ганяти сволоту! Я ж труджуся над своїм ділом -- насаджую зв'язкових"¹⁸⁷

У свій час комсомолка з уральського міста Березники Віра Бірюкова попросилася на фронт. Безстрашна дівчина стала радисткою в Кіровоградському загоні. Зберігся її невеликий щоденник. Зокрема, про її перебування в нашій місцевості говориться таке:

"16 лютого 1943 року. Село Мащанка. Зараз ми знаходимося в 70 кілометрах від Сум. Сьогодні роботи по шифруванню радіопрограм теж багато. А тому ми вчора не могли передати всього".

Важкий і тривожний то був час. На станції Смородине вивантажувався з вагонів есесівський моторизований корпус. А за 12 кілометрів, у засніженій Мащанці, пульсувало інше життя – радянське. Тут були партизани.

"17 лютого. Мащанка. Ох, вчора ж і довелося попрацювати. У цій радіограмі говориться і про мене. Командир подав клопотання, щоб мені присвоїли звання молодшого лейтенанта".

Навколо шаленіють вороги, а з Мащанки в Український штаб партизанського руху генералові Строкачу йдуть і йдуть радіограми про бойові дії загону.

"18 лютого. Мащанка. Сьогодні з самого ранку почала шифрувати і закінчила лише до п'ятої вечора. Багато, дуже багато роботи, але я не почуваю втоми. Я рада: сьогодні ідемо в похід. По радіо кожний день передають хороші звістки. Зараз ми знаходимося в 50 кілометрах від лінії фронту. Ось наші й поспішають іти на захід, а то, напевне, потрапимо в "полон" до Червоної Армії".

І партизани вирушили вперед. У бою під Полтавою Віру поранило у груди навиліт, куля пройшла трохи вище серця.¹⁸⁸

17 лютого 1943 року обстановка докорінно змінилася, про що пише у своїй книзі "Степовий рейд" Михайло Наумов:

"Ось тут вже й наслухалися його безкоштовних концертів! На кожній зупинці – пісні, частівки. Разом із ним та автоматником Михайлом Бороденком довелось їхати в Головштаб із Чупахівки в Тростянець. Чекаємо. В селі Олешня раптово наскочили на танки. І нарвалися на них у такому місці, що втікати вже було пізно. Бачимо, на першому танку відкривається люк. Із нього висувається по пояс чоловік і кричить російською мовою:

- Хто ви такі?

- Та це ж наші!

Виявилось, що шість наших танків пішли рейдом по ворожих тилах. Оце здорово! Коли майор переконався, що ми – партизани, наказав розташовувати танки по селу в садах, а разом з нами – в одну хату. Ось тут ми вже й розговорилися "московською", вітчизняними цигарками і рідними консервами! Чудово і ще раз чудово!

Ми з Андріановим і Боровенком так "нагрузилися", що ледве добралися до своїх, в Мащанку, а танкісти на честь зустрічі ледве не використали весь свій недоторканий "НЗ"!...

В Мащанці вирішувалося питання: повертатися за гону назад чи продовжувати рейд і рухатися на південь?

Вирішили – на південь. Дуже добре! А як же інакше? Йдемо!"¹⁸⁹

Групу парашутистів приймав сам Ватутін. Вона була малочисленною – всього три чоловіки. Командиром був Григорій Свічкарь.

- Висадіть їх біля м. Тростянця, там багато лісу, - звернувся до підлеглих генерал. Хай радистку охоро-

няє твій заступник. А ти не сиди на місці. Основне – розвідка. Радіус дії розширюй. Ходи навкруги на п'ятдесят, сімдесят, сто кілометрів. Нас цікавлять есесівські танкові і моторизовані частини. Де вони знаходяться? Де дивізія "Велика Німеччина"? Ми її втратили з поля зору.

Вночі всі троє благополучно спустилися на парашутах і зійшлися разом.

Але чи в заданому районі знаходяться? Це було дванадцятого червня 1943 року. Висота повинна бути – 214,3 метра над рівнем моря.

Свічка відзначив про себе: група – в заданому районі.

Обладнали собі базу. Це курінь у глухому місці лісу. Неподалік, у криничці, вода. Боєприпаси, зброя, радіостанція – все в порядку.

Незабаром Свічка пішов у першу розвідку. Народився він у Золочівському районі на Харківщині, партизанів далеко від рідного дому, а зараз ішов поближче до рідних місць, бо вони від Тростянця порівняно недалеко. Йшов здебільшого ночами, у кишені мав довідку, що є старостою; який евакуювався з Курської області. Та й рухатись було непросто: з-за кожного куща на нього чекала небезпека.

У першій розвідці перебував шість днів. Прийшов назад. Деякі дані пішли в ефір. Біля Золочева, Козачої Лопані бачив скупчення есесівських військ, у лісах – багато танків, склади боєприпасів.

А вже тут, у нас, йому зустрівся лісник. "Гарні хлопці, каже, - з'явилися у мене в лісі, та боюся, що за них із мене шкуру знімуть. Що вам треба – може їсти принести?"

Свічка запитав його, чи буває він в Охтирці? А якщо буває, то хай придивиться краще до противника – які частини там стоять. Побачив Свічка дівчину, яка пасла корову, і тій дав завдання – двічі ходила до Сум. Завдан-

ня – те ж саме. Звичайно, всі ці дані він потім передавав нам. Не припиняв виходів на фронтову зону. І після кожного виходу нові дані передавались в ефір.

Одного разу лісник попередив: "Перейдіть у інше місце, бо за вами слідкують". Не встигли перейти, – Свічкарь із друзями саме чекали на літак, який повинен був скинути їм вантаж. Але літака не дочекалися. Коли ж ішли до свого табору, то нарвалися на облаву. Поліцаї зібралися з кількох навколишніх районів і прочісували ліс. Заступник Свічкаря Володимир Пікуш першим зіткнувся з ними, відкрив вогонь з пістолета, двох поліцаїв убив, а кількох поранив.

Відтоді перебазувалися поближче до Тростянця, перебували на околиці лісу, біля Харківського шосе, і видно їм було все пересування військ ворога. А Свічкарь все ходив по нових маршрутах.

Завдяки проведеній розвідці радистка Ольга Потапенко шифрованими радіограмами передала в штаб Воронезького фронту дані про розташування есе-сівських дивізій "Рейх", "Сталевий шолом" і "Мертва голова". А дивізію "Велика Німеччина" Свічкарь знайшов у районі Охтирки.

За період з червня по 19 серпня 1943 року група розвідників, керована Свічкарем, успішно виконала завдання.¹⁹⁰

КОМСОМОЛЬСЬКЕ ПІДПІЛЛЯ

Комсомол весь час зміцнював боєготовність рідної Вітчизни. У численних оборонних гуртках молодь оволодівала військовими знаннями, загартовувала себе фізично. У лютому 1941 року на честь XXIII річниці Червоної Армії 11 кращих лижників – А.Тертичний, І.Голубничий, І.Сидоренко, І.Синявський, Д.Тарасенко, П.Залізник, А.Рубан, І.Ситник, Г.Чорновол, Я.Козупець, М.Новиков зробили перехід на лижах із Тростянця

до Києва. Перехід тривав 8 днів, лижники подолали 490 кілометрів, пройшли територією чотирьох областей.

У роки Великої Вітчизняної війни комсомол, вся радянська молодь на заклик Комуністичної партії виступили на боротьбу з німецько-фашистськими загарбниками.

На початку війни комсомольська організація Тростянецьчини нараховувала 1359 чоловік. У перші ж дні війни на фронт пішло 780 комсомольців. Під час евакуації матеріалів, сировини, заводського обладнання на схід країни комсомольці працювали не покладаючи рук.

Мужність, відвагу і героїзм виявили юнаки і дівчата у ворожому тилу. У Тростянці діяв райком ЛКСМУ. Він провів значну роботу із об'єднання комсомольців і молоді на боротьбу з гітлерівськими загарбниками. Крім членів райкому (Таран – секретар райкому, Олександр Сергійович Лук'янов, Василь Радченко, Григорій Васильович Соболев, Іван Фомич Біловол, Ірина Ярмош), райком мав близько 50 чоловік активу, який розповсюджував по району радянські листівки, брошури, залишені обкомом ЛКСМУ, і ті, які надходили із партизанських загонів...

...У двір І.Ярмош зайшов фашист із автоматом і попросив молока. У дворі з цуценям возився 3-річний син Ірини. Собака почала гавкати на фашиста. Той застрелив собаку. Тоді хлопчик, із слізьми на очах, підбіг до фашиста, почав бити його рученятами по чоботях, вигукуючи: "Поганий, поганий!". Фашист вистрілив у хлопчика. У вікно це побачила Ірина. З того часу вона мстила всім гітлерівцям.

Небагато зосталося друзів і бойових соратників, хто знав відважну дівчину. Але і в пам'яті тих небагатьох Ірина назавжди залишилась веселою, справжнім життєлюбом, а на бойових операціях хороброю, рішучою.

Двадцять п'ятий ішов Ірині Ярмош на початку 1940 року. Працювала піонервожатою в школі, була членом райкому комсомолу. Коли Тростянець зайняли гітлерівці, райком комсомолу, очолюваний секретарем Тараном, пішов у підпілля. Із того часу для О.С.Лук'янова, В.Радченка, Г.В.Соболя, І.Ф.Біловола, І.Ярмош почалося тривожне життя підпільників.

Із спогадів мами: "У 1941 році я помітила, що дочка почала часто зникати з дому. Іноді поверталась швидко, а часом її не було подовгу. Йдучи, як після я зрозуміла, на бойові операції, вона цілувала малолітню доньку Нілу, а мені казала: "Жди мене, бережи Нілочку, я повернуся". Так вона говорила і тоді, в один із серпневих днів 1943 року, як не повернулася. Більше ми її не бачили".

У Тростянці під керівництвом підпільного райкому комсомолу діяли дві диверсійні групи молоді, які підтримували зв'язок із партизанами, підпільниками-комуністами.

Одну із груп очолили член райкому комсомолу Ірина Ярмош і лейтенант Л.І.Хотько. Ця група у складі 14 чоловік базувалася в радгоспі "Гай".

Взимку 1942 року група зірвала залізничний міст біля станції Скрягівка, чим було виведено з ладу залізницю на 10-12 днів. Група розповсюджувала листівки, радянські газети, надавала допомогу партизанам продуктами харчування.

Друга диверсійна група із 15 чоловік, до її складу входили: О.С.Лук'янов (керівник), В.Д.Радченко, Г.В.Соболь, І.Х.Біловол. Цією групою було зірвано декілька цистерн із пальним, вагонів із різним вантажем. Вони знищили декілька німецьких солдатів і офіцерів.¹⁹¹

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ОКУПАНТІВ

ПЕРШЕ ЗВІЛЬНЕННЯ РАЙОНУ ВІД НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ

Після розгрому німецько-фашистських військ під Сталінградом почався стрімкий наступ радянських військ на південній ділянці радянсько-німецького фронту.

20 лютого 1943 року 100-а, 183-а та 340-а стрілецькі дивізії 40-ої армії Воронежського фронту, переслідуючи розбитого під Харковом противника, визволили села Першотравневе, Поляне, Боромлю; 21 лютого 340-а стрілецька дивізія і 21-а гвардійська танкова бригада – м. Тростянець. 22 лютого визволення району було завершено.

У наказі політвідділу 340-ої стрілецької дивізії відзначалося:

“Части 340-й стрелковой дивизии, выполняя приказ командования, совершают марш с боями. За время с 20 по 22 февраля после боев 1142-й и 1144-й стрелковые полки заняли населенные пункты (Великая) Писаревка, Вольное, Машанка, г.Тростянец и продолжают продвигаться вперед в указанной полосе наступления.

Личный состав дивизии в боевых операциях проявляет стойкость, мужество и храбрость. Не жалея своих сил и самой жизни, выполняют они боевой приказ, истребляя немецко-фашистских захватчиков, освобождая населенные пункты от фашистских извергов.

Проявившие себя в боях с немецко-фашистскими оккупантами бойцы, командиры и политработники награждаются командирами полков и командиром дивизии правительственными наградами”¹⁹²

Німці фактично ніякого опору не чинили. Керівництво районної управи розбіглося. Тим більше, що цього

ж дня два залізничні ешелони із обслугою станції виїхали із міста. 21 лютого до міста по вулиці Славгородській швидко в'їхали чотири радянських танки, на яких був десант. Вони прослідували до центру міста. Так першими ввійшли танкісти 5-го гвардійського танкового корпусу, яким командував генерал-майор А.Г.Кравченко та бійці 34-ої стрілецької дивізії, командиром якої був генерал-майор С.С.Мартиросян. Далі танки з десантом пішли на с.Мащанку.

Перше звільнення нашого району закінчилося поразкою і було не тривалим. Звичайно, люди вірили, що фашистів вигнали назавжди, радості не було меж.

Комсомолка, вчителька села Люджі Поліна Черкашина у лютому 1943 року, коли наші воїни ввійшли в село, разом з іншими жителями вітала їх розгорнутим червоним прапором. Наші частини відступили, повернулися в село німці, які вчинили розправу з населенням, в числі інших була відправлена до Німеччини і Поліна Черкашина, а її 9-ти місячна дитина залишилась у селі.

Слід зазначити, що лютневий наступ 1943 року був стрімким і недостатньо підготовленим. Наступаючі частини виявилися відірваними від своїх тилкових баз. Цим скористався противник і перейшов у наступ. Наприкінці лютого авіація німців нанесла по м. Тростянцю значний бомбовий удар. Було знищено повністю 78 житлових будинків, а 150 частково зруйновано. Вся промисловість була знищена. Тисячі молодих людей, боячись фашистського режиму, рушили на схід разом із відступаючими військами.

У зв'язку з контрнаступом противника радянські війська 10 березня змушені були відійти на лінію с. Гребениківка – с. Боромля – м. Тростянець, а 12 березня залишили територію району.

ЗІНА ЛУЧКО

... Німці в Тростянці. А там, на Волзі, майоріє червоний прапор. Там б'є ворога її коханий Іван Бабич.

У рідній школі №2 її навчали палко любити Батьківщину, бути сміливою, правдивою. І вона любила свою рідну Вітчизну, своє місто, красиве урочище Нескучне, рідну вулицю Орджонікідзе.

"Краще вмерти стоячи, ніж жити на колінах". Цей вислів іспанської патріотки-комуністки Долорес Ібаррурі вона взяла собі за девіз. Зіна любила свою землю, оспівану Тарасом Шевченком, Миколою Гоголем. Ні, ніколи не буде її земля рабою фашистських катів!

Дівчина вечорами таємно читала, перечитувала улюблені книги "Овод" Е.Войнич, "Війна і мир" Л.Толстого, "Як гартувалася сталь" М.Островського. А ночами писала і розповсюджувала серед людей листівки.

Узимку 1943 року радянські воїни вступили в Тростянець. Скільки було радості! Зіна йшла на зустріч із збереженим під час окупації комсомольським квитком.

... "Люба Зіно! Не знаю, чи зумію зробити те, про що гадав два місяці тому. Та думаю, що зумію, коли розгромимо фашистську зграю. Я б багато тобі розповів, любя, про свою участь у боях з 22 червня по 14 липня. Зараз немає часу, а поб'ємо ворога – розповім. За мене не хвилюйся. До скорої зустрічі. Тисну руку. Обіймаю. І.Бабич. 17 липня 1941 року. Місто Гомель."

У середині конверта було написано: "Зіно, лише тебе кохаю".

Тепер, у лютому 1943-го, дівчина з Тростянця ще й ще раз перечитує ці листи. Вона йде до Радянської Армії. Йде за велінням серця. Бити ворогів, як б'є їх її коханий лейтенант Іван Бабич.

Зіна – боєць-зв'язківець.

Вона влітку 1943-го року бере участь у визволенні від ворога рідної України.

Листи від матері з Тростянця, від батька, що воював, летіли до неї на фронт. Та перестали надходити вони від коханого. Улітку 1943 року лейтенант Бабич загинув смертю хоробрих..

Усе рідне, миле жило в ній до останньої хвилини, до того часу, коли на плацдармі над Дніпром вона разом зі своїми бойовими товаришами загубила лік атакам гітлерівських солдатів, які раз у раз доводилося відбивати.

У своїй уяві вона бачила рідне місто в квітванні яблунь, свого стрункого Іванка. За рідну країну, місто, матір, за коханого віддала своє юне життя Зіна Лучко, захищаючи плацдарм біля Букрина.

Вона любила людей, життя. Любила читати книги, співати пісень, мала відважне серце.

А вдома, в невеличкому будинку, захищеному за гіллям дерев, залишилися вишиванки Зіни, її книжки.

Ось що пише її однополчанин В.Є.Ратников: "Я бачив багато людей. Пережив війну. Були чудові люди (їх більше), були і недобрі. Коли б усі люди були такими, як ваша Зіна, недобрих людей не було б зовсім".¹⁹³

ОСТАТОЧНЕ ЗВІЛЬНЕННЯ РАЙОНУ ВІД НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ

ПЕРШІ УДАРИ ІЗ ПОВІТРЯ

12 серпня 1943 року відбувся перелом на користь радянських військ у Курській битві. Стратегічна ініціатива у веденні війни остаточно перейшла до радянських військ.

Початок серпня 1943 року... Війська Воронежського і Степового фронтів перейшли в наступ у напрямках на Белгород, Харків і Суми. Ворог був сильним, він

уперто чіплявся за кожний вигідний природний рубіж, намагаючись затримати наступ радянських військ.

У ці напружені дні, коли на повну силу розгорнулася битва за Україну, льотчики штурмової авіації раз у раз вилітали на виконання бойових завдань. Екіпажі наносили удари по вогневих позиціях противника, спостережних пунктах, штабах.

Наступ наших військ із кожним днем наростав. За даними розвідки стало відомо, що німці починають посилено перекидати свої резерви в район Лебедина, Охтирки і Тростянця. Уточнення даних розвідки і здійснення ударів доручалось 241-му штурмовому авіаційному полку. Командир полку майор Куксань трохи задумався: на кого з офіцерів покласти виконання поставленого завдання?

Вибір його впав на лейтенанта Георгія Стародубцева. Це був молодий, енергійний та ініціативний льотчик, який мав на своєму рахунку понад 30 бойових вильотів.

Майор викликав до себе Стародубцева і, показуючи на карту, де в синіх овалах стояли знаки запитання, сказав:

- Ось у цих місцях вам треба детально розвідати райони скупчення резервів ворога і нанести по них удари. Під ваше командування виділяю групу з п'яти штурмовиків.

Стародубцев, як завжди, відповів:

- Завдання, товаришу майор, буде виконане.

П'ять "Ілів" один за другим знялися в жарке білясте небо, взявши курс на Тростянець.

Під крилами бойових машин промайнула звивиста стрічка річки Ворскли, потянулись жовті, бурі, чорні квадрати полів, масиви лісу, пістряві дахи хат.

На дорогах здіймали куряву автомашини, інколи видно було, як, притиснувшись до хат, стояли танки. Все

це офіцер швидко відзначав на карті. Гіри підході до Тростянця Стародубцев і його повітряний стрілець-радист старший сержант Морозов помітили довгий ланцюг вагонів. Стояв військовий ешелон. Багато вагонів скупчилося і на станції Смородине.

- Дивись, Мороз, - вигукнув лейтенант, - нам повезло. Відмічай у себе на планшеті. Зараз ми довбнемо ці ешелони!

Командир групи робить розворот і передає по радіо:

- Атакуємо ешелони німців! Робіть, як я!

І першим направив свій штурмовик на скупчення вагонів. Тривожило одне: "Не промахнутись би!".

Мить – і в сітці прицілу з'явився силует паровоза. Стародубцев звично натис гашетку — і вниз понеслась серія бомб. Пролунав оглушливий вибух. Гігантським віялом полетіли понівечені деталі паровоза, брили землі. Високо в небо піднялися клуби пари. Не відставав від свого командира і молодший лейтенант Пєстров. Він скинув свій вантаж на вагони з боеприпасами.

Зробивши другий захід, Стародубцев вирішив дати залп реактивними снарядами по платформах, на яких стояли танки і самохідні гармати.

На третьому заході штурмовики стали поливати кулеметно-гарматним вогнем автомашини й німців, які металися по станції.

Так, цього разу штурмовики завдали сильного удару. Було знищено 2 паровози, 3 танки, 5 самоходок, 6 гармат, 14 вагонів із різноманітними військовими вантажами, пошкоджено колії і станційні будівлі.¹⁹⁴

Г. Іванов згадував: "За даними нашої розвідки, на залізничній станції в місті Тростянці фашисти знову зосередили велику кількість ешелонів із військовою технікою, боеприпасами, спорядженням і живою силою.

8 серпня 1943 року було видано бойовий наказ із штабу фронту: знищити ешелони.

Терміново в небо піднялися 15 штурмовиків. Мені і моїм товаришам наказали прикрити їх із повітря від винищувачів і від зенітного вогню ворога.

Ще коли ми не долетіли до Тростянця, ворожа зенітна артилерія відкрила по наших літаках сильний загороджувальний вогонь. Я наказав своїм льотчикам – винищувачам атакувати зенітні батареї. Через кілька хвилин батареї замовкли. Штурмовики одержали повну можливість на бриючому польоті зробити три заходи і завдати нищівних штурмових ударів по гітлерівських ешелонах. Ми побачили на платформах криті брезентом танки, бронемашини, самохідні гармати, автомашини. На них посипались бомби. Вогняні траси протягнулися і до критих вагонів. Величезний стовп вогню зметнувся в небо. Вибух боєприпасів у вагонах, цистерн із паливом був настільки сильним, що пошкодив паровоз і вагони.

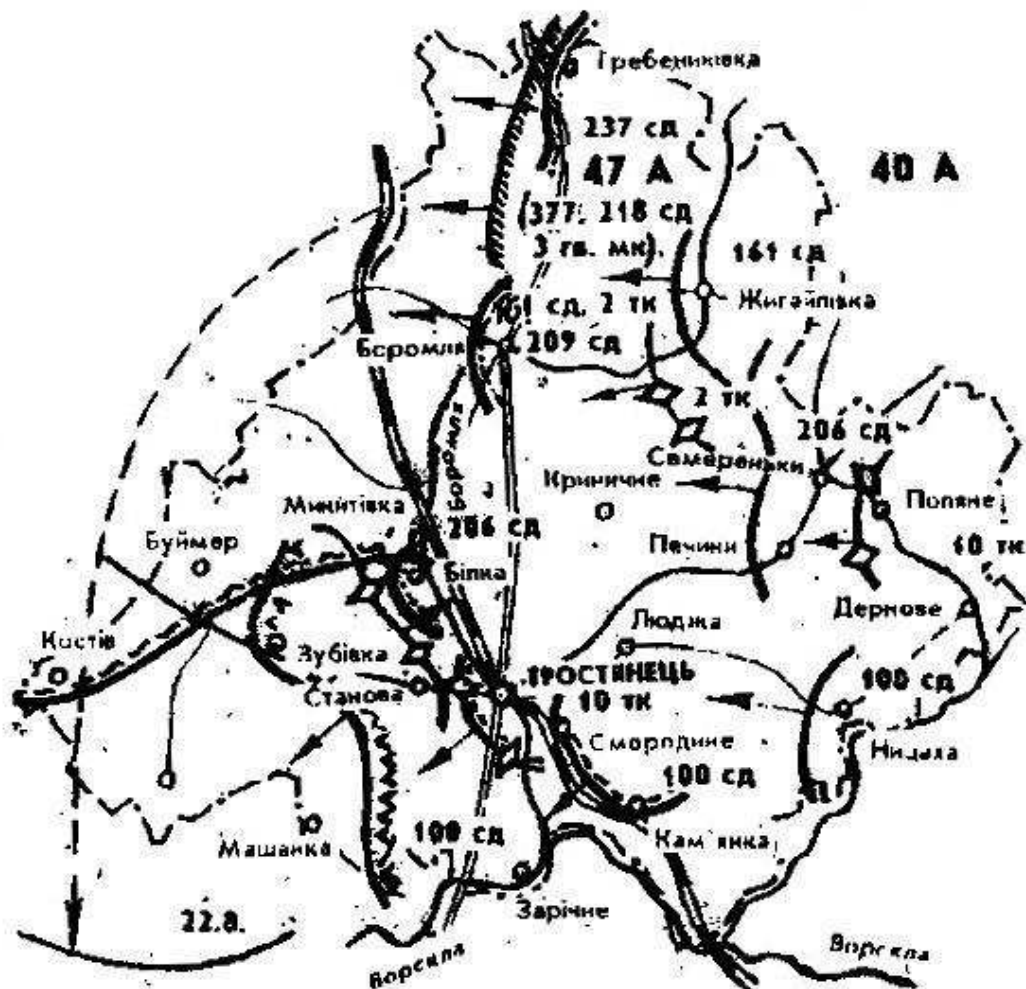
Поставлене командування фронту завдання було виконано відмінно. Пізніше фотознімки показали, що в цьому бою були знищені: 21 зенітна точка, 5 ешелонів із військовою технікою, боєприпасами, паливом, продовольством, виведено з ладу залізничну колію, вбито і поранено багато фашистів.

Усі наші літаки непошкодженими повернулися на свої аеродроми. За цей бойовий наліт всі льотчики представлені до урядових нагород. Мені тоді вручили орден Вітчизняної війни першого ступеня".¹⁹⁵

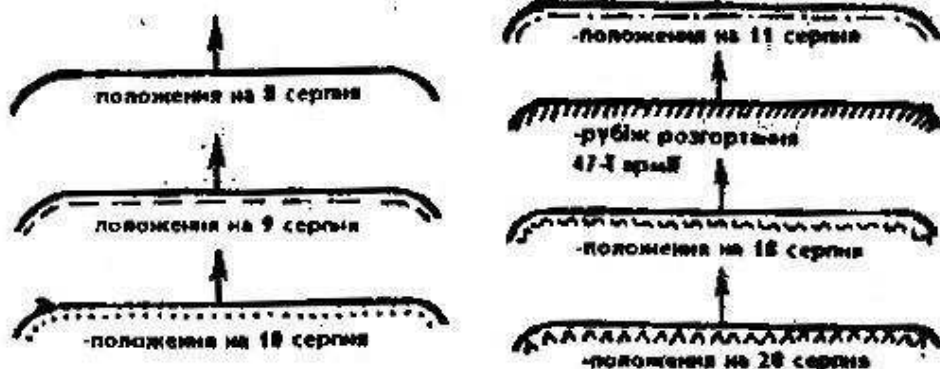
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА БОЇВ ЗА ОСТАТОЧНЕ ЗВІЛЬНЕННЯ РАЙОНУ

У боях за визволення району в серпні 1943р. взяли участь 100-а, 161-а, 206-а, 209-а, 337-а стрілецькі дивізії, 2-й, 10-й танкові корпуси 40-ї армії, 218-а, 377-а

БОЙОВІ ДІЇ НА ТЕРИТОРІЇ ТРОСТЯНЕЦЬКОГО РАЙОНУ 8-20 серпня 1943 року

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

стрілецькі дивізії та 3-й гвардійський механізований корпус 47-ї армії Воронежського фронту.

8 серпня 1943 року 100-а, 161-а, 206-а, 209-а, 337-а стрілецькі дивізії, 2-й, 10-й танкові корпуси 40-ї армії, розвиваючи наступ після прориву оборони ворога на Курській дузі, оволоділи селами Жигайлівка (161-а дивізія), Ницаха (100-а), Поляне (10-й танковий корпус). 9 серпня 10-й танковий корпус почав бій за м. Тростянець, куди того ж дня увійшла 100-а стрілецька дивізія. 10 серпня 206-а стрілецька дивізія почала бій за села Боромля і Білка, 237-а за Гребениківку. 11 серпня до полку піхоти противника з 40-50-ма танками контратакували 206-у і 100-у стрілецькі дивізії, змусивши їх залишити с. Білку і південно-західну частину м. Тростянець (до р. Боромлі). З 12 по 16 серпня 237-а, 206-а та 100-а стрілецькі дивізії на рубежі сіл Гребениківка – Боромля – м. Тростянець вели важкі безрезультатні наступальні бої.

17 серпня із рубежу сіл Гребениківка-Боромля в напрямі сіл Буймера, Грузького, Чупахівки перейшла в наступ висунута із резерву Воронежського фронту, 47-а армія. Її 377-а, 218-а стрілецькі дивізії, 3-й гвардійський механізований корпус прорвали оборону противника, 18 серпня зайняли с. Новоселівка, північну околицю с. Білки, а 19 – с. Зубівки. Скориставшись успіхом 47-ї армії, відновила наступ 40-а армія. 19 серпня її 206-а стрілецька дивізія оволоділа селами Грузьким, Тучним і Білкою.

19 серпня 100-а стрілецька дивізія і 10-й танковий корпус завершили визволення м. Тростянця і досягли рубежу с. Станової. 20 серпня визволення району було завершено.¹⁹⁶

**МАРШАЛ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ
К.С.МОСКАЛЕНКО
ПРО ВАЖЛИВІСТЬ БОЇВ
ЗА ТРОСТЯНЕЦЬКИЙ РАЙОН**

Гітлерівці не зуміли зупинити наступ 40-ї армії. Їм лише вдалося дещо загальмувати його, але ненадовго.

Для розвитку наступу командуючий фронтом 6 серпня передав нам зі складу 27-ї армії ще один танковий корпус – 10-й під командуванням генерал-майора В.М.Алексєєва. Вночі ми провели часткове перегрупування і вранці 7 серпня поновили наступ у напрямку Тростянця. Наприкінці дня війська 40-ї армії досягли рубежу Краснопілля, Мезенівка, Славгород, Мощене. Перед правим флангом противник розпочав відведення своїх військ на Боромлю. У наступні дні контратаки ворога знову почастишали, і ми у взаємодії з 27-ю армією продовжували вести запеклі бої з танками і мотопіхотою противника.

Німецько-фашистське командування, відчуваючи загрозу, що нависла над лівим крилом військ, прагнуло будь-що зупинити наше подальше просування. Із цією метою воно вирішило ввести в бій моторизовану дивізію "Велика Німеччина" і частину сил 57-ї піхотної дивізії.

Про перекидання мотодивізії в район Боромлі ми довідалися завчасно від німецького офіцера зі штабу 7-ї танкової дивізії, який перейшов на наш бік. Його повідомлення незабаром підтвердив захоплений у полон командир роти важких танків 51-го дивізіону. Він показав, що дивізіон має до 80 танків "тигр", "пантера" і самохідних гармат "фердинанд".

Таким чином, введення в бій цієї дивізії, на яку командування противника покладало великі надії, не було для нас несподіваним. Своєчасно вжиті нами заходи зробили зусилля ворога марними.

Однак бій проти кинутих противником 11 серпня в контратаку великих сил був напруженим. Моторизована дивізія "Велика Німеччина" разом із частинами 57-ї піхотної дивізії, діючи на вузькій ділянці, завдала удару по нашій 206-й стрілецькій дивізії. Внаслідок упертого тригодинного бою переважаючим силам гітлерівців вдалося дещо потіснити її частини.

Одночасно противник чинив лютий опір частинам 10-го танкового корпусу і 100-й стрілецькій дивізії, що як і 206-а, входила до складу 47-го стрілецького корпусу генерала О.С.Грязнова. Ворог намагався не допустити їх переправи на західний берег р.Боромля й утримати в своїх руках м. Тростянець.

Того дня ворог помітно посилив протидію також у смузі 52-го стрілецького корпусу, що вів наступ силами всіх своїх трьох дивізій – 237, 161 і 309-ї.

Наприкінці 11 серпня війська 40-ї армії зломали опір гітлерівців. Того дня 52-й стрілецький корпус у взаємодії з 2-м танковим досягнув лінії, що проходила на захід від Гребениківки і далі поблизу Шаблинного, північно-західною околицею Боромлі і західною частиною Пархомівки. 47-й стрілецький і 10-й танковий корпуси вийшли на рубіж Первомайськ - східний берег р.Боромля - північно-східна околиця м. Тростянця - Кам'янка.

Щоб чіткіше уявити собі подальший розвиток подій у смузі 40-ї армії, варто коротенько торкнутися обстановки на фронті в цілому.

Становище противника, який боронився, на той час різко ускладнилось. Війська нашого фронту продовжували успішно розвивати наступ. На своєму правому крилі вони наблизилися до Боромлі, Охтирки, Котельви, а на лівому перетнули залізницю Харків-Полтава в районі Богодухова.

Німецько-фашистське командування не могло не побачити у всьому цьому реальної загрози Харкову й

Донбасу. Радянським військам у ті дні, за визнанням командуючого угрупованням армії "Південь" генерал-фельдмаршала Манштейна, "вдалося здійснити прорив на стику обох армій (маються на увазі 4-а танкова армія і армійська група "Кемпф") і значно розширити його в глибину і завширшки...4-а танкова армія була відтіснена на захід, група "Кемпф" - на південь... Шлях на Полтаву і далі до Дніпра був для противника, вочевидь, відкритим".

Намагаючись урятувати становище, вороже командування почало перекидати в район прориву війська з інших напрямків. Манштейну вдалося зосередити на захід від Охтирки і на південь від Богодухова 11 дивізій, у тому числі 7 танкових і моторизованих. Вони мали до 600 танків і призначалися для дій проти лівого крила і центру, тобто головного угруповання військ Вороного фронту, що вело наступ на його лівому крилі й у центрі.

Особливо вперті бої розгорнулись у районі населених пунктів Градське і Лісове. Намагаючись утримати їх; противник не зважав на будь-які втрати. Гітлерівці розпочинали одну за одною контратаки. Проте сил для їх розгрому в нас було явно не досить. Унаслідок цього бої на даному напрямку, що весь час переходили в рукопашні сутички, набули затяжного характеру.

Протягом трьох днів нам вдалося просунути лише на 4-5 км.

Більш детальне уявлення про оперативний план 40-ї армії можуть дати деякі уривки з нього.

Так, про мету операції в ньому було зазначено таке: прорвати оборону противника на ділянках від Холодового до Гаю за 400 метрів на захід від Гапонівки і від висоти 180,0 до населеного пункту Білки; у взаємодії з військами 47-ї армії знищити супротивні частини 68-ї, 57-ї піхотних, 7-ї і 11-ї танкових дивізій; оволодіти

рубежем р.Псла і міцно його утримувати; бути готовими до майбутньої наступальної операції.

Розгром лебединського угруповання противника мав безпосередній вплив на дальший хід боїв у цьому районі.

Зусилля німецько-фашистського командування, яке ще нещодавно самовпевнено розраховувало на перемогу у війні проти Радянського Союзу, тепер були спрямовані на те, щоб будь-що уникнути розгрому, який невідворотно насувався.

На той час, улітку 1943 р., ця риса особливо яскраво виявилась у діях угруповання армій "Південь", на яке тоді обрушилися найбільш потужні удари радянських військ. "Смисл наших боїв", - визначав командуючий цим найкрупнішим ворожим угрупованням генерал-фельдмаршал Манштейн, описуючи пізніше події того періоду, - полягав у тому, щоб утриматися на полі бою..."

Але і цієї мети противник не досягнув. Він не втримався на полі бою ні в битвах 3-23 серпня, про які йшлося, ні в наступний період.

Щодо 40-ї армії, то, як ми бачили, вона внесла чималий вклад в успішне виконання завдань контр-наступу військ Воронежського фронту. До сказаного варто додати, що підсумок її рішучих дій був досить вагомим. 40-а армія у дні наступу визволила понад 250 населених пунктів, серед них Краснопілля, Боромлю, Тростянець, Лебедин. Її з'єднання за цей час просунулися на 130-160 км.

Саме в глибині просування вперед полягала головна особливість успіху 40-ї армії. До 23 серпня між Сумами і Охтиркою в результаті наступу військ Воронежського фронту утворився своєрідний, мовби загострений виступ у бік противника. Північний його фас зайняла 38-а армія, котра вела наступ на Суми, південний – 47-а. 40-а армія, здійснивши глибокий прорив у південно-західному

напрямку; вздовж Псла, що дивовижно звивався тут, вийшла на саме вістря виступу. Так ми опинилися попереду решти армій Воронежського фронту й найближче за всіх до мети нашого подальшого наступу – Дніпра.¹⁹⁷

ВИЗВОЛЕННЯ ЖИГАЙЛІВКИ, ДЕРНОВОГО, НИЦАХИ

У смузі наступу 40-ї армії, якою командував генерал-лейтенант К.С.Москаленко, знаходився Тростянецький район. Перед наступом на територію нашого району з шостого на сьоме серпня 1943 року корпуси 40-ї армії одержали завдання: 52-й стрілецький у взаємодії з 2-м танковим, визволивши населені пункти Жигайлівку і Василівку (нині Набережне), розгортають наступ на села Боромлю, Першотравневе і Пархомівку з кінцевою метою – звільнення села Новгородського, де розташована залізнична станція Боромля.

Частини 47-го стрілецького корпусу у взаємодії з 10-м танковим корпусом звільняють села Поляне, Печини, Ницаху, Люджу з наступним виходом на місто Тростянець і станцію Смородине.

Після артилерійської підготовки розпочали наступ 161-а стрілецька дивізія 52-го корпусу в напрямку Жигайлівки і 100-а стрілецька 47-го корпусу в напрямку Дернового.

Після 20-кілометрового маршу радянські війська з ходу спробували атакувати позиції противника в районі Жигайлівки. Це село було першим крупним населеним пунктом України на шляху наступу 161-ї дивізії, якою командував П.В.Тертичний.

Однак у районі села виявився сильний вузол оборони противника. П'ять разів воїни 565-ї стрілецького полку (командир – майор М.І.Сипович) піднімались в атаку, але кожного разу ворог відкривав згубний вогонь.

Тоді командування полку зв'язалось телефоном із командиром дивізії і одержало дозвіл атакувати фашистів із флангів.

Маневр удався. Залишивши перед селом один батальйон, полк зосередив основні сили на північній і південній околицях села. Після короткої артилерійської підготовки розпочався кровопролитний бій. Озвірілі гітлерівці продовжували вести опір навіть тоді, коли радянські воїни увірвалися в село. Деякі вулиці по кілька разів переходили з рук у руки. Лише на вечір 8-го серпня, коли танки другого корпусу після звільнення населених пунктів сусіднього Краснопільського району перерізали противнику шляхи відступу і ввійшли до села з заходу, фашисти стали кидати зброю і здаватися в полон.

Гарячі бої розгорілися і за село Дернове. Воно знаходиться на підвищенні і тому використане фашистами для створення тут лінії оборони.

Як тільки воїни 100-ї дивізії розпочали наступ, на них обрушився шквал вогню противника.

Перед черговою атакою взвод молодшого лейтенанта Нікульшина, якому була придана обслуга міномета, одержав завдання визначити і знищити вогневі точки противника. Коли розпочалась атака, командир обслуги сержант Будаєв і навідник Леонов засікли місце, звідки ворог вів мінометний обстріл, а також виявили його спостережний пункт. Влучними пострілами спершу було знищено спостерігача, а потім і мінометників противника.

Після цього німці вже не могли вести прицільного вогню з уцілілих мінометів і це набагато полегшило просування вперед радянських піхотинців.

Після першого бойового успіху наші мінометники стали діяти ще активніше. Пересуваючись за стрільцями, вони вишукували цілі і влучно уражали їх, примусили замовкнути ворожий кулемет, а потім ще один міномет.

Першими увірвалися до села бійці відділення, яким командував Ф.К.Жерьобкін. Ховаючись за хатами і парканами, воїни наблизились до німецьких окопів і кинулись у рукопашний бій. Їх приклад наслідували інші. За короткий час із ворогом було покінчено.

Майже без перепочинку воїни 100-ї дивізії, знищуючи поперед себе ворога, рушили до наступного населеного пункту нашого району – села Ницахи.

Так розпочалося визволення від фашистів території Тростянецьчини.¹⁹³

БОЇ ЗА ГРЕБЕНИКІВКУ

На підході до с. Гребениківки на початку серпня 1943 року криваві дев'ятиденні бої розгорілися біля хуторів Братського і Градського. В цьому районі бійці з'єднання, яке наступало, прорвали оборону противника і вийшли вперед. Особливо успішно просувалася вперед рота, в якій воювала санінструктор, старшина медичної служби Наталія Самсоненко. Фашисти чинили запеклий опір і намагалися оточити і знищити воїнів. У нерівному бою було важко поранено командира роти. Тоді смілива медсестра сама повела бійців в атаку...

Важкі бої біля Гребениківки почалися 7 серпня 1943 року. Ворог намагався будь-якою ціною утримати цю ділянку фронту. Гітлерівці, не рахуючись із втратами, весь час контратакували. Бої постійно переходили у рукопашні сутички.

Після жорстоких боїв 10 серпня 1943 року с. Гребениківку було звільнено частинами 237-ї стрілкової дивізії 40-ї армії, якою командував генерал-майор П.О.Дьяков. У важких боях у районі села брали участь також воїни 29-ї стрілкової дивізії 47-ї армії Воронежського фронту під командуванням М.І.Михайловича.

При звільненні села загинуло 260 радянських воїнів.

БОЇ ЗА ТРОСТЯНЕЦЬ

Воїни 10-го танкового корпусу після взяття Славгорода одержали наказ: у взаємодії з 47-м стрілецьким корпусом із ранку 8 серпня 1943 року розпочати наступ на с.Поляне і м. Тростянець. Противник закріпився на річці Дерновій. У боях, що тут розгорнулись, особливо відзначився танковий батальйон під командуванням капітана І.В.Шухляєва.

У пам'яті народній залишаться героїчні подвиги безстрашних воїнів Радянської Армії.

Жителям Тростянця дороге ім'я мужнього танкіста, старшого лейтенанта Сергія Гришина, який загинув під час боїв за звільнення нашого міста від ворога. Його ім'я буде передаватись із покоління в покоління. Одна з вулиць міста названа його іменем. Тут біля меморіальної дошки – завжди живі квіти.

Попереду батальйону йшла рота старшого лейтенанта С.В.Гришина. Просуваючись до Тростянця, офіцер побачив аеродром, який охороняли фашисти. Рішення прийшло блискавично: знищити літаки. Вогонь танкістів був нещадним, 17 літаків вони знищили на землі, вісімнадцятий – на зльоті.

На станції Смородине фашисти скупчили кілька ешелонів. Один з них – з радянськими військовополоненими – був готовий до відправки, на інші гітлерівці спішно вантажили автомашини, воєнне майно.

У боях на території району радянські воїни виявили високу стійкість, мужність і справжній героїзм. 9 серпня 1943 року в бою за м. Тростянець відзначився 398-й танковий батальйон (командир капітан І.В.Шухляєв) зі складу 10-го танкового корпусу, який несподіваним ударом вибив фашистів із ст. Смородине, захопивши 8 паровозів і 4 ешелони. Особливий героїзм виявив командир танкової роти старший лейтенант С.В.Гришин. Він першим увірвався на станцію, вогнем із

кулемета і гармати посіяв серед фашистів паніку і сприяв захвату станції.

Старший лейтенант С.В.Гришин з'явився в районі станції в той момент, коли поїзд з військовополоненими вже почав набирати швидкість. Два влучних постріли – і паровоз підбито.

Того дня фашисти зробили масовий наліт авіації на східну частину Тростянця. Літаків було дуже багато – кілька десятків. Вони скинули сотні бомб. Біля локомотивного депо вибухами було зірвано десятиметрової довжини рейки, попробовано їх осколками і погнуто в кільця. Масивні сталеві хрестовини рейок наче хто спеціально пообрубав. Здибилися колії. Станцію зрито воронками. Ряд ближніх будинків перетворено в руїни, а одна бомба влучила в погріб. Добре, що там якраз нікого не було.

У небо піднялися хмари пилюки, щебінь і тріски падали за багато сотень метрів від місця вибухів. Сонячний серпневий день раптом померк, зробилося темно.¹⁹⁹

Це нагадало події гігантської танкової битви під Прохорівкою, коли від вибухів снарядів у середині дня стало темно, не було зовсім видно сонця.

Відважний офіцер С.В. Гришин загинув під час бою з фашистськими танками двома днями пізніше, на місці переправи через річку. Сталося це 10 серпня, у танковій роті старшого лейтенанта було лише 3 бойових машин, і він вступив у нерівний бій з фашистськими "тиграми". В розпал бою ворожий снаряд влучив у командирський танк.

Так загинув, визволяючи наш край, росіянин С.В.Гришин. Він воював біля Калініна, під Москвою, в Донецькій області, на Курській дузі. Сергій Васильович Гришин був кавалером п'яти урядових нагород. За зразкове виконання завдань командування корпусу нагородило його іменним золотим годинником.

Фронтіві товариші пам'ятають його завжди підтягнутим, веселим, жартівливим.

Сергій співав під гітару, любив грати на гармоні, знав навіть українські пісні, хвацько танцював. Любив танкіст у всьому порядок, акуратність. На броні його танка часто можна було бачити квіти.

У звільненні Тростянця від німецько-фашистських загарбників брали участь воїни 10-го танкового корпусу. Увірвавшись на плечах у ворога в наше місто і зайнявши залізничну станцію Смородине, радянські війська перерізали залізницю, яка зв'язувала Орловське і Белгородсько-Харківське угруповання противника. Цією магістраллю німецько-фашистське командування інтенсивно перекидало свої війська.

Однак і після того, як наші війська вже були в Тростянці, фашисти уперто нарощували оборону. Вони зосередили в районі міста до 70 танків своїх 11-ої і 19-ої танкових дивізій. При підтримці авіації ворог зробив тут 11 контратак проти частин 10-го танкового корпусу. Не дивлячись на перевагу противника, усі його контратаки були відбиті з великими для нього втратами.

Бойові дії воїнів 10-го корпусу в Тростянецькій бойовій операції були високо оцінені командуванням.

Військова рада 40-ої армії, якій був наданий цей корпус, у наказі від 28 серпня 1943 року відзначала, що в період бойових дій 40-ї армії з 6 по 16 серпня частини 10-го корпусу при взаємодії з частинами армії успішно виконали бойове завдання.

Весь особовий склад корпусу під умілим керівництвом генерал-майора Алексєєва і офіцерського складу героїчно бився з німецько-фашистськими загарбниками. Лише в боях за наше місто танкісти корпусу знищили 18 танків противника, до полку піхоти, 6 бронетранспортерів, близько 30 автомашин. Захоплено

2 склади з продовольством, 4 залізничних ешелони, 8 паровозів, звільнено 2700 військовополонених.

Тростянецька наступальна операція підвела останній підсумок участі танкістів 10-го корпусу в боях на Курській дузі.²⁰⁹

Воїни 100-ї стрілецької відразу за відважними танкістами ввійшли в Тростянець. Бійці окремого танкового батальйону капітана І.В.Шухляєва, які в другій половині дня 8 серпня 1943 року стали тут в районі залізничного вокзалу в кругову оборону, на ранок 9-го серпня одержали крупне підкріплення – 100-у стрілецьку дивізію. Військове з'єднання стабілізувало лінію фронту, повело нещадну боротьбу з окремими фашистськими танковими і піхотними підрозділами, що ще проривалися зі сходу – із оточення, і стало відбивати атаки фашистів по фронту. Частини дивізії займали лінію оборони від ріки Ворскли до району селища Веселого, по Шкільному, Партизанському, Набережному провулках, вулицях Горького, Гаївській і в районі Гаївського відділку радгоспу. Десять діб вела бої дивізія безпосередньо в самому Тростянці.

У нашому місті живе і працює дехто з колишніх бійців цієї дивізії. Серед них – старший майстер Півнікського машинобудівного заводу Пилип Андрійович Мироненко. Він - колишній кулеметник 472-го полку цієї дивізії, і кулеметна точка обслуги, у якій він був першим номером, під час боїв за наше місто розташовувалася в районі маслозаводу.

Пилип Андрійович пригадує важкі бої з гітлерівцями. Саме в розпалі цих боїв їхній полк одержав наказ терміново передислокуватися значно південніше, в лісові ділянки, і приготуватися до наступу на Зарічне.

Наступ пройшов успішно, під покровом ночі. Радянські воїни вибили фашистів із вигідних позицій на висотах, зайняли Зарічне і пішли далі. Вони були вже

значно західніше села. Та й противник не чекав такого успіху з їхнього боку. Це видно було з того, що його міномети залишились із боку і майже в тилу 472-го полку, продовжували обстріл лісової території за річкою, звідки полк, власне, й вийшов.

Та на ранок фашисти отямилися. Вони кинулися в атаку і наразилися на кулі радянських бійців. Кулемет П.А.Мироненка розташувався на вигідній позиції - на висоті над яром, і командирів обслуги було добре все видно навколо.

Есесівці йшли в атаку із закачаними рукавами. Вона була відбита. Фашисти атакували вдруге. І знову безрезультатно. Тоді в полях над Ворсклою з'явилися їх важкі танки. Розгорівся запеклий бій. На цей раз радянським воїнам під натиском переважаючих сил противника довелося відійти на висхідні рубежі.²⁰¹

Бойові дії радянських військ постійно підтримувала авіація, прикриваючи з повітря наземні війська.

На цьому напрямку фашистське командування зосередило велику кількість авіації. Вона надзвичайно заважала бойовим діям наших військ. І все ж радянські льотчики громили ворога. Їх боялись фашисти, які називали наші "Іли" "чорною смертю" або "літаючими танками". "Іли" проносилися над мотокодонами і піхотою, над окопами і трапшеями, поливаючи гітлерівців кулеметним і гарматним вогнем.

М.Мустафін був справжнім асом. Він безпобіжно уражав ворожі цілі.

...У повітря піднялася група літаків. Вони вилетіли на знищення ворожої колони і живої сили противника. Ось і лінія фронту. При підході до цілі назустріч їм з'явилися 12 фашистських винищувачів. У повітрі зав'язався бій. Одна за одною тривали запеклі повітряні атаки ворога.

Але наші льотчики, керовані М.Мустафіним, виграли

повітряний бій. Виконано було і завдання командування – знищено ворожу колону, багато живої сили ворога. Сам командир ланки знищив дві автомашини з солдатами, придушив вогонь ворожої зенітної батареї.

Коли повернулися на свій аеродром, до машин підбігли механіки, мотористи, підійшов командир полку.

- Ваше завдання виконано, - доповів Мустафін.

- Знаю, - відповів командир, - піхотинці попередили вас – доповіли, що "Іли" розгромили ворожу колону.

На його бойовому рахунку була не одна сотня знищених солдатів і офіцерів ворога, багато спалених ворожих машин і танків.

Відважний льотчик не лише бомбив і розстрілював із повітря ворожі колони машин. У районі м.Тростянця на Сумщині його група "Іли" над полем бою раптово зустрілася з п'ятьма "Юнкерсами -88" у супроводі чотирьох "Фокке-Вульфів 190". Командир ланки прийняв єдино правильне рішення. Він перший вривався в стрій бомбардувальників. Йому допомогли бойові товариші і розігнали повітряних стервятників, не дали їм можливості бомбардувати наші війська. Тим часом чотири фашистських винищувачі накинулись на штурмовиків. Льотчики ланки уміло зманеврували і прицільним вогнем відбили ворожу атаку. Першою ж чергою М.Мустафін підпалив німецького винищувача і той, димлячи, упав на землю. Інші ворожі машини втекли геть.

Західніше Охтирки відважний льотчик виявив хитро притоплену у воді ворожу переправу через Ворсклу і розбомбив її. М.Мустафін хоробро воював у небі України, брав участь у боях за визволення Києва, бився з ворогом над територіями Румунії, Угорщини, Югославії. Він нагороджений двома орденами Червоного Прапора, Вітчизняної війни і Червоної Зірки, багатьма медалями. За успішне виконання 98 бойових вильотів на штурм ворога і виявлені при цьому доблесть, мужність і

геройство він удостоєний звання Героя Радянського Союзу. На його грудях засяяла Золота Зірка і орден Леніна.

Після війни він жив і працював в м. Вольську. Два його сини пішли шляхом батька — стали льотчиками.²⁰²

11 днів ліній боїв розділяла м. Тростянець на дві частини: в одній знаходилися радянські війська, а в іншій - німецькі війська. Розмежування в основному проходило по річці Боромлі.

19 серпня 1943 року навальною атакою радянські підрозділи вибили спершу фашистів із території цукрового заводу, потім із райсільгосптехніки, із центрального парку та комбінату хлібопродуктів. Місто назавжди було звільнене від німецько-фашистських загарбників.

СЛОВО ПРО ГЕРОЇВ — ВИЗВОЛИТЕЛІВ М.ТРОСТЯНЦЯ

Із-під комбінезона танкіста Попова завжди виглядала флотська тільняшка, і ремінь він носив теж флотський, із якорем...

Так уже трапилось, що про море Слава мріяв, скільки себе пам'ятає. Можливо, тому що дитинство минуло на березі озера, яке не поступиться іншому морю, - ось і запливали хлопчачки на утлому човнику в Ладугу... Звідти, з Ладуги, приніс Слава на Північний флот неабияке своє загартування. Міцний був хлопець - і боксував надійно, і стріляв влучно, і на лижах бігав швидко... А особливий успіх він мав на футбольному полі. У ту неділю, 22 червня, якраз повинен був грати за збірну навчального загону. Але замість матчу випала морячкам бойова тривога...

Їх батарея обороняла Мурманськ - і в сорок першому, і в сорок другому... Прямо сказати, доля вчорашнім школярам дісталась нелегка. Однак командора Попова постійно тривожила думка про те, що десь

його ровесникам, ще важче, тому знову і знову подавав рапорти з проханням направити воювати на велику землю – чи під Москву, чи до стін рідного Ленінграда, чи на Волгу... І друг закадичний, Саша Земсков, добився того ж. Врешті-решт їхня настирність спрацювала.

Разом з іншими відчайдушними хлопцями воювали моряки в 7-й окремій лижній бригаді. Немало паніки наробила вона, стрімко просуваючись по ворожих тилах. Але закінчилась зима, і лижникам довелося пересідати на танкову броню...

Це був прославлений 10-й танковий корпус, знаменита 183-я танкова бригада. Командир батальйону капітан Шухляєв серед інших десантників Славу і Сашу виділив швидко, запропонував місце в своєму екіпажі. Так Земсков став командиром башти, а Попов – стрільцем-радистом...

Давно вже чекали на цей початок, розуміли, що битва буде велика. Ворог зосередив на Курській дузі 900 тисяч солдатів і офіцерів, 2700 танків і штурмових гармат, 10 тисяч гармат і мінометів, понад дві тисячі літаків. Однак радянське командування зуміло своєчасно розкрити плани гітлерівців і протиставило їх арміям ще більш міцнішу силу.

На третій день битви 10-й танковий корпус вступив у розпорядження Ватутіна...

Треба було терміново прикрити обоянський напрямок – і танкісти протягом доби подолали понад 100 кілометрів, зайнявши оборону трохи південно-західніше Прохорівки.

Із ранку восьмого липня частини танкових дивізій "Адольф Гітлер" і "Мертва голова" (близько двохсот бойових машин із піхотою) при підтримці авіації відновили наступ і виявилися перед смугою оборони корпусу. Ворог йшов уперед клинами: у кожному по сорок-п'ятдесят машин, на вістрі атаки – "тігри".

Як же протистояти противнику? Командир корпусу наказав: "Закопати танки – щоб одну лише башту було видно!". Святославу Олексійовичу і понині не забути цієї роботи – як у чотири лопати довбли зсохлу липневу землю, ховаючи туди рідну "тридцятичетвірку". Лише за один день корпус відбив дванадцять атак противника, знищив 27 його танків...

Згадував Попов свист сталевих болванок, які наскрізь пробивали міцну броню, нестерпний жар від тієї задухи (ззовні – тридцять градусів, а в танку - п'ятдесят), і запах полину: тому що кожного разу, коли одержували новий рубіж оборони, йшли на найвищій швидкості з відкритими люками – і сріблястий полинний пилок перемішувався з шинним маслом...

Поранило командира, потім довелося замінювати механіка-водія. За важелі управління взявся Микола Казанцев, чиї нерви виявились залізними: і машину вів ювелірно, і міни незрозуміло яким чином відчував зарані...

Прорватися через Обоянь із півдня ворог так і не зміг. Тоді він став перегруповувати свої сили до Прохорівки, щоб ударом уцьому напрямку обійти Обоянь і зробити кидок до Курська.

12 липня для Попова стало днем дуже пам'ятним. У запеклому зустрічному бою фашистський снаряд ударив по їх "тридцятичетвірці". Осліплюючий спалах – і башту заклинило. До цієї хвилини екіпаж уже підбив п'ять танків, а тут така невдача. До того ж вийшов із ладу зв'язок із корпусом, батальйон Шухляєва виявився у відриві від головних сил.

Спасибі туману – він допоміг потай увійти до лісу. А коли він розвіявся, раптом побачили, як по лощині довжелезною змією повзе танкова колона гітлерівців. У них – не менше сотні машин, у нас – дванадцять, однак

Шухляєв скомандував: "Вогонь!". Деревя надійно прикривали стріляючих: скільки фашистів згоріло в тій лощині...

Святослав Олексійович розгортає на підлозі величезну карту – на столі такій нізащо не вміститись:

Ось пам'ятна висота 254,5, тут поховали парторга другої роти командира танка – лейтенанта Шеломова і 12 бойових його друзів... Славгородок – тут, пам'ятається, сильно ударили ми по штабу есесівського полку. Ось коли я працював! Казанцев навіть лаявся – гільзи від мого кулемета забились під його важелі... Тростянець... Прагнучи як можна швидше зайняти цей важливий залізничний вузол, ледве встигали заправляти машини паливом. Фронт залишився далеко позаду, ми йшли не по шосе, а цілиною, тому в Тростянці "тилові" гітлерівці, які нічого не підозрювали, раптом побачивши вісім радянських танків, були у великій паніці. Шуму ми там нарobili багато! Пам'ятаю, оглянувся на Сашу Земскова: він буквально приріс до розжареного кулемета і косить їх, косить... А це дуже сумне для мене місце – залізнична станція Боромля: тут Сашу поховав...

Командир батальйону капітан Шухляєв за мужність і хоробрість, виявлені в боях із ворогом, одержав високе звання Героя Радянського Союзу.

У танковому екіпажі Івана Шухляєва при визволенні Тростянця був радист Святослав Попов. Він теж удостоєний звання Героя Радянського Союзу.²⁰³

Визволяючи Тростянець, хоробро бився з ворогом командир танкового взводу лейтенант Фатих Шаріпов. Він учасник боїв під Москвою, в Донбасі, на Курській дузі, на Лівобережній Україні.

Зразки мужності і героїзму в боях за наше рідне місто проявили два старших лейтенанти, командири зенітних батарей Іван Сорокін та Віктор Козлов. Їм теж присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Їхні бата-

реї, прибувши в 1943 році до Тростянця, мали вже на своєму рахунку по 18 збитих літаків противника. Тут вони набагато збільшили свій рахунок.

Слід згадати й інших активних учасників визволення нашої місцевості. Старший лейтенант Сергій Миронов був командиром танкової роти. Бойові машини для цієї роти спорядили на свої заощадження робітники металургійного заводу з міста Вихи (Горьковська область). У Миронова був екіпаж-сім'я: разом із ним у танку воював батько – механік-водій і брат – баштовий стрілець.

У Тростянці рота Миронова хоробро билася з "тиграми" танкової дивізії СС "Велика Німеччина".

Зразки мужності і відваги показали й інші бійці та офіцери. Сержант Григорій Задоров проникнув у розташування ворога, захопив "тигра" і привів його у свою частину. Танкіст Гришин із гармати свого танка підбив на станції Смородине німецький паровоз, і через це німці не змогли вивезти ешелон із радянськими військовополоненими.

Хоробро билася з ворогом у районі міста воїни з дивізіону "катюш" – командир взводу лейтенант Калмичевський, командир мінометного розрахунку Микола Дяченко, навідник Іван Антонов, бійці Павло Горланов, Володимир Котельников, Анатолій Синявін.

У визволенні м. Тростянця брали участь жителі району:

В.О.Яценко
В.А.Литвин
П.Є.Федченко
М.Д.Охріменко
З.П.Ємець
Н.Г.Салова
С.А.Довженко
Г.С.Абросимова
І. Ф. Сотніков

І. В. Лучанінов
П.А.Мироненко
О.П.Толубенко
М.М.Чернець
І.Т.Нужненко
І.У.Манойленко
В.Й.Максак
М.П.Осьоннов
М.І.Звонко
Ф.М.Захарченко
О.І.Петухов

Рішенням виконкому міської Ради народних депутатів 9 серпня 1971 року присвоєно звання "Почесний громадянин міста Тростянця" колишньому командиру 398-го танкового батальйону І.В.Шухляєву, командиру роти, Герою Радянського Союзу Ф.З.Шаріпову, стрілку-радисту С.Попову, механіку-водію танка М.В.Казанцеву. Одна з вулиць носить ім'я лейтенанта Сергія Гришина, який загинув при визволенні Тростянця.

На честь воїнів-визволителів 10-го танкового корпусу на привокзальній площі ст.Смородине (м. Тростянець) на високому постаменті встановлено танк Т-34.²⁰⁴

ЗВІЛЬНЕННЯ СЕЛА БОРОМЛІ

Із 10 серпня почалися запеклі десятиденні бої за визволення села Боромлі, у яких загинуло майже 560 радянських воїнів.

Фашисти зайняли тут вигідний рубіж – це західні висоти і околиці села. На раніше підготовлені позиції, із яких прострілювався кожен метр землі, ворог стягнув великі сили. Першу лінію німецької оборони зайняли 166 піхотна і 7 танкова дивізія, а з району станції Боромлі вогнем важких гармат їх підтримував бронепоїзд. Із лісу били далекобійні гармати. Із повітря наземні частини прикривала велика кількість літаків.

Перед нашими військами були рівні заболочені луки, які на захід переходили у висоти. На північній околиці Боромлі наступали частини 23-ї стрілецької дивізії. Виснажливі бої в центрі і на південній околиці села вела 161-а Червонопрапорна Ордена Богдана Хмельницького Станіславська стрілецька дивізія, яка пройшла славний бойовий шлях від Ростова до Златої Праги, звільнивши сотні населених пунктів від ворога. 32 її воїни отримали високе звання Героя Радянського Союзу. Героєм Радянського Союзу став і командир дивізії генерал-майор П.В.Тертичний.

Наша розповідь про бої за звільнення села базується на свідченнях учасників звільнення С.А.Довженка, В.А.Мозгового і багатьох інших, а також на підставі книги М.К.Смольного "7000 кілометров в боях и походах".

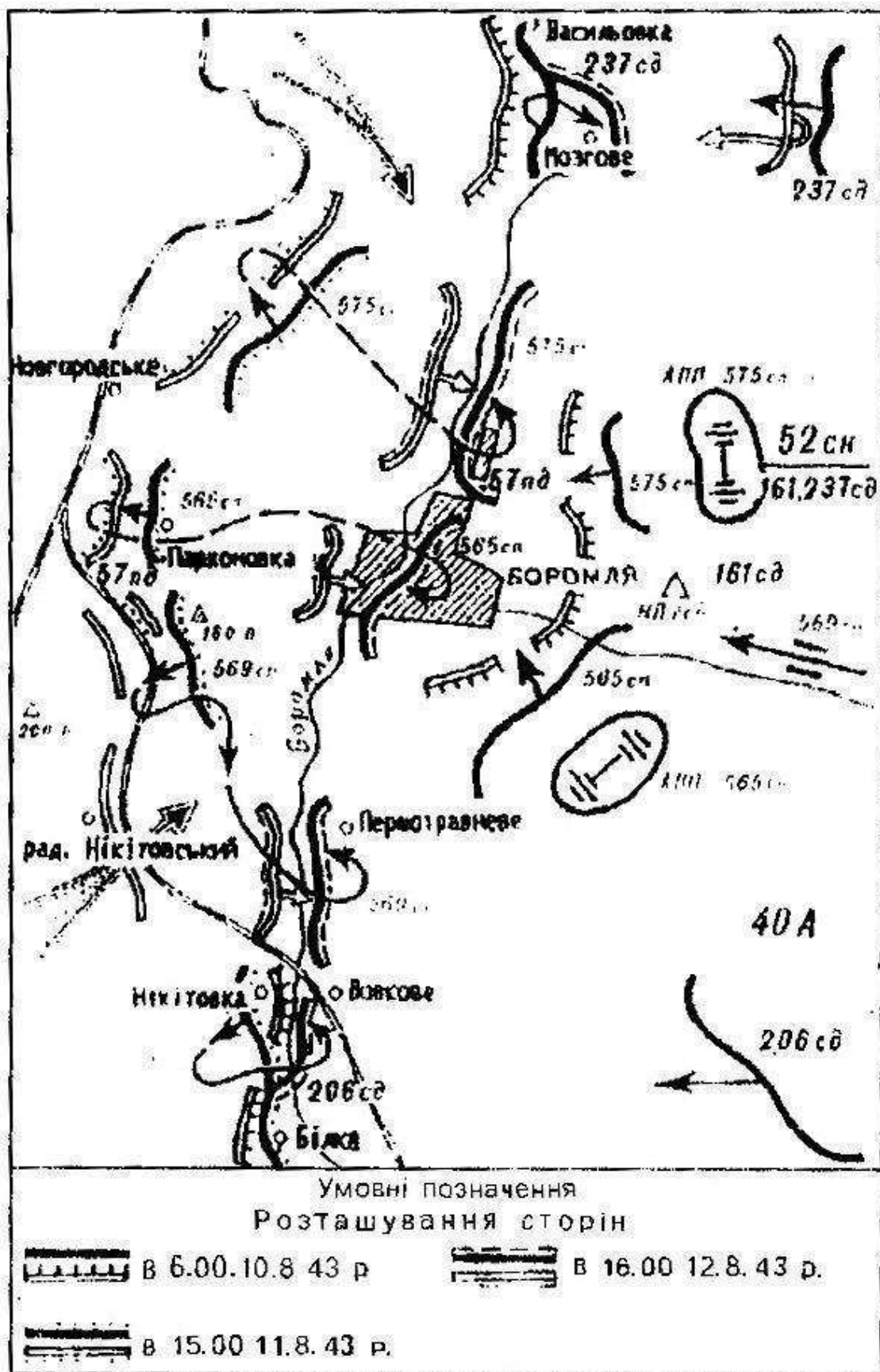
Це було 9 серпня 1943 року. По дорозі з Жигайлівки біля Шевченкового Гаю в Боромлю мчав радянський танк. Його командир лейтенант Кузнецов мав завдання: розвідати сили ворога. Незадовго перед цим він писав додому: "Дорогий тату! Сьогодні відбулася "зустріч" із гітлерівцями. Дали наші танкісти їм жару. Я особисто знищив ворожий танк, протитанкову гармату і сотні солдатів і офіцерів. Давили їх, гадів, без всякого жалю".

...Мчить танк. На великій швидкості проноситься перед вогньовими позиціями німців, лейтенант пильно дивиться в оглядову щілину, фіксує вогневі точки ворога, скупчення танків, іншої техніки.

Лейтенант уже завершував виконання бойового завдання. Він висунувся з люка башти. Його русявий чуб виднівся з-під шолома танкіста. І в цей час у повітрі просвистів осколок ворожого снаряда. Не стало лейтенанта.

Пізно ввечері 9 серпня частини дивізії вийшли на підступи до Боромлі.

Генерал-майор П.В.Тертичний поставив завдання частинам і наказав на світанку перейти в атаку.

Бойові дії в районі Боромлі

На північно-східну окраїну Боромлі готувався наступати 575-й полк. На позиціях мінометної роти 2-го батальйону чекали сигналу відкриття вогню. Командир обслуги сержант Ф.М.Рева стояв біля міномета, пильно роздивляючись село, яке потопало в зелені.

- Що видивляєшся, Федоре Максимовичу? – запитав старший сержант Отурбеков.

- Хату свою, - відповів Рева.

- Жартуєш, Максимовичу?

- Навіщо?

Різні трапляються несподіванки на війні. А тут трапилось таке: батальйон, у якому служив Ф.М.Рева, вийшов прямо на гамазей (нині зерносковище колгоспу "Гігант", що на виході з села Боромлі). Кожен кущик був тут йому знайомий, рідний із дитинства.

Німці встигли закріпитись на височині, що на заході від Боромлі, звідки проглядається і прострілюється вся місцевість на схід. Одержано наказ: розвідати розташування ворога, знайти можливість непомітно зайти в його тил, щоб вибити з пануючої над місцевістю височини. Спіткала гірка невдача, потрапили на ворожу засаду. Чимало бійців враз були підкошені вогнем кулеметів.

- Як зараз бачу товаришів по зброї, із якими доводилось і відступати, і багато раз ділити радість перемог. Ось тут, у ста метрах від моєї хати, на нашій Загреблі, вони полягли. Із ними і наш командир батальйону. Тоді один з бійців із в'язкою гранат, на Лободівці, підірвав німецького "тигра". Довелось окопуватись," – згадував Рева.

Як тільки почало розвиднятися, надійшла команда: "Вогонь!", і артилеристи почали бій. Потім стрілецькі шеренги піднялися в атаку. Услід за ними поспішили мінометники. Просуваючись по городах, сержант увесь час тримав напрямок на свою хату.

Удень і вночі велася через долину справжня вогнева дуель. Вночі теж було все на виду: то тут, то там горіли хати, сараї, підпалені німцями. Згоріла на очах у господаря і хата Ф.М.Рєви. Всього 200 метрів було до неї, а залишити свій бойовий пост не міг.

А одного разу, 13 серпня, десь за південь, німці великими силами пішли в контратаку, прикриті суцільним артилерійським і мінометним вогнем. У власній крові захлинулись атакуючі, вони були повністю розгромлені, більше сотні солдат і офіцерів було взято в полон.

За цей бій, за власну хату, у прямому розумінні, Федору Максимовичу командир дивізії приколов на гімнастерку ще одну медаль "За відвагу".

Долю битви за Боромлю вирішив сміливий маневр 565-го полку майора О.О.Єрмолаєва. Він наказав одному батальйону наступати з фронту, а іншим двом – нанести удар по флангу в напрямку південної околиці села. Цей маневр був несподіванкою для ворога. Дивізія почала відвойовувати населений пункт і вийшла до річки Боромлі.

Для того, щоб розвинути наступ, генерал-майор П.В.Тертичний ввів до бою на лівому фланзі свій другий ешелон – 569-й полк майора В.Я.Нагіна. Його підрозділи дружним натиском форсували річку і відтіснили фашистів до залізниці. Тут також перейшли річку й інші полки.

Частина дивізії, тиснучи ворога, вдень 10 серпня підійшла до рубежу Новгородський, Микитівський. Тут на височинах, підготовлених для оборони, ворогу вдалось затримати просування дивізії.

Багато прикросців завдає частинам німецький бронепоїзд, який курсував по залізничній лінії від Новгородського до Вовкового. Його гармати і кулемети безперервно обстрілювали бойові порядки підрозділів, які

прагнули перерізати залізничну лінію. Знищенню бронепοїзда перешкоджало те, що він пересувався в глибокій виїмці і був недоступний для обстрілу. Командуванню дивізії довелося звернутися за допомогою до авіаторів. Тільки після штурму ворожий бронепοїзд залишив поле битви.

У той же день 565-й полк зумів звільнити хутір Пархомівський. Наступаючі справа 237-а і зліва 206-а стрілецькі дивізії не мали змоги просуватися.

Німецько-фашистське командування, прагнучи затримати просування військ Воронезького фронту до Дніпра, неодноразово переходило до контратак, а на вигідних позиціях організувало сильну оборону. Так було на лінії 40-ї армії на участку Боромля-Тростянець. Запеклі бої на цьому рубежі не припинялися 5 днів. Ворожа піхота і танки, яких підтримували масивним вогнем артилерія і ударами авіація, майже кожного дня контратакували наші частини.

Вранці 11 серпня противник наніс одночасно два удари із районів лісу на північ від Новгородського і на південь радгоспу Микитівського у напрямку, який сходився до села Боромля.

До двох піхотних батальйонів німців, яких підтримували 20 танків, рушили на лівофланговий 569-й полк. Воїни мужньо зустріли натиск. Першими вступили в бій артилеристи полкової батареї капітана В.С.Закаряна. По його команді батареї 76-мм гармат були зняті з закритих вогневих позицій і встановлені на пряму ціль. Швидше за всіх виконала наказ обслуга комсомольця сержанта М.М.Зубкова (заряджаючий З.Є.Мищенко, замковий Є.П.Щербак, снарядний І.М.Собенко). Він же першим розпочав вогонь. Декількома пострілами артилеристи підбили танк, але інші продовжували повзти, прикриваючи собою піхоту.

На допомогу прийшли обслуги 2-ї батареї 413-го окремого винищувально-протитанкового дивізіону лейтенанта Є.Г.Котовича. Першими пострілами гармата сержанта В.О.Кулигіна підбила ворожу машину. Друга загорілася від снарядів, які були пущені обслугою сержанта І.С.Яценка. Але танки, які уцілили, продовжували наступати. На великій швидкості вони увірвалися на вогневу позицію. Незламну стійкість проявив тяжкопоранений командир взводу молодший сержант П.І.Сабодаж. Коли одна із машин опинилася від нього в двадцяти метрах, він зібрав останні сили і жбурнув під гусінь протитанкову гранату. Артилеристи, у тому числі рядові В.С.Вечірній, С.П.Наумов, А.В.Смирнов, І.І.Сурженков, боролися хоробро із ворогом. Але сили були нерівні. На батареї в живих залишилося тільки троє воїнів.

Ось що писав у той час командир батареї Є.Г.Котович батькові загиблого бійця В.Вечірнього С.І.Вечірньому: "Наша батарея вела жорстокі бої в с.Боромлі на висоті 180 метрів. На наші гармати йшло 14 "тигрів", і ми вступили з ними в гарматну дуель. Ваш син Василь знаходився на вогньових позиціях, де був і я. Ми підбили кілька танків противника і знищили багато піхоти. Прямими попаданнями танків було знищено кілька наших гармат і виведено з ладу їх розрахунки. Уцілілі гармати ще вели бій з "тиграми". Коли й ці гармати були розбиті, був тяжко поранений і ваш Вася. Командир взводу лейтенант Сабодаж теж був поранений, але встав перед "тигром" на весь зріст і, вмираючи, кинув під танк гранату. Танк устиг підім'яти гусеницями героя, але й сам, підбитий, зупинився. Нас залишилося п'ятеро з усієї батареї, у тому числі поранений Вася. Танки стали розстрілювати нас у притул, утюжили гусеницями. Вася не покинув вогневу позицію. Поки в нього билосся серце, він хоробро

відстрілювався. Воїн чесно виконав свій обов'язок перед Батьківщиною.

Так загинули мої кращі бойові товариші: лейтенант Сабодаж, сержант Яценко, Веселов, Жагулін, рядові Василь Вечірній, Наумов, Смирнов".

Противнику вдалося просунутися до флангу полку, але тут він нашттовхнувся на автоматно-кулеметний вогонь бійців 3-го батальйону. Комбат майор Г.М.Абдуханян і його замісник із політичної частини старший лейтенант А.Л.Вістряков кинулись до передніх окопів. Бій був тяжкий. Їм самим довелося з автоматами в руках відбивати ворожий наступ.

Серед воїнів виділився могутнім зростом командир взводу лейтенант С.П.Красноусов. У вогняній сутичці він зіткнувся з п'ятьма фашистами, трьох убив. Але закінчились набої. Тоді командир взводу схопив автомат за дуло і вдарив ним по касці четвертого. Із п'ятим розправились бійці, які прийшли на допомогу. За подвиги в боях під Боромлею лейтенант Степан Петрович Красноусов був нагороджений орденом Червоного Прапора.

У цій битві велику мужність проявив телефоніст роти зв'язку 569-го полку комсомолец ефрейтор С.М.Безбородов. Під ворожим вогнем, по поритій окопами височині, воїн пересувався перебіжками чи по-пластунськи біля проводів, відшукуючи і ремонтуючи пошкоджений кабель. За день ним було ліквідовано більше десяти обривів. Його героїчні вчинки були високо оцінені командуванням. Через деякий час на грудях цього бійця поряд із медаллю "За відвагу" засяяв орден Червоної Зірки.

У центрі бойової позиції дивізії контратаки противника відбивали підрозділи 565-го полку. На 9-у роту лейтенанта М.І.Чернаткіна наступав майже батальйон німців при підтримці шести танків. Поєдинок

із броньованими машинами вели обслуги батареї старшого лейтенанта А.П.Пешкова. Першими пострілами було підбито дві ворожі машини. Інші повернули.

Перегрупувавши свої сили, фашисти знову кинулись у контратаку. На цей раз піхоту підтримувало десять танків. Артилеристи змогли знищити чотири танки, але інші увірвалися на позиції роти.

Приклад мужності і витримки показав своїм підлеглим командир роти лейтенант М.І.Чернаткін. У той час, коли ворожі танки на великій швидкості наближалися до його окопу, тяжкопоранений офіцер, зібравши останні сили, кинув гранату. Одна з німецьких машин зупинилася, інші почали відходити. Втративши п'ять танків і не один десяток солдатів, ворог відступив.

На правому фланзі дивізії напади противника відбивав 575-й полк. Вранці з боку східного узлісся, обігнувши населений пункт Новгородське, німецькі шеренги під прикриттям артилерійського вогню пішли на його позиції – прямо на правофланговий 2-й батальйон. Командир батальйону капітан М.Л. Бережко, оцінивши сили противника, швидко розвернув роту в напрямку атакуючих шеренг німців. Сильний вогонь із різних видів гармат примусив їх залягти.

Висота, яку треба було взяти підрозділу Шнецвеса, мала велике стратегічне значення. Підступи до неї прострілювались противником, а на шляху був водний рубіж. Розвідка, проведена сержантом Коваленком, дала цінні дані. Командир підрозділу ще раз продумав хід бою. Бійці крадькома підійшли до річки і рішуче форсували її.

Наступ розпочався на світанку. Офіцер Смирнов зі своїми бійцями став обходити противника справа, а інші атакували його в лоб.

Коли до окопів залишилося 20 метрів, почулося грізне “ура”. Бійці навально кинулися на ворога. Такої сутички не пам'ятають навіть бувалі солдати. Першими увірвалися до окопів ворога бійці Лебедева. Старший сержант Дубинський, інтенсивно ведучи вогонь зі свого автомата, знищив багато німців і захопив у полон трьох офіцерів. У перших рядах наших бійців героїчно бились із фашистами орденоносець комсорг Сагибеков і комсомолец Щебьонкін. Вони знищили немало фріців.

Сержант Прижановський, який безстрашно кинувся у гущу німців, знищив 12 гітлерівців і одного захопив у полон, 70 гітлерівців убив із танкового кулемета лейтенант Сергеев. Висока бойова готовність бійців і командирів вирішила успіх операції на нашу користь. Висота була взята. Противник втратив близько 200 чоловік. Швидким маневром наші підрозділи оволоділи кількома населеними пунктами. Виключну стійкість і відвагу в цих наступальних боях виявив Смагін і його воїни. Підрозділу було наказано вибити противника з важливого рубежу. Німці, зосередивши на вузькій ділянці велику кількість мінометів і артилерії, відкрили по наших наступаючих порядках такий смертоносний вогонь, що, здавалось, немає сили, яка б розтрощила ворога. Однак смагінці не здригнулись. Наслідуючи приклад свого командира, вони ринулись уперед, і, прокладаючи шлях свинцем і гранатами, увірвались до німецьких траншей.

Ворог хотів будь-якою ціною повернути втрачені позиції. Він кидав у контратаки все нові і нові сили. Смагінці підпускали фріців на близьку відстань і відкривали шквальний рушнично - кулеметний вогонь. Минали хвилини, ряди гітлерівців ріділи і панічно втікали. Ворог повторив контратаку. На цей раз німці пішли вперед у супроводі танків. Коли вони підійшли до позиції батальйону, здавалось, ще б хвилина – і ворог

прорветься в тил. Допомогла артилерія. Командир полку перекинув на правий фланг дві гармати під командуванням лейтенанта М.А. Ломінашвілі. Але ще не встигли вони вступити в бій, як одну з них було підбито. Артилеристи змінили бойову позицію.

Та німці лізли знову і знову.

“Провчимо гадів, щоб не лізли!” – почули бійці голос свого командира Смагіна.

І знову гітлерівці, несучи важкі втрати, відкотились назад.

За короткий час смагінці відбили 9 атак. Вони не пропустили ворога, а, обезкровивши його, самі ринулись вперед.

У цих боях командира важко поранило, але мужній офіцер продовжував керувати боєм.

До прицілу однієї гармати припав наводчик єфрейтор М.В. Скляр. Хоч ворог вів вогонь із усіх гармат, він пильно почав цілитися. До ворожих машин залишилося не більше двохсот метрів, коли пролунав постріл. Один із танків загорівся. Інші відійшли. За ними йшла піхота. Повторний ворожий напад було відбито. За цей подвиг Микола Васильович Скляр був нагороджений орденом Червоного Прапора.

У цих боях виявила мужність і медична сестра стрілецького полку Раїса Дракіна. В одному із жорстоких боїв за Боромлю наші бійці відбили кілька ворожих атак. Разом із воїнами-автоматниками лейтенанта Чечихіна діяла і Раїса Дракіна.

Надаючи допомогу пораненим, вона переносила їх у безпечне місце, а потім поверталась на передову і під вогнем ворога продовжувала свою справу. Багато поранених врятувала відважна дівчина. Був випадок, коли ворожий снаряд розірвався в трьох метрах від неї. Вибухова хвиля збила її з ніг і контузила, осколки в багатьох місцях продірявили шинель. Раїсу засипало землею, але

вона знайшла в собі сили, щоб знову надавати допомогу пораненим воїнам. За мужність у боях медичній сестрі одній із перших у дивізії був вручений орден Вітчизняної війни.

Між тим противник ввів у бій інші ешелони. Йому вдалося вийти на фланг дивізії. За дозволом командира корпусу частини почали відходити на лівий берег річки Боромлі.

Над полем бою з'явилися ворожі бомбардувальники. Колони, які відходили, зазнали бомбових ударів, але шкоди вони принесли мало: їм вдалось розосередитись. Але німецькі стерв'ятники знищили міст через річку.

За відбудову мосту взялись військові саперної роти капітана С.В. Черепанова. Лунали вибухи, хвилями підіймалась земля, але сапери старший сержант М.П. Москвин, ефрейтори В.І. Смирнов і М.В. Черняков працювали, не втрачаючи спокою. Міст був відновлений.

У другій половині дня дивізія організовано відійшла за річку і зайняла оборону на її східному березі від північної околиці села Боромлі до Вовкового. П'ять діб дивізія стояла насмерть на цьому рубежі, відбиваючи шалені атаки ворога.

У боях за звільнення села брало участь багато боромлян. Разом зі своїми товаришами В.А. Мозговий ставив мінні поля на танконебезпечних напрямках, мінував можливі напрямки наступу ворога. Робити це доводилося лежачи, так як підняти голову через обстріл було неможливо. Володимир Андрійович безпосередньо діяв у східній та північно-східній частині села (територія нинішнього колгоспу "Маяк"). У ці дні йому пощастило протягом двох годин зустрічатися зі своєю мамою, братом, сестрою. Після звільнення села В.А. Мозговий воював на різних фронтах до закінчення війни, був розвідником. За виконання завдань він наго-

роджений командуванням орденами Вітчизняної війни та Червоної Зірки, багатьма медалями.

Після закінчення війни Володимир Андрійович протягом багатьох років працював на ниві народної освіти в школах району, а також у нашому селі, виховуючи підростаюче покоління.

Своє рідне село звільняв і старшина С.А. Довженко. Йому добре відома кожна стежинка, вулиця. Це дозволило швидко вибрати вигідну позицію для обладнання переправи через річку Боромлю. Двадцять п'ять хвилин вистачило підрозділу старшини С.А. Довженка для виконання завдання. Один із танків підрозділу потрапив у смугу, яка раніше була пристріляна німцями. Він ще й застряв у трясовині. Не думаючи про небезпеку, Степан Андрійович кинувся на допомогу екіпажу. Ворог, помітивши, що до першого танку підійшов другий і витягує його з трясовини, відкрив шалений вогонь. У цей час, по-пластунськи підповзши до танка, старшина Довженко вже зачіпав трос. Не встиг ворог влучити в ціль. Підрозділ знову знаходився у повному бойовому складі.

За подвиги під час визволення Боромлі багато воїнів Радянської Армії одержали бойові нагороди. Серед них був і старшина Довженко. На його грудях засяяла медаль "За відвагу".

Мужність і героїзм у боях при звільненні села проявили кулеметники, якими командував Василь Андрійович Литвін. Він постійно ділиться спогадами про ті жорстокі бої з учнями школи.

У боях за рідне село брав участь Андрій Степанович Таценко. Його шлях до звільнення рідної домівки проходив через жорстокі битви війни, в тому числі і Курську дугу. Під час боїв Андрій Степанович побачив своїх сусідів і рідних. Це були короткі зустрічі в перервах між боями. Потім нові запеклі бої на території України, в одному з яких він загинув у січні 1944 року.

Село Боромлю звільняв і Микола Захарович Сивовол. Йому довелося разом із братом і батьком служити в одній батареї. Їх так і звали – Сивовол старший, середній і менший, тобто Микола Захарович. Батарея на озброєнні мала потужні 203-і міліметрові гармати. Кожна з них мала таку велику вагу, що тракторами перевозили окремо дуло і лафет. Перше бойове хрещення Микола Захарович пройшов у найбільшій танковій битві часів другої світової війни, біля знаменитої Прохорівки на Курській дузі. Потім після Прохорівки служив радистом, корегуючи артилерійський вогонь. Під час боїв за звільнення села Микола Захарович корегував артилерійський вогонь, перебуваючи на дзвіниці Христо-Воздвиженської церкви.

19 серпня 1943 року село було повністю звільнене від фашистських окупантів. У цей день робітник лозомеблевої фабрики Я.Т. Репкін, який жив по сусідству зі школою, відкопав бюст В.І. Леніна і приніс командирю 161-ї дивізії генерал-майору В.П. Тертичному. Той поцікавився історією бюста і повернув його школі.

У боях за визволення села взяли участь такі військові підрозділи:

четверта інженерно-саперна рота другого танкового корпусу 40-ї Армії;

565, 569 і 575 полки 161-ї стрілецької дивізії;

413-й окремий протитанковий дивізіон;

окремі військові підрозділи 132, 206 і 237 стрілецьких дивізій.

ЗВІЛЬНЕННЯ С. БІЛКИ

Уночі 16 серпня розвідувальна рота 206-ї стрілецької дивізії разом із розвідниками 722-го стрілецького полку перебралася через насип, перейшла річку і закріпилася

на невеличкому хуторі (вулиця Набережна). Розвідники знищили бойові склади німців, але до села не дійшли.

17 серпня о 6 годині ранку в штаб дивізії надійшло донесення командира 722-го стрілецького полку М.А.Носальова, у якому повідомлялось, що 722-й стрілецький полк зачепився за село Білка.

О 7 годині штаб дивізії відправив в штаб 47-го стрілецького корпусу донесення, що 206-а стрілецька дивізія оволоділа хутором на схід від села.

18 серпня командуючий 40-ю армією дозволив командиру 206-ї дивізії ввести в бій свій резерв – 748-й полк. У другій половині дня 18 серпня після тривалого і жорстокого бою з частинами 57-ї піхотної дивізії німців і моторизованою дивізією "Велика Німеччина" полки дивізії почали форсувати річку в районі с. Білки.

Наступ дивізії на Білку почався пізно увечері 18 серпня. Цей населений пункт обороняли два полки 57-ї дивізії німців і підрозділи "Великої Німеччини". Вони міцно укріпились на своєму рубежі оборони. 722 і 737-і полки 206-ї дивізії наступали на східну і південно-східну околицю с. Білки. 748-й полк – з північно-східної околиці Білки, тобто від позначки 156,0.

Прямо на Білку наступав 1-й батальйон 748-го полку капітана Третьякова, другий батальйон капітана Негодяєва форсував річку і вийшов на рубіж позначки 155,2 з напрямком удару на північну околицю Білки, третій батальйон капітана Короля наступав правіше другого батальйону, тобто на північно-західну околицю села.

Бій за Білку був напруженим. Він тривав багато годин і лише до середини дня 19 серпня вдалося вибити противника з цього села.

Німці, кидаючи поранених, убитих, а також бойову техніку, поспіхом відходили в південно-західному напрямку на Тучне і Мартинівку.²⁰⁵

СЕЛО НОВГОРОДСЬКЕ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Як згадує Надія Григорівна Салова, військові дії до села Новгородського дійшли раніше, ніж ступив німецький чобіт. Страшений гул літаків терзав душі людей. В один із сонячних днів солдати відвантажували зерно, працівники заготзерна виконували свої повсякденні обов'язки, дирекція райзаготзерна привезла заробітну плату робітникам. Всі працювали, не відчуваючи подиху біди. Раптом почувся шалений гул літаків. Всі звернули на них увагу, бо вперше побачили фашистські літаки з чорними хрестами на крилах. Вони пролетіли над селом і почали бомбардувати.

“Я ніколи на забуду ці страшенні вибухи бомб, які знищували все живе на землі”, - згадувала Надія Григорівна Салова.

Під час цього бомбардування загинув директор Тростянецького заготзерна Гусев і головний бухгалтер. Навіки пішли з життя ні в чому не винні мирні жителі села – Ступак, Гурова, Обухова.

На початку війни Червона Армія зазнала в запеклих боях страхітливих жертв і поразок і швидко відступала вглиб території України. У спогадах Юрія Григоровича Новгородського згадується, що восени 1941 року через село досить часто проходили бійці Червоної Армії, що відступала на схід країни. Вони просили на ніч притулку та харчів, а вранці продовжували свій відступ. Жителі села, до яких зверталися ці бійці, надавали посильну допомогу.

Із перших днів війни жителі району піднялися на захист Батьківщини. Було мобілізовано багато жителів і Новгородського. Серед них директор школи Микола Пилипович Парфіненко, Іван Сергійович Курило, Микола Григорович Новгородський, Варвара Степанівна Бурун, жителі села: Василь Трипільський, Андрій Мовчан, Іван

Попов, Павло Новгородський, Іван Касьян, Василь Лук"яніхін, Олександр Радченко та багато інших. Близько 50-60 чоловік.

На території села оборону вела 1-а гвардійська стрілкова дивізія 21-ої армії Південно-Західного фронту. Але сили були нерівні, гітлерівці швидко наступали, і в ніч на 16 жовтня 1941 року радянські війська залишили територію села і всього району в цілому.

Покидаючи рідні місця, червоноармійці підірвали приміщення заготзерна, злили паливно-мастильні матеріали, які зберігалися на місцевій нафтобазі.

Мешканці села набирали керосин, бензин для власних потреб, а гітлерівці, прийшовши в село, змушували повертати його.

Щоб паралізувати діяльність залізничного вузла, відступаючи, бійці-танкісти познищували стрілочні розводи.

Як згадує очевидець подій Надія Григорівна Салова, першою жертвою фашизму став голова колгоспу ім.Петровського, що був розташований у сусідньому селі Залізничному Лебединського району Головань, якого німці повісили на території колишнього колгоспу ім. Паризької Комуни. Вони також розстріляли трьох військовополонених поблизу залізничної станції.

Під час господарювання гітлерівців була зібрана сходка жителів села, на якій обрали старосту і призначили трьох поліцейських. Німецькі окупанти поводитися досить жорстоко. Вони зберегли колгосп, щоб якомога більше можна було викачати хліба та інших сільськогосподарських продуктів для окупаційної влади. Як і за більшовиків, селяни працювали від зорі до зорі задарма. За спогадами Юрія Григоровича Новгородського, денною нормою скопування поля було 0,2га на одну людину. А тих, хто відмовлявся працювати в колгоспі і молодь примусово відправляли до Німеччини.

Серед них були Марія Штиб, Катерина Штиб, Олександр Лаврусь. А Варя Шокун, Олександр Шинкаренко, Микола Сівовол не повернулися в рідне село.

Залізнична колія німцями була відремонтована, і по ній постійно рухалися ешелони з військовою технікою, продовольством, одягом, боєприпасами.

Особливо пошавився цей рух у 1942 році під час Сталінградської битви.

Через залізничний переїзд взимку 1943 року проїхало декілька саней із партизанами. Певно, що це були частини партизанського загону під командуванням М.І.Наумова. По них поліцаї відкрили вогонь. Була вбита одна жінка-партизанка, яка випала з саней. Вночі жителі села забрали її труп і поховали на місцевому цвинтарі. Довгий час могилу прибирали жителі села і говорили, що там похована партизанка. Хто вона, не встановлено і досі.

У роки гітлерівської окупації в приміщенні школи німці організували госпіталь.

Як згадують односельчани, німецькі лікарі досить гуманно ставилися до хворих жителів села і надавали їм медичну допомогу.

20-22 лютого 1943 року стрілецькі дивізії 40-ї армії Воронежського фронту визволили м. Тростянець і район від німецько-фашистських загарбників.

У зв'язку з контрнаступом противника війська 12 березня 1943 року залишили територію району.

Остаточне визволення району від ворога відбулося в серпні 1943 року. Як згадує учасник визволення села, командир 398-го танкового батальйону 10-го танкового корпусу 40-ї армії капітан І.В.Шухляев, при наступі через станцію Боромля через неточні розвідувальні дані, отримані в сусідній стрілецькій частині у районі станції, 398-й танковий батальйон вийшов прямо на вогняні позиції німецьких артилеристів, але бійці відразу зни-

шили артбатарею ворога. Потім переїхали через залізничний переїзд і стали переслідувати противника. "І ось в період доповіді по радіо командирю бригади про зустріч із гітлерівськими танками я і Саша Земсков, - згадував Шухляєв, - відкрили люки танка і стали розглядати карту місцевості. Саме в цю хвилину в наш танк і потрапив ворожий снаряд. Саша був смертельно поранений у голову, а я був поранений у руку. Олександра Земського поховали неподалік від станції, на околиці лісу. Ховали без особових почесностей, але необхідні ритуали витримали. Я, Микола Казанцев і Слава Попов зробили невеликий хрест і на нього повісили морську безкозирку, а його гітару ми довгий час возили з собою в танку".

ВІЙНА ПРОДОВЖУВАЛАСЯ...

Територія нашого району була звільнена від німецько-фашистських загарбників, але Велика Вітчизняна війна продовжувалася, і тисячі наших земляків перебували на фронті, наближаючи Перемогу.

21 серпня 1943 року газета "За перемогу" надрукувала лист батьків сину-воїнові Червоної Армії Єлисею Убийконю, уродженцю с.Криничне Тростянецького району, із батьківським наказом нещадно громити ворога і визволити з фашистської неволі своїх земляків. Ось його зміст.

"Дорогий синку!

Привіт тобі, синок, від батьків – батька Моїсея Андрійовича і матері Марії Гаврилівни. Кланяємося ми й товаришам твоїм, Єлисею! Якби ти тільки знав, що гади зробили з нашим селом, з людьми! Воно стало як покійник: душу з нього витягли фашисти, спаплюжили. Вулиці заросли бур'яном, на них – мертва тиша: Не видно людей, не чути ні дівочого сміху, ні пісень, ні гамору дітвори.

Ти мріяв про зустріч з нареченою, коханою Галею. Їй ти листи писав зворушливі, задушевні, чекав із нетерпінням часу зустрічі. Немає твоєї нареченої. Вкрали її гади. Пограбували тебе. Вивезли її на чужину, на каторгу, в тричі прокляту Німеччину.

Доля не пощадила і твого брата, Василька. Христо-продавець староста... викликав хлопця із двору, і накинулися на нього фріци, побили, а потім закрили рота і повезли. Мабуть, його і в живих уже немає, нашого синопка.

Не тільки нас спіткала така доля. Якщо побачиш Микиту Логвиненка, нашого сусіда, передай йому, що немає в селі сестри його Марфи – вона вивезена до фашистської Німеччини. Микола Моїсеєнко не знайде своєї доньки Надії, а Яків Луценко не зустрінеється з донькою Марійкою: Наталя і Катя – рідні сестри Пантелія Кошеля, загнані в неволю, закуті в кайдани. До сотні молодих парубків і дівчат викрали німці перед відступом.

А село твоє, сам знаєш, маленьке, дворів небагато, і ось спустіло воно...

Виконай, Єлисею, наш наказ: врятуй наречену і брата своїх від загибелі, вирви з неволі, поверни на Батьківщину. Передай наш батьківський наказ і всім своїм товаришам по зброї:

Бийте, синки, німця, не жаліючи! Нікому з них не давайте пощади. Смерть за смерть, кров за кров!

Ось із цією думкою йди в бій і ти, Єлисею. Виконуй з гідністю наказ батька і матері, постарілих від горя і страждань, життя не жаліючи свого.

Кланяємося тобі й друзям твоїм низько-низько і бажаємо успіху великого до швидкої перемоги над лютим фашистом.

Батьки твої – Моїсей Андрійович і Марія Гаврилівна Убийконі.²⁰⁶

Немає можливості описати бойові звітяги всіх наших земляків. Дамо лише характеристику трьом із них: І.І.Цьоми і М.Я.Усенка із с.Мащанки та Т.Г.Громова із с. Смородинога.

Іван Іванович Цьома, 1917 року народження, незадовго до війни закінчив військово-льотне училище. Брав участь у боях на Халхін-Голі. Війну зустрів уже зрілим пілотом, командиром ланки. Воював відважно, користувався особливим авторитетом у командування і серед своїх бойових друзів-пілотів. Намагався найбільше зробити для перемоги і при цьому понести найменші втрати. Де можливо було, під небезпеку підставляв себе, щоб відвести від неї своїх товаришів. Що це було дійсно так, стверджує його смерть.

Восени 1943 року, коли уже наші війська вийшли на лінію Дніпра, капітан І.І.Цьома з групою молодих пілотів поїхав у тил одержувати літаки для своєї частини. На той час він вирішив сам особисто опробувати в польоті кожний одержуваний літак. Він був командиром ескадрилії і одночасно замісником командира авіаційного полку. Знаючи, що з ним молоді пілоти, які мають малий досвід, він вирішив сам опробувати в польоті кожен одержуваний літак. Це не було його службовим обов'язком. Тут у нього взяла верх совість і почуття відповідальності за інших. На п'яти літаках він побував у повітрі, переконався в їх надійності. На шостому був його останній політ і останні хвилини життя.

Порівняно молодшим від нього був Михайло Якович Усенко, 1925 року народження. В армію був призваний на початку березня 1943 року (коли перший раз було звільнено село). Служив у окремій моторизованій інженерно-розідувальній роті, яка входила до складу 40-ї армії. Був командиром відділення розвідників. Його бойовий шлях так описує колишній учитель школи Володимир Андрійович Мозговий.

За час служби в розвідроті сержант М.Я.Усенко зі своїм відділенням сім разів переходив лінію фронту і проникав у тил ворога на глибину до 70-100 км. Завдання командування по розвідці оборонних споруд ворога, мінуванні і підриву залізничного полотна, залізничних та шосейних мостів у тилу ворога завжди виконував цілком і в установлений час. Розвідувальні дані, добуті Усенком, завжди були точними і цінними для командування.

У бойовій обстановці М.Я.Усенко діяв упевнено, проявляв безстрашність і винахідливість. Ось лише один епізод із бойової діяльності відділення Усенка в тилу ворога. Влітку 1944, коли війська підійшли до Карпат і знаходилися на території Румунії, відділення Усенка дістало бойове завдання розвідати гірські перевали через Карпати і знайти зручні шляхи для військ, які повинні були звільнити від фашистських військ Трансільванію.

Відділення Усенка, діючи в тилу ворога, виконало це завдання, а на зворотному шляху в лісі оточило роту угорських солдат і полонило її.

Уся рота ворожих солдат у складі 70 чоловік була переведена через лінію фронту, і полонених здано в штаб з'єднання. Загинув Михайло в квітні 1945 року, не доживши до кінця війни кілька тижнів.

Коли був живий його батько, то в нього зберігалися Михайлові нагороди – ордени “Бойового Червоного Прапора”, “Вітчизняної війни”, “Червоної Зірки”, кілька медалей.

Славний бойовий шлях пройшов Тихін Григорович Громовий, кавалер 2-х орденів Слави. Подвиг він здійснив на початку 1945 року.

Вночі форсували Одер, гармата сержанта Громового провалилася під лід. Щоб урятувати її, він з товаришами кинувся у крижану воду. Батарея, захопивши плацдарм,

закріпилася на висоті. Німці, відчуваючи приреченість, намагалися захопити її. Спочатку артпідготовка, потім наліт ворожих літаків. Щільність вибухів була настільки великою, що на висоті не залишилося жодного дерева. Потім в атаку пішли фашистські танки. У жорстокому бою фашисти знищили 2 гармати. Дві гармати, у тому числі і гармата сержанта Громова, продовжували бій, знищуючи ворожі танки. Ворог не пройшов, уцілілі танки втекли з поля бою. У цьому бою відважний артилерист втратив свого бойового побратима – земляка Дмитра Пантюменка.

ГЕРОЇ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Середина лютого 1934 року. Увага всіх радянських людей прикута до одного місця в далекому Чукотському морі, де після загибелі пароплава "Челюскін" на кризі опинилися 104 чоловіки, серед них двоє малолітніх дітей. За героїчними буднями жителів "табору Шмідта" з тривогою слідкувала вся країна. І з яким полегшенням зітхнули люди, коли дізналися, що всі учасники вимушеної зимівлі щасливо переправлені на материк.

Це стало можливим завдяки безприкладному героїзму і мужності сімох радянських полярних льотчиків, які на недосконалих тодішніх машинах, майже без навігаційних приладів, постійно ризикуючи загинути у льодах, вивезли пасажирів і екіпаж "Челюскіна" на велику землю.

Тоді ж в далекий Уелен полетіло спеціальне повідомлення, підписане керівниками партії і уряду: "Ляпідевському, Леваневському, Молокову, Каманіну, Слепньову, Водоп'янову, Дороніну. Гордимось вашою перемогою над силами стихії. Радіємо, що ви виправдали кращі сподівання країни і виявляли себе гідними синами нашої великої Батьківщини.

Входимо з клопотами до Центрального Виконавчого Комітету СРСР:

1. Про устанавлення вищого ступеня відзнаки, пов'язаного з проявленням геройського подвигу, - звання "Героя Радянського Союзу"...

2. Про присвоєння льотчикам Ляпідевському, Леваневському, Молокову, Каманіну, Слєпньову, Водоп'янову, Дороніну, які брали безпосередню участь у врятуванні челюскінців, звання Героя Радянського Союзу»"

16 квітня 1934 року центральні газети вмістили постанову ЦВК СРСР про встановлення цього звання і присвоєння його героям-льотчикам.

Вони були першими. Естафету безсмертя підхопили у них нові і нові Герої. Приклади мужності, героїзму, самопожертви в ім'я Батьківщини проявили сотні і тисячі радянських людей. Особливо масовим був героїзм у роки Великої Вітчизняної війни. Солдати і офіцери, льотчики, моряки, підпільники і партизани, комсомольці і піонери за безприкладні подвиги були удостоєні високого звання Героя Радянського Союзу.

Тростянчани гордяться тим, що на їх землі народилися і виховалися дев'ять Героїв Радянського Союзу. Троє уродженців інших областей пов'язали надовго свою долю з Тростянеччиною. І наш обов'язок знати кожного з них поіменно.

Героями при форсуванні Дніпра і визволенні Києва стали троє земляків із села Олексиного – Олександр Михайлович Куц, Григорій Савелійович Шаповал та Микола Якович Кривоніс.

Із невеликого села Набережного Гребениківської сільради вийшли два Герої – Григорій Іванович Левченко та Степан Полікарпович Овчаров, що теж здійснили подвиг на Дніпрі. Там же відзначився і Петро Сергійович Тимченко з Гребениківки. Їх земляк Ілля Якович Яковенко покрит себе невмирущою славою при визволенні Криму. Боромлянин Василь Григорович Скринько, Семен Никифорович Шульга з Жигайлівки та Тимофій Якимович

Яковлев із Ницахи прославили себе подвигами при визволенні від фашизму народів Європи.

Першим у 1944 році увірвався в Умань на своїй машині командир полку самохідної артилерії майор Борисенко Михайло Петрович, пораненим продовжував керувати боєм. За мужність і відвагу йому було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Після війни до кінця свого життя М.П.Борисенко жив і трудився в нашому місті.

Багато років працював у Тростянці Іван Капітонович Боев, який став Героєм у 19 років.

На жаль, усі Герої передчасно пішли з життя.

Нижче пропонуємо читачам невеликі розповіді про героїв-земляків.¹

БОЄВ ІВАН КАПІТОНОВИЧ

Іван Капітонович Боев народився 6 вересня 1942 року в с.Ксизове Задонського району Липецької області.

Рано залишившись без батьків, разом із двома сестрами і братом виховувався у дитячому будинку. Закінчив семирічку, школу ФЗН, до початку Великої Вітчизняної війни працював у Донбасі. Наприкінці 1941 року евакуювався в Ростовську область. У жовтні 1942 року був призваний до Червоної Армії, а в січні наступного року пішов на фронт. У саперному батальйоні командував відділенням розвідувального взводу. Нагороджений орденом Червоного Прапора.

Це було у вересні 1943 року. Група саперів на чолі зі старшим сержантом Боєвим форсувала Дніпро із завданням – забезпечити переправу 983-го стрілецького полку. Діючи сміливо і рішуче під артилерійським, мінометним і кулеметним вогнем, Іван Боєв зі своїми бойовими друзями зумів значно полегшити переправу підрозділів.

Гітлерівці нарощували сили. Їм вдалося скинути наших бійців у ріку, знищити артилерійським вогнем кілька човнів. Старший сержант Боєв, відрізаний від свого підрозділу, опинився на території, зайнятій противником. Та відважний сапер не розгубився. Ретельно замаскувавшись, він спостерігав за фашистською обороною. А коли наступила темрява, раптово з'явившись перед групою німців, під загрозою змусив їх сісти в човен. Сміливець прибув до своєї частини з полоненими гітлерівцями і цінними розвідувальними даними.

За мужність і відвагу, виявлені під час форсування Дніпра, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 17 жовтня 1943 року командирю відділення 553-го окремого саперного батальйону 226-ї Глухівської стрілецької дивізії Івану Капітоновичу Боєву присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

В 1947 році І.К.Боєв закінчив школу підготовки офіцерів. Довгий час служив у штабі військової частини.

У 1959 році за станом здоров'я він демобілізувався з Радянської Армії.

Тривалий час Іван Капітонович Боев проживав у м. Тростянці. Помер 25 березня 1980 року.

БОРИСЕНКО МИХАЙЛО ПЕТРОВИЧ

Михайло Петрович Борисенко народився 21 серпня 1909 року в с.Ганнівка-Вирівка Білопільського району в бідній селянській сім'ї. Закінчив початкову школу, працював рахівником, завідував хатою-читальнею. Пізніше був головою сільської Ради, а потім одного з колгоспів у Вінницькій області. У 1932-1934 рр. служив у Червоній Армії. 1939 року його знову мобілізували. Коли почалася Велика Вітчизняна війна, займав командирську посаду. Воював на Південно-Західному фронті, під час Сталінградської битви командував танковою ротою. Як заступник начальника штабу по

розвідці артилерійського полку Резерву Головного Командування брав участь у боях на Орловсько-Курській дузі. Мав чотири поранення. Нагороджений орденами Червоного Прапора, Червоної Зірки і медалями.

У січні - лютому 1944 року війська 1-го і 2-го Українських фронтів завдали поразки фашистським дивізіям у районі Корсуня-Шевченківського. У цих боях відзначився 881-й самохідний артилерійський полк під командуванням капітана Борисенка. Артилеристи знищили 52 танки, 5 самохідних гармат, 12 батарей протитанкової оборони, понад дві тисячі ворожих солдатів і офіцерів.

Успішно розвиваючи наступ, частини і з'єднання 2-го Українського фронту рішучим ударом у напрямку на Умань – Ясси розсікли оборону німців і незабаром із боями вийшли до берегів Дністра.

У районі Умані артилеристи М.П.Борисенка перекрили шлях відступаючим частинам. Мужній командир на самохідній установці першим увірвався в Умань, знищуючи ворога артилерійським вогнем і гусеницями. У вуличних боях Михайло Петрович був поранений, але продовжував командувати полком.

За вміле командування частиною, особисту мужність і відвагу, виявлені в боях проти фашистських загарбників, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 13 вересня 1944 року командиру 881-го самохідного артилерійського полку 3-го танкового корпусу Михайлу Петровичу Борисенку було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Після лікування в госпіталі наприкінці липня 1944 року відважного офіцера направили в Москву на курси при Академії бронетанкових і механізованих військ. Після закінчення курсів він продовжував служити в армії – командував танковим батальйоном.

У 1955 році Михайло Петрович Борисенко демобілізувався.

Після демобілізації Михайло Петрович проживав у Тростянці, брав активну участь у роботі по військово-патріотичному вихованню молоді.

Помер 28 грудня 1979 року.

КРИВОНІС МИКОЛА ЯКОВИЧ

Микола Якович Кривоніс народився 2 травня 1896 року в с.Долбіно Беловського району Курської області. Навчався у церковно-приходській школі, потім допомагав батькам у домашньому господарстві. 1915 року був призваний до царської армії. За хоробрість нагороджений Георгіївським хрестом. Під час громадянської війни у лавах Червоної Армії захищав від ворога Країну Рад. Після демобілізації працював у залізничній міліції в Харкові. У 1936 році переїхав у м. Тростянець. У період тимчасової окупації жив у с. Олексиному, а після його визволення радянськими військами пішов на фронт. У серпні 1943 року закінчив курси кулеметників. Воював

в одній кулеметній обслузі з односельчанами Г.Кирином, Г.Шаповалом і О.Куцом. Був тричі поранений.

У ніч проти 22 вересня 1943 року підрозділи 838-го стрілецького полку 237-ї стрілецької дивізії почали форсування Дніпра в районі Вишгорода. Місце для переправи було надзвичайно важким – правий берег тут круто схилявся до води. Командування вирішило спочатку оволодіти островом на середині ріки і звідти вже подолати неглибокий рукав Дніпра. Серед перших почали переправлятися на правий берег кулеметники на чолі зі старшим сержантом Г.Кирином. Фашисти помітили сміливців і відкрили шквальний вогонь. Дніпровська вода кипіла від розривів мін і снарядів. На середині ріки М.Кривоноса поранило в ногу і плече. Перемагаючи біль, кулеметник допомагав бойовим друзям вести обстріл противника.

Ось і острів. Не всім сміливцям вдалося ступити на його берег. Тут до обслуги станкового кулемета приєднався автоматник К.Волошин. Сильний вогонь противника не давав нашим бійцям змоги просунути вперед. Із настанням темряви вони окопалися в західній частині острова. Дві доби без їжі, не маючи зв'язку зі своєю частиною, вели вони запеклий бій з ворогом.

На третій день старший сержант К.Киринов послав О.Куца і автоматника К.Волошина до своїх. Перепливши Дніпро, вони доповіли командуванню полку про обстановку, що склалася, і незабаром із боєприпасами та продуктами повернулися на острів, де М.Кривоніс і Г.Шаповал продовжували вести бій із переважаючими силами противника. Слідом за ними прибуло на острів підкріплення. Через кілька днів хоробрі кулеметники одержали наказ переправитися на лівий берег для перепочинку. Під час одного з повітряних нальотів був убитий старший сержант Г.Киринов, а Г.Шаповал, О.Куц і М.Кривоніс дістали тяжкі поранення. Поранених

направили в госпіталі. М.Кривоніс кілька місяців лікувався у Вологді.

Сюди і прийшла звістка про те, що за мужність і відвагу, виявлені в боях проти фашистських загарбників під час форсування Дніпра, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 23 жовтня 1943 року Миколі Яковичу Кривоносу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Наприкінці 1944 року М.Я.Кривоніс демобілізувався за станом здоров'я і повернувся в с. Олексине. Протягом довгого часу був на пенсії. В 1952 році почав працювати на Сумському насосному заводі. Але в зв'язку з різким погіршенням стану здоров'я змушений був незабаром залишити роботу. 1962 року після тяжкої і тривалої хвороби Микола Якович Кривоніс помер.

КУЦ ОЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ

Олександр Михайлович Куц народився 11 жовтня 1911 року в с. Олексиному Тростянецького району. Тут

навчався у початковій школі. Потім працював кравцем у Тростянці, Харкові, Донбасі. Через незалежні від нього причини залишився в тимчасово окупованому ворогом Тростянці. Після визволення міста радянськими військами в серпні 1943 року пішов на фронт. Разом з односельчанами Г.Кирином, Г.Шаповалом та М.Кривоносом був направлений до 838-го стрілецького полку 237-ї стрілецької дивізії. Всі вони увійшли до складу однієї кулеметної-обслуги.

Героїчний подвиг Олександр Куц здійснив під час форсування Дніпра.

У ніч проти 22 вересня 1943 року підрозділи стрілецького полку почали переправлятися через ріку. Противник зайняв вигідну позицію на високому правому березі, поблизу якого знаходився невеликий острів. Одними з перших форсували Дніпро на рибальському човні, кулеметники Г.Кирин, Г.Шаповал, М.Кривоніс і О.Куц. Ворог помітив сміливців і відкрив по них сильний вогонь. У відповідь "заговорив" кулемет Шаповала. Куц та Кривоніс щосили налягли на весла. Коли поранило Кривоноса, його замінив командир обслуги Кирин. Нарешті вони досягли острова. Кулеметники одразу ж вступили в бій із переважаючими силами противника. Становище наших бійців ускладнювалося тим, що вони втратили зв'язок із лівим берегом Дніпра. Закінчилися боєприпаси, а ворог майже безперервно контратакував. Фашистські літаки бомбили острів.

На третю добу Г.Кирин наказав О.Куцу і автоматнику К.Волошину, який приєднався до кулеметників, переправитись на лівий берег і доповісти командуванню про становище на острові. Наказ було виконано.

Після короткого перепочинку бійці з боєприпасами повернулись до своїх товаришів і знову вступили в бій. Коли підійшло підкріплення, кулеметників відкликали з острова на лівий берег Дніпра. Ворог вів безперервний

обстріл позицій. Під час одного з нальотів німецьких літаків Г.Кирина було вбито, а О.Куца, Г.Шаповала, М.Кривоноса тяжко поранено. Ось тоді й одержали рідні Олександра Куца помилкову звістку про його загибель. Та незабаром, крми хороброго воїна привезли до госпіталю в Тростянець, помилка з'ясувалася.

За мужність і героїзм, виявлені при форсуванні Дніпра, Олександр Михайловичу Куцу Указом Президії Верховної Ради СРСР від 23 жовтня 1943 року було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

У 1944 році сміливцю вручили орден Леніна і медаль "Золота Зірка".

У липні 1945 року за станом здоров'я О.М.Куц демобілізувався з Радянської Армії, повернувся до Тростянця. Працював у школі глухонімих, трудився на Тростянецькому деревообробному комбінаті.

Олександр Михайлович - персональний пенсіонер. Він брав активну участь у громадсько-політичному житті району.

ЛЕВЧЕНКО ГРИГОРІЙ ІВАНОВИЧ

Григорій Іванович Левченко народився 17 листопада 1900 року в с.Василівці, тепер с. Набережне Гребениківської сільради Тростянецького району, в бідняцькій сім'ї. Навчався в церковно-приходській школі. Підлітком працював на бурякових плантаціях сумських цукрозаводчиків. У 1930 році вступив у колгосп. Із перших днів Великої Вітчизняної війни – на фронті. У травні 1942 року за станом здоров'я був демобілізований із Червоної Армії. До 1943 року працював ветфельдшером. Після звільнення Тростянецького району від фашистських окупантів повернувся у рідне село. Вилікувавшись, знову пішов у діючу армію. Воював на Воронежському та 1-му Українському фронтах. Був поранений і контужений.

309-а стрілецька дивізія підійшла до Дніпра в районі Ржищева на Київщині і зав'язала запеклі бої з ворогом. У ніч проти 22 вересня 1943 року група солдатів 5-ї стрілецької роти 955-го стрілецького полку під сильним вогнем противника переправилася на правий берег ріки. Радянські воїни з ходу атакували гітлерівців, що засіли в траншеях. У рукопашній сутичці рядовий Григорій Левченко знищив кулеметника та більше десятка автоматників противника. Радянські воїни вибили ворога із зайнятих позицій.

На ранок гітлерівці пішли в контратаку. Незважаючи на перевагу в живій силі, вони не добилися успіху. Купка сміливців протягом трьох діб міцно утримувала захоплений плацдарм. За цей час наші солдати відбили 12 ворожих контратак. У цих боях Г.І.Левченко знищив 7 і взяв у полон трьох гітлерівців.

У складі своєї роти хоробрий воїн брав участь у боях на Дніпровському плацдармі, які переходили у рукопашні сутички. Був поранений, але продовжував

битись із ворогом, поки підійшли головні сили полку.

За мужність і відвагу, виявлені в боях із німецько-фашистськими загарбниками під час форсування Дніпра, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 23 жовтня 1943 року Григорію Івановичу Левченку було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Після тривалого лікування його направили в один із підрозділів, який обслуговував авіаційну частину. Та далася взнаки давня хвороба, і він знову потрапив у госпіталь.

У липні 1945 року Григорій Левченко був демобілізований із Радянської Армії. Повернувшись у рідне село, став працювати в колгоспі. У 1950 році за станом здоров'я пішов на пенсію.

ОВЧАРОВ СТЕПАН ПОЛІКАРПОВИЧ

Степан Полікарпович Овчаров народився в 1903 році у с.Василівці (тепер Набережне) Тростянецького

району в сім'ї селянина-бідняка. Після закінчення початкової школи допомагав батькам у господарстві. Коли в селі була організована артіль, одним із перших серед односельчан став трудитися в громадському господарстві. Із серпня 1943 року брав участь у боях із німецько-фашистськими загарбниками. Воював на Воронезькому, 1-му Українському фронтах. Був поранений.

У вересні 1943 року підрозділи 309-ї Пирятинської стрілецької дивізії підійшли до Дніпра. Серед сміливців, які в ніч на 22 вересня під градом куль і снарядів першими дістались правого берега ріки, був рядовий Овчаров. Ворог зустрів радянських воїнів нищівним кулеметним і автоматним вогнем. Але це не зупинило наших воїнів. Першим піднявся на весь зріст і кинувся в траншею противника Степан Овчаров. Автоматним вогнем, гранатами і прикладами група бійців вибила фашистів із зайнятих позицій. У цьому бою рядовий Овчаров знищив понад 20 гітлерівців.

На світанку під прикриттям авіації і артилерії німці пішли в контратаку. Тричі успішно відбивали наші воїни наступ значно переважаючого в силі ворога. Степан Овчаров знову виявив надзвичайну мужність. У рукопашній сутичці він знищив 12 гітлерівців. Під час відбиття однієї з контратак противника відважний солдат був поранений, але поля бою не залишив.

Група радянських воїнів утримала зайняті позиції на Дніпровському плацдармі до підходу головних сил полку. За мужність і відвагу, виявлені під час форсування Дніпра і утримання плацдарму на його правому березі, рядовому Степану Полікарповичу Овчарову Указом Президії Верховної Ради СРСР від 23 жовтня 1943 року було присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу.

Вийшовши з госпіталю, Степан Овчаров брав участь ще у багатьох боях, а після перемоги над фашистською Німеччиною повернувся в рідне село. Разом з односельчанами він самовіддано трудився на відбудові зруйнованого ворогом колгоспного господарства. Та давалося взнаки серйозне поранення: стан здоров'я його погіршувався. У 1950 році Степан Полікарпович Овчаров помер.

СКРИНЬКО ВАСИЛЬ ГРИГОРОВИЧ

Василь Григорович Скринько народився у 1912 році в с. Боромлі. Після закінчення неповної середньої школи працював у колгоспі. У 1934 році був призваний до лав Червоної Армії. Коли розпочалась Велика Вітчизняна війна, навчався на курсах підготовки командирів автобронетанкових військ у Казані.

Вже другий рік лютувала війна. Сіяла смерть, палила землю... Фронтіві дороги. Скільки їх? І всіма ними

потрібно йти до однієї мети – перемоги. У той грізний час вона була ще далеко. Але вірили в неї. Вірив і старший лейтенант Скринько, і його танкісти, і всі ті, хто встав на битву за Батьківщину...

За лісом яскраво-червоні спалахи і гуркіт бою. Танковий батальйон із ходу прорвав оборону фашистів і вклинився на декілька кілометрів. Але німці швидко отямилились і затиснули танки в клітці. Командир корпусу Белов викликав до себе старшого лейтенанта Скринька і наказав йти на виручку.

Колону з одинадцяти танків веде командирська машина. "Тридцятичетвірки" йдуть тихо, із виключеними фарами. Танк командира роти Скринька першим зупинився на березі річки. "Форсувати, не відкриваючи вогню!" – передано наказ по машинах.

Клекоче вода, набігаючи на розпечену броню. А гусениці вже місять протилежний берег. Ніч розривають постріли гармат. Розбризкуючи вогонь, танки мчать уперед. Гуркотіння і брязкіт сталевих машин підіймають німців на ноги. Для багатьох із них оця весняна задумлива ніч стала фатальною... Брязнув гарячий свинець на "тридцятичетвірку", що йшла зліва танка старшого лейтенанта. Вибух стрясонув повітря. Машина зупинилась на місці. На цей раз назавжди. Через хвилину запалав смолоскипом ще один танк. Та навальна атака зробила своє діло. Рота Скринька розірвала мертве кільце і приєдналась до батальйону капітана Аверіна.

Короткі хвилини перепочинку після бою. Стомлені танкісти вилізають із машин.

- Думаю, що німці не пробачать нам такої зухвалості, - розгортаючи карту, говорить Аверін. – Незабаром з'являться "тигри".

- Мої хлопці вже зустрічались з ними, зуміють по-частувати "гостинцями", - відповів старший лейтенант.

Аверін говорив, наче в воду, як кажуть, дивився. Фашистські танки не примусили себе довго чекати. Бій розгорівся з новою силою. Хоробро боронились радянські танкісти. Втративши декілька машин, німці повернули назад.

Скринько вишикував роту. Власне від неї залишилась тільки половина. Подякував бійцям за відвагу і дозволив відпочивати.

Нічна тиша огортала землю. Небо ясно засіяли зорі. У зелених шатах несміливо подавав голос соловейко. Заспівав і прислухався. Ніч мовчала. І тоді весняний чарівник щедро розсипав радісну пісню.

"Йому нема діла до війни", - подумав старший лейтенант.

... Солов'ї, солов'ї не тривожте солдат,

Хай солдати хоч трохи посплять...

Забриніла в серці пісня... Хай солдати посплять... Скільки їх залишилось спати назавжди, щоб була весняна ніч, щоб співали солов'ї, щоб було життя. Ми відплатимо за вас... Стигли в душі слова клятви.

- Товаришу командире, - почувся з темряви знайомий голос водія другого танку. - Неподалік на дорозі фашистська колона.

Рішення з'явилося відразу: "Атакувати!"

- Ти що, Скринько? - підвівся назустріч капітан Аверін. - У тебе ж усього п'ять машин.

- Але, зустрівшись з вогниками очей танкістів, замовк.

- Дій!

Шквальний вогонь танкових гармат зупинив колону. Німці аж ніяк не сподівались на атаку радянських танкістів. Мерехтливі постаті нанизують на кулеметні черги, і скошені вогнем, падають. Злітає вгору жовто-червоне шмаття від машин. Раптом Скринько помітив, як поблизу розвертається важкий "тигр".

- Всади йому в бік, Миколо, пару гаряченьких, - дає команду Скринько своєму стрільцю.

... І знов бої. Скільки їх було на рахунку Василя Григоровича Скринька і його бойових друзів. Багатьох із тих, з ким починав війну, втратив на фронтових дорогах, із новими здружився у походах.

... Йшов 1945 рік.

Радянські війська швидко наближались до лігва фашистського звіра. Ворог запекло огризався, створював міцну оборону в будь-якому придатному для цього місці. Не обминула доля і невелике місто Бензден, у самому центрі Сілезії, на березі річки Варта.

Річка, біля якої зробили привал танкісти Скринька, навіть після лютих сіневих морозів не замерзла. І згадалися Василеві Григоровичу річки рідної Тростяниччини, по кризі яких хоч поїзд взимку пускай – витримують. У бінокль тим часом продовжував обдивлятися протилежний берег. Міст (капітан це чудово знав) замінований. Проти дороги, що веде до нього, розташувалася батарея протитанкових гармат. Вона зустрине ураганим вогнем кожного солдата, кожний танк, що з'являється на відкритій місцевості. А здійснювати прорив треба і доручено це батальйонові Скринька.

А якщо зробити так? Відомо, що німці – народ пунктуальний. Обідають і відпочивають завжди за годинником. От і вдарити у цей час.

По команді Скринька батальйон відкрив вогонь по мосту. Одночасно три "тридцятичетвірки" на максимальній швидкості помчались до ворожих позицій, увірвалися в розташування батареї. І ось вони вже в місті. Справділися передбачення комбата: захоплені зненацька, німці навіть не встигли добігти від бліндажів до гармат, зробити хоча б один постріл. Прямим попаданням було знищено пост мінерів, що чергував біля електрорубильника.

- Уперед! – вигукнув Василь Григорович. І командирська машина першою помчалася до Бендаеля. Могутньою лавиною покотився слідом батальйон.

За годину все було скінчено. Фашисти в паніці тікали, залишаючи техніку і озброєння. З'їхались на центральному майдані танки. Прибули командири бригади, корпусу. Всі радісно посміхалися, наперебій тиснули руки і вітали танкістів. До гурту під'їхав "віліс". Із нього скочив командуючий 4-ю гвардійською танковою армією генерал-лейтенант Лелюшенко.

- Де тут герой?

Скринько ніяково виступив уперед. Хотів було вимовити: ніякий він не герой, просто виконував наказ. Але не встиг.

- Молодець! Одне слово – молодець! Діяв, як і належить гвардійцям, – схвильовано сказав командарм. Обняв і міцно поцілував Василя Григоровича. – Завжди так воюй!

Пролунала команда:

- По машинах!

Танкісти поспішали. Попереду лежала дорога на Берлін.

Але ще не раз фашисти намагалися перерізати шлях танкістам. Біля невеликого села Тешвау, зайнявши кругову оборону, танкісти Скринько два дні вели бій із переважаючими у кілька разів силами ворога. 22 "тигри" назавжди залишилися на полі бою.

За мужність і відвагу, проявлені в боях із ворогом за переправу через річку Варта, 10 квітня 1945 року командир танкового батальйону 61-ї гвардійської Червонопрапорної Свердловсько-Львівської танкової бригади 10-го гвардійського Уральсько-Львівського корпусу 4-ї танкової армії гвардії капітану Василю Григоровичу Скриньці було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

У боях за Віслу і Одер Василь Григорович був тяжко поранений. Після виходу з госпіталю В.Г.Скринько в кінці 1945 року повернувся у рідну Боромлю. До останніх днів свого життя він брав активну участь у військово-патріотичному вихованні молоді. Помер герой 10-го листопада 1984 року.

У пам'яті односельчан Василь Григорович залишився простою чуйною людиною. Про нього часто згадують люди. Його подвиги не забуті. У сільському краєзнавчому музеї йому присвячена спеціальна експозиція. Одна з вулиць села носить його ім'я. На приміщенні загальноосвітньої школи, де навчався герой, відкрита меморіальна дошка на його честь.

ТИМЧЕНКО ПЕТРО СЕРГІЙОВИЧ

Петро Сергійович Тимченко народився 12 вересня 1902 року в с.Гребениківці Тростянецького району.

У 1914 році закінчив чотирикласну школу, потім батракував у багатіїв. Після перемоги Великого Жовтня допомагав батькам у власному господарстві, із 1927 року і до початку війни працював у радгоспі. У липні 1943 року був призваний до Червоної Армії. Воював на Воронезькому і 1-му Українському фронтах. Був тричі поранений.

Осінь 1943 року. У районі Букринського виступу одними з перших вийшли до Дніпра підрозділи 309-ї Пирятинської стрілецької дивізії. Почалася ретельна підготовка до форсування Дніпра.

У ніч проти 22 вересня підручні засоби для переправи – човни, бочки, плоту – були готові. Першим на одному з човнів вирушило у небезпечну путь відділення 5-ї стрілецької роти 955-го стрілецького полку, яким командував рядовий Тимченко.

Гітлерівці помітили радянських воїнів і відкрили по них сильний вогонь з артилерії, мінометів і кулеметів. Поруч човна розривались снаряди, свистіли кулі, вода здіймалась хвилею. Бійці налягли на весла. Наші кулеметники з лівого берега повели прицільний вогонь по ворожих точках, прикриваючи сміливців. Нарешті човен торкнувся землі. Воїни кинулися вперед, до траншей гітлерівців. Атака була такою стрімкою, що гітлерівці не витримали натиску наших бійців і залишили свої позиції. У цьому бою Петро Тимченко особисто знищив 12 фашистів.

Вранці над захопленим радянськими воїнами плацдармом з'явилися німецькі літаки. А незабаром в контратаку пішла піхота противника. Ворог намагався скинути наші передові підрозділи в Дніпро. На відділення Тимченка наступало близько роти німців. Здавалося, не вистояти купці наших воїнів. Та мужність і незламна воля радянських бійців перемогли. Вони відбили кілька ворожих контратак і змусили німецьку

піхоту повернути назад. Відділення Петра Тимченка утримувало захоплені позиції до підходу головних сил полку.

За мужність і відвагу, вмiле керівництво відділенням в боях із фашистами під час форсування Дніпра, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 23 жовтня 1943 року Петру Сергійовичу Тимченку було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

У одному з наступних боїв П.С.Тимченко був поранений, тривалий час лікувався в госпіталі. Лише на початку 1944 року він знову повернувся на фронт.

Бойовий шлях хоробрий воїн закінчив у Дрездені. Наприкінці 1945 року П.С.Тимченко демобілізувався, приїхав на Сумщину і став працювати у сільському господарстві. Довгий час він був керуючим відділеннями в радгоспах Півненківського і Тернівського цукрових комбінатів. За успіхи в роботі тричі нагороджувався медаллю виставки досягнень народного господарства СРСР.

Проживав останні роки у м. Суми.

ШАПОВАЛ ГРИГОРІЙ САВЕЛІЙОВИЧ

Григорій Савелійович Шаповал народився 23 січня 1913 року в с.Буймері Тростянецького району. Тут навчався в початковій школі, потім допомагав батькам у господарстві. Із створенням у селі колгоспу почав працювати на колективній ниві. У 1935 році був призваний до Червоної Армії. Після повернення з військової служби працював листоношею. У перші дні Великої Вітчизняної війни пішов захищати рідну Батьківщину. Під Києвом потрапив до фашистського полону, але через деякий час втік із табору і оселився у с. Олексиному Тростянецького району. У серпні 1943 року після визволення села від німецько-фашистських

загарбників знову на фронті. Пройшовши підготовку на курсах кулеметників, одержав призначення у 828-й стрілецький полк навідником станкового кулемета. Був контужений і двічі тяжко поранений.

У ніч проти 22 вересня 1943 року підрозділи 838-го стрілецького полку 237-ї стрілецької дивізії почали переправлятися через Дніпро в районі Вишгорода. Тут ріка поділена островом на два рукави. Командування дивізії вирішило спочатку захопити острів, а з нього вже повести наступ на правий берег.

Переправа почалася з настанням темряви. Однією з перших на човні відпливла кулеметна обслуга старшого сержанта Григорія Кирина, у складі якої був і рядовий Шаповал. Гітлерівці, помітивши радянських воїнів, відкрили шквальний вогонь. Навколо човна рвались снаряди, свистіли кулі. Із великими труднощами кулеметникам вдалося висадитись на острів. Цілий

день ворожий обстріл не давав їм змоги зрушити з місця. Лише надвечір вони просунулись на західну частину острова і окопалися. Дві доби кулеметники вели нерівний бій із фашистами. Становище ускладнювалось тим, що із полком не було зв'язку. На третій день старший сержант Кирін направив двох бійців – Куца і Волошина на лівий берег. А тим часом Г.Кирін, Г.Шаповал та Кривонос відбивали шалені контратаки гітлерівців.

Через кілька днів із боеприпасами і продуктами на острів повернулися Куц та Волошин. Незважаючи на велику перевагу в силі, гітлерівці так і не змогли подолати опору купки радянських бійців. А коли надійшло підкріплення, кулеметників відкликали для перепочинку на лівий берег Дніпра.

Фашисти, намагаючись будь-що утриматись на правому березі, безперервно бомбили позиції. Під час одного з повітряних нальотів загинув командир кулеметної обслуги Г.Кирін, а кулеметники були поранені. Г.С.Шаповалу довелося лікуватися в госпіталі, розташованому в м. Тростянці. Після одужання герой-кулеметник проходив службу в запасному полку, потім знову бився з ворогом на фронті, дійшов до Берліна.

У травні 1945 року Г.С.Шаповал, демобілізувавшись із армії, повернувся в село Олексине. Лише у 1947 році він дізнався, що за мужність і відвагу, виявлені під час форсування Дніпра, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 23 жовтня 1943 року йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

До 1959 року Григорій Савелійович працював лісником. Відтоді герой війни на заслуженому відпочинку. Помер 27 жовтня 1983 року.

ШУЛЬГА СЕМЕН НИКИФОРОВИЧ

Семен Никифорович Шульга народився 1 вересня 1912 року в с.Жигайлівці Тростянецького району в селянській сім'ї. Закінчивши у 1924 році початкову школу, допомагав батькам у господарстві. 1930 року переїхав до міста Орджонікідзе Донецької області, де працював на одному з заводів. У липні 1941 року був

призваний до Червоної Армії. Воював на Сталінградському, Південно-Західному, 1-му і 3-му Українських фронтах. У грудні 1943 року був поранений. Нагороджений орденами Червоного Прапора, Червоної Зірки і медалями "За бойові заслуги" та "За оборону Сталінграда".

Це було наприкінці січня 1945 року. У результаті успішних наступальних дій війська 1-го Українського фронту вийшли до Одера, форсували ріку і оволоділи

плацдармом на її протилежному березі. Велику роль у подоланні цього водного рубежу відіграли інженерно-саперні частини, зокрема 56-й інженерно-саперний батальйон. Бійці цього підрозділу за дуже короткий строк спорудили переправний міст. Коли частина радянських військ була вже на протилежному березі Одера, бурхливий потік води і лід, що рухався, зірвали верхні надбудови мосту. Переправа військових частин припинилась. 56-му інженерно-саперному батальйону було наказано негайно відновити міст. Безпосереднє виконання цього бойового завдання доручили відділенню, яким командував сержант Шульга. Відважні сапери, по пояс в крижаній воді, кожної хвилини ризикуючи потрапити під лід, всю ніч без перепочинку працювали на спорудженні переправи. Подолавши всі труднощі, вони блискуче справились із відповідальним завданням: на ранок по відбудованому мосту рушили радянські війська. Дві доби відділення сержанта Шульги забезпечувало безперебійну роботу переправи.

Завдяки мужності, стійкості і витримці саперів війська і бойова техніка своєчасно були переправлені через Одер. Просування наших частин на захід продовжувалося.

За героїзм і відвагу, виявлені під час форсування ріки Одер, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 квітня 1945 року Семену Никифоровичу Шульзі було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

У листопаді 1945 року хоробрий воїн Семен Шульга демобілізувався з Радянської Армії. Повернувшись у рідне село, він став працювати в колгоспі. В жовтні 1960 року в результаті нещасного випадку Семен Никифорович Шульга загинув.

ЯКОВЕНКО ІЛЛЯ ЯКОВИЧ

Ілля Якович Яковенко народився в 1900 році в с.Василівці, нині Гребениківка, Тростянецького району в бідній селянській сім'ї. Закінчивши у 1913 році початкову школу, працював у домашньому господарстві. Після перемоги Жовтневої революції очолив у рідному селі комітет незаможних селян, брав участь у розгромі

куркульських банд. 1929 року вступив до лав Комуністичної партії і був обраний головою Гребениківської сільської Ради. З 1932 по 1934 рік працював у системі торгівлі в селі Покровка, а потім, аж до початку Вітчизняної війни, - у Бездрицькому відгодівельному радгоспі Сумського району. У перші дні війни пішов на фронт добровольцем. Був кулеметником. Воював на Південному, Північно-Кавказькому та інших фронтах. Був двічі контужений.

Нагороджений медаллю "За відвагу".

У листопаді 1943 року 383-я стрілецька дивізія вела запеклі бої за розширення Кримського плацдарму. Ні вдень, ні вночі не стихав гуркіт канонади. Гітлерівці вперто захищали висоту Царів курган, із якої добре прострілювалась навколишня місцевість. Це значно ускладнювало просування наших підрозділів уперед. І тоді Ілля Яковенко висунувся вночі з кулеметом на фланг свого підрозділу і добре замаскувався. На світанку фашисти пішли в контратаку. Шквальним вогнем зустрів ворога хоробрий воїн. Німці розгубились і повернули назад, залишивши вбитих і поранених. Наші підрозділи, скориставшись панікою в рядах противника, оволоділи Царевим курганом. Опам'ятавшись, фашисти двічі кидались в контратаки, але безуспішно. Радянські воїни міцно закріпились на висоті. Кулеметник Яковенко в цьому бою знищив десятки гітлерівців.

Відзначився хоробрий воїн і в бою під селом Катерлез (нині Войкове). 591-й стрілецький полк атакував фашистів. Німці відкрили ураганний вогонь. Ряди наших бійців, що залягли на околиці населеного пункту, помітно рідшали. І.Я.Яковенку вдалося непомітно наблизитися до передових німецьких траншей. Із близької відстані він почав обстрілювати фашистські вогневі точки і змусив їх замовкнути. У цей час бійці стрілецької роти, яку підтримував кулеметник, кинулись уперед і прорвали оборону противника. Але після короткого перепочинку фашисти переважаючими силами перейшли в контратаку і стали тіснити наші підрозділи. Радянські воїни стояли на смерть. Біля кулемета залишився один Яковенко. Ворог вів сильний артилерійський вогонь, але, незважаючи на це, старший сержант продовжував поливати гітлерівців свинцевим дощем.

Завдяки надзвичайній мужності і стійкості відважного воїна нашим підрозділам вдалося утримати захоплені позиції. Та під кінець бою життя хороброго кулеметника обірвала ворожа куля.

За героїзм, виявлений у боях з ворогом під час розширення Кримського плацдарму, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 16 травня 1944 року старшому сержанту, командирі кулеметної обслуги Іллі Яковичу Яковенку було посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Мужній воїн похований на горі Митридат у братській могилі. На її плиті золотими літерами викарбувано ім'я Іллі Яковича Яковенка.

Кораблям, які повертаються до Керчі з далекого плавання, указує шлях маяк, що носить ім'я Героя.

Указом Президії Верховної Ради РРФСР одне із сіл на Керченському півострові на честь героя перейменовано в село Яковенкове.

ЯКОВЛЄВ ТИМОФІЙ ЯКИМОВИЧ

Тимофій Якимович Яковлев народився 25 лютого 1926 року в с. Ницасі Тростянецького району в селянській сім'ї. У 1940 році закінчив семирічну школу. Коли фашисти окупували село, став вірним помічником партизанів, виконував їхні завдання. Був заарештований за підозрою у розповсюдженні антифашистських листівок. Стійко тримався на допитах, і через відсутність доказів звільнений. У серпні 1943 року, коли Ницаху визволили радянські війська, пішов на фронт. Воював на 1-му і 3-му Прибалтійських, 1-му Білоруському фронтах. Був поранений.

Взимку 1945 року бої точилися на західному березі Вісли.

14 січня під час наступу наших військ, перебуваючи

в перших рядах атакуючих, молодший сержант Яковлев вогнем станкового кулемета ліквідував дві німецькі вогневі точки, що заважали успішному просуванню радянських підрозділів. У цей день відважний кулеметник знищив близько 50 гітлерівців.

Через деякий час в районі Дзембово Тимофій Яковлев одним із перших увірвався з кулеметом у

траншею противника і почав поливати свинцем фашистів. Коли закінчились патрони, хоробрий воїн вихопив кинжал і кинувся на гітлерівців. На допомогу приспіли бойові товариші. Ворог був розгромлений.

На підступах до міста Шнайдемюль противник кілька разів контратакував наші позиції, але безуспішно. І в цих боях молодий кулеметник знищив не один десяток фашистських солдатів та офіцерів.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 27 лютого 1945 року молодшому сержанту 447-го стрілецького

Пінського полку 397-ї Сарненської Червонопрапорної ордена Кутузова II ступеня стрілецької дивізії Тимофію Якимовичу Яковлеву за відвагу і мужність, виявлені в боях із німецько-фашистськими загарбниками, було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

У 1949 році Яковлев закінчив Ленінградське артилерійське училище. Тривалий час підполковник Т.Я.Яковлев був викладачем Сумського двічі Червонопрапорного Вищого командного артилерійського училища імені М.В.Фрунзе.²⁰⁷

КАВАЛЕРИ ОРДЕНА ЛЕНІНА

ВЕСЕЛОВСЬКИЙ ВАСИЛЬ ПРОКОПОВИЧ

Василь Прокопович Веселовський народився в селі Боромлі у селянській сім'ї в 1920 році. Тут закінчив семирічну школу. У другій половині тридцятих років здобув середню освіту. Він добре вчився і користувався авторитетом як серед учнів, так і вчителів. Це дало можливість закінчити перед війною Сумське артилерійське училище.

Василь Веселовський зустрів війну у званні лейтенанта-артилериста і пройшов її від першого до останнього дня. Своєю хоробрістю і прикладом запалював на подвиги солдатів і офіцерів.

Брав участь у десятках великих і малих боїв.

Майстром вогню, відмінним артилеристом знали гвардійці лейтенанта Василя Веселовського. Він виріс на благодатній українській землі, бачив рідну землю в мирні дні: весняним цвітом квітли сади, шуміли тополі, на полях чулися мелодійні пісні України. Де б він не був, він пам'ятав чистенькі біленькі хатини, веселих дівчат, мудрих стариків із посивілими, донизу опущеними вусами.

Він бачив Україну у вогні пожеж. Бачив спалені села, облиті бензином, палаючі тіла літніх людей, жінок і дітей. Попіл і бездиханні тіла – все, що залишилося.

Ось опис лише одного бою.

Штаб передав короткий наказ: "За будь-яку ціну утримати взятий рубіж!" Саме будь-якою ціною, бо на одну батарею Веселовського йшло більше двадцяти німецьких танків... Треба було загинути в нерівному бою або чудом вистояти проти озвірілого натиску сталевих хижаків.

Веселовський дочекався наближення танків і наказав викотити всі гармати на пряме попадання і вщент розстрілювати ворога... Стояти до останнього, стояти насмерть, - так наказав він усім воїнам. Біля першої гармати стояв сам Веселовський, і по його вихідних даних для вогню пролунав перший постріл із гармати, яка стояла на полі, біля низькорослих кущів.

Перший танк запалав... Німці зосередили вогонь на

гармату Веселовського. Але з лівого флангу знову пролунав постріл, другий – і знову спалахнув ворожий танк. Бій продовжувався декілька годин. Веселовський залишився біля гармати. Він був поранений, але не зрушив з місця. Атака німців, завдяки його стійкості, була зірвана. На полі битви залишилося чотири підбитих ворожих танки і одна самохідна гармата.

За цей подвиг Василь Веселовський був нагороджений орденом Леніна.

Василь Прокопович закінчив війну в 25 років у званні підполковника. Поряд із орденом Леніна був нагороджений орденом Вітчизняної війни першого ступеня, двома орденами Червоного Прапора та багатьма медалями.

Із Веселовським зустрічався відомий поет П.Т.Тичина. У період війни вийшла невелика книжка його віршів. Тичина, зокрема, писав:

Он, как никто, воюет ловко,
О нем сказать одно могу:
Там, где воюет Веселовский,
Совсем невесело врагу.

Після закінчення війни він закінчує з золотою медаллю військову академію імені М.В.Фрунзе, продовжує службу у військах, отримує звання полковника, деякий час працює викладачем у Сумському артилерійському училищі. Після демобілізації обирається секретарем парткому Держплану України, проводить велику військово-патріотичну роботу.

ШИМКО СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ (1909 – 1995)

Народився в с. Смородине. Тут закінчив початкову школу. У м. Тростянці в одній із шкіл здобув семирічну освіту. Працював будівельником у м. Харкові, а вечора-

ми навчався на робітфаці машинобудівного технікуму. У 30-ті роки закінчив два військових училища: бронетанкове і авіаційне.

Війну зустрів у званні старшого лейтенанта на посаді начальника штабу ескадрилії бомбардувального авіаполку. Вже в перший день війни йому прийшлося вилітати на бойове завдання і бомбардувати фашист

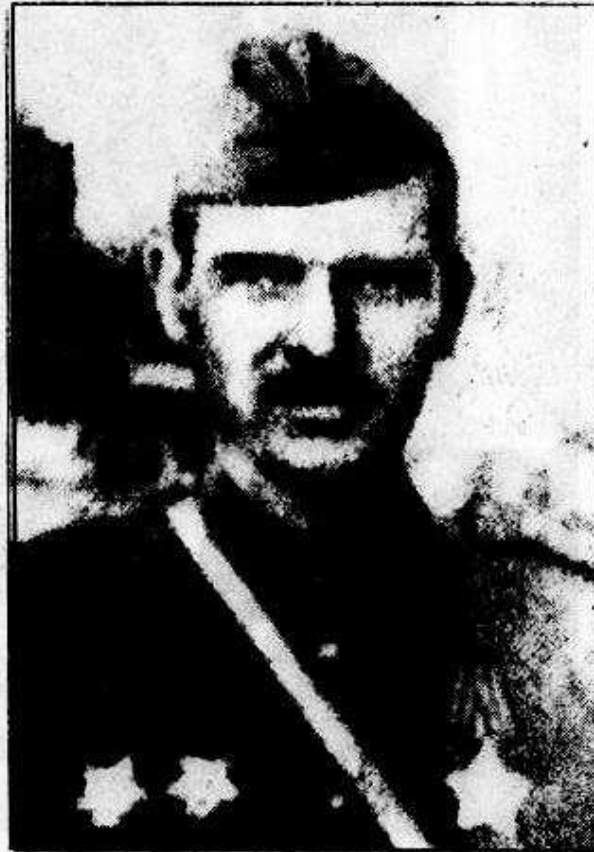
ську колону танків. Потім із своїм авіаційним полком пройшов складний бойовий шлях через всю війну: оборонні бої під Москвою, Курська дуга, Корсунь-Шевченківська і Ясько-Кишинівська бойові операції, звільнення країн Західної Європи.

Під час війни неодноразово проявляв мужність і героїзм, за що був нагороджений орденами Леніна, "Красного Знамени", "Отечественной войны II степени", двома орденами "Красной Звезды" та чотирма медалями.

ПОВНІ КАВАЛЕРИ ОРДЕНА СЛАВИ

ДУДКО ФЕДІР ІВАНОВИЧ

Старшина, командир гарматної обслуги. Народився в сім'ї селянина-бідняка в селі Гребениківці Тростянецького району Сумської області 1903 року. До рево-

люції наймитував у панів, після Жовтневої революції - робітник, бригадир у радгоспі Грязнянського цукрокомбінату, голова колгоспу, з червня 1940 року - керуючий відділком радгоспу в Карелії, де й застала війна. Був начальником ешелону, яким доставив у Киргизьку РСР устаткування промислового підприємства. Звідти мобілізували в армію, воювати почав у липні 1943 року під Белгородом. Артобслуга Дудка знищила під час боїв кілька танків і взвод ворожої піхоти. Поблизу Мерефи на Харківщині Дудко, підпустивши фашистські танки до

своїї замаскованої гармати на відстань до трьохсот метрів, знищив три танки і 40 автоматників. Успішно відбивав атаки ворога на плацдармі біля Кам'янки - Дністровської. Коли ліквідували Корсунь-Шевченківське вороже угруповання, бойовий рахунок обслуги Дудка зріс ще на два підпалених танки і кілька десятків знищених автоматників. Під Яссами взяв із бійцями у полон 300 гітлерівців, які намагалися вирватися з оточення. Ще понад 10 танків і самохідних гармат обслуга знищила в боях за Віслою, Одером. У вуличних боях у Берліні було розтрощено 40 вогневих точок. Так Дудко завершив війну. Усі післявоєнні роки працював на різних посадах на Грязнянському цукрозаводі, що в Краснопільському районі Сумської області. Не раз зустрічався з бойовими побратимами – ветеранами 671-го арtpолку 213-ї стрілецької дивізії і мотострілецького батальйону 20-ї танкової бригади. В останні роки життя був персональним пенсіонером союзного значення. Помер у жовтні 1981 року. Ім'ям кавалера ордена Слави трьох ступенів і двох орденів Вітчизняної війни Ф.і.Дудка названо вулицю в селі Чернеччині, де він жив, і де нині живуть його діти й онуки.

РУДЬ ОЛЕКСІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Народився Олексій Васильович Рудь в с.Буймері у 1925 році.

Ненавість закипала в грудях сімнадцятирічного Олексія Рудя, який став свідком страхітливих злодіянь фашистських варварів. Юнак мріяв помститися ворогу за страждання людей. І коли в лютому 1943 року його рідне село Буймер було звільнене від окупантів, він пішов на фронт.

Олексій Рудь став бійцем 82-го окремого гвардійського саперного батальйону 71-ї гвардійської стрілкової дивізії.

Ранньою весною 1944 року в районі Лужки – Підбереззя йшли бої місцевого значення. Дивізійна розвідка декілька днів готувалася до виконання бойового завдання в тилу ворога. Єфрейтор Рудь потрапив у групу забезпечення. На його рахунок на той час уже було багато знешкоджених мін, зроблених проходів у загородженнях противника.

У ніч на 11 березня група вийшла на вихідну позицію і розмістилася в окопі бойової охорони стрілкової роти. По команді вперед рушили сапери і забезпечили проходи нашим військам.

Через два дні дивізійна розвідка повернулася з цінними даними про систему ворожої оборони, розміщення воїнських підрозділів.

За хоробрість і відвагу, проявлені при виконанні бойового завдання командування, гвардії єфрейтор Олексій Рудь був нагороджений орденом Слави III ступеня.

Весь травень сорок четвертого року дивізія готувалась до наступу. Ворожа лінія оборони проходила по трьом висотам, що дало можливість гітлерівцям створити могутні вузли опору.

Спостереження за ворогом велось безперервно. Особливо багато здійснювалось нічних пошуків, засідок у нейтральній полосі. Олексій Рудь шість разів ходив на бойові завдання, зробив цілу дюжину проходів у дротяних загородженнях і два на мінному полі.

25 травня сапер вів розвідку в районі висоти з відміткою 173,1. Рано-вранці він крадькома висунувся на нейтральну полосу, замаскувався і уважно став вивчати місцевість. Неподалік від ворожої траншеї Олексій Рудь побачив установлені міни натяжної дії і відразу ж доповів про це командирю, який прийняв рішення захопити "язика" на цій ділянці.

Уночі розвідники направились до переднього краю противника. Попереду йшов Олексій Рудь. Він добре знав цю місцевість. До загородження залишались десятки метрів. Ось і перша міна. Декілька секунд він дав собі віддихатися. Потім ліг на спину і взявся за небезпечну роботу. Від нервового напруження стало жарко. Міна була знешкоджена, і все обійшлося благополучно. За першою прослідувала друга, третя... Прохід був зроблений. Розвідники поповзли до вогневої точки, вслід за ними поповз Рудь. Розвідникам вдалося зняти німецького вартового в той момент, коли він прикурював цигарку.

Тільки на ранок сполошився ворожий передній край. Ракети освітили місцевість, відкрили вогонь кулемети, потім заgrimіли міномети. Але було вже пізно. Захоплений "язик" розповів про систему оборони противника на цій ділянці. За успішне виконання

бойового завдання Олексія Рудя було нагороджено орденом Слави II ступеня.

У другій половині червня 1944р. частини 71-ї гвардійської стрілкової дивізії перейшли в наступ у Полоцькому напрямку з метою закріпити правий фланг наших військ, які оточили велике угруповання противника в районі Вітебська.

У ході наступальних боїв Олексій Рудь разом із товаришами діяв попереду стрілкових підрозділів. Доводилося під вогнем робити проходи в багаточисленних загородженнях, готувати переправи, знаходити броди через річку, болотисту місцевість.

25 червня наші підрозділи, долаючи опір противника, поступово просувалися до Західної Двіни. Треба було не дати закріпитися гітлерівцям на березі ріки. Сапери 81-го окремого гвардійського саперного батальйону одними з перших вийшли до водного рубежу в районі населеного пункту Дворище Вітебської області. За короткий час збудували із підручних матеріалів невеликі плоти. Олексій Рудь став переправляти бійців на протилежний берег. Долаючи сильну течію, він за декілька годин переправив через Західну Двіну більше півсотні бійців зі зброєю.

За цей подвиг відважний сапер-розвідник Олексій Васильович Рудь був нагороджений орденом Слави I ступеня. У вересні розгорнулися жорстокі бої у Ризькому напрямку. Кожний кілометр шляху давався нашим бійцям із великими труднощами. Йшла четверта доба безперервних боїв. 18 вересня 1944 року при виконанні бойового завдання уродженець села Буймера Тростянецького району повний кавалер ордена Слави Олексій Васильович Рудь загинув. Його поховали недалеко від міста Дебеле Латвійської РСР.

УДОДОВ ФЕДІР МАТВІЙОВИЧ

Сапер-розвідник. Спочатку - рядовий, потім - старшина. Народився 1910 р. у Ворошиловграді. До війни закінчив технікум, учителював на станції Смородине Сумської області. Звідти і пішов захищати рідну землю. Учасник оборони Москви, визволення міст і сіл України, Молдавії, брав участь у визвольному поході Радянської Армії.

Відзначився в ході ліквідації Корсунь-Шевченківського угруповання фашистських військ. Тоді завдяки сміливим діям саперного батальйону, у тому числі бійців, очолюваних Федором Удодовим, була зірвана спроба гітлерівців вирватися з оточення в районі Стеблева. Одним із перших форсував Дністер, замінував місця, звідки можна було сподіватись атак ворога, і цим допоміг піхоті утримати плацдарм. А незабаром, разом із

товаришами, навів під обстрілом переправу через річку Молдову, чим сприяв безперервному переслідуванню і розгрому ворога, що відступав. Виявив кмітливість і допоміг піхотному підрозділові швидко форсувати ріку Тису по фермах підірваного автотранспортного мосту. Під обстрілом ворога багато разів забезпечував переправу через гірські ріки підвід з боєприпасами, батальйонної артилерії та інших військових вантажів і техніки, знешкодив близько трьох тисяч мін ворога. За мужність і героїзм відзначений трьома орденами Слави. Був контужений та двічі поранений. Після демобілізації працював конструктором на машинобудівному заводі в місті Тростянці на Сумщині, а потім – старшим інженером-конструктором на комбінаті “Північнیکель” у місті Мончегорську Мурманської області і в Ленінградському науково-дослідному проектному інституті. З 1968 року був на пенсії. Жив у Севастополі. Помер у 1984 році.

ВОНИ НАГОРОДЖЕНІ ТРЬОМА МЕДАЛЯМИ “ЗА ВІДВАГУ”

Під час Великої Вітчизняної війни було встановлено багато орденів і медалей на відзначення учасників бойових дій. Особливе місце серед нагород займає медаль “За відвагу”. Її називали солдатською медаллю. Цією нагородою відзначалися солдати за особливу мужність і відвагу, проявлені у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками. Нагороджені чотирма такими медалями прирівнювалися до звання Героя Радянського Союзу. На Тростянеччині відомі три учасники бойових дій, які були удостоєні трьох медалей “За відвагу”.

БРИЧЕНКО СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Народився 2 грудня 1925 року в с.В.-Вистороп Лебединського району Сумської області. У 1940 році закінчив 7 класів школи, працював на торфорозробках. Особисто пізнав фашистський "новий порядок" на окупованій території. Під час першого звільнення області (лютий-березень 1943 року) евакуювався разом із відступаючими військами. Молодий хлопець, якому ще не було й вісімнадцяти років, домігся, щоб його призвали до діючої армії.

У складі 1-го Українського фронту пройшов солдат важкими дорогами війни від Житомира до Берліна, брав участь у звільненні міст Львова, Женеви, Кракова, Берліну. Тричі нагороджений медаллю "За відвагу": перший раз – за мужність під час взяття Дуклінського перевалу в Карпатах, другий – за участь у боях при форсуван-

ні річки Одера, третій - ліквідації берлінської групи фашистських військ. Після капітуляції Берліна (2 травня 1945 року) брав участь у звільненні Праги, ліквідації армії Власова і взяття його самого в полон 12 травня 1945 року.

У військовий час нагороджений медалями "За взяття Берліна" і "За звільнення Праги", а у повоєнний період відзначений орденом "Вітчизняної війни" 1 ступеня.

Сергію Васильовичу за благородний вчинок на території Чехії присвоєно звання "Почесного громадянина населеного пункту Загробі". Суть справи була у допомозі простій чеській жінці народити дитину. Але в той час це було складним завданням. Вагітну жіночку необхідно було відвезти за п'ятдесят кілометрів із с.Загробі у м.Страконіце до пологового будинку шляхом, який місцями контролювався і фашистськими, і частково американськими військами. Та все завершилося добре. Жіночка народила сина і до того ж в лікарні зустріла свого пораненого чоловіка.

У 50-80-х роках ХХ століття Сергій Васильович на запрошення чеської сторони відвідував цю країну як визволитель разом із дружиною. Декілька разів до нього в гості приїздили жителі с.Загробі.

У 1948 році демобілізувався з армії і протягом майже сорока років працював в депо Смородине, пройшовши шлях від кочегара до помічника машиніста тепловоза. За добросовісну працю десятки разів заохочувався керівництвом депо, нагороджений пам'ятною медаллю до сторіччя від дня народження В.І.Леніна. З 1986 року Сергій Васильович знаходиться на пенсії.

ГАВРИЛІН КОСТЯНТИН ІВАНОВИЧ

Народився 23 червня 1923 року у м. Крюкові на Дніпрі (нині м. Кременчук) у робітничій багатодітній

сім'ї. У 1938 році закінчив семирічку, потім здобув професію токаря у школі ФЗУ. Його трудова біографія почалася в 1940 р. – працював токарем на Московському заводі №8.

Як і багато ровесників, Костянтин захоплювався авіацією. Молодий юнак стає членом товариства осоавіахім, відвідує московський клуб "Чайка". У 1939 р. на авіаційному святі в Тушино вперше побачив керівників партії і держави: Й.В.Сталіна, К.Є.Ворошилова, М.І.Калініна, В.М.Молотова, Л.М.Кагановича.

22 червня 1941 року стало роковим днем для всіх жителів СРСР. Почався новий відлік часу і для Костянтина Івановича – з жовтня 1941р. на зміну мирному життю прийшли реалії війни: фронт, передова. Важкими фронтовими дорогами, беручи безпосередню участь в так званих "місцевих" і великих боях, К.І.Гаврилін пройшов шлях від Московської області до

Кенігсберга, за який були дуже жорстокі бої. Був двічі тяжко поранений. Солдат був нагороджений орденами "Червоної Зірки", "Великої Вітчизняної війни" другого ступеня і трьома медалями "За відвагу". Закінчилася війна. Почалася підготовка до Параду Перемоги. Від полку, де служив Костянтин Іванович, на нього було направлено двох бійців, одним із них був розвідник І.В.Храмцов, якого доля в подальшому приведе у м. Тростянець.

Із закінченням війни дивізію направляють для розквартирування у м.Суми. Окремі підрозділи розташовуються в Охтирці, Верхній і Нижній Сироватці та Тростянці. Більше чотирьох десятків бійців-артилеристів залишилися проживати у м. Тростянці.

К.І.Гаврилін працює в заготівельних і будівельних організаціях, бере участь у будівництві заводів «Електропобутприлад» та насінневого і шоколадної фабрики «Україна». У повоєнний час К.І.Гаврилін закінчив середню школу і здобув вищу освіту.

Вже майже двадцять років К.І.Гаврилін на заслуженому відпочинку, але, як кажуть в народі, він людина неспокоїної вдачі: бере найактивнішу участь у патріотичному вихованні молоді, діяльності ради ветеранів і є учасником виступів ветеранського хору.

НОВІКОВ ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ

Народився 19 серпня 1924 року у м. Тростянці, закінчив 7 класів залізничної школи №63 (тепер ЗОШ №4) у 1941 році. Після школи почав навчатися у ФЗУ при деревообробному комбінаті. У серпні 1941 року евакуйований у м.Ульянівськ, де після закінчення навчання у місцевому ФЗУ почав працювати слюсарем на військовому заводі ім.Володарського. У червні 1942 року призваний у Червону Армію, пройшов корот-

котермінові трьохмісячні курси радіотелеграфістів у м. Куйбишеві.

З грудня 1942 року і до закінчення війни в діючій армії у званні ефрейтора і радиста третього класу. Воював на Волховському, Карельському і 2-му Білоруському фронтах. Брав участь у жорстоких боях за звільнення міст Новгород, Пскова, Луги, прориві блокади Ленінграда.

Під час боїв був двічі поранений і двічі контужений.

Як згадує Володимир Петрович, бої були завжди тяжкими, і він чудом залишився живим, адже весь час був на передовій, часто разом із товаришами йшов у атаку. У воєнний час нагороджений медалями "За оборону Ленінграда", "За оборону Радянського Заполяр'я" і трьома медалями "За відвагу".

Першу медаль "За відвагу" отримав за участь у боях при форсуванні річки Свир, другу - за участь у

звільненні м. Петсамо і третю – за участь у звільненні м. Гдиня.

Володимир Петрович відзначає: “Тот, кто воевал на фронтах, знает цену этим наградам. Солдаты знают, что для них самая высокая награда та, что они отвоевали войну и остались живы. Это – главное.

То, что солдаты пережили, будучи на фронтах Великой Отечественной войны, я описать не сумею: про все бои, невзгоды, голод, холод – это даже во сне не приснится. Сейчас, на старости лет, в бессонную ночь бывший солдат вспоминает боевые эпизоды военных лет, и во все это верится с трудом. Как все эти ужасы мог пережить солдат... Война кровью запеклась в глубине солдатских душ и рассказывать о ней, поверьте, - не легко”.

У повоєнний час нагороджений орденом “Вітчизняної війни” першого ступеня.

Після демобілізації в 1947 році став працювати в депо Смородине. За майже сорок років праці пройшов шлях від слюсаря до бригадира комплексної бригади цеху заготовки. За багаторічну добросовісну працю нагороджений медаллю “За доблесну працю” і орденами “Трудового Червоного Прапора” і “Знак Пошани”.

З 1984 року знаходиться на пенсії.

УЧАСНИКИ ПАРАДУ ПЕРЕМОГИ

Парад Перемоги в Москві відбувся на Красній площі 24 червня 1945 року на знак перемоги радянського народу і його Збройних Сил над фашистською Німеччиною у Великій Вітчизняній війні. У параді брали участь об'єднані полки фронтів Наркомату оборони і ВМФ, військової академії, військових училищ і частини Московського гарнізону.

Об'єднані полки були укомплектовані рядовими, сержантами й офіцерами різних родів військ і спеціальних військ, які були відмічені в боях і мали бойові ордени (в кожному полку всього, включаючи командний склад, - більше 1 тисячі чоловік). Прапорщики з асистентами несли по 36 бойових прапорів, які найбільше відзначилися в боях з'єднань і частин кожного фронту. З'єднаний полк ВМФ складався з представників усіх родів сил Північного, Балтійського і Чорноморського флотів, Дніпровської і Дунайської флотилій. У Параді Перемоги брав участь об'єднаний військовий оркестр у складі 1400 чоловік.

Парад приймав замісник Верховного Головнокомандуючого Маршал Радянського Союзу Г.К.Жуков, командував парадом Маршал Радянського Союзу К.К.Рокоссовський. Під час урочистого маршу попереду на спеціально обладнаному автомобілі везли Прапор Перемоги, за ним йшли об'єднані полки фронтів (в порядку їх розміщення на театрі військових дій до кінця війни - з Півночі на Південь): Карельського, Ленінградського, 1-го Прибалтійського, 3-го, 2-го і 1-го Білоруського, 1-го, 4-го, 2-го і 3-го Українського. На чолі полків були командири військами фронтів, а в полках 1-го і 2-го Білоруського фронтів - їх перші замісники. У перших шеренгах полків йшли командири арміями, а підрозділи очолювали командири корпусів, дивізій і бригад. У складі полку 1-го Білоруського фронту особливою колоною пройшли представники Війська Польського, які доблесно боролися разом із Радянською Армією проти німецько-фашистських загарбників. Для кожного об'єднаного полку оркестр виконував особливий марш. Услід за полками фронтів і ВМФ на Красну площу вступила об'єднана колона радянських воїнів, які несли опущені до землі 200 прапорів розгромлених німецько-фашистських військ. Ці прапори під дріб ба-

рабанів були кинуті до підніжжя Мавзолею В.І.Леніна. Потім урочистим маршем пройшли об'єднаний полк НКО, слухачі військових академій, курсанти військових училищ і вихованці суворовських училищ. Після цього на площу вступила об'єднана кавказька бригада, а за нею - військова техніка різних видів, підрозділи повітряно-десантних військ на автомашинах і ін. Парад Перемоги являв собою яскраву демонстрацію непохитної могутності і військової доблесті Радянських Військових Сил. ²⁰⁸

Ось як описує Парад Перемоги Г.К.Жуков у своїй книзі "Слогади і роздуми":

"Точно не пригадую, здається, 18-19 червня мене викликав до себе на дачу Верховний.

Він спитав, чи не розучився я їздити на коні.

- Ні, не розучився.

- Ось що, вам доведеться приймати Парад Перемоги. Командувати парадом буде Рокоссовський.

Я відповів:

- Дякую за таку честь, та чи не краще парад приймати вам? Ви Верховний Головнокомандуючий, за правом і обов'язками парад слід приймати вам.

Й.В.Сталін сказав:

- Я вже старий приймати паради. Приймайте ви, ви молодший.

Шикування параду визначили в порядку загальної лінії діючих фронтів, справа наліво. На правому фланзі був вишикуваний полк Карельського, потім Ленінградського, 1-го Прибалтійського фронтів і так далі. На лівому фланзі стрій замикали 4-й Український, зведений полк Військово-Морського Флоту та частини гарнізону Московського військового округу.

Для кожного зведеного полку були спеціально вибрані військові марші, які вони особливо любили. Передостання репетиція до параду відбулася на Централь-

ному аеродромі, а остання, генеральна, - на Красній площі. За короткий строк усі зведені полки були чудово підготовлені й справляли велике враження.

22 червня в газетах був опублікований такий наказ Верховного Головнокомандуючого:

“На ознаменування перемоги над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні призначаю 24 червня 1945 року в Москві на Красній площі парад військ діючої армії, Військово-Морського Флоту і Московського гарнізону – Парад Перемоги...”

Парад Перемоги прийняти моему заступникові Маршалу Радянського Союзу Г.К.Жукову, командувати парадом Маршалу Радянського Союзу К.К.Рокоссовському.”

Ось він, довгожданий і незабутній день! Радянський народ твердо вірив, що він настане. Героїчні воїни, натхненні партією Леніна, під командою своїх прославлених командирів пройшли важкий чотирилітній бойовий шлях і закінчили його блискучою перемогою в Берліні.

24 червня 1945 року я встав раніше, ніж звичайно. Зразу ж подивився у вікно, щоб переконатись, чи правильне повідомлення наших синоптиків, які напередодні завбачували на ранок хмарну погоду і мрячний дощ. А як хотілося, щоб на цей раз вони помилились!

Та, на жаль, цього разу погоду передбачили правильно. Над Москвою було хмарне небо і мжичив дощ. Подзвонив командуючому Військово-Повітряними Силами, який сказав, що на більшій частині аеродромів погода нелітна. Здавалась, Парад Перемоги не пройде так урочисто, як хотілося.

Але ні! Москвичі з піднесеним настроєм ішли з оркестрами до району Красної площі, аби взяти участь у демонстрації в той історичний день. Їхні щасливі обличчя, сила-силенна гасел, транспарантів, пісні створювали загальний радісний настрій.

А ті, хто не брав участі в демонстрації на Красній площі, заповнили всі тротуари. Радісне хвилювання й вигуки "ура" на честь перемоги над фашизмом об'єднували їх із демонстрантами і військами. У цьому єднанні відчувалась нездоланна сила й могутність Країни Рад.

Без трьох хвилин десять я був на коні біля Спаських воріт.

Виразно чую команду: "Парад, струнко!" Слідом за командою прокотився гул аплодисментів. Годинник відбиває 10.00.

Що й казати, серце стукотіло прискорено... Послав уперед коня й попрямував на Красну площу. Гримнули могутні й урочисті звуки такої дорогої для кожного росіянина мелодії "Слався!" Глінки. Потім зразу запанувала цілковита тиша, пролунали чіткі слова командуючого парадом Маршала Радянського Союзу К.К.Рокоссовського, який, звичайно, хвилювався не менш, ніж я. Його рапорт поглинув усю мою увагу, і я заспокоївся.

Бойові прапори військ, під якими завершився розгром ворога, обпалені війною мужні обличчя воїнів, їхні захоплено сяючі очі, нові мундири, на яких виблискували бойові ордени й відзнаки, створювали хвилюючу й незабутню картину.

Як шкода, що багатьом вірним синам Батьківщини, які загинули в боях із кривавим ворогом, не довелось дожити до цього радісного дня, дня нашого торжества!

Під час об'їзду й привітання військ я бачив, як з козирків кашкетів струмочками збігала вода, але душевне піднесення було таким великим, що ніхто цього не помічав.

Особливе захоплення пройняло всіх, коли урочистим маршем рушили полки повз Мавзолей В.І.Леніна. На чолі їх ішли генерали, маршали родів військ і Маршали Радянського Союзу, які прославилися в битвах із фашистськими військами.

Ні з чим не можна порівняти той момент, коли двісті бійців – ветеранів війни під барабанний бій кинули до підніжжя Мавзолею В.І.Леніна двісті прапорів німецько-фашистської армії.

Хай пам'ятають цей історичний акт реваншисти, любителі воєнних авантюр!

Після Параду Перемоги відбувся урядовий прийом на честь учасників параду. На прийомі були присутні керівники партії й уряду, члени Президії Верховної Ради СРСР, члени ЦК партії, наркоми, найвидатніші діячі Червоної Армії і Флоту, науки, промисловості й сільського господарства, мистецтва, літератури.

Було виголошено багато щирих промов на честь партії, яка згуртувала радянський народ на боротьбу з ворогом і організувала збройні сили на розгром ворога; на честь Радянських Збройних Сил, які здійснили цілковитий розгром фашистської Німеччини; на честь діячів науки, техніки, промисловості, сільського господарства й мистецтва, які забезпечили матеріальну й духовну могутність наших збройних сил у боротьбі з сильним, досвідченим і лютим ворогом; на честь великого радянського народу.

Роз'їхавшись потім на свої місця служби, учасники Параду Перемоги тривалий час перебували під його враженням".²⁰⁹

Серед учасників параду були і тростянчани. Їх - семеро. Нижче ми друкуємо нариси про цих учасників знаменної події віку.

АРНАУТОВ ОЛЕКСАНДР ТРОХИМОВИЧ

Народився 30 квітня 1922 року в селі Володимирівці Володимирівського району Миколаївської області. Родина часто переїжджала. Нарешті в 1934 році сім'я оселилася у Тростянці.

У 1941 році Олександр Трохимович закінчив серед-

ню школу ім. Мікояна (ЗОШ № 2). В атестаті були лише добрі і відмінні оцінки. Юнак мріяв продовжувати навчання, але почалася війна...

У липні 1941 року він був призваний до армії і після мобілізації спочатку навчався в Харківській авіаційній школі, а згодом у Київському піхотному училищі.

Пройшов бойовий шлях від стін Сталінграда, де він почав воювати у листопаді 1942 року командиром гарматної обслуги, до переможного завершення війни. За мужність і героїзм, проявлені на Сталінградському і

Учасники Параду Перемоги (зліва направо):
В.І.Храмцов, О.Т.Арнаутов, М.Г.Головченко, М.М.Ноздрін.

1-му Прибалтійському фронтах, був нагороджений орденами "Отечественной войны" першого і другого ступенів та медалями "За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941-45 гг.," "За отвагу", "За взятие Кенигсберга". Олександр Трохимович у складі з'єданого батальйону 2-го Білоруського фронту був учасником Параду Перемоги у Москві.

О.Т.Арнаутов після демобілізації повернувся у 1946 році до м. Тростянця і працював на різних посадах в райспоживспілці, цукровому комбінаті, АТП. Неодноразово відзначався за сумлінну працю.

Помер на 64-му році життя у 1986 році.

ГОЛОВЧЕНКО МИХАЙЛО ТИХОНОВИЧ

Народився у 1906 році в с.Тростянці у робітничій сім'ї. У 1917 році закінчив вище початкове училище, потім чотири роки навчання в ФЗУ і шестимісячних курсах техніків із нормування у Москві.

Безпосередньо трудову діяльність почав у 1926 році слюсарем Півненківського цукрового заводу, потім у 30-ті роки працював техніком-нормувальщиком на Пархомівському заводі в Харківській області та інженером-нормувальником Новоіванівського заводу цукрової промисловості.

Був на фронті протягом усієї Великої Вітчизняної війни, учасник боїв у Болгарії, Румунії, Угорщині, Югославії, Австрії. Завершив війну у званні старшого сержанта, нагороджений медалями "За відвагу", "За оборону Сталинграда", "За перемогу над Німеччиною". Учасник параду Перемоги у складі 3-го Українського фронту.

Після демобілізації, у 1945 році став працювати на Новоіванівському цукровому заводі. У 1947 році переїжджає у м.Тростянець і працює на посаді старшого

нормувальника в депо Смородине. З 1966 році на пенсії.
Помер у Тростянці у 1989 році.

ЛАЗАРЄВ ЮРІЙ ГНАТОВИЧ

Народився 11 серпня 1925 року у м. Армавірі на Кубані у Краснодарському краї. Закінчив 8 класів. У 1942 році евакуювався в Алма-Атинський біокомбінат № 18, де працював пресувальником сіна. У грудні 1942 року призваний в армію, коли йому виповнилося 18 років.

Був направлений у навчальний пункт м. Сталінабада Таджицької РСР, після закінчення якого пішов у сержантську школу зв'язку м. Ташкента. Потім – навчання курсантом у Московському вищому технічному училищі.

Як курсант брав участь в охороні важливих об'єктів Москви та охороні голови РНК СРСР Й.В.Сталіна під час Кримської конференції керівників трьох союзних

країн, що відбулася 4-11 лютого 1945 року в Лівадії (поблизу Ялти).

Курсантом брав участь у Параді Перемоги.

Потім його переводять для навчання в Харківське училище прикордонних військ, далі з 1943 до 1956 року у званні лейтенанта проходив службу у Туркменському прикордонному окрузі. Звільнився у званні капітана за так званим хрущовським скороченням армії.

Повернувся на батьківщину дружини у м. Тростянець, де працював на заводі № 14, був учасником підняття цілинних земель, потім був наладчиком автоматики на заводі «Електропобутприлад». Згодом викладав військову справу в ПТУ-25, і нарешті – цукрозавод, звідки у 1986 році пішов на пенсію.

Ветерану війни і праці є про що згадати. Він нагороджений медалями: “За Победу над Германией”, “30 лет Советской Армии и Флота”, “Учасник Великой Отечественной войны”, “За доблестный труд”.

НОЗДРІН МИТРОФАН МОЇСЕЙОВИЧ

Народився 5 травня 1920 року в с. Печинах у простій селянській сім'ї. У 1938 році закінчив 7 класів. Був призваний в армію у 1940 році, в діючій армії з вересня 1941 року. Отримав звання сержанта при проходженні курсів при військовому училищі. Молодшим сержантом пройшов службу в дивізії МВС із 1943 по 1947 рік.

Нагороджений медалями: “За відвагу”, “За оборону Кавказа”, “За победу над Германией”. Отримав два поранення.

Був учасником Параду Перемоги.

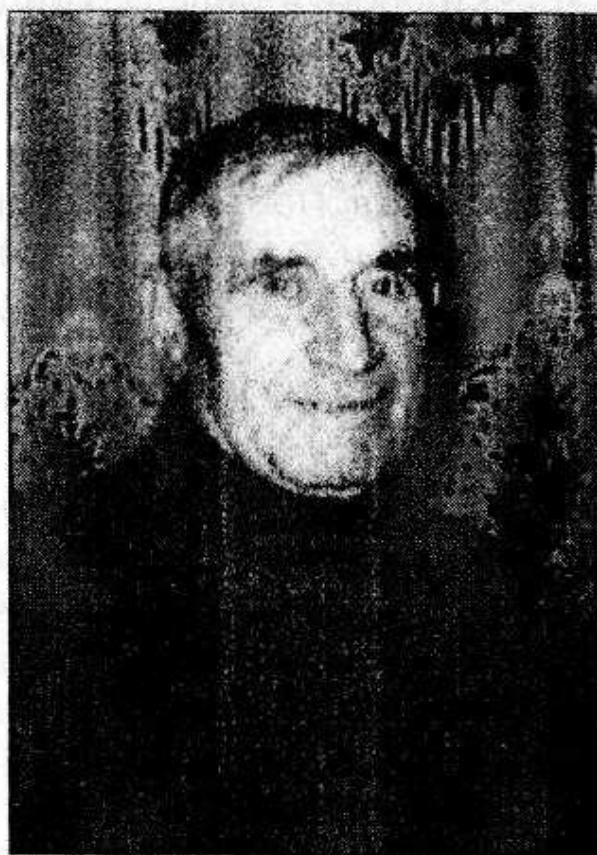
Після повернення в м. Тростянець з 1947 по 1955 роки працював в органах міліції, а потім протягом 35 років – на деревообробному комбінаті токарем 5 роз-

ряду, мав “золоті руки”, був свого роду червонодеревником. За успіхи у праці більше тридцяти разів відзначався грамотами і грошовими винагородами.

СОТНІКОВ ІВАН ФЕДОРОВИЧ

Іван Федорович Сотніков народився 20 січня 1921 року в с.Люджі Тростянецького району Сумської області.

Його дитинство пройшло в рідному селі. Закінчив 4-річну школу і пішов працювати на пасіку.

Як тільки розпочалася війна, Івана Федоровича забрали на фронт. Два з половиною роки був на передовій. Потім був на Воронезькому фронті, на Курській дузі, звільняв рідне село і місто Тростянець, воював на 3-му Прибалтійському фронті. Брав участь у звільненні Білорусії, Пскова, Естонії. Був поранений під Талліном,

потім потрапив у Челябінськ, де вивчився на танкіста. Служив у 9-му танковому полку.

Вночі 8 серпня 1943 року його підрозділ підійшов до Люджі, але він спочатку не впізнав свого села, а коли роздивився, то попросився у командира побачитися з рідними. Із Люджі їх було двоє – І.В.Лучанінов і він.

Їх відпустили, але вдома не було нікого: ні мами, ні сестри, вони евакуювались.

Коли поверталися в частину, попали під бомбардування німецьких літаків. Чудом удалося вижити.

9 серпня 1943 року вся частина пішла звільняти місто Тростянець. Визволення тривало 10 днів. На 8-й день він був поранений і госпіталізований у Славгород. Після одужання воював у 3-му Прибалтійському фронті.

За мужність і відвагу, проявлені в боях, Іван Федорович Сотніков був нагороджений: орденом Вітчизняної війни 1 ступеня, медалями “За бойові заслуги”, “За перемогу над Німеччиною”.

Йому була оголошена подяка Верховного Головнокомандуючого:

“Товарищу сержанту Сотникову Івану Федоровичу!

Приказом Верховного Главногокомандующего Генералиссимуса Советского Союза тов.Сталина от 26 июня 1945 года ему, как участнику парада Победы 24.06.45 г. за хорошую работу и строевую выучку объявлена благодарность”.

Іван Федорович Сотніков є учасником Параду Перемоги. Перед парадом проходили навчання на танковому полігоні під Москвою в місті Люберцях. Він брав участь в трьох парадах: 1 парад – 1 травня, 2 парад – 22 червня, 3 парад – 7 жовтня.

Про свою участь в парадах І.Ф.Сотніков написав вірш:

Парад Победы

На Красной площади был парад.
Это торжественный победный парад!
Это гордость для нашей страны!
Это радость для всей нашей земли!
Всех городов войска сюда пришли
Сквозь огонь и бури они прошли,
Боевые знамена пронесли.
С теми знаменами в бой они шли
И спасали людей от чумы.
От этой страшной, коричневой чумы,
И спасали людей с лагерей,
И спасали из-под пыток детей.
Свои знамена высоко подняли,
По Красной площади торжественно пошли.
Двести знамен фашистских несут,
Над землей их с позором несут.
На них слезы наших матерей,
На них пепел сожженных людей.
И бросили их под стены Кремля,
Чтоб не поднялась эта больше чума.
Об этом люди всей Земли должны знать,
Чтоб фашизма на землю не допускать.

Після війни в 1947 році І.Ф.Сотніков оженився і працював в колгоспі на пасіці, завфермою. Зараз він живе у с.Люджі і у вільний час любить писати вірші. Ось деякі його поетичні рядки:

Такой солдат тогда был

За войну столько солдат прошагал,
Сколько горя на пути повидал,
Какую тяжесть смертельную нес,

Вспоминают солдаты до слез.
Какое сердце у солдата должно быть,
Чтоб все горе в нем поместить,
И Хатынь в его сердце стучит,
Бабин Яр он не может забыть.
А там дети под пытками кричат,
В крематориях люди горят.
Так какой солдат тогда был,
Чтоб все горе в себе поместил?
В боях он товарищей много терял,
Над могилами клятву давал.
Пока сердце в груди будет биться
Он фашистам за все будет мстить.
До Берлина в боях дошагал,
Все клятву свою исполнял –
Вот какой солдат тогда был,
Он фашистов на Земле победил!

СТОЯНОВСЬКИЙ ФЕДІР ЛИЛИПОВИЧ

Народився у 1918 році в селі Глинську на Кіровоградщині у багатодітній сім'ї. Батько доглядав коней для Червоної Армії, мати працювала у колгоспі. На долю Федора Стояновського випали тяжкі випробовування. Голод 1933-го року знищив у селі багато людей, не минув і їх родину. Федір Пилипович згадував: "Лежимо на лавах опухлі, чую, вже поряд брат Іван не дихає."

У 1937 році Федір Пилипович закінчив десятирічку і отримав атестат зрілості. Мріяв стати льотчиком, але за станом здоров'я не пройшов в училище. У рідному селі став працювати вчителем початкових класів, одночасно здобував заочно вищу освіту. Тут і побрався із молододю медсестрою. Та незабаром війна розлучила молодих на довгі сім років.

Федір Стояновський почав службу у 1939 році у 24-й кавалерійській дивізії, що розквартирувалися у Білорусії, яку згодом передислокували в Азербайджан. З початком війни дивізія, розташовується біля Тегерана (Іран). Звідси дивізію перекидають під Москву, де вона в районі Волоколамського шосе в кровопролитних боях втратила більшість особового складу і була розформована. Далі шлях Федора Стояновського проходив через Москву, Кенісберг, Порт-Артур і був пов'язаний із

армійською розвідкою. Під час війни закінчив курси при Генеральному штабі. У 1945 році підполковник Стояновський брав участь у Параді Перемоги.

У повоєнні роки працює начальником відділу кадрів на одному із заводів Харкова, завершує заочно навчання у педінституті. В 50-х рр. дуже складним було становище на селі. На підняття села посилалися кращі партійні кадри і працівники різних галузей народного

господарства. У число 30-тисячників ввійшов і Ф.Стояновський.

У день від'їзду викликав його секретар обкому: "Прошу тебе, як друга, поїдь у Жигайлівку. Колгосп там битий-перебитий, керівники змінюються, а толку нема. Може, тобі вдасться там лад навести". 6 серпня 1955 року збори колгоспників, які пройшли на узліссі, благословили Ф.Стояновського на керівну посаду. "Були, були у нас голови, - дивувалися старі люди, - а щоб такого бравого, всі груди – в нагородах, ще не було".

Село бідувало: хати-мазанки під солом'яною стріхою, а де-не-де ще й землянки траплялися, розбиті дороги. Більше 17 центнерів зернових та 43 центнери буряків з гектара не збирали, молока від корови надоювали по 750 кілограмів. Новий голова привіз дружину з Харкова, а житла не було. Ще довгі роки квартирували з двома дітьми у вдови в невеличкій хатині. Як будуватися, коли ні грошей, ні цегли. І почав 17-й голова колгоспу піднімати господарство з доволі прозаїчного – цегельного заводу.

У 1959-му році два жигайлівські колгоспи об'єдналися в один і на паях із боромлянським збудували завод потужністю 2 мільйони цегли в сезон. Від цього дуже виграли: мали свій будівельний матеріал і продавали його іншим. Побудували тваринницькі комплекси, відкрили двері нова школа, дитсадок, Будинок культури, контора, прикрасили вулиці ошатні будинки, проклали 16 кілометрів дороги.

Він вважав, що в багатому колгоспі повинні люди бути багатими. У жнива на полях працювало вже 12 комбайнерів, випасалось півтори тисячі корів, і надої сягнули до 3,5 тисячі кілограм, свинопоголів'я досягло 4 тисяч голів, півтисячі мали коней. Посадили 100 гектарів саду, за досвідом до них їздили з інших районів. Поряд пасіка стояла, качали мед із 320 вуликів.

В 1969 році колгоспники обрали Ф.П.Стояновського делегатом Третього Всесоюзного з'їзду колгоспників.²¹⁰

У травні 1971 року Батьківщина високо оцінила роботу Ф.П.Стояновського, нагородивши його орденом Леніна. Це був перший у районі голова колгоспу, удостоєний такої великої нагороди як керівник.

ХРАМЦОВ ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ

Народився Іван Васильович у 1918 році в с. Красний Яр Ангарського району Іркутської області Красноярського краю. Із перших днів війни на фронті.

...Це було на підступі до Ленінграду. Артилерійський дивізіон під командуванням майора Котова виконував важливе завдання. Він захищав від фашистів дорогу, по якій проходило постачання Ленінградського гарнізону боеприпасами і продовольством. Третій день вели обстріл бойових позицій дивізіону мінометні батареї противника. Майор вишикував своїх розвідників. Поставив перед ними завдання: розвідати розташування ворожих батарей.

Пізній вечір. Вісім розвідників на чолі з старшим лейтенантом Муленком одягли маскхалати, стали на лижі і обережно рушили засніженими просторами. Проникли через лінію фронту противника і пішли в обхід. І незабаром... Серед снігових горбів почувся глухий звук мінометних пострілів.

На чорно-синьому фоні зимової ночі видно було відблиски спалахів.

Коротка команда старшого лейтенанта, і розвідники залягли в снігу. Тепер треба було рухатися повзком. Першими виявили бажання сержант Олег Соя і рядовий Іван Храмцов. І ось перед ними яр. А в тому яру – гітлерівські батареї.

Усі координати розташування німецьких батарей були занесені на карту і передані нашим артилеристам. Залпи гармат зробили свою справу – вогневі точки ворога були знищені.

За цю операцію Іван Храмцов одержав першу нагороду – медаль “За відвагу”.

За період війни одержав вісім нагород, серед них – чотири ордени.

...1942-й рік. Наші війська ведуть важкі бої з ворогом біля Ржева. Командира відділення розвідників сержанта Івана Храмцова прийнято в ряди Комуністичної партії. Він веде своїх бійців на виконання складного завдання. І хоча звідти повернувся важко пораненим, але завдання було виконано. Це дозволило нашим військам з успіхом розвинути наступальні операції.

Славний бойовий шлях пройшов він - сержант. Квітневого ранку 1945 року штурмував стіни Кенігсберга. На цей час його груди прикрашали три ордени.

А про четвертий Іван Васильович дізнався на Параді Перемоги в Москві, учасником якого він був. У столиці нашої Батьківщини командуючий армією генерал-полковник Баграмян вручив орден Вітчизняної війни першого ступеня, яким відважний розвідник був нагороджений за подвиг при взятті Кенігсберга.

Воював розвідником 1020-го артилерійського полку 343 стрілецької дивізії 50-ї армії 2-го Білоруського фронту. Із боями пройшов Росію, Україну, Білорусію, Польщу, Східну Прусію. Фронтом командував Маршал Радянського Союзу К.К.Рокосовський.

Росіянин Іван Васильович Храмцов прожив після війни у нашому місті більше сорока років. Тростянчани, товариші по роботі з Півненківського машинобудівного заводу, комбінату хлібопродуктів, де він працював, добре пам'ятають цю добросовісну, чесну, енергійну людину.

Він був завжди підтягнутий, худорлявий, середній на зріст. Помер герой у 1986 році.²¹¹

ПЕРЕМОЖЦІ

День Перемоги назавжди залишиться яскравою і незабутньою сторінкою в героїчному літописі нашого народу. У цей день ще більше гордимось улюбленою Вітчизною, могутньою Радянською Армією, яка винесла на своїх плечах основний тягар минулої війни, відіграла вирішальну роль у досягненні перемоги над чорними силами нацизму і милітаризму, перемоги прогресу і гуманізму над реакцією і варварством.

У м. Тростянець діяв підпільний райком комсомолу (секретар Таран). Райком мав актив у кількості 50 чоловік. Підпільники виконували бойові завдання, розповсюджували радянські листівки, газети.

За дорученням райкому комсомолу підпільники провели ряд диверсійних актів, виконували завдання командування партизанського загону ім.Котовського, який у лютому 1943 року прийшов у наш район із півночі Сумщини.

Населення Тростянецького району, особливо сіл Оводівки, Братського, Артеморястівки, Чернеччини (Жигайлівки), подавало цьому загону всіляку допомогу.

Загоном ім. Котовського, яким командував Микола Воронцов, на території району знищено 2 військових ешелони ворога, 68 автомашин, 9 танків, 800 німецьких солдат, зірвано 2 залізничних мости.

Активно боролася з ворогом член підпільного райкому комсомолу Ірина Ярмош. Виконуючи завдання обкому комсомолу, вона організувала диверсійну групу з 14 чоловік, яка діяла на шляху Суми - Харків і базувалася в Гаївському відділку Півненківського радгоспу.

В 1942 році комсомольці цієї групи Ірина Ярмош, Віктор Генін і Леонід Яковенко під керівництвом старшого лейтенанта Хотька зірвали залізничний міст біля станції Скрягівка і вивели залізницю з ладу на 10-12 днів.

За участь у партизанському русі і підпіллі в роки війни 21 житель нашого району нагороджений урядовими нагородами. Серед них – партизани загону ім.Котовського І.Г.Кут, П.Л.Краснобрижий, І.А.Білозуб, М.А.Петров та інші.

За переховування партизанів і зброї були страчені німцями: Д.І.Шаповал, П.І.Іщенко, І.П.Ярошенко, І.М.Гудзенко, С.М.Гудзенко, А.Г.Ворона, Є.І.Жовтоног, О.В.Тарасенко, Є.І.Ворона, І.П.Шевченко та багато інших.

У боях на території району радянські воїни виявили високу стійкість, мужність і справжній героїзм. 9 серпня 1943 року в бою за м. Тростянець відзначився 398-й танковий батальйон (командир капітан І.В.Шухляев) зі складу 10-го танкового корпусу, який несподіваним ударом вибив фашистів із ст.Смородине, захопивши 8 паровозів і 4 ешелони. Особливий героїзм виявив командир танкової роти старший лейтенант С.В.Гришин. Він першим увірвався на станцію, вогнем із кулемета і гармати посіяв серед фашистів паніку і сприяв захопленню станції.²¹²

Сотні радянських воїнів за подвиги, звершені на території району, нагороджені орденами і медалями, а командир взводу 868-го артилерійського протитанкового полку старший лейтенант І.І.Морозов був удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Після визволення району і до кінця війни у ньому було мобілізовано і призвано в діючу армію більш як 5200 чоловік. Всього за роки війни район дав діючій

армії понад 11000 чоловік. У бойових діях військ, партизанів, у підпіллі брало участь 240 жінок-уродженок району.

У роки війни на території району були розгорнуті і діяли 23 госпіталі для прийому поранених (один госпіталь діяв у жовтні 1941р. і 22 – після визволення району). Чотири з них діяли в Тростянці, сім – у Боромлі, три – у Мартинівці і по одному в Білці, Гребениківці, Жигайлівці, Машчанці, Криничному, Микитівці, Тучному, Олексиному.

У 1943 – 1944 роках трудящі району внесли 1 млн. 320 тис.крб.на створення танкової колони "Колгоспник Сумщини".

Хоробро бились із ворогом уродженці району на фронтах, у партизанських загонах, боролись у підпіллі.²¹³

За подвиги, звершені на фронтах, у партизанських загонах і підпіллі, 8170 уродженців і жителів району нагороджені орденами і медалями.

12 із них стали Героями Радянського Союзу:

Боев Іван Капітонович
Борисенко Михайло Петрович
Кривоніс Микола Якович
Куц Олександр Михайлович
Левченко Григорій Іванович
Овчаренко Степан Полікарпович
Скринько Василь Григорович
Тимченко Петро Сергійович
Шаповал Григорій Савелійович
Шульга Семен Никифорович
Яковенко Ілля Якович
Яковлев Тимофій Якимович

Два наші земляки були нагороджені орденом Леніна:

Веселовський Василь Прокопович
Шимко Василь Сергійович

Три чоловіки з Тростянецького району є повними кавалерами ордена Слави:

Рудь Олексій Васильович
Удодов Федір Матвійович
Дудко Федір Іванович

Сім тростянчан стали учасниками Параду Перемоги:

Арнаутов Олександр Трохимович
Стояновський Федір Пилипович
Сотніков Іван Федорович
Храмцов Іван Васильович
Лазарев Юрій Гнатович
Ноздрін Митрофан Моїсеєвич
Головченко Михайло Тихонович

Більше 100 жителів району були учасниками штурму Берліна.

За період бойових дій та окупації району були заподіяні величезні збитки. Тільки в Тростянці із 24 промислових підприємств було зруйновано 11, серед них: деревообробний комбінат, цукровий, спиртовий і шкіряний заводи. Зруйновано також 137 житлових будинків та 4 школи. У районі розграбовано 52 колгоспи і радгосп, спалено близько 1300 житлових будинків. Повністю були спалені села Братське, Оводівка, Чернеччина. 60 дворів спалили в с. Олексиному.

Загальна сума збитків склала 529 мільйонів карбованців (у цінах того часу).

За час війни район безповоротно втратив 7891 свого жителя. Із війни не повернулось 7126 чол., з них: загинуло в боях – 2678, померло від ран – 582, загинуло у полоні – 97, пропало безвісти – 3769. Партизанів і

підпільників загинуло 161 чол. Жертвами війни стали 515 мирних жителів. На примусові роботи до Німеччини вивезено 1876 чол., значна частина яких там загинула.

Під час бойових дій на території району загинуло 2817 радянських воїнів, військовополонених – 97 чол.

Загиблі на території району воїни поховані в 49 братських могилах. Партизанських поховань налічується 8 з 53 похованими в них. Значна кількість партизанів похована у військових братських могилах.²¹⁴

Трудящі району доклали значних зусиль, щоб гідно увічнити пам'ять загиблих воїнів. На всіх військових похованнях і похованнях партизанів встановлені скульптурні пам'ятники і обеліски, на яких викарбувані 1427 імен похованих.

Пам'ять загиблих уродженців і жителів району увічнена 26-ма пам'ятниками воїнам-односельчанам.²¹⁵

Результат війни вирішувався не тільки на фронтах. Він кувався в битві за метал, вугілля, нафту, хліб. Фронту потрібні були танки, літаки, гармати, боєприпаси та інше озброєння. "Все для фронту, все для перемоги!" – такий був закон життя радянських людей. Під цим лозунгом трудилися і в евакуації, і після звільнення району тростянчани. Недоїдаючи і недосипаючи, залізничники станції Смородине, робітники Півненківського цукрозаводу, деревообробного комбінату, ремонтних майстерень, колгоспники, робітники радгоспу робили все, щоб Вітчизна перемогла.

Десятки тисяч трудящих району кували перемогу біля верстатів, за реверсами паровозів, на полях і фермах. Трудівники села внесли у фонд оборони 1 мільйон 120 тисяч карбованців, лише в 1943-44 роках здали в державні засіки 37710 центнерів хліба, 10 тисяч центнерів картоплі.

Понад 100 залізничників локомотивного депо Смородине обслуговували Сталінградський фронт. Прямо в степу, на голій землі були прокладені рейки. Вдень і

вночі мчали поїзди. Під свист і розриви бомб, під обстрілом ворожих літаків. Тяжкою, неймовірно тяжкою була дорога до фронту.

Згадує Михайло Шаповалов, який за особисту відвагу і мужність удостоєний ордена бойового Червоного Прапора: "Величезну роль зіграли паровозні колони, що формувалися в тяжких умовах голоду, холоду. Але машиністи доставляли спецвантажі на фронт. Самі заготовляли дрова в лісі, набирали воду з річки, ремонтували паровози. На прифронтових магістралях було чимало сімейних екіпажів".

Про їх подвиг у роки війни розповідають численні експонати музею, створеного в депо в 1977 році з нагоди 100-річчя Південної залізниці.

У нашій пам'яті назавжди залишиться самовіддана праця жінок району. Багато з них нагороджені медалями "За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941-1945рр." Серед них – М.М.Гребенюк, С.П.Гусева, Д.П.Донець, Л.А.Усманова, О.А.Семисалова, П.С.Горошко, Н.М.Колісник, П.М.Павлова, Н.П.Фурда та багато інших.

Значною подією в історії району стало відкриття 11 вересня 1983 року в м.Тростянці на площі імені 40-ї армії пам'ятного знака - танка Т-34 і меморіальної дошки. Автор пам'ятного знака А.І.Дейнека.

Цей день був святом – Днем танкіста. На урочистий мітинг рушили тисячі тростянчан. Ішли представники трудових колективів міста, старшокласники середніх шкіл, учні профтехучилища, жителі нашого районного центру. Ішли цілими сім'ями, щоб віддати належне тим, хто визволяв наш край від темної ночі тимчасової фашистської окупації.

Їх зустріла нова асфальтована площа з постаментом, обмурованим гранітом, і танком під білим покривалом, з газонами і ніжно-зеленими туями.

Новій площі присвоєно найменування "Імені 40-ої армії".

Колони йшли одна за однією, навколо пам'ятного знака шикуються сотні прапороносців. Багато людей прийшли сюди з гірляндами, вінками, квітами.

Звучать марші, линуть мелодії пісень воєнних років. Розпочинається мітинг.

«Першими з боями вступили до Тростянця танкісти 398 окремого танкового батальйону 183 танкової бригади. А одним із перших – танк командира роти С.В.Гришина, який загинув героїською смертю у вуличних боях за визволення міста. Пам'ятаючи про жорстокі бої у Великій Вітчизняній війні, про те, якою ціною завойована Перемога, тростянчани глибоко шанують пам'ять воїнів, які здійснили великий подвиг. Яскравим свідченням цьому є цей монумент – пам'ятний знак, відкриття якого було приурочене 40-річчю визволення міста і святу Дня танкіста». Так говорив, відкриваючи урочистий мітинг, присвячений 40-річчю визволення міста від німецько-фашистських загарбників, відкриттю пам'ятного знака – танка Т-34 на честь воїнів-визволителів 40-ої армії, голова виконкому міськради К.Й.Андрійченко.

Подіям Великої Вітчизняної війни присвячено експозиції районного музею, музеїв шкіл, історії с.Боромлі та історії локомотивного депо ст.Смородине (м.Тростянець).

Окрасою міста стало відкриття у 2001 році за ініціативою голови райдержадміністрації М.Я.Березіна Алеї минувшини і сьогодення, де увічнена пам'ять Героїв Радянського Союзу Тростянеччини.

Війна залишила в наших серцях і свідомості не тільки радість Перемоги, а й почуття глибокої скорботи. Вона була завойована дуже дорогою ціною. Наша Перемога оплачена життям мільйонів і мільйонів наших людей,

антифашистів інших країн. І біль від цих втрат не проходить із роками. Ось чому в день 9 травня нинішнє покоління, вшановуючи ветеранів Великої Вітчизняної війни, всіх тих, хто кував і забезпечив нашу Перемогу, схиляє голови перед світлою пам'яттю безстрашних синів і дочок, які віддали життя за свободу і незалежність своєї Батьківщини, за щастя і мир на землі.

Символічно, що в м.Тростянці щорічно 8 травня напередодні Дня Перемоги, молодь започаткувала гарну традицію - здійснювати факельний похід від площі 40-ої армії до меморіалу Недоспівана лісня.

ПОЧАТОК ВІДБУДОВИ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА РАЙОНУ

У серпні 1943 року вся територія району була звільнена від німецько-фашистських загарбників, але Велика Вітчизняна війна продовжувалася ще майже два роки. У районній газеті, яка відновила свій вихід у листопаді 1943 року, поряд друкувалися успіхи із відбудови господарства і повідомлення радянського інформбюро про бої на фронтах проти німецько-фашистських загарбників. Газета "Ленінська правда" виходила чотири рази на місяць накладом 250 екземплярів. Оперативні зведення редакція друкувала щоденно. Виконуючим обов'язки редактора спочатку тимчасово була призначена М.М. Глюглевич, а секретарем редакції В.І. Ярова.²¹⁶

До речі, після визволення Тростянця комендантом міста був призначений один із його визволителів старший лейтенант Іван Євграфович Шимко, який народився в с. Смородиному в 1909 році.

У Тростянці в числі перших створені парторганізації на Півненківському та деревообробному комбінатах, в локомотивному депо, ряді служб залізничного транспорту.

Приміщення лісодослідної станції, зруйноване під час фашистської окупації. Фото 1943р.

Більшість секретарів парторганізацій не мали відповідного досвіду партійної роботи, багато комуністів були мобілізованими воїнами і в ряди партії вступили в роки війни.

З перших же днів звільнення Тростянецьчини від німецько-фашистських загарбників почали працювати районний комітет Комуністичної партії та виконком районної Ради.

Діяльність партійних і радянських органів була скерована на мобілізацію населення із ліквідації наслідків окупаційного режиму і на подання всебічної допомоги фронту. Успішне вирішення цих завдань наближало перемогу над ворогом.

26 серпня 1943 року бюро Тростянецького РК КП(б)У вирішило:

1. Провести районну нараду голів колгоспів з питань збирання врожаю і проведення посівної. Для цього командирувати в колгоспи відповідальних працівників району.

2. Міське населення, яке не працює на підприємствах, мобілізувати на збирання врожаю в колгоспах.

3. Організувати в районі винищувальний батальйон чисельністю від 100 до 200 чоловік із комуністів, комсомольців та перевіреного безпартійного активу. Командиром батальйону призначити члена бюро Травкіна.

4. Створити районну комісію по розслідуванню злочинів німецько-фашистських завойовників у складі 5 чоловік. Головою комісії затвердити секретаря райкому Гніздилова.²¹⁷

Із метою надання практичної допомоги секретарям парторганізацій та господарському активу у 1943 році райкомом партії було створено шестимісячну вечірню школу партактиву.

25 листопада 1943 року відбулися районні партійні

збори, на яких комуністи обговорювали питання "Про хід виконання постанови Раднаркому СРСР та ЦК ВКП(б) "Про невідкладні заходи по відбудові господарства в районах, звільнених від німецької окупації"

Учасники зборів відзначали, що в нашому районі за короткий строк відбудовано і працюють 5 промислових підприємств, відновлено полотно залізничної дороги, водопровід, залізничні мости.

Відновили свою роботу 52 колгоспи, 2 МТС, 29 тваринницьких ферм, на яких було 238 голів великої рогатої худоби, 60 свиней, 197 голів птиці.

Через три місяці після визволення вже працювали 37 з 39 клубів.

1 січня 1945 року в районі було 247 комуністів, які об'єднувалися в 24 первинні організації.

У період відбудови народного господарства районний комітет надавав важливого значення питанню підготовки кваліфікованих кадрів. На початку 1944 року в районі працювало 13 агрономів, 7 зоотехніків, 11 лікарів, 254 вчителі. На курсах у згаданому вище році у Півненківській та Боромлянській машинно-тракторних станціях підготовлено близько 100 трактористів. Ряд інших курсів закінчили 19 голів колгоспів, 60 бригадирів-рільників, 154 ланкових.

Навчались кадри і в школах фабрично-заводського учнівства – Півненківській та деревообробного комбінату. Наприклад, у 1944 році ряди деревообробників поповнили 47 випускників школи ФЗН.

Масові кадри для залізничного транспорту готувала і професійна школа в локомотивному депо Смородине. За 1943-1944 роки її закінчили близько трьохсот чоловік.

Важкою була перша повоєнна весна. Для оранки землі під сівбу використовувалися відремонтовані трактори. Корови теж служили тяговою силою.

Боронування коровами в колгоспі "Червоний партизан". Село Кам'янецьке. Фото 1943 р.

Засіювання поля в колгоспі "Червоний партизан" Села Кам'янецьке. Фото 1943 р.

Крім того, сотні колгоспників разом із робітниками і службовцями міста вийшли в поле з лопатами і скопали 1560 гектарів землі. А всього у сільському господарстві району було зорано 16 тисяч гектарів. Рік видався посушливим і тому господарства одержали врожай у середньому по 5-6 центнерів зернових, 60-70 центнерів цукрових буряків і 40 центнерів картоплі з кожного гектара.

Поступово відроджувалося і тваринництво. У 1944 році у Півненківському радгоспі налічувалося 70 коней, 180 голів великої рогатої худоби, частину якої одержали з Грибанівського цукрокомбінату Воронежської області. Радгосп перевиконав свої зобов'язання перед державою. Він здав 5015 центнерів хліба при плані 3654 центнери, 10708 літрів молока при завданні 9000.

В 1945 році на полях радгоспу вирощено по 9 центнерів зернових і по 146 центнерів цукрових буряків з гектара. На фермах цього господарства надоєно по 2240 кілограмів молока від кожної фуражної корови.

У зв'язку з тим, що в 1943-1945 роках не було необхідної кількості машин, техніки та сільгоспінвентаря, багато робіт у полі виконувалося вручну. У ці роки особливо масовим був вихід людей на збирання врожаю – жаткарів, косарів, снопов'язальниць. Люди працювали з серпами, граблями, вилами.²¹⁹

Після війни відновили роботу такі 52 колгоспи:

1. ім. Хрущова
2. "Червоний тракторист"
3. ім. Ворошилова с.Тучне
4. "Паркомуна" с.Боромля
5. ім. Шевченка
6. ім. Ворошилова с.Жигайлівки
7. "День урожаю"
8. "Червона зірка"
9. "Перемога"

10. "14-річчя Жовтня"
11. ім. Петровського с. Криничне
12. ім. Молотова
13. ім. Островського
14. ім. Літвінова
15. ім. Ворошилова с. Артеморястівка
16. "Комунар"
17. "Шлях Леніна"
18. ім. Ілліча
19. "Ленінська правда"
20. "Оборона"
21. "8-ме березня"
22. ім. Сталіна, Червоноармійської сільської ради
23. "Червоний орач"
24. Червона Армія"
25. ім. Будьонного
26. ім. Кірова
27. "Червоний партизан
28. "Сталінська Конституція"
29. "Нове життя"
30. ім. Першого травня
31. "Більшовик"
32. ім. Леніна
33. ім. Орджонікідзе с. Микитівка
34. ім. Сталіна с. Жигайлівка
35. "Червоне село"
36. "Прогрес"
37. ім. Орджонікідзе с. Боромля
38. ім. Калініна
39. ім. Сталіна с. Печини
40. "Новий шлях"
41. ім. Петровського с. Мащанка
42. "Червоний прапор"
43. "Ударник" с. Петрівське
44. "Паркомуна" с. Тучне

45. "Соц. праця"
46. "Колективіст"
47. ім. Чкалова
48. "13-річчя Жовтня"
49. "Краще життя"
50. "Красний партизан"
51. "Путь Ленина"
52. "Красный пахарь"²²⁰

Колгоспи району освоїли в 1945 році 75% довоєнного рівня посівних площ. А такі колгоспи, як ім. Паризької Комуни Боромлянської сільради – на 98%, "Червоний тракторист" і "Червоне село" – на 90%. Значних успіхів було досягнуто у розвитку громадського тваринництва. Проте в цілому район закінчив сільськогосподарський рік із незадовільними показниками, план хлібоздачі не був виконаний.

Та й ці результати давалися дорогою ціною. Головною робочою силою на селі були жінки і діти, техніки було обмаль. Ось деякі виписки з районної газети тих років:

Колгоспники Білчанської артїлі "13-ти річчя Жовтня" використовують кожную сприятливу годину для роботи в полі. Частина з них обробляє землю вручну.

Незважаючи на свої 64 роки, Явдоким Арсентійович працює по-молодецьки. Він більше за всіх вручну виконує норму виробітку, за день скопує по 0,08-0,09 га замість норми 0,03га.²²¹

У полі колгоспу ім.Петровського працюють комсомолки Ганна Усенко й Марія Рибалка: Молоді патріотки працюють дружно, настирливо. На оранці з коровами вони завжди виконують свої виробничі завдання на 135-150 відсотків. Комсомольці показують приклад іншим у роботі.

Тут же орють із коровами вже старі колгоспники Гнат Самойлович Пономаренко, Параска Ягорівна Чорноткач, Яків Романович Усенко. Захоплені успіхом

Обмолочування хліба в колгоспі "Червоний партизан": Село Кам'янецьке. Фото 1943р

своїх дітей-комсомольців, вони також не відстають від них. Замість норми 0,25 га, старики в день виорюють по 0,30 – 0,35 га.

В обідню перерву комсомолки Г.Усенко, М.Рибалка читають колгоспникам газети, знайомлять їх із подіями, що відбуваються на фронтах Вітчизняної війни. Крім того, вони випускають польові листки, де висвітлюють роботу кращих колгоспників на польових роботах с.Машанки.²²²

Ремонтна бригада колгоспу "Новий шлях" вже полагодила 4 кінних грабель, відремонтувала 20 возів, заготувала 80 шт. мішкотари, впорядкувала віялки. Взято на облік серпи і коси, які у нас є в кожного колгоспника, також понад 20 кіс нараховується в колгоспі.

Нещодавно в селі Кам'янці відбулися колгоспні збори, на яких ставилось питання про підготовку до збиральної кампанії, готування колгоспниць до косіння хлібів вручну. Тут же вирішили на групу жінок прикріплювати старика, який би налагоджував коси, вчив жінок, як потрібно косити.²²³

Бригада Катрі Чалої одна із кращих у колгоспі ім. Шевченка с.Машкового. На оранці й сівбі бригада показувала непогані зразки роботи, виконуючи норми виробітку на 120-150 відсотків.

Протягом посівної кампанії в бригаді були залучені до роботи всі корови. Старанно на оранці працювали 65- річний колгоспник В.Таран, І.Махиборода і інші. Сівальщик М.Таран вдвічі перевиконував норму виробітку.

Коли розпочалася шаровка цукрового буряку, в число передових стала бригада Катрі Чалої. Члени її бригади весь час ведуть боротьбу за одержання високого врожаю.

За два дні вони закінчили шаровку буряків. Гарну якість обробітку цукрових буряків показали ланки Н.Іщенкої, О.Кривченкої та А.Горбачевої.²²⁴

Обмолочування хліба в колгоспі "Червоний партизан" . Село Кам'янецьке. Фото 1943 р.

Рано- вранці, коли ще не спала роса, в поле колгоспу "Червоний прапор", Буймерської сільради виходять жінки-косарі. Всіх їх - 18 кращих, сумлінних робітниць, які своєю працею показують приклад іншим.

Засмагли обличчя покриті посмішкою. Руки міцно тримають косу. І стали всі дружно в загінку. На кожні три робітниці прикріплений досвідчений косар, що допомагає жінкам.

Хоч у декого неслухняно лягала коса, все ж колгоспниці М.Яценко, О.Яценко, С.Яресенко за день дали по 120- 150 відсотків норми виробітку.

У роботі жінок-косарів багато допомагає 60-річний Михайло Яковлевич Яценко. Працюючи, він весь час радить жінкам, як здолати труднощі в роботі, вчить клепати коси, тощо.²²⁵

У районі була повністю освоєна довоєнна площа посіву. Через два роки в МТС було 73 трактори, 34 молотарки і багато іншої техніки.

Про стан освоєння орних земель та врожайність зернових культур в районі у 1945-47рр. є такі дані:²²⁵

Освоєно орних земель

1945		1946		1947	
га	%	га	%	га	%
25296	66	29676	78	34405	95

Врожайність зернових (з га в ц)

Назва культури	1945	1946	1947
Пшениця озима	6,9	3,8	10,1
Жито	5,0	5,0	12,8
Пшениця ярова	7,0	2,0	9,0
Ячмінь	6,0	2,4	11,2
Овес	8,0	3,2	10,9
Просо	0,9	1,4	3,7
Гречка	2,2	2,3	2,1
Валовий збір	81531	47050	327640

Відбудова цукрового заводу. Фото 1943 р.

Героїчним подвигом робітничого класу було відродження промисловості і транспорту. Радянський Уряд надавав у цій справі допомогу. З Кургану, Кірова, Свердловська на Тростянецьчину надходили деревообробні верстати і матеріал.

Трудящі району взяли активну участь у масових суботниках та недільниках.

Часто робітники і службовці після виконання своєї основної роботи йшли на відбудову народного господарства.

Коллективом Півненківського цукрокомбінату стаханівськими темпами був відбудований цегельний завод, де до 27-ї роковини Жовтня достроково виробили 1 мільйон штук цегли. Крім того, стали до ладу ливарний цех, електрогосподарство, побудовано три вагранки, залізничний міст на під'їзних коліях.

У 1945 році відбудовано 20 підприємств і служб залізничного транспорту. Соціалістичне змагання в районі, як і по всій країні, проходило під лозунгом: "У труді, як у бою!"

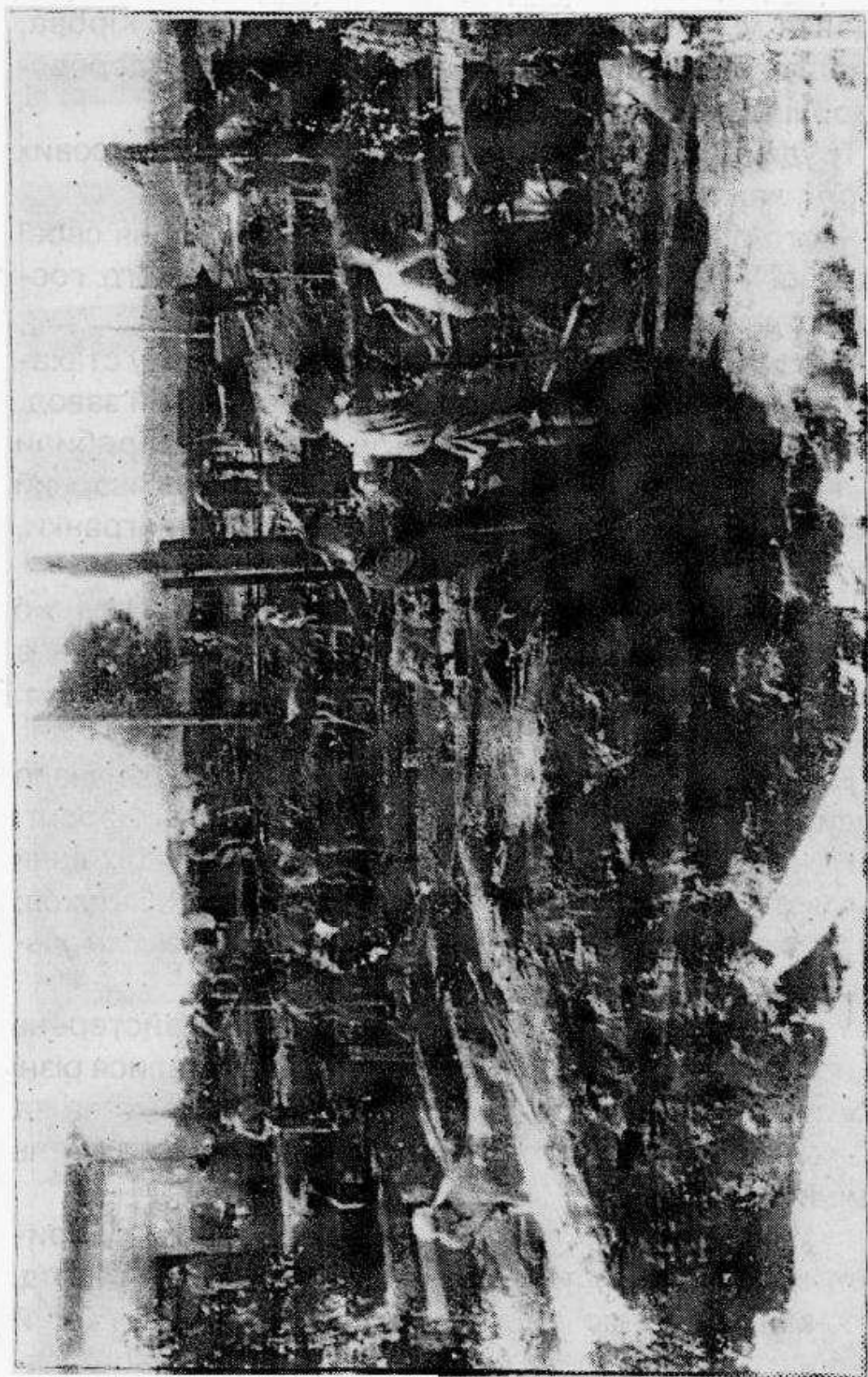
Виконання норми на 200 і більше відсотків означало трудитися за себе і за товариша, який пішов на фронт.

На відбудові цукрокомбінату в перших рядах ішли комуністи О.Є.Федорко, Г.П.Потеряйко, П.М.Євтухов, І.Ю.Малашенко, О.О.Марченко, І.С.Башлай, комсомольці – Анатолій Горгуль, Володимир Турченко.

Успішно трудився колектив механічних майстерень цукрокомбінату. Уже з 1944 року тут виконувалися різні роботи із відбудови не лише свого підприємства та інших заводів нашого району, але й цукроварень Сумщини.

Із 1946 року майстерні стають самостійним підприємством, і на базі їх створюється машинобудівний завод.

У кінці 1945-го відбудовано деревообробний комбінат. У числі передовиків були стахановці Сав-

Відбудова цукрового заводу. Фото 1943 р

ченко, Андрух, Ложечник, які норми виробітку виконували на 300-500 відсотків:

Поступово відроджувалося промислове виробництво. У 1947 році всі підприємства республіканського підпорядкування району виконали річний план на 116,4%:

Півненківський цукрокомбінат.

Машино-ремонтні майстерні.

ДОК.

Індпошив одягу і взуття.

Млин №4.

Маслозавод.

Раблісгосп.

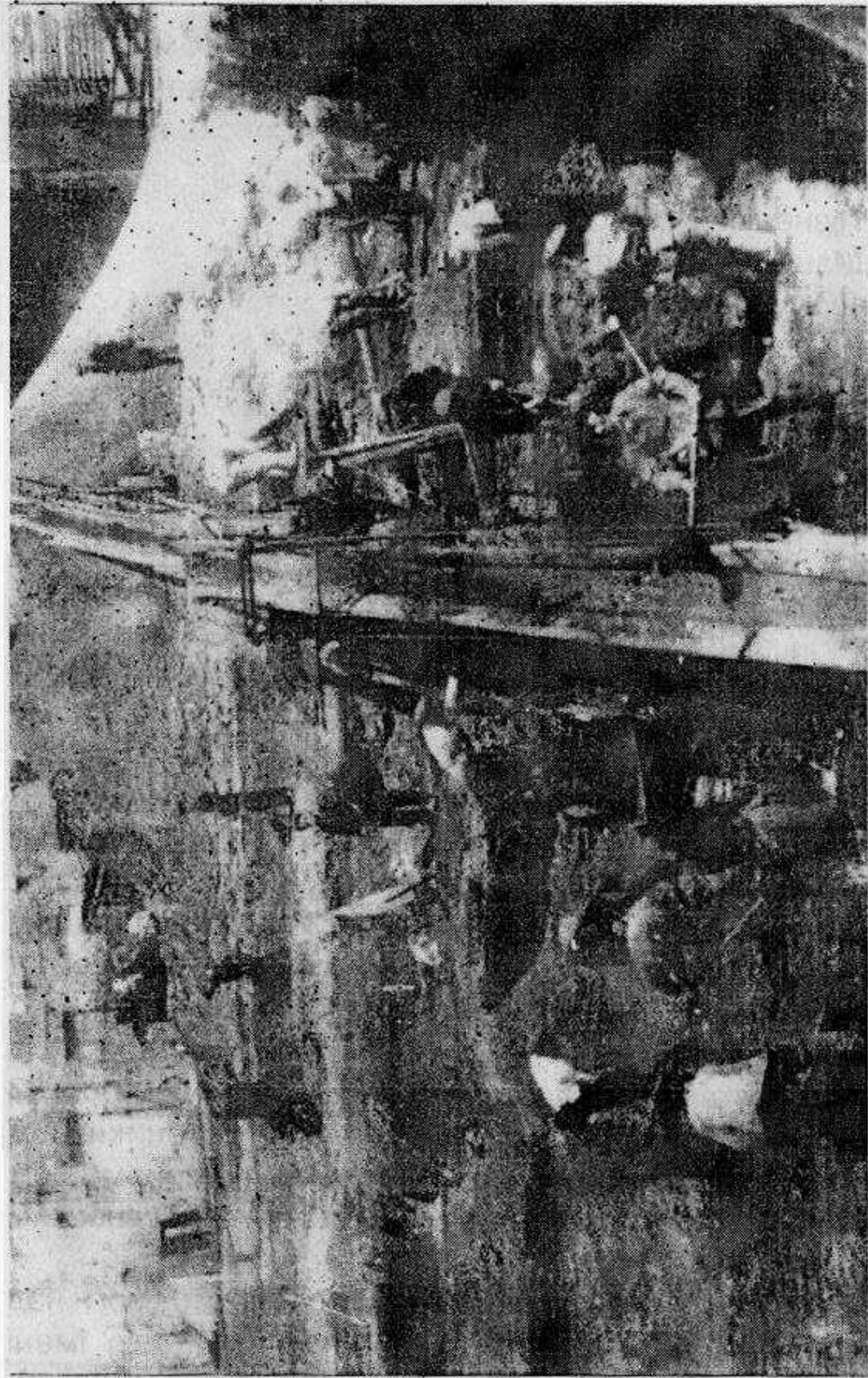
Рабхарчпромкомбінат.

Промкомбінат РПС.²²⁸

Із винятковою енергією трудилися залізничники. На початку вересня 1943 року відновлена залізнична лінія Смородине-Ворожба і Смородине – Харків та розпочався рух поїздів. У зв'язку з тим, що на залізничному вузлі Смородине працювало багато залізничників, які проживали на інших станціях, постійно почав курсувати приміський поїзд за маршрутом Смородине-Білопілля.

У той час на вузлі створено Смородинський відділок Південної залізниці. У 1944 році колектив відділку зайняв перше місце у соціалістичному змаганні серед колективів залізниці на честь 27-ї роковини Великого Жовтня і одержав перехідний Червоний прапор. На підприємствах Смородинського вузла трудилося 33 відсотки стахановців і 29 відсотків ударників від загальної кількості працюючих. Ведучим підприємством було локомотивне депо, яке з 1943 року стало основним на дільниці з приписним парком паровозів.

Щоб внести свій вклад у наближення перемоги над ворогом, у депо створили колону паровозів імені Державного Комітету Оборони, працівники якої викону-

Відбудова цукрового заводу. Фото 1943 р.

вали найскладніші завдання із перевезення військ, боєприпасів і вантажів.

Середній приріст продуктивності праці в депо у 1944 році складав 165%, а середньодобовий пробіг паровозів - 242 кілометри при завданні 192. У цей час тут працювало близько 80 послідовників Луніна. Лунінський рух зародився в 1940 році. М.О.Лунін - один з ініціаторів стаханівського руху на залізничному транспорті, ініціатор прогресивних методів експлуатації паровозів, продовження строків їхньої служби, зниження собівартості ремонтів. Микола Олександрович кілька років працював спершу заступником, а потім - начальником 4-го Смородинського паровозного відділення, передавав свій досвід і знання молодим локо-мотивникам.

Лауреат Державної премії 1942 року, Герой Соціалістичної Праці М.О.Лунін колективом паровозного депо Смородине був висунутий кандидатом у депутати Верховної Ради СРСР. Виборці Лебединського виборчого округу обрали його депутатом Верховної Ради СРСР другого скликання.

Лунінський досвід діє на залізницях і сьогодні. У депо Смородине локомотивні бригади змагаються за право називатись лунінськими. Один з тепловозів депо носить ім'я Героя Соціалістичної Праці М.О.Луніна.

Значний вклад у справу відбудови депо внесли комуністи М.Колосович, М.О.Лунін, В.М.Козлов, М.М.Партала, Л.І.Гавриленко, С.Д.Безпалій, П.Д.Жур, А.О.Гурін, І.С.Тимофеев, П.І.Алдохін, О.П.Квітчастий, П.С.Грінка та багато інших.

У роки війни по-бойовому трудилися на паровозах жінки Олександра Лукашова, Мотрона Вербовецька, Ольга Бугай, Ольга Бичкова та інші.

У 1946 році за підсумками роботи попереднього року Міністерство шляхів залізничного транспорту

нагородило знаком "Відмінний паровозник" та "Ударник сталінського призову" 120 працівників депо.

Відбудовуючи народне господарство району, трудящі разом із тим надавали посильну допомогу у відбудові шахт Донбасу і рудників Кривого Рогу. У 1943-1944 роках було заготовлено і відправлено на Донбас 30 тисяч кріпильного та будівельного матеріалу. Близько 100 чоловік комсомольців і молоді стали шахтарями.

За активну участь у справі відбудови народного господарства району 710 робітників, колгоспників і службовців нагороджені медалями "За трудову доблесть у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років".

Із перших днів визволення радянської території від окупантів перед партійними і державними органами постали нові завдання, пов'язані з відбудовою закладів культури, освіти, охорони здоров'я трудящих.

Вчителі разом із учнями, батьками учнів ремонтували приміщення шкіл, виготовляли парти, столи, класні дошки.

Після звільнення району від фашистських окупантів проведена велика робота по відновленню роботи шкіл. 1 жовтня 1943 працювали 39 шкіл, з яких 15 початкових, 21 неповних середніх та 3 середніх шкіл. З 5237 учнів на кінець першого півріччя навчанням охоплено 3905 учнів. У звіті відділу освіти зазначається: "Взуттям та одягом учні не забезпечені. Робота спланована, але вивчення матеріалу не пов'язується з книгою Й. В. Сталіна "Про Велику Вітчизняну війну Радянського Союзу". Школи не забезпечені підручниками, зошитами та наочними посібниками. Політмасова робота серед вчителів проводиться недостатньо."²²⁹

У селах і місті вчителі при допомозі громадських організацій з ентузіазмом приступили до відродження шкіл. Уже в 1943 – 1944 навчальному році майже всі школи працювали. Комсомольські шкільні організації

були застрільниками боротьби за швидше приведення в порядок шкільних будівель. Із їх ініціативи під час літніх канікул в 1944 і 1945 роках учні активно працювали на ремонті шкіл.

Уже 1 вересня 1945 року до шкіл прийшло 5600 учнів. Відрадни зміни сталися на цей час. Було відремонтовано і введено в дію додаткові приміщення для середньої школи ім. Леніна в с.Боромлі. Школа мала навіть клуб зі сценою і їдальню.

Самовіддано працювали на ниві народної освіти вчителі. Вже тоді ж, 1 вересня 1945 року, кращих із них було нагороджено значками "Відмінник народної освіти УРСР".

Педагогічний колектив Боромлянської середньої школи з 1944 року по 1967 рік очолював Микола Тихонович Артюшенко, за виключенням періоду з 1946 року по 1949 рік, коли він був директором Груньської середньої школи. У характеристиці районного відділу освіти відзначалося, що він, проявляючи максимум енергії і ініціативи, зумів організувати весь педагогічний колектив на покращення навчально-виховного процесу, добре налагодив методичну роботу в школі, постійно працював над підвищенням ідейно-політичного та фахового рівня. Він старанно готувався до уроків, робив їх цікавими і зрозумілими для учнів, користувався повагою серед учителів, учнів та населення. У 1944 році за відмінну роботу школи він був нагороджений МО УРСР значком "Відмінник народної освіти", а в 1966 році відзначений орденом "Знак Пошани".

Значну роботу у налагодженні навчання в школах проводили педагоги Є.А.Головченко – нині пенсіонерка, Р.П.Сладкомедова – вчителька міської середньої школи №4 і багато інших.

Наприкінці 1943-1944 навчального року у школах

відбулися іспити. Наприклад, їх успішно здали учні Кам"янської неповної середньої школи.

"Іспити в школі - це перевірка знань учнів і підсумки роботи вчительського колективу. До цього дня школа підготувалася своєчасно і якісно.

Учні 4-5-6 класів уже закінчили перевірку своїх знань. Результати іспитів у цих класах такі: 22 - п'ятірки, 42 - четвірки, 20 - трійок і три учні з 4-6 класів одержали двійку за письмові роботи з української та російської мов.

Особливо гарно засвоїли програмовий матеріал із географії учні 4-5 класів. Із 25 учнів 4 класу, що склали іспити, одержали оцінки "4-5" 20 чоловік, решта - оцінки "3". В 5 класі з російської мови та літератури з 20 учнів, 16 одержали оцінки "4-5", решта - оцінки "3".

Одні з кращих учнів 4 класу: Скидан, Кіріченко, Линник і інші, які мають виключно оцінку "5". У 5 класі гарно засвоїли програмовий матеріал такі учні: Літвін, Комишан, Хижкова.¹²³⁰

Працювали культурно-освітні заклади. У 1945 році було 14 сільських клубів, 5 хат-читалень, районна бібліотека з книжковим фондом близько 10 тисяч книг, працювали райклуб і кінотеатр.

У цей же час жителів району обслуговували медичні працівники 35 лікувальних закладів. Багато зробили для охорони здоров'я людей лікарі А.С.Марков, А.В.Грищенко, О.В.Половенко, В.І.Лупанов.

Поряд із вирішенням завдань господарського і культурного будівництва районний комітет партії надавав великого значення ідеологічній, масово-політичній роботі.

У райкомі партії читалися лекції, давалися консультації з історії ВКП(б), економіки, філософії та історії СРСР.

У жовтні 1943 року знову встановлено погруддя В.І.Леніна біля школи села Боромлі. Під час фашистської окупації це погруддя зберегли вчителі та учні школи. У 1946 році пам'ятник В.І.Леніну відкрито в Тростянці.

У зв'язку з підготовкою до виборів у Верховну Раду СРСР (лютий 1946 року) в районі працювало 42 агітпункти, діяли 862 гуртки по вивченню виборчого закону, вели агітаційну роботу 882 агітатори. Із них 309 були комуністами і 176 – комсомольцями.

Разом із відновленням діяльності партійних органів, установ почали працювати Ради депутатів трудящих. У справі відродження Рад – політичної основи Радянської держави – довелося переборювати деякі труднощі, тому що багато депутатів загинули в боях за Вітчизну, багато – у фашистських застінках. Відновлення Рад відбувалося за рахунок радянських працівників, які поверталися з евакуації та демобілізованих фронтівиків.

Партійні і радянські органи велику увагу приділяли зміцненню зв'язків Рад із населенням. При Радах створювалися постійнодіючі комісії із промисловості і сільського господарства, транспорту, будівництва, народної освіти, охорони здоров'я, торгівлі.²³¹

У ході відбудови радянські органи з особливою увагою вирішували питання про забезпечення населення продовольчими і промисловими товарами. Вже у 1943 році жителі району були забезпечені продуктами харчування та продтоварами першої необхідності.

У вересні того ж року в районі відновили свою роботу міське та 11 сільських споживчих товариств. У Тростянці було відкрито 6 магазинів, 3 буфети, робочі їдальні. Працювали 4 відділи залізничного постачання, майже на кожному підприємстві були створені

підсобні господарства для забезпечення робітничих їдалень м'ясом, картоплею, овочами. Тисячі робітників і службовців одержали землю під городи.

Одним із першочергових питань партійних органів, сільських Рад була організація допомоги сім'ям військовослужбовців. Питання про допомогу систематично обговорювалися на засіданнях бюро райкому партії та районної, міської і сільських Рад.

У 1944 році діяв районний відділ соціального забезпечення, на підприємствах, в установах і колгоспах працювали побутові комісії. У 1945 році райсоцзабезом видано дітям-сиротам, інвалідам Великої Вітчизняної війни та сім'ям військовослужбовців понад 8 мільйонів карбованців одноразової допомоги. Крім того, видано близько 46 центнерів різних продуктів харчування, понад 1000 пар взуття і стільки ж предметів різного одягу, збудовано 420 хат, відпущено близько 10 тисяч кубометрів лісу, 12 сімей забезпечено коровами.

У 1944 році в Тростянці взято на облік 8187 сімей військовослужбовців. Тоді ж для них зібрано серед населення міста 520 тисяч карбованців грошей, 1200 кілограмів продуктів харчування, 330 пар взуття, 230 предметів одягу, 240 метрів полотна.

Комсомольці і учні міської середньої школи №3 імені Островського, де старшою піонервожатою була О.А.Семисалова, зібрали для дітей-сиріт понад 1000 карбованців грошей.

У тяжкі роки вся країна, весь народ турбувалися про дітей, їх навчання та виховання. У районі діяли три дитячих будинки, у яких виховувалося близько 150 дітей. Близько тисячі дітей відвідували дитячі садки.

Районним відділом соцзабезпечення у 1944 році взято на облік 666 багатодітних та одиноких матерів. За два роки (1944 і 1945) їм виплачено допомоги 777 тисяч карбованців.

Велика кількість багатодітних матерів відзначена урядовими нагородами. В.Є.Ситник, О.Є.Ярова, Т.С.Котлярова і Ф.К.Липова нагороджені орденами "Мати-героїня", 12 матерів - орденами "Материнська слава", 174 - "Медаллю материнства".

На той час на Тростянецьчині на обліку перебувало понад 1000 комсомольців, які об'єднувалися в 76 організаціях. У школах працювало 10 комсомольських і 29 піонерських організацій, налічувалося 1779 піонерів, 600 жовтенят.

У 1944 році комсомольці й учні шкіл зібрали для поранених бійців, які лікувалися в госпіталях, 5 тисяч кілограмів продуктів і 400 одиниць посуду. За активне шефство над госпіталями комсомольцям району оголошено подяку від штабу Першого Українського фронту.

Піонери й учні боролися за збереження кожного колоска, кожного кілограма хліба. В один із днів серпня 1944 року у поле вийшло 114 учнів Білківської середньої школи. Вони зібрали колоски, з яких потім було обмолочено 32 кілограми зерна.

Війна з фашистською Німеччиною вимагала великих фінансових затрат держави, тому по всій країні проходив патріотичний рух збору коштів у фонд Червоної Армії. На розгром ворога направлялися колони танків, авіаескадрильї, збудовані на особисті збереження трудящих. У 1944 році на будівництво танкової колони "Колгоспник Сумщини" трудящі району внесли 1 мільйон 320 тисяч карбованців. Крім того, внесок смородинських залізничників склав 200 тисяч карбованців, за що вони одержали подяку Верховного головнокомандуючого Й.В.Сталіна. Комсомольці і школярі Тростянецьчини внесли на танкову колону 792 тисячі карбованців.

У 1943-1944 роках населення району зібрало у фонд

Червоної Армії 37710 центнерів хліба, 10 тисяч центнерів картоплі.

У лютому 1944 року колектив залізничників станції Суми виступив ініціатором збору коштів для побудови бойового літака "Залізничник Південної" і першим відрахував для цієї мети свій двотижневий заробіток. У числі перших цю ініціативу підтримав колектив депо Смородине. На зібрані кошти працівників Південної залізниці було побудовано цілу ескадрилью бойових літаків.

На своїх зборах у січні 1944 року робітники і службовці Південківського цукрокомбінату вирішили щомісяця до кінця війни відраховувати у фонд оборони свій одноденний заробіток, встановити до одержання перемоги над ворогом 12 годинний робочий день. Рішення цукровиків підтримали колективи інших підприємств району.²³²

Людям жити було дуже тяжко. Та майже всі вірили, що завершиться війна, і справи підуть на краще. Цим пояснюється величезна підтримка населенням третьої державної воєнної позики.

Наведемо лише деякі матеріали із районної газети.

...Мітинг колгоспників артiлі ім. Літвінова. В с. Боромлі в урочистій тиші слухають вони оголошення урядової постанови про випуск Третьої Державної Воєнної Позики. Всі сповнені готовності якнайбільше допомогти наступаючій Червоній Армії, Батьківщині.

Слово взяв 64-річний колгоспник інвалід, батько трьох синів - фронтників Олексій Іванович Безпалько.

- Будемо підними своїх синів, - говорить він. Допоможемо їм прискорити розгром німецької погані. Я передплачую позику всенародної допомоги фронту на 10 тисяч карбованців.

Олексій Іванович вийняв з кишені 3.000 крб. І передав уповноваженому по передплаті свій перший внесок у рахунок передплати.

...Із великим успіхом проходила підписка на 3-тю державну воєнну позику серед учнів Тростянецької школи ім. Шевченка.

За один день у школі ім. Шевченка зібрано 1.000 крб. Учні-комсомолки Гнізділова, Кривченко першими виступили на зборах і передплатили позику по 100 крб.

...Із великим політичним піднесенням зустріли трудящі району наказ товариша Сталіна від 1-го травня та постанову уряду про випуск третьої державної воєнної позики.

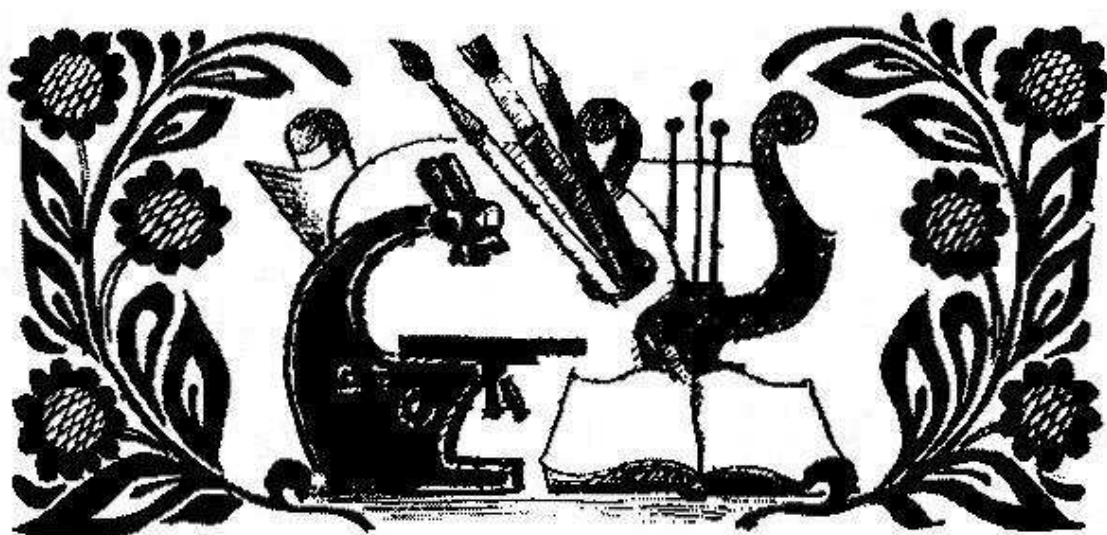
...Робітники Півненківського цукрокомбінату завершили передплату позики. Більшість із них передплатили півторамісячний і двохмісячний заробіток.

...Натхненні першотравневим наказом товариша Сталіна, колгоспники і колгоспниці артiлі ім. Буденного с. Жигайлівка зразу ж як тільки довідалися про випуск позики, передплатили її на суму 79 тисяч крб. і внесли готівкою 25 тис.крб. Передплата і збір коштів продовжується.²³³

...Із великим успіхом проходить підписка на третю державну воєнну позику серед колгоспників артiлі ім. Орджонікідзе с. Микитівка.

За два дні на позику колгоспники підписалися на 100700 крб. і здали готівкою 25 тис.крб. Колгоспники Савченко, Мартинченко та інші передплатили позики на 1000 крб. кожний.

На остаточний розгром ворога від усієї душі вносять кошти патріоти-колгоспники.²³⁴

РОЗДІЛ IV

РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ

СТВОРЕННЯ НОВОЇ РАДЯНСЬКОЇ ШКОЛИ

У нашому краї до революції діяли земські і церковно – парафіяльні школи та училища. В с. Тростянці діяла ще й приватна школа. В 1914р. було 35 шкіл, в яких 58 вчителів навчали 1932 учні. Більшість населення було неписьменним. У 1918-1920рр. початкові школи з 1-2-річним терміном навчання були реорганізовані в 4-річні. Семирічні школи з сумісним навчанням хлопчиків і дівчаток були створені згідно постанови народного комісаріату освіти УРСР від 4.07.1920 р. на базі дореволюційних чоловічих та жіночих гімназій, вищих початкових і двокласних сільських училищ. Середні школи з десятирічним строком навчання були утворені на підставі постанови раднаркому СРСР і ЦК ВКП(б) від 15 травня 1934р. “Про структуру початкової та середньої школи”

5 березня 1919 р. Тростянецький відділ народної освіти направив лист Станівському сільському училищу про відокремлення школи від церкви:

“Згідно декрету, опублікованого у “Вістях Всеукраїнського робітничо – селянського уряду і Харківської Ради депутатів” про відокремлення школи від церкви, відділ народної освіти пропонує шкільній раді, щоб у стінах радянської української школи не допускалось виконання релігійних обрядів, викладання закону божого, читання молитв перед уроками та інших віровчень, а також ікони з приміщення повинні бути зняті”.

З 1 липня 1920 р. в Боромлі для шкільних працівників відкриті курси із підготовки до трудової школи. На них слухачі опановують ремесла: корзинне, столярне, слюсарне. Розпочатий ремонт шкіл. В “будинку кінематографу” по суботах і неділях демонструються кінофільми. Місцевими артистами поставлено два спектаклі. 40 дітей відвідують дитячий майданчик. Для них організовані сніданки: один день суп, другий чай і кожного дня видається по півфунта хліба. Для цього виконком виділив 3 п. борошна, 18 ф. пшона, 3 ф. солі, 5 ф. сала.²³⁴

Першого вересня 1920 р. в Тростянці була відкрита сільськогосподарська школа.²³⁵

На осінь 1920 р. всі школи в с. Тростянці були відремонтовані і підготовлені до початку навчального року. В Тростянці і деяких селах заняття розпочалися 15 вересня. У багатьох селах заняття не розпочалися через участь дітей у сільськогосподарських роботах. Створені шкільні ради. Працював дитячий садок і притулок в с. Тростянець. Діти дитячого притулку “босі і роздягнені, тому не можуть ходити до школи”. На місці з ними заняття проводили вчительки. Діти отримували зерновий пайок, жири відсутні. Весь час знижується кількість молока. На 53 дитини виділено лише 5 ф. молока.

Населення до хат - читалень ставиться насторожено. Здебільшого газети читає молодь.²³⁶

У листопаді 1920 р. в с. Боромлі відкрили народний будинок, де був створений духовий оркестр. Працював кінотеатр, де перед демонстрацією кінофільмів проводились мітинги по боротьбі із ліквідацією неписьменності та робилися доповіді про політичне становище і виконання продовольчої розверстки.

Створена хата-читальня та організація "Червона просвіта."

Дітей у дитячому садку 25. Займаються ліпкою, співами, декламуванням віршів, проводяться бесіди на різні теми. Користуються саморобними іграшками.

Першого вересня 1920 р. відбулася перша конференція працівників освіти і соціалістичної культури Тростянецької та Білківської волостей. В її роботі взяло участь 50 чоловік. Мова йшла про роботу нової трудової школи та культурних закладів. На конференції було створено Спілку працівників освіти і соціалістичної культури.

Поступово розширювалася мережа шкіл і дошкільних закладів, розпочинається боротьба з неписьменністю.

Після 1917 р. розвивалася освіта, збільшувалася кількість грамотних. За даним перепису 1920 р. на 100 чоловік населення грамотність склала:

Освічені Навіосвічені

Волості	Освічені			Навіосвічені			Загальне число неосв. чол. та жін.
	Чол.	Жін.	Всього	Чол.	Жін.	Всього	
Боромлянська	16,0	4,2	20,2	4,1	1,5	5,6	74,2
Білківська	49,9	2,4	52,3	4,1	1,0	5,1	42,6
Дернівська	6,6	0,6	7,2	5,4	0,6	6,0	86,8
Жигайлівська	10,1	0,9	11,0	4,9	0,6	5,5	83,5
Тростянецька	16,0	4,7	20,7	2,8	1,0	3,8	75,5
По краю	19,7	12,8	111,4	21,3	4,7	26	

Грамотність відносно більшою була у Тростянецькій, Білківській і Боромлянській, а меншою – в Дернівській і Жигайлівській волостях. Особливо слабо розвинута грамотність у Дернівській волості, де переважно проживало російськомовне населення. За переписом 1920 р. у Тростянецькій волості із 20420 жителів “с известной грамотностью” зареєстровано ²³⁷

На сто душ населення

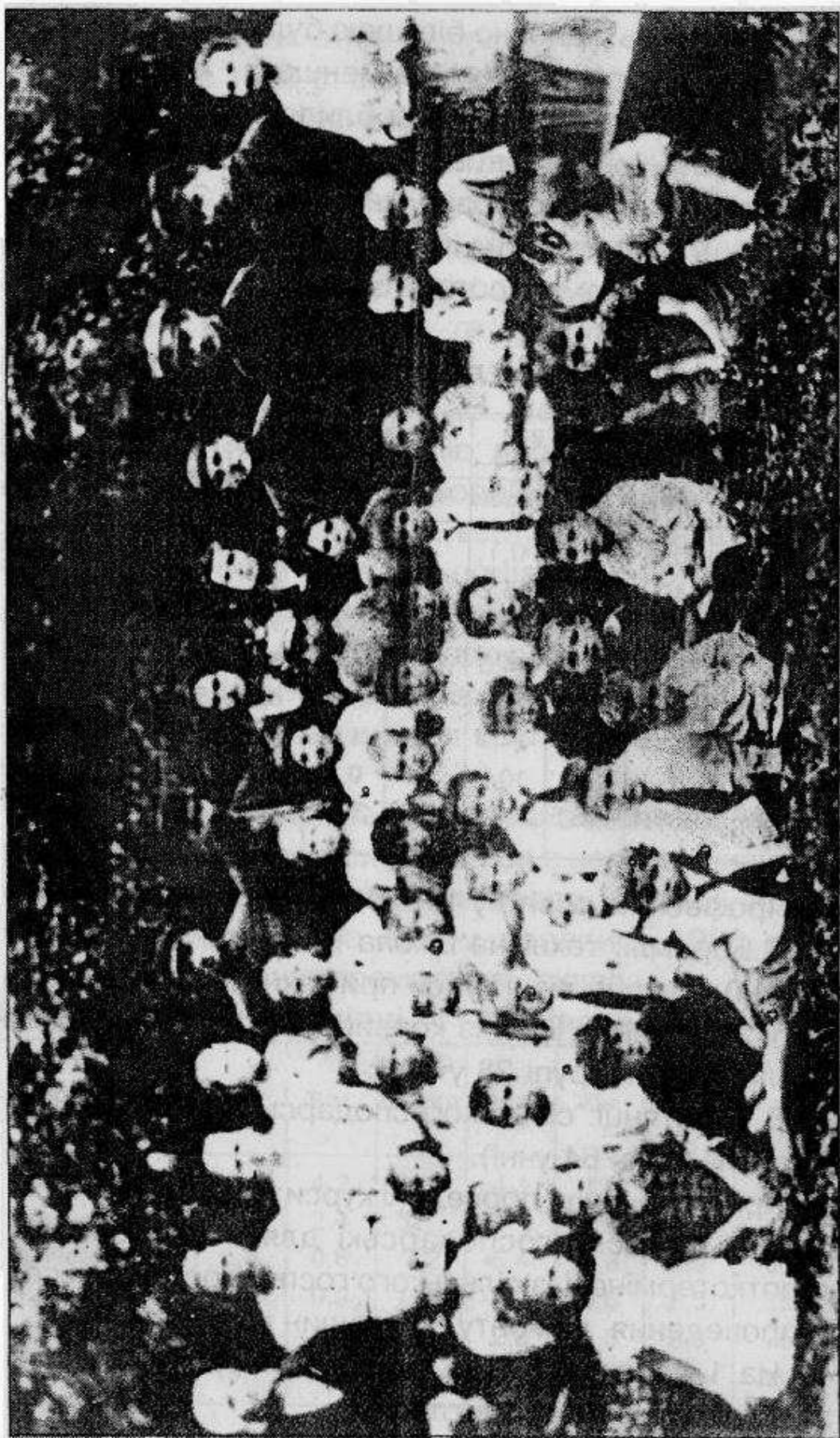
Вік	Уміють читати і писати			Уміють тільки читати			Неграмотні		Підсумок
	Чол.	Жін.	Разом	Чол.	Жін.	Разом	Чол.	Жін.	
До 8 р.	0,1	0,1	0,1	—	—	—	99,9	99,9	99,9
Від 8-12	4,7	30,0	36,2	4,4	4,0	4,1	55,2	68,3	59,3
13-16	67,3	45,3	56,3	10,0	8,4	9,4	26,3	46,0	36,5
17-21	65,0	34,3	44,3	12,7	6,3	8,5	25,3	65,2	52,0
22-32	42,5	23,0	30,6	9,8	5,0	6,7	50,1	72,4	36,2
33-60	40,4	10,0	24,9	10,0	1,6	5,5	52,1	89,6	70,2
60- і б.	16,1	3,8	10,8	3,1	0,2	1,7	80,3	96,0	87,5

Професійна освіта у 1921р. набула такого розвитку: В Боромлі: технічна школа (2 групи, 12 викладачів 24 учні), колісно-візні курси при технічній школі (в одній групі 21 учень), курси із корзиноплетіння при технічній школі (в одній групі 28 учнів).

В Тростянці: сільськогосподарська школа (2 групи, 13 викладачів, 64 учні).

Крім того, були проведені курси: із цукрової промисловості, сільськогосподарські для червоноармійців, короткотермінові із сільського господарства для селян, із проведення ремонту с/г машин і знарядь.

На 1. березня 1922р. по волостях сітка навчальних закладів мала такий вигляд: ²³⁸

Дитячий садок цукрокомбінату. Фото 1924 р.

Дитячі будинки

Школи

Волості	Закладів	Хлопців	Дівчат	Пед. пер.	Тех. пер.	7-р. шкл.	Початк. шк.	Хлопці	Дівчата	Пед. пер.	Тех. пер.
Білківська	1	14	13	1	4	1	2	125	90	11	2
Тростянецька	1	35	19	4	4	1	15	577	285	40	14
Боромлянська	1	20	20	2	5	1	5	422	492	28	10
Жигайлівська	1	21	16	2	5	1	5	211	45	10	6
Дернівська	1	10	2	1	1	—	7	196	17	18	4
Всього	5	100	70	10	19	4	34	1531	929	107	36

На грудень 1926 р. в Боромлянському районі працювало 12 початкових шкіл (школи 1-го концентру) і 1 семирічна школа (школа 2-го концентру), в яких 49 вчителів навчали 1885 учнів. Охоплення освітою дітей становило 76,3%. Працювало 5 пунктів ліквідації неписьменності (лікнепи), в них 5 вчителів навчали 174 дорослих. Писемність серед чоловіків становила 56,5%, жінок — 26,7%. Семирічна школа працювала лише в селі Боромлі.

В той же час в Тростянецькому районі діти навчалися у 19 початкових та 3 семирічних школах, із яких 2 було у смт. Тростянець і одна у с. Білці. Школи відвідувало 2790 учнів, яких навчали 80 педагогічних працівників. Охоплення навчанням дітей становило 75,1%. Працювало 9 лікнепів, де 9 вчителів навчали 198 неписьменних.

Крім того, в Тростянці діяла сільськогосподарська школа, в якій 17 педагогічних працівників навчали 119 учнів, індустріальний технікум, де 11 вчителів навчали 75 учнів. На базі цукрового заводу працювали школи ФЗУ та школа підготовки до вузу.

ФЗУ (школа фабрично заводського-учнівства) за 5 років свого існування (1930-1935) підготувала для заводу 237 кваліфікованих молодих робітників, з них: у 1931 р. - 18, 1932 р. - 19, 1933 р. - 33, 1934 р. - 81, 1935р. - 91 чоловік. За фахом ФЗУ підготувало робітників сушильної справи, меблевиків, паркетників, електриків і механіків.²³⁹

Із кожним роком розвивалася мережа шкіл, покращувалося забезпечення їх педагогічними кадрами. До 1933 р. у районі не було жодної російськомовної школи. П'ятдесят відсотків учнів забезпечувалося гарячими сніданками. У цьому ж році забезпеченість підручниками була поганою: із 56 назв було отримано лише 13. У ті роки для покращення оснащення шкіл проводилася мобілізація коштів батьків. В 1933р. із 46 тис. крб., які планувалося зібрати, було отримано 6.²⁴⁰

У березні 1935р. перша районна конференція батьків звернулася з відозвою до всіх батьків та матерів учнів шкіл:

“Партія і радянська влада приділяють виняткову увагу вихованню молодого покоління.

Це ставить і перед нами, батьками великі завдання. Ми повинні незрівнянно більше, ніж це було досі, надавати уваги вихованню своїх дітей, повинні бути помічниками в цьому школі, вчителів.

Але серед нас є ще багато таких батьків, що стоять осторонь цієї справи.

Ось тому ми, делегати першої районної конференції батьків, звертаємося до кожного батька, до кожної матері із закликом надавати дітям, умовам їх життя, їх здоров'ю, їх вихованню якнайбільше уваги.

Ми беремо на себе ряд зобов'язань щодо цього, неухильно виконуватимемо їх самі і закликаємо до цього всіх батьків.

Ми влаштуємо в своїх хатах затишні куточки, де б діти могли б працювати, гратися.

Подбаємо за окреме ліжко і постіль для дитини, окремий посуд, рушник. Кожна дитина повинна мати зубну щітку, мило. В хаті повинна бути вішалка, де б дитина могла вішати свій одяг. Подбаємо і про такі, на перший погляд, дрібниці, як носова хусточка тощо.

Привчимо своїх дітей до охайності і акуратності, щоб дитина не сідала до столу не помивши рук, не лягала спати не помивши ніг, щоп'ятиденки купатимемо їх і мінятимемо білизну. Стежитимемо і привчатимемо їх до того, щоб одяг, взуття, книжки, зошити були чисті.

Зведемо такий порядок, щоб дитина вчасно, не пізніше 9-ї години вечора, лягала спати, перед сном провітрюватимемо кімнату.

Будемо щодня перевіряти, чи учень виконав свої домашні завдання. Триматимемо найтісніший зв'язок з учителем.

Радитимемося з ним, як нам виховати своїх дітей і допомагатимемо йому в цьому.

Зобов'язуємося до закінчення навчального року не відривати своїх дітей від школи, стежити, щоб у дитини не було ні запізнь, ні прогулів.

Допоможемо провести ремонт шкіл і створити відповідні санітарні і культурні умови роботи в них.

Допоможемо школам добре обробити свої городи і поле, щоб створити належну базу для сніданків.

Дбаючи про дітей, оточимо також увагою і вчителя, створимо якнайкращі умови для його життя і роботи.

Ми обіцяємо виконати все, що ми беремо на себе. Виховуватимемо наших дітей разом із школою, будемо помічниками вчителів у його великій і відповідальній роботі із виховання з нашої дітвори міцних, свідомих, озброєних знаннями майбутніх продовжувачів справи, що її почали ми для побудови нового, радісного життя для всіх трудящих".²⁴¹

У 1935 р. планувалося охопити яслами та дитмайданчиками всіх дітей ясельного і шкільного віку:

В районі було організовано 50 пришкільних майданчиків, якими охоплено 1800 учнів, діяли два піонерських табори по 200 дітей. Було налагоджене гаряче харчування.

Екзамени в 1936 р. здавали учні 4-10 класів, зокрема в 7 класі з 12, а в 10- з 16 предметів. Про це повідомляла районна газета.

"Святковий вигляд учнів і педагогів із Артеморястівки нагадує про надзвичайну подію в школі-перший день іспитів. Сьогодні майже по всіх класах письмові роботи. Семикласники пишуть диктант із рідної мови. В класі спершу дехто хвилювався, а потім робота йшла нормально, спокійно. Нарешті перший іспитовий урок закінчено. Учні цікавляться наслідками, і вчителі примушені дати відповіді на їх запитання. А наслідки були непогані. У Василенкової та Данільченко Галі – жодної помилки. Комишанська Марфа трохи схибувала – не поставила однієї коми. Але це її не злякало. Всі вони зобов'язалися іспити здати тільки на "відмінно".

Наслідки першого дня іспитів в Кіровській неповній середній школі показали погану підготовленість. Внаслідок по 5 класах з 68 учнів не здали іспитів з рідної мови і математики 19 чол.. По 5-7 класах здали на "погано" 23 учні, що складає 23,3%. Ці дефекти великої неуспішності учнів заслуговують на найсуровіше засудження.

Перший день іспитів у Боромлянській середній школі пройшов добре. По 5-6-7 класах із загального числа 158 учнів на відмінно здали 18, на добре - 51 і погано - 12. На відмінно здали такі учні: Мельник, Мовчан М., Різник М., Сумцова М., Бублик, Бутрим Я., Зеленська Г., Кунда В. В 8 і 9 класах з 68 учнів на відмінно здали 11, на добре - 33 і лише 2 учні 8 класу здали погано. Відмінники 8-9 класів переважно комсомольці."²⁴²

У 1936 р. проводилась атестація вчителів. Про це так писала газета "Соціалістична праця" 12 жовтня 1936 р.:

"Вчителям Тростянецької неповної середньої школи №3 припала честь першими проходити державну атестацію.

До цієї справи школа добре підготувалася. На кожного вчителя впорядковані справи.

Перша атестацію проходить викладач географії та біології тов. Писарева. На мить в уяві з'явилися 15 р. її педагогічної роботи. Тяжкі перші роки... Руїни, голод, нестача підручників, палива і багато іншого.

Та це лише перші роки, а потім все налагодилося і в школі працювати було гарно. За цей час Т. Писарева успішно закінчує 2-х річний заочний інститут і вже впевнено працює на педроботі. За доброї підготовки має гарні наслідки – старанно і послідовно готується до уроків, більшість наочних приладів на роботі - це робота її рук. Працює класним керівником, гарний організатор. Весь час працює над підвищенням своїх знань.

Писарева перша в районі отримує кваліфікацію вчителя неповної середньої школи та почесне звання радянського вчителя.

Далі атестацію проходять інші вчителі. З них 4, які мають середню освіту і викладають у молодших класах, проходять атестацію в другу чергу. Решту вчителів, що працюють у старших класах, комісія зобов'язала до 1938 року закінчити заочний 2-х річний інститут. Такі висновки комісії."

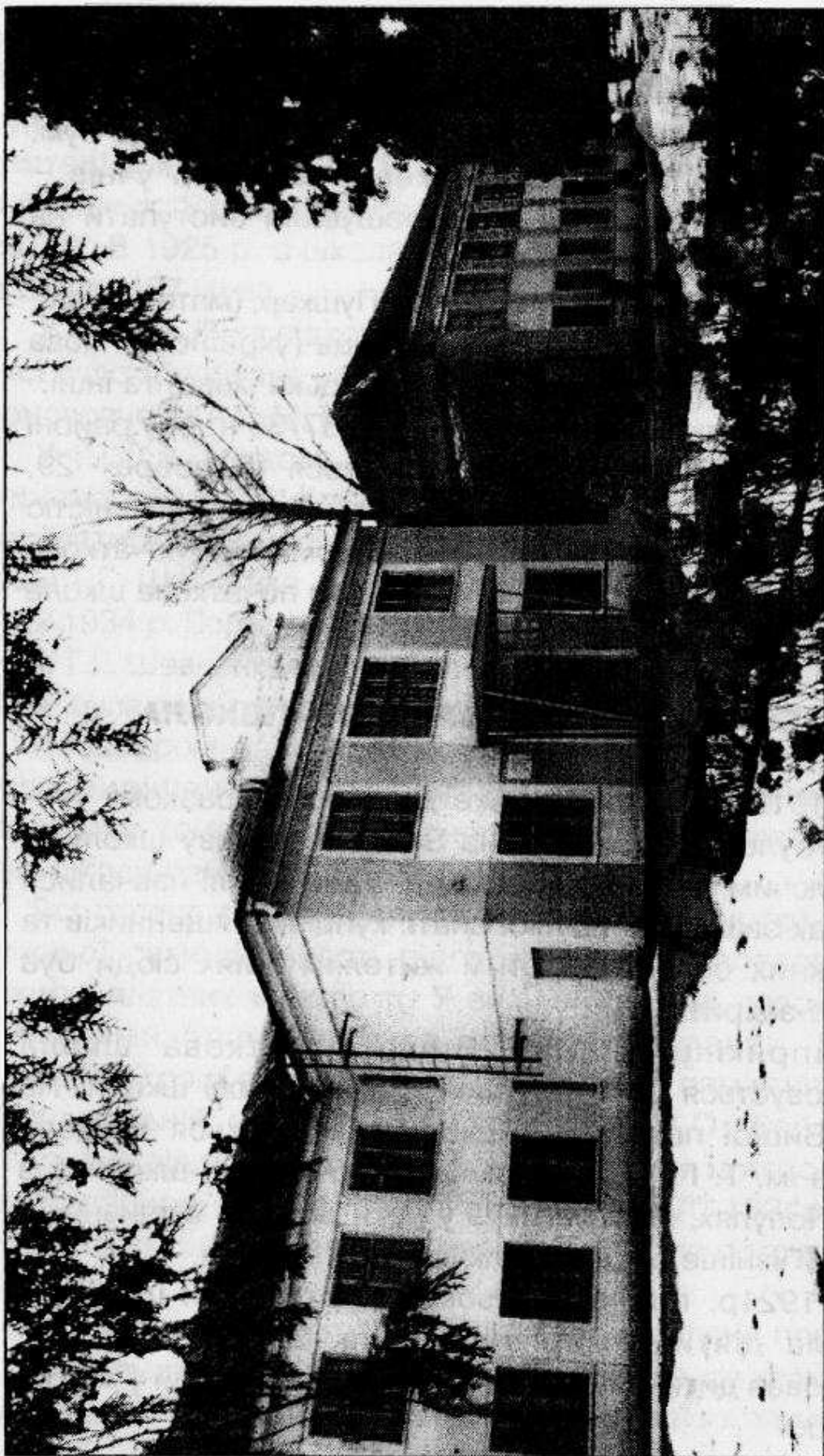
На 1.09.1937р. район мав 42 школи, з яких середніх – 5, семирічних – 17, початкових – 19. У 262 класах навчалось 8471 учень при середній наповнюваності класу 32 учні. Дітей навчало 318 вчителів. Середні школи були в Боромлі, Білці, Жигайлівці та дві у Тростянці.

Завершено будівництво семирічних шкіл Буймерської та Тростянецької ім. А.І. Мікояна. Тростянецька ЗОШ №2 була відкрита 7 листопада 1936року. Збудована вона на прохання робітників Півненківського цукрового заводу, які звернулися особисто до наркому харчової промисловості СРСР А. Мікояна, коли той у 1935 році приїздив у Тростянець на цукровий завод. Він сприяв будівництву школи, надав дієву допомогу, тому школа носить його ім'я.

На місці будівництва були городи працівників Півненківського цукрозаводу. Разом із початком спорудження школи, що йшло швидкими темпами, робітники заклали фруктовий сад, який потім досаджували учні й учителі. У перший рік роботи школа була початковою (1-2 класи), вважалася філіалом школи ім. Т. Шевченка. Завідуюча початковими класами Є.А. Філіпова закінчувала її добудову. Потім школа була семирічною, а повною середньою стала у 1941 році, першим директором якої був П.Т. Коломієць. Його донька Ганна Павлівна згадувала: "В серпні 1937р. батько очолив тільки-но збудовану школу. Голі стіни, в класах тільки парти та дошки. За роботу взялися всі учні і вчителі, активно допомагали шефи з цукрового заводу. І вже через рік приміщення важко було впізнати. На присадибній ділянці юні натуралісти вирощували немало культур, наприклад, бавовну. У 1940 році колектив школи добився стовідсоткової успішності."

З 1938 у приміщенні школи працювала також вечірня школа-десятирічка для дорослих.

У 1938-1941 роках активно функціонували гуртки юнатів та туристів. Гурток юнатів під керівництвом А.Л. Писаревої був відзначений за роботу з озеленення першою премією (250 карбованців та бібліотека) в області, гуртківці З. Лучко, М. Шаповалова, О. Коломієць, стали учасниками Всесоюзної сільськогосподарської

Приміщення школи ім. А. Мікояна.
Центральна частина збудована в другій половині 30-х років XX ст.

виставки у Москві. Краєзнавчу роботу проводив туристичний гурток, члени якого Я. Слєпцов, І. Косяченко, були премійовані путівкою Київ - Канів, П. Онищенко – Москва-Ленінград, а всі інші - семиденною до Сум.

Був власний духовий оркестр із числа учнів – старшокласників і хор, їх запрошували виступати на свята у клуб цукрозаводу.

До війни працювали учителі А.І. Пушкар, (математика), К.Т. Чубаренко (історія), Г.Л. Донець (українська мова та література), Є.І. Пушинська (німецька мова) та інші.

Успішність за перше півріччя 1937/38 н. р. у районі становила 91%, на відмінно навчалось 10, добре - 29, посередньо- 52 і погано - 9%. У той час за успішністю визначалися кращі школи: Червоноармійська початкова школа (с. Боромля) – 95, Микитівська початкова школа – 97, Кіровська семирічна школа – 96%.²⁴³

БОРОМЛЯНСЬКА ЗРАЗКОВА ШКОЛА

У 1918 р. Боромлянське двокласне зразкове училище було перетворене на Вищу початкову школу. Її завідувачим був В.П. Абрамцев. У цій школі навчалися діти так званої колишньої знаті: купців, священників та заможних селян. Простим жителям шлях сюди був майже закритий.

Наприкінці 1918р. Вища початкова школа ліквідується і створюється три початкові школи. На базі Вищої початкової школи створюється трудова школа ім. Т. Г. Шевченка. Завідувачим цієї школи був П.П. Полулях, який загинув у роки Великої Вітчизняної війни. Пізніше школу очолював О.Я. Залата.

У 1921р. поряд із трьома початковими школами почала діяти семирічна школа. З 1921р. у селі працював дитячий будинок, який був закритий у жовтні 1925р.

Значна увага надається ліквідації неписьменності серед дорослих. Із цією метою проводились тижні боротьби з неписьменністю. У 1925р. у селі діяло п'ять пунктів із ліквідації неписьменності, де працювали п'ять вчителів, які навчали 179 чоловік. У цьому ж році письменність серед чоловіків становила 58,5%, жінок – 26,7%. В 1925 р. в школах працювали 12 вчителів, які навчали 407 учнів.

У 1927 р. була відкрита друга семирічна школа, для якої було збудоване нове приміщення. У 1939 р. їй було присвоєно ім'я С.М. Кірова.

У 1930 р. трудова школа імені Т.Г. Шевченка була перетворена в школу колгоспної молоді. Тоді вона стала називатись Боромлянська зразкова політехнічна школа імені Т.Г. Шевченка.

У 1934 р. Боромлянська зразкова політехнічна школа імені Т.Г. Шевченка згідно постанови Міністерства освіти УРСР була перетворена в Боромлянську середню школу.

Незабаром на зборах комсомольської організації було вирішено за рахунок внесків педагогічного колективу, комсомольців, піонерів і школярів спорудити біля школи пам'тник В.І. Леніну.

Всі гаряче підтримали цю пропозицію. Гуртки художньої самодіяльності підготували для населення чотири платних концерти. У вихідні дні учні разом з учителями працювали на колгоспних ланах. Всі зароблені гроші передавались на побудову пам'ятника.

У шкільній майстерні інструктори К.О. Бей та І.І. Кривич відшліфували дві мармурові плити із позолоченим написом: "Ленін Володимир Ілліч. 1870-1924рр." Київська скульптурна майстерня виготувала погруддя В.І. Леніна.

Для встановлення пам'ятника було виділено поруч із центральним будинком школи чудове місце, де завжди прогулювалися і відпочивали учні. Тут був квітник пахучих

троянд, айстр та жоржин. Все це обрамлювали молоді берези і липи.

22 квітня 1936р. сільвиконком, правління колгоспів оголосили населенню про урочисте відкриття пам'ятника. О десятій годині ранку на площі перед школою зібралися жителі Боромлі та навколишніх сіл. Урочистий мітинг відкрив секретар райкому КП України Ільченко. Під звуки струнного оркестру, який виконував "Пісню про Леніна", червоне полотнище спущене з пам'ятника. Завідуючий відділом освіти В.І. Вовченко оголосив Постанову Міністерства освіти УРСР "Про присвоєння середній школі с. Боромлі імені В.І. Леніна".

Від імені учнів виступив комсомолець, вихованець патронату колгоспу імені Орджонікідзе Микола Бутрим:

- Ми комсомольці-випускники, - сказав він, - даємо клятву високо тримати прапор ленінізму, бути завжди першим в навчанні, вчитись так, як заповідав нам наш дорогий Ілліч!

Перед початком Великої Вітчизняної війни в селі діяли одна середня, дві семирічні і дві початкові школи, в яких 32 вчителі навчали 600 учнів.

Середня школа на той час мала хорошу матеріальну базу. За нею було закріплено шість приміщень: два двоповерхових будинки, решта одноповерхові. Був свій методичний кабінет, який розташовувався в трьох кімнатах, і бібліотека на 10 тис. книг. Діяв піонерський клуб. Струнним оркестром і хором, який відвідувало 80 учнів, керував сам директор школи С.В. Буденний. У 1936р. був придбаний духовий оркестр, який вів Кам'янецький. Кожної суботи по черзі у піонерському клубі один із класів виступав із програмою художньої самодіяльності або виставою, а потім були танці і ігри. Крім того, школа мала піаніно. До речі, в духовому оркестрі грали 18 учнів, а в струнному-16. Піонерський клуб - це приміщення на 200 місць із сценою, де крім

художньої самодіяльності проводилися зайняття із фізичної культури. Керівниками гуртків були вчителі, які працювали безкоштовно.

На високому рівні була поставлена виховна робота. З великою активністю працювали піонерські і комсомольські організації. Комсомольці тримали міцний зв'язок із колгоспами, надавали їм велику допомогу в польових роботах. Піонерська організація здійснювала дійове шефство над поголів'ям коней. Із теплотою згадують колишні учні секретаря комсомольської організації Олексія Комишана. Після закінчення десятирічки він пішов до армії, потім здобув військову освіту, служив старшим лейтенантом і героїчно загинув при захисті Севастополя.

У школі на високому рівні було обладнано два навчальних кабінети-фізичний і хімічний. Хімічний кабінет був найкращим серед сільських шкіл України. Він був обладнаний під керівництвом вчителя хімії Г.П. Біріч за рахунок спеціальних асигнувань Міністерства освіти УРСР. Із цією метою була виділена одна тисяча карбованців. На такому ж рівні вчителем фізики Є.М. Маслаковим був обладнаний кабінет фізики. З великою зацікавленістю учні працювали в двох майстернях: одна - по дереву, друга - по металу, кожна з яких була розрахована на 20 місць. У школі працювала кухня. Крім того, школа мала господарський двір, де знаходилися хата, сарай, свинарник, погріб. Тут же жила сім'я, яка доглядала шкільну худобу. Школа мала двох коней, трьох корів, п'ятдесят кролів, дві свиноматки. У ті часи викладався предмет сільське господарство, через що школа мала більше двох гектарів землі. Предмет читав і керував господарством агроном із вищою освітою М.В. Шабан. Вирощували огородні культури і просо, з якого драли пшоно. Всі сільськогосподарські роботи виконували учні, технічні працівники і вчителі.

Все вирощене використовувалось для обідів учнів і вчителів. Це було великою підтримкою під час голодомору в 1933 і в наступні роки. Діти-сироти отримували триразове безкоштовне харчування.

Перед Великою Вітчизняною війною педагогічний колектив нараховував більше 20 чоловік.

На той час у школі працював А.С. Свідерський. Він згадував про свою працю: "У районі я був першим вчителем, що мав вищу освіту, як історик, тому керував вчителями історії району. До 1934р. в школі читалось суспільствознавство. З 1934-35 навчального року стала викладатися історія, але вчителі району не були підготовлені до такої зміни. У зв'язку з цим я систематично проводив семінари.

Районний відділ освіти мене одразу ж призначив у зразкову школу завучем і істориком. Але я, дізнавшись про об'єм роботи завуча в зразковій школі, попрохав, щоб мене залишили на рік-два лише учителем, щоб увійти у курс педагогічних справ. Завідуючий районним відділом освіти погодився. Згодом, у 1938р. я став завідуючим. У 1941р. райком партії і завідуючий районним відділом освіти призначили мене директором у с.Білці, де школа була практично розвалена. На затвердженні в обкомі партії сказали: "Ти комуніст, зроби школу передовою". Ще йшли заняття в Боромлі. Після екзаменів і випуску я прийшов у Білчанську школу, але війна не дала працювати."

Боромлянська школа була зразковою. Що це означало?

Це була експериментально-показова школа, як навчальний зразок для шкіл району, особливо для тих вчителів, які закінчували короткотермінові курси. Таких було більше 50% в районі. У зв'язку з цим у Боромлянській школі проводилося своєрідне підвищення кваліфікації. Був складений спеціальний розклад,

згідно якого з кожного предмета вчителі району приїжджали в школу і відвідували протягом року по 2-3 уроки із свого фаху. Потім уроки обговорювали і давали настанови на певний час. Читалися спеціальні лекції.

Зразкова школа була під контролем обласного відділу народної освіти. Вона комплектувалася кращими вчителями, краще фінансувалася, а вчителі одержували заробітну плату на 25% вищу, ніж педагогічні працівники інших шкіл.

Боромлянська середня школа за відмінні показники у навчанні та виховній роботі протягом восьми передвоєнних років займала перше місце серед шкіл Тростянецького району. В 1940р. школа зайняла перше місце серед шкіл Сумської області, за що Міністерство освіти УРСР нагородило її почесною грамотою.

У 1937 р. школа зробила перший випуск десятого класу. А всього до 1941р. було зроблено п'ять випусків. Найкращими випускниками були перший і четвертий. Атестат зрілості про середню освіту отримали 147 учнів. Випускники Боромлянської сільської школи вступали до університетів, педагогічних інститутів, різних вищих навчальних закладів.

Ось деякі з них:

Веселовський Василь Прокопович - закінчив бронетанкову академію, полковник;

Ришков Сергій Михайлович - підполковник авіації, закінчив Харківський авіаінститут;

Сукачов Ілля Фетонович - полковник, начальник Московського Суворовського училища;

Василенко Андрій Федотович - підполковник, закінчив Ленінградську військово-політичну академію;

Гонтаренко Іван Карпович - підполковник, закінчив Ленінградську військово - політичну академію;

Сукачов Микола Іванович - підполковник – прокурор (військовий), закінчив юридичну академію;

Заїкін Микола Іванович - закінчив Харківський інженерно-транспортний інститут.

Багато випускників обрали професію педагога. Із них лише в Боромлянській середній школі працювали вчителям:

Дем'яненко Олександра Миколаївна,
Трипільська Анастасія Дмитрівна,
Охріменко Олександра Іванівна,
Кунда Дар'я Іванівна,
Галон Олексій Антонович,
Яковлева Марія Федорівна,
Петруша Михайло Оврамович.

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

В 20-30 рр. поступово розвивалася сітка закладів охорони здоров'я.

У 1920 р. лікарняні дільниці діяли у волосних центрах краю: Дерновій, Білці, Жигайлівці, Тростянці, Боромлі. У 1923р. у Тростянецькому районі працювала Тростянецька амбулаторія (один лікар, два помічники, прислуга), Білківський фельдшерський пункт (один помічник лікаря, один акушер та одна людина для прислуги), Люджанський фельдшерський пункт (один помічник лікаря, та одна людина для прислуги). В Тростянці працювала лікарня на 20 ліжок. В Боромлянському районі працювала лікарня на 8 ліжок та лікарняна дільниця в Жигайлівці.²⁴⁴

На 1930р. мережа медичних закладів характеризувалася такими показниками:

Райони	Кількість лікарень	В них ліжок	Амбулаторій	Лікарів	Середній мед. персонал	Всього
Боромлянський	1	58	3	6	13	14
Тростянецький	1	45	3	10	23	30

Перед війною в районній лікарні налічувалось шість лікарів. Крім того сільські лікарні (в кожній – по одному лікарю) були в Боромлі, Білці, Кам'янці, фельдшерський пункт в Жигайлівці. Районна лікарня до війни мала 50 ліжок, Боромлянська – 25, Білківська та Кам'янська – по 10.²⁴⁵

У 1940 році система охорони здоров'я у м. Тростянці складалася із :

Поліклінік	- 1
Лікарень разом з пологовими будинками	- 2
Амбулаторій	- 2
Фельдшерських пунктів	- 2
Вендиспансер	- 1
Тубдиспансер	- 1
Райсанстанція	- 1
Санбаклабораторія	- 1
Дезпропусник	- 1
Дит. консультацій	- 1
Постійних дит'ясел	- 3

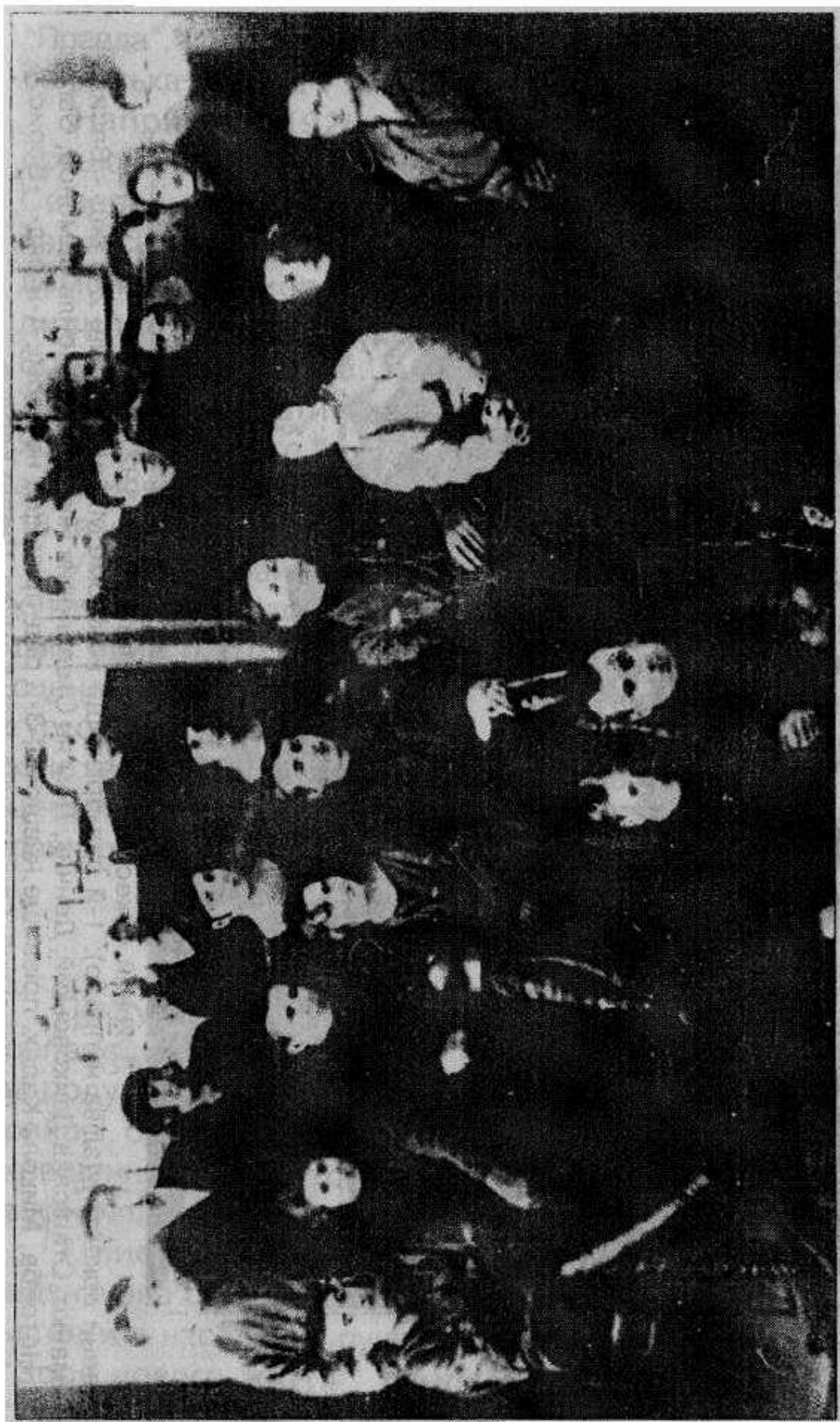
Всі медустанови обслуговувалися таким медперсоналом: лікарів-13, середній медперсонал-37, санробітників-5, лаборантів-3, фармацевтів-10 чоловік.²⁴⁶

ЗАКЛАДИ КУЛЬТУРИ

На початку 20-х рр. для жителів Тростянецької волості було відкрито клуб пролетарської культури, сад, бібліотеки, хати-читальні, кінотеатр. Працював театр "Райтрудоцукор", в якому артисти-аматори ставили вистави, "Наталка-Полтавка", "Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці", "Шельменко-денщик". В художній та музичній школах молодь навчалась мистецтву і музиці. Жителі волості одержували газети

Драматичний гурток цукрокомбінату. Фото 1924р.

Драматичний гурток Тростянецького сільбуду. Фото 1924р.

Духовий оркестр цукрокомбінату. Фото 1927 р.
Члени оркестру (зліва направо): 1-й ряд-прізвище невідоме, Микола Яцьків; 2-й ряд - Василь Гаманко, Станіслав Дзиковський, Денчик, Дем'ян Степанович Ніколенко, Василь Семенов, Євген Нетреба, Микола Кадах, прізвище невідоме; 3-й ряд-прізвища невідомі; 4-й ряд- Борис Дзиковський, Гончаренко, Іван Комков, Федір Удодов.

"Правда", "Известия", "Борьба", "Коммунист", "Українська селянська біднота".

Наприкінці 1926р. в Тростянецькому районі працювали сільбуди в Білці, Буймері, Кам'янці, Люджі, Семереньках і робітничий клуб у Становій. У Півненківському цукрокомбінаті був робітничий клуб, де демонструвалися кінофільми. Глядачі з цікавістю дивилися виступи агітбригади "Синя блуза". У Боромлянському районі сільбуди були в Боромлі, Жигайлівці та хати-читальні в Бранцівці, Мозковій і Ясенку. Крім того, в Боромлі працював театр і показувалися кінофільми. Для хат-читалень виписувалося 16 газет і 10 журналів.

У 1940р. в районі працювали 24 клуби, 56 червоних куточків, самодіяльний театр, 14 бібліотек. У Тростянці діяв один театр (він же райкінотеатр) на 450 місць зі сценою розміром 12x18, де працював самодіяльний гурток із 15 чоловік. Крім того, на підприємствах було 3 кінотеатри із загальною кількістю місць 850. У центральній бібліотеці фонд книг нараховував 21000 примірників.

ВІДЗНАЧЕННЯ ПРОЛЕТАРСЬКИХ СВЯТ

Поступово радянська влада ліквідувала традиції попередньої епохи. Релігія була оголошена ворогом народу. Під час другої п'ятирічки (1933-1937рр.) в районі були закриті всі церкви, заборонений обряд хрещення. Під контролем партійних органів широко відзначалися лише пролетарські свята.

7 листопада 1920р. в Боромлянській волості відзначене свято пролетарської революції : проведені мітинги в населених пунктах, поставлений спектакль "Зоря нового життя", демонструвалися кінофільми "Чому я безумно люблю", "Чаша любови и смерти",

влаштоване шкільне свято в пам'ять про пролетарську революцію.²⁴⁷

У квітні 1935р. в районі була створена спеціальна комісія по підготовці та проведенню першотравневих свят. У районній газеті до обов'язкового виконання надрукований детальний план. Наводимо лише деякі його пункти:

- Утворити загальнозаводські першотравневі комісії в складі директора заводу, секретаря парткомітету, голови завкому (голова комісії), представників від комсомолу і від ударників.

- Обладнати для дітей робітників дитмайданчики. Забезпечити подарунки для дітей.

- Обладнати кожному підприємству дошку-вітрину з фотографіями кращих ударників.

- 29 квітня увечері відбудеться карнавал молоді.

- З 25 і по 30 квітня в Тростянці проходитиме першотравневий базар.

- 1 травня після демонстрації і 2-го травня підприємства, організації, установи та транспорт влаштовують гулянки в лісі. Увечері в клубах влаштовуються сімейні вечірки, виставки, кіно, вечори самодіяльності.

- У сільрадах утворюються першотравневі комісії в складі голови сільради, голів колгоспів, партторгів, представників від комсомолу, від ударників, вчителів, лікарів. Аналогічні комісії утворюється і в колгоспах.

- 29 квітня провести по колгоспах загальні збори, де заслухати доповіді про значення Першого травня.

- 30 квітня в сільрадах відбуваються врочисті поширені пленуми, де стоятиме питання "Про міжнародний стан СРСР та значення Першого травня".

- Першого травня в день відбудуться мітинги. А потім влаштовуються гулянки в ліс. Увечері влаштовують вечірки.

- Провести підготовку масових ігор, спортивних виступів, організувати дитячі хори. Струнні оркестри. Підготувати художні виступи дітей.

- Організувати перевірку договорів змагання, відзначити ударників, преміювати кращих ударників, вчителів і учнів.

- 1-го травня учні старших класів та вчителі беруть участь у загальній демонстрації.

- 2-го травня по всіх школах проводяться дитячі ранки з короткими інформаціями про значення Першого травня, преміювання, художні виступи, видача подарунків дітям (кошти на подарунки виділяють підприємства, колгоспи і організації).

Газета "Соціалістична праця" у номері за 4 вересня 1935р. так повідомляла про святкування в Тростянці міжнародного юнацького дня:

"Ще 31 серпня, напередодні 1 вересня-свята 21 Міжнародного юнацького дня, зашумів Тростянець. Вулицями йшли з прапорами, з морем квітів радісні, веселі діти. Б'ють в барабани. Сурма грає.

Ідуть... Ідуть... Ідуть

Ідуть до саду, де зібралося вже багато дітей і молоді. Вони радісні, щасливі.

Тут в саду піонери влаштували багаття.

Море голосів, гомін сурм і барабанів, і вигуки зливаються в одну велику хвилю радості.

- Ура любимому Сталіну!

- Хай живуть т.т. Косіор і Постишев!

Грали гармошки. Колективні танці дівчорі, молоді, співи. Демонстрували кінокартину. Потім знову музика, танці.

Враз доносяться звуки оркестру, показуються факела. Це іде молодь деревообробного заводу і транспорту.

Грав оркестр. Танці. Танці.

1 вересня. З 4 години дня до саду почали сходитись молодь і піонери. Йшли колони з квітами.

- Хай живе 21 Міжнародний юнацький день-день бойового виступу робітничої трудящої молоді всіх країн проти фашизму і війни, за мир, за соціалізм!

- Хай живе вождь мільйонів-великий Сталін!

- За світову пролетарську революцію!

- Привіт героїчній Червоній армії Китаю!

О 5 годині мітинг відкривається. На мітингу присутні секретарі РПК т.т. Грабовський і Попов, секретар РК ЛКСМУ т. Панков, голова РВК т. Захаров.

Виступали з рапортом своїх успіхів піонери шкіл ім. Шевченка, залізничної та інші.

Гучне "ура" несеться з усіх кінців.

- Спасибі великому Сталіну за щасливе життя!

- Хай живе Георгій Дімітров!

- Привіт тов. Тельману!

І довго ще не вщухали звуки оркестру. Танці. Співи..."

ХУДОЖНЯ САМОДІЯЛЬНІСТЬ

З 1935р. стали регулярно проводитися районні олімпіади "самодіяльного мистецтва", де виступали митці із всіх населених пунктів. У вересні 1936р. відбувся перший районний фестиваль української пісні, музики і танцю. Про нього із захопленням писала районна газета, донісши до нас через десятиліття подих тих часів:

"Два дні, 25 і 26 вересня, райколбуд ім. Горького був переповнений. Два дні сюди з'їжджалися на автомобілях і підводах колгоспники з усього району, щоб продемонструвати свою творчість на першому районному фестивалі української народної пісні, музики і танцю. Це було справді велике народне свято, якого ще ніколи не бувало в Тростянці.

Всі такі радісні, щасливі. Радісні, бо життя в нас таке, не дарма ж і в пісні співається:

“Широка страна моя родная
Много в ней лесов, полей и рек,
Я другой такой страны не знаю,
Где так вольно дышет человек”.

Так. Немає ніде в світі такої країни, як наш СРСР, де б так вільно жила людина. Немає ніде такої країни, як наша, де б так багато співали, грали, танцювали.

Трудящі Радянського Союзу співають, грають танцюють скрізь, куди б ви тільки не пішли: і в місті, і на селі в найглухіших закутках. Всюди люди проявляють свої таланти, здібності. Шумить земля піснями, наповнюється мелодіями музики. Адже:

“Мы можем петь и смеяться, как дети
Среди упорной борьбы и труда,
Ведь мы такие родились на свете,
Что не сдаемся нигде никогда”.

Ми не здаємося ніде, нам ніщо не стане на перешкоді, бо всюди:

“Слово Сталіна між нами,
Воля Сталіна між нас”.

От тому такі радісні й щасливі приїхали колгоспники. От того, що нам радісно жити на фестивалі приїхали взяти участь 60-70 річні старики і бабусі. Вони за молодості не знали щастя, були пригнічені, а тепер, мов відмолоділи, побачили справжнє життя”.²⁴⁸

Першим на фестивалі виступив хор Боромлянської зразкової школи з піснею про Сталіна. А потім виступили хор та струнний оркестр с. Жигайлівка, хор у складі 22 колгоспників із с. Мартинівки під керівництвом Гільченка, хор літніх людей із с. В.-Люджі, до складу якого входили Гостєв, Ханюков, Ільгов, Черкашин і Семеніхіна, із великим репертуаром прибули митці Боромлянського зразкового будинку колективіста, одним із кращих був Білківський

колгоспний співучий ансамбль. 65 – річний колгоспник Мисик із с. Білки демонстрував їзду на саморобному коні... Репертуар для художньої самодіяльності визначався офіційно. Зокрема, районний відділ народної освіти, а тоді він опікував і культуру, рекомендував для виконання такі пісні:

Марш ударників.
Комінтерн.
Пісня про Якіра.
Пісня про Ворошилова.
Песня о встречном.
Авіомарш.
За морями, за горами.
Кіннота Будьоного.
Марш веселых ребят.
Партизанська.
Пісня про героїв.
Бити, бити нас хотіли.
Вічний революціонер.
Кармелюк.
Кому воля, а кому неволя.
Ой наступає та чорна хмара.
Стелися барвінку.
Ой хмелю мій, хмелю.
За городом качки пливуть.
Розпрягайте хлопці коней.

До Тростянця приїздили артисти із Москви, Харкова та інших міст. 30 січня 1936р. актори Харківського державного драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка в клубі цукрозаводу для стахановців сільського господарства Тростянецьчини поставили п'єсу Корнійчука "Платон Кречет". На виставі було понад 500 кращих ланкових п'ятисотенець, бригадирів, колгоспників. Головну роль зіграв А. Бучма. Після вистави відбулася зустріч з акторами передовиків сільського господарства

і промисловості, їх виступи друкувалися в районній газеті.

О. Косиця, ланкова колгоспу "Червоний прапор" (Буймер):

"Ще змалечку я любила співати пісень, розваги.

Уперше побачила кіно - це було не так давно. А на обласному зльоті п'ятисотенець уперше побачила в Харківському держтеатрі декілька вистав.

Тепер побачила з приїздом до нас артистів Харківського держтеатру ім. Т.Г. Шевченка п'єсу "Платон Кречет". Невимовне враження, але скажу, що всі ми будемо рівнятися по "Платону Кречету."

Спасибі артистам за їх талановиту гру."

В.М. Бублай, бригадир радгоспу "Гай":

"З театру я вийшов з новою енергією до праці, так як і Платон боротись, щоб перемагати. Я розкажу робітникам про велику майстерність гри артистів, і ще дружніше візьмемося до підготовки сівби - боротьби за високі врожаї. Моя бригада буде стахановською."

О. Кулібаба, ланкова колгоспу "Соціалістична праця" (Білка):

"Заслужений артист республіки А. Бучма показав своєю грою справжнього Платона - людину нашої героїчної доби. Хочеться самій бути на місці Платона і я буду ним, борючись за високі врожаї, буду вчитись як і вчився стійкий і відважний Платон."

У листопаді 1936р. до Тростянчан завітали артисти Московського оперного театру. Глялячі із захопленням дивилися оперу "Ріголетто"

РАДІО

Радіо в нашій країні після Великої Жовтневої соціалістичної революції складалося з кількох іскрових радіостанцій. Вони лише могли умовними знаками передавати азбуку Морзе. Проте і ці радіостанції.

відіграли велику роль у справі організації революційних мас. Ленінські відозви "Всім, всім, всім!" знаходили благодатну аудиторію в нашій країні і за кордоном.

Збройна боротьба закінчилась. І одразу ж за задумом В.І. Леніна будується перша радіомовна радіостанція імені Комінтерну. Її концерт, переданий 17 вересня 1922р., змогли прийняти всі наявні радіостанції нашої країни. А їх уже на той час було не менше п'ятисот.

2 червня 1927р. вийшла постанова Ради Народних Комісарів України "Щодо проведення радіофікації в УРСР."

За цією постановою Народний комісаріат освіти (він у той час керував і радіомовленням) повинен був до десятиріччя Великого Жовтня на території нашої республіки встановити 800 радіоприймачів. На це урядом асигнувалося 350 тисяч карбованців.

Перші радіоприймачі на селі... Їх встановлення проводилося лише в тих селах, які мали революційні заслуги, добре організовували всі сільгоспроботи. Між селами розпочалося змагання. Люди заготовляли стовпи, щогли, надавали в розпорядження приїжджого техника робочу силу.

Для того, щоб відібрати кращі кандидатури для нагородження, було створено спеціальну авторитетну комісію Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету.

Нагороду одержало село Боромля (в той час це був райцентр). У доповідній записці, надісланій до Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету, високо оцінювалася робота партійного і комсомольського осередків, під керівництвом яких сільська Рада Боромлі стала однією з найкращих по організації проведення сільгоспробіт.

Подарунок - радіоприймач з батареями живлення бережно встановили в сільському клубі, і люди слу-

хали радіопередачі з Москви про 10-і роковини Великого Жовтня. Чутки про радіо блискавкою рознесли по сусідніх селах, і аудиторія неймовірно зросла. Збиралося по 200-300 чоловік, які затамувавши подих, слухали радіопередачі²⁴⁹.

В 1935р. почалося будівництво радіовузла в місті. На початку 1936р. в Тростянці було 404 "радіоточки". Трансляції починались о 6 ранку. Напередодні Великої Вітчизняної війни налічувалося лише 923 радіоточки. Під час війни було повністю знищено радіовузол, лінії апаратуру.

ЗВУКОВЕ КІНО В ТРОСТЯНЦІ

Кінофільми у нашому краї демонструвалися ще під час революції і громадянської війни. Ця добра справа продовжувалась і в наступні роки. Протягом 1925 р. в Боромлянському райсільбуді майже 25 тисяч чоловік відвідали 23 кіносеанси. Та кіно було без звуку, кінематограф називали "великим німим". Люди бачили кінокадри на екрані, але дізнатися про те, що відбувалося, могли лише з підписів унизу на кінострічці. У 1933 р. звукове кіно з'явилося і в Тростянці. Г. Сергієнко про це розповідав:

"Початок 30-х рр. був часом масового поширення звукового кіно в нашій країні. В 1933-му я був секретарем партійної організації у райвиконкомі. У той час працівники райвиконкому вирішили запровадити звукове кіно в Тростянці. В обласний центр -- місто Харків, у обласне управління кінофікації з цього приводу було зроблено спеціальний запит.

І ось незабаром надійшла така відповідь: направте представника в Харків на укладення договору про встановлення звукової кіноапаратури в Тростянці. При собі мати гроші для закупівлі апаратури.

Голова райвиконкому викликав мене до себе і запропонував привезти все необхідне. Цю пропозицію я прийняв з радістю. Всі в райцентрі чекали на звукове кіно. Це тоді було великою технічною новинкою.

Мені видали довіреність, дві тисячі карбованців грошей. Під час укладення договору в Харкові познайомився з двома спеціалістами, які монтуватимуть апаратуру на місці в Тростянці. Разом закупили все необхідне, але дуже важко довелося з відправкою. Справа в тому, що саму апаратуру ми швидко запакували і здали в залізничну касу. А ось 10-літрових скляних балонів з рідиною, без яких кіноустановка не могла працювати, ніхто в багаж не приймав. Ледве вдалося умовити працівників Харківського поштампу, щоб прийняли в дерев'яній упаковці.

Однак, на превелику радість, вся кіноапаратура, а також балони були одержані на місці в повній справності і збереженості.

Розпочалися радісні дні монтажу. Райвиконком поклав на мене відповідальність за введення в дію першої в районі звукової кіноустановки. Громадськість, кіноглядачі, виявили жваве зацікавлення новою технікою, яка незабаром мала стати до ладу. Це вселяло у всіх нас, хто був причетний до нової справи, енергію, і ми прискорювали строки монтажу. Робота продовжувалася два тижні.

І ось нарешті нова кіноустановка запрацювала. Був кінець червня 1933р.. Багато людей приходило на кіносеанси в районний кінотеатр, що був на місці нинішнього Будинку культури в Тростянці. Були організовані культпоходи з підприємств і колгоспів. Звукове кіно міцно входило в життя.²⁵³

План демонстрації звукових кінофільмів друкувався в газеті "Соціалістична праця" на кожний місяць. Так, у

жовтні 1936р. в райколбуді ім. Горького демонструвалися кінофільми:

“Поручик Іже”.

“Подруги”.

“Хижина старого Лувена”.

“Людина і мавпа”.

“Последний крест”.

“Семь барьеров”.

“Дубровский”.

“Три товарища”.

“Хрустальный дворец”.

“Человек невидимка”.

У 1940р. в районі працювало 3 звукових стаціонарних кіноустановки та 4 кінопересувки.

ТРОСТЯНЕЦЬКИЙ СТАДІОН

Окрасою міста став стадіон Півненківського цукрокомбінату. Про його спорудження згадував О.О. Марченко, який пропрацював на заводі 56років, пройшовши шлях від робітника до завкому профспілки:

“У 1936р. інженера заводу М.І. Маянського відзначили високою урядовою нагородою - орденом Знак Пошани. Невдовзі після цього пам'ятного нагородження він очолив профспілку працівників цукрової промисловості республіки. Але й на тій високій посаді залишився патріотом нашого краю, справжнім тростянчанином. Під час одного з своїх приїздів у Тростянець (тут ще залишалась тоді сім'я Маянського), він запропонував директору цукрокомбінату Абузарову взятися за будівництво стадіону, обіцяв допомогу в цій справі.

І ось на тому місці, де знаходилися городи машинно-тракторної станції, виділили кілька гектарів землі під стадіон, в 1937році було зроблено розмітку. Але тоді

будівництво на тому й припинилося, бо міністр сільського господарства республіки, який виділив нам землю, був оголошений ворогом народу. Але земля знову була виділена, тепер уже в 1938 році. Будівництво велось успішно, до нього залучили відомих фахівців, Все робилося для того, щоб у 1939р. провести Всесоюзну спартакіаду працівників цукрової промисловості. Поле стадіону було таке, якому в той час заздрили і сумчани. У п'ять ярусів стояли дерев'яні лави для глядачів. Працювали заклади харчування, танцювальний майданчик.

Вийшов такий культурно-спортивний комплекс, про який тоді багато хто і мріяти не наважувався.

Не тільки роль глядачів відводилась тростянчанам на тій спартакіаді. Харківський інститут фізкультури на цілий місяць дав нам тренера. І під його керівництвом команда напружено готувалась до відповідальних змагань. Тривали ж вони протягом двох тижнів, успішно виступили на них тростянецькі спортсмени."²⁵¹

ТРОСТЯНЕЦЬКІ ГАЗЕТИ

У грудні 1919р., після звільнення нашого краю від деніківців, обговорювалося питання про видання Охтирської повітової газети "Укрроста". Її перші номери вийшли у Тростянці. Редактором був М.Ф. Харченко. На початку 1920р. ця газета стала виходити в Охтирці.

На початку 20-х рр. на цукровому заводі видавалася газета "Випарка", яка була реорганізована у січні 1924р. в районну газету "Смычки". Редакцію очолив М.Ф. Харченко.²⁵²

Ця газета не виходила масовим тиражем, а була стіннівкою. Вона друкувалася у рафінадному заводі на так званому літографському камені, що був тут ще з дореволюційних часів. Це був спосіб плоского друку,

коли друкованою формою слугувала поверхність каменю. Текст на літографський камінь наносили жирною літографською тушшю або літографським олівцем і отримували відбиток на папері. Газета висвітлювала політичне, економічне і культурне життя району. Номери газети вивішувалися в людних місцях Тростянця, а також в центрах великих сіл.

Перша багатотиражна районна газета "Соціалістична праця" вийшла з друку 1 жовтня 1930 року. Оригінали номерів газети довоєнних років, за виключенням 1931 і 1937рр., зберігаються у книжковій палаті України.

З 1939р. газета стала виходити під новою назвою "Ленінська правда". Згідно оригіналів газети її редакторами були:

1930р. - П Устінов.

1935р. - В.Н. Галат.

1933р. - В.Т. Сиров, Й. Чемнов.

1936р. - Й. Чемнов.

1938р. - І. Лук'яненко, О. Скрипка.

1939р. - О. Скрипка, І. Лук'яненко.

1940р. - І. Лук'яненко.

1944р. - т.в.о. ред. М. Глюглевич, Н. Копилова.

1945р. - М. Сова-Степняк.

Наклад районної газети у передвоєнні роки складав 2500 примірників.

Першого вересня 1932р. почала виходити друкована газета цукрового комбінату "Фільтрпрес".

На початку 30-х рр. в Гаївському бурякорадгоспі виходила багатотиражна газета "Буряковод радгоспу". Наприкінці 30рр. вона змінила назву на "Ударник бурякорадгоспу" і виходила накладом 550 примірників. Багатотиражки випускалися у Півненківській і Боромлянській машинно - тракторних станціях. Протягом кількох повоєнних років Тростянецькі залізничники мали свою друковану газету "За графік".

ПО РАЙОНУ

В середині 30-х рр. районна газета стала періодично друкувати рубрику "По району", де розповідалося про найбільш вагомні події. Матеріали газети за 1935-1936рр. корінним чином відрізнялися від тих, які друкувалися в 1930-1934рр.. Встановилося певне затишшя перед страшними 1937-1938рр., які принесли нову хвилю репресій. У рубриках "По району" за 18 і 20 лютого 1936р. писалося:

- В Боромлянському будинку колективіста щоп'ятиденки силами музичного та інших гуртків влаштовуються культурні вечори для стахановців сільського господарства, а також проробляють книгу Островського "Як гартувалася сталь"

- 17 лютого почали роботу трьохденні курси бригадирів тракторних бригад Півненківської МТС.

- Проводиться електрофікація Півненківської МТС. Буде електрофіковано всі процеси роботи. Для цього уряд відпустив 30 тис. крб..

- З 18 лютого будуть працювати кущові короткотермінові курси для трактористів Півненківської МТС по підвищенню їх технічних знань.

- Тростянецький Хаторг одержав різний фарфоровий і фаянсовий посуд, головне убрання і щодня одержує свіжі сухі дріжді.

- 16 лютого відбувся зліт стахановців Червоно-Тростянецької лісодослідної станції.

На зльоті премійовано 51 чоловік кращих стахановців на суму 3000крб.

- За допомогою культармійця т. Пшеничного і активній участі колгоспного режисера т. Мирошніченка, за місяць в артілі ім. Ворошилова (Тучне) поставлено 4 п'єси. Колгоспний драмгурток підготував останню 5 п'єсу - "Сини партизана Сокола".

При колбуді також є біл'ярд, яким колгоспники дуже зацікавлені.

- Драмгурток з піонерів Буймерської неповної середньої школи для колгоспників вже поставив 4 п'єси. 16 лютого драмгурток поставив п'єсу "Попутний вітер".

- Зростає телефонізація і радіофікація району. Якщо в 1935р. в районі було 123 телефони, то на сьогодні – 130. Зокрема в цьому році телефонізовано колгоспи "Прогрес" – Печини та "Красний пахарь" – В. Люджа.

В 1935р. було 310 радіоточок. А на 18.02 ц. р. 363 точок. Планове завдання на перший квартал 1936р. встановити 50 радіоточок перевищено – встановлено 63.

- При боромлянській початковій школі ім. Лисенка відкрито постишевську кімнату для піонерів та школярів.

- Правління артілі ім. Сталіна Червоноармійської сільради, провело радіо на квартири 7 кращих стахановців і п'ятисотенець.

- Крамниця "Вукоопкнига" одержала дві гармошки, футболи, волейболи і камери для футболов.

- Раймаг має в продажу м'яку меблю, галоші і різну мануфактуру.

- З 31 січня по 18 лютого цього року трудящі Тростянецьчини одержали вигравів на свої облігації 27,308 крб. 88 коп.

Районна газета регулярно друкувала матеріали, де обгрунтовувалися слова Й. Сталіна: "Жити стало краще, жити стало веселіше". Традиційною стала публікація колгоспних частівок місцевих авторів. П. Васютенко, колгоспник артілі ім. Буденного (Жигайлівки):

У колгоспі добре жити,
Є що їсти, є що пити.
У колгоспі є охота
По-стахановські робити.
Не було ще в нас ніколи
Скільки хліба, як тепер,

В цьому році, щоб ви знали
Сам кіл з тищу я припер.
Я. Лобода, Тростянецький деревообробний комбінат:
Гей ударно працювали,
На ділянці з осени, -
Через рік ми на завод
520 з га зvezли!
Ми ударно працювали.
Не великі були дні.
Нашу ланку знає Сталін, -
Ланкова була в Москві.
Ланкова з Москви вернулась,
Робити стали ми дружніше,
Бо життя в нас веселіше,
Тепер думка у всіх одна --
Країні дати більш зерна.

ПАМ'ЯТІ В.І. ЛЕНІНА

Майже все населення Радянської Росії по'язувало свої мрії на майбутнє, на краще життя, на будову соціалізму з ім'ям Леніна. Підійшов роковий день 21 січня 1924 року: Володимир Ілліч помер. Віра простих людей до вождя була надзвичайна в той час.

Смерть В.І. Леніна сколихнула весь світ, все прогресивне людство. Ніколи смерть однієї людини не викликала такої скорботи мільйонних мас. В.І. Ленін – видатний діяч світової історії. Це визначається не тільки його незвичайною обдарованістю, вражаючими якостями людини, вченого, вождя, але й зовсім особливою, винятковою роллю в історії людства.

У ніч на 22 січня екстренний Пленум ЦК РКП(б) прийняв звернення "До партії. До всіх трудящих". У зверненні говорилося про тяжку втрату, яскраво і сильно змальовано образ вождя, учителя, друга, ім'я якого ста-

ло "символом нового світу від заходу до сходу, від півдня до півночі."

Звернення підкреслювало думку про безсмертя ленінської справи.

"Ленін живе в душі кожного члена нашої партії. Кожен член нашої партії є частка Леніна. Вся наша комуністична сім'я є колективне втілення Леніна.

Ленін живе в серці кожного чесного робітника.

Ленін живе в серці кожного селянина-бідняка.

Ленін живе серед мільйонів колоніальних рабів".

Мужньо і сміливо лунали слова звернення, які закликали до боротьби, до згуртування навколо ленінської партії, до перемоги.

"Смерть нашого вчителя, цей важкий удар, згуртує ще сильніше наші лави. Дружнім бойовим ланцюгом йдемо ми в похід проти капіталу і ніякі сили в світі не перешкодять нашій остаточній перемозі.

Ця перемога буде самим найкращим пам'ятником товаришу Леніну, тому, кого, як найкращого друга, маси називали своїм "Іллічем".

Нехай живе і перемагає наша партія!

Нехай живе робочий клас!"

21 січня 1924р. відбулося засідання районного комітету партії, на якому стояло питання про смерть В.І. Леніна. Всюди в Тростянці і в інших селах району було вивішено траурні прапори. 27 січня відбулися траурні збори представників партійних, профспілкових і комсомольських організацій, а також представників від комітетів незаможних селян і жіночого відділу робітниць. На цих зборах була прочитана доповідь про життя і діяльність В.І. Леніна. Після зборів всі їх учасники направились до братської могили жертв революції і громадянської війни, поклали вінки. Тут відбувся багатолюдний мітинг. Тоді такі збори і мітинги відбулися в усіх селах району.

Тисячі телеграм з населених пунктів СРСР і закордону з вираженням глибокої скорботи в ті дні надійшло до Москви, серед яких в Центральному музеї Леніна є й така:

"Москва, Кремль. Одержавши сумну звістку про кончину вождя світової революції В.І. Леніна, місцевий осередок секції інженерів, агрономів Тростянецького комбінату цукротресту, приєднується до загального трауру країни, ми втратили разом з геніальним вождем захисника трудової інтелігенції. Всі сили і знання свої віддамо справі найшвидшої відбудови промисловості, щоб швидше утвердити в життя починання Ілліча.

С. Тростянець, Охтирського повіту.

23 січня 1924 року."

У неділю 27 січня 1924р. на Червоній площі в Москві відбулися похорони В.І. Леніна.

О 16 годині дня прогрімали залпи орудійного салюту, в Москві і по всій країні пролунали протяжні гудки. Фабрики, заводи, потяги віддавали останній салют. По радіо і телеграфу був переданий сигнал: "Підійміться, товариші, Ілліча опускають в могилу!" На п'ять хвилин була перервана робота підприємств і установ, зупинилися поїзди, автомобілі. П'ятихвилинна зупинка всіх робіт була проголошена і пролетаріатом в більшості країн земної кулі. Але ось затихли гудки, знову почали працювати радіо і телеграф, передаючи новий сигнал:

"Ленін помер, ленінізм живе!"

В останній путь дорогого Леніна проводжали і трудящі Тростянця. Тут, як і всюди, п'ять хвилин скорботно гули гудки підприємств, паровозів на станції Смородине.

Під звуки салюту труну з тілом В.І. Леніна було встановлено в спеціальному Мавзолеї, збудованому біля Кремлівської стіни.

У Тростянці 17 лютого відбулася безпартійна робітнича районна конференція. Учасники конференції прийняли резолюцію, в якій зокрема, говорилося:

“Ми робітники першої районної безпартійної конференції, заслухавши доповідь тов. Сазонова про життя і діяльність В.І. Леніна, сумуємо з приводу незамінимої втрати і обіцяємо на могилі вождя виконати всі його заповіти. Ми, робітники, обіцяємо справу, почату Іллічем, довести до переможного кінця.”

Заслухавши доповідь про смерть В.І. Леніна та його діяльність за життя, Боромлянська районна безпартійна конференція селянства заявила, що смерть великого вождя робітників і селян є тяжким ударом для робітників і селян СРСР, а також усього світу. Конференція заявляє, що справу і заповіти нашого Ілліча робітники і селяни будуть впроваджувати з усією твердістю і наполегливістю в життя, здійснюючи його найголовніший заповіт, - союз робітників і селян, союз, без якого немислима ніяка боротьба з капіталізмом.

В.І. Ленін залишив після себе великий спадок – Комуністичну партію і Союз Радянських Соціалістичних Республік. З цим спадком робітники і селяни сміливо і впевнено йдуть по шляху виконання заповітів Ілліча”²⁵³

22 квітня 1924р. день народження В.І. Леніна у багатьох колективах району відбулися вечори спогадів про Володимира Ілліча. На них читалися доповіді: “Ленін і національне питання”, “Ленін і його заповіти”, “Ленін і селянство”, “Ленін і кооперація”.

В той час трудящі виявили бажання масово вступити в РКП(б). Це був ленінський призов до лав партії. Списки бажаних вступити в партію обговорювалися на робітничих зборах. Прізвища прийнятих друкувалися в газетах. В цей час також проходив ленінський комсомольський призов молоді.

У 1924 році надійшло більше 120 заяв від робітників та селян з проханням прийняти їх до лав Комуністичної партії.

1 травня 1938 року пам'ятник В.І. Леніна був відкритий в центрі міста. Під час окупації він був зруйнований фашистами і відновлений у 1947р. У 1936 році погруддя вождя були встановлені на подвір'ї Боромлянської зразкової школи ім. В.І. Леніна і біля клубу бурякорадгоспу. Ряд колгоспів стали називатися іменем Леніна: ім. В.І. Леніна в с. Жигайлівка, "Шлях Леніна" в с. Боромлі, ім. Ілліча в с. Микитівці.

СХВАЛЕННЯ СТАЛІНСЬКОЇ КОНСТИТУЦІЇ

1936 рік. В червні був опублікований у газетах проект нової конституції, потім з'явилася постанова Президій Центральних Виконавчих комітетів СРСР та УСРР про організацію його всенародного обговорення. В пам'яті народу ще жили події революцій, примусового голодомору, створення колгоспів... В країні розпочалися репресії проти "ворогів народу". Поступово держава перетворилася в гулаг, мільйони громадян перебували у тюремних таборах. Сталінський режим здобув перемогу над власним народом. В цій ситуації будь-які вказівки центру лише схвалювалися. Правда у людей жевріла надія, що із прийняттям нової конституції, а її статті були дуже гарні, в суспільстві по-винно багато що зміниться. В десятках номерів район-ної газети друкувалися схвальні відгуки жителів про проект конституції.

"15 червня при райвиконкомі відбулася нарада голів сільрад та голів секцій сільрад, де було обговорено проект нової Конституції Союзу РСР. Також було обговорено питання розвитку тваринництва і ліквідацію безкорівності серед колгоспників.

Обговорюючи проект нової Конституції, голови сільрад у своїх виступах сходилися до одного: сталінська Конституція – є відображення великих перемог соціалізму.

Такої Конституції не було й немає ніде в світі. Така справді народна Конституція може народитися тільки в нашій прекрасній країні, якою керує вождь народів великий Сталін. За цю Конституцію, за нашу батьківщину кожний громадянин готовий віддати все, навіть життя, до останньої краплини крові.

Сталінська Конституція це – гордість, радість трудящого людства."²⁵¹

26 червня 1936 року в районній газеті була надрукована стаття стахановця із колгоспу "Соціалістична праця" (с.Білка) Ф.Т. Рудого "Велике щастя жити в СРСР":

"Мені 50 років. Здається слід вже подумати про старість. Але не такий тепер час.

А що я можу пригадати про минуле життя, порівнюючи його з сталінською Конституцією? Аж нічого, крім нужди і злиднів.

Хіба 19 років тому, до великої пролетарської революції сімнадцятого року, можна було думати про право на працю, освіту, право на відпочинок. Ні, не можна було про це мріяти, бо нас пригнічували. Ми були безправні мужики. А тепер нам дані всі права, їх записано рукою Сталіна у новій Конституції. Я рівноправний громадянин великого Радянського Союзу.

У нас, у державі робітників і селян, вся влада належить трудящим.

Стаття 125 гарантує громадянам СРСР свободу слова, свободу друку, свободу зборів і мітингів, свободу вуличних походів і демонстрацій.

У новій Конституції дуже цікава стаття 140, де записано: голосування при виборах депутатів є таємним. До того ж вибори будуть прямі і рівні.

Це дасть змогу обрати до керівництва державою тих людей, яких хоче народ, людей відданих справі трудящих.

В новій Конституції записано моє щастя, мою радість. Я стахановець і далі буду ще краще працювати на користь нашої батьківщини.

Від всього серця висловлюю подяку товаришеві Сталіну за вільне щасливе життя."

Звичайно, в обговоренні проекту конституції взяла участь передова ланкова із буймерської артіль: "Червоний прапор" С.Г. Косиця:

"Проект нової Конституції викликав велику радість. Хочеться працювати і ще краще працювати. Громадяни Радянського Союзу користуються гарантованим правом на працю. В нашій країні праця є справа слави, доблесті і героїства.

От я в минулому жила бідно. З 7 аж до 22 років була по наймах, гнула спину на багатіїв, спотикалася своїми порепаними ногами по їх землях і в подяку – знущання, недоїдала, була безправна. А тепер не те я – рівноправна громадянка великої батьківщини. За мою чесну віддану працю на колгоспних ланах мене уряд відзначив вищою нагородою орденом Леніна.

Де, в якій країні можлива така честь за працю?

Я мала честь бути на прийомі у керівників партії та уряду. Я мала щастя сидіти поруч і розмовляти з рідним великим Сталіном.

Ніде, ні в одній капіталістичній країні не мають такого права громадяни, як у нас, в СРСР.

Спасибі партії, уряду, спасибі дорогому Сталіну за нову Конституцію." ²⁵⁵

У буймерській артільі "Червоне село" столяром пра-

цював колишній піп М.В. Єременко, який про проект нової сталінської конституції у районній газеті писав:

“Відверто признатись всієї Конституції я не вивчав. Але питанням статті 124 про забезпечення громадянам свободи совісті, свободи відправлення релігійних культів, свободи антирелігійної пропаганди і питанням про виборче право я зацікавився передусім.

Цілком правильно підійшла радянська влада, що залишає церкву для ще не перевихованих в дусі атеїзму громадян. А от щодо питання про виборність, я не зовсім згоджуюсь. Давати право обирати ворогам народу, в тому числі і попам, по-моєму не слід, а якщо й давати, то треба пильно слідкувати за ними, бо ще багато є таких попів, які це право зуміють використати на шкоду радянської влади.

Про себе сказати мені нічого. Працюю в артілі, заробляю щодня півтора й більше трудовнів, живу добре. Я почуваю себе вільно. Діти вчаться в радянській школі.”²⁵⁶

У зв'язку з прийняттям конституції в кожному населеному пункті району відбувалися мітинги та її схвалення. Такий багатолюдний мітинг відбувся і в селі Білка:

“...Колона за колоною сходяться на площу колгоспники з артілей: “Соц. праця”, ім. Чубаря, “Колективіст” і “13 років Жовтня”. Від подиху людського колишуться червоні, як кров прапори. Громом розкочується великолюдне “ура”, “Слава рідному Сталіну творцеві Конституції СРСР”, “Хай живе Велика сталінська Конституція СРСР”. Лунають пісні боротьби і перемоги.

Безліч транспорантів з витягами з сталінської Конституції, що їх несуть колгоспники і колгоспниці яскраво стверджують, що сьогодні найвеличезніше свято всіх трудящих, свято країни соціалізму.

На трибуні секретар РПК тов. Сальков. Він стоїть в чеканні, коли стихнуть привітання на честь товариша Сталіна, партії і уряду. Але голоси привітань лише збільшуються і збільшуються. Нарешті, тов. Салько розпочинає доповідь. З новою силою вибухає довго нестихаюча овація на честь любимого вождя трудящих, творця нової Конституції СРСР.

На мітингу виступали колгоспники: Колісник, Маленко і інші. Також виступив дідусь Герасименко, якому вже понад 60 років. Він сказав: "Ми вітаємо рішення VIII Надзвичайного з'їзду Рад про ознаменування ухвалення нової Конституції (основного закону) Союзу Радянських Соціалістичних Республік – щорічним святом трудящих 5 грудня, як великого свята наших перемог, радості і щастя соціалістичного життя".

Мітинг по доповіді секретаря РПК тов. Салькова ухвалив резолюцію, в якій сказано: "Ми, колгоспники с. Білки палко вітаємо тов. Сталіна, творця прекрасної найдемократичнішої в світі Конституції. Сталінська Конституція підсумувала в своїх статтях великі завоювання робітників і селян вона відкриває для трудящих Радянського Союзу новий шлях до ще кращого життя, який веде до Комунізму".

Мітинг колгоспників і трудящої інтелігенції села Білки зобов'язався всіма силами захищати цей історичний документ — сталінську Конституцію і боротись за перетворення колгоспів у фортеці більшовізму: За перетворення їх в зразкові господарства, за культурне і заможне життя колгоспів і колгоспників."²⁵⁷

ЗНИЩЕННЯ МАЄТКУ ГРАФА ТОЛСТОГО

У сільській місцевості головними спорудами культури на початку ХХ ст. були церкви, панські будинки, школи. Революція і новий лад згодом закрили майже всі

церковні храми, а панські будинки в кращому разі були, так би мовити, націоналізовані для суспільних потреб, а здебільшого просто знищені.

За спогадами жителя с. Гребениківки П.А. Пташніченка (1906 р.н.), така ж участь спіткала і садибу графа Толстого. На початку ХХ ст. в селі було більше ста селянських дворів. Хатини були низенькі, вкриті соломкою. Трохи кращі садиби мали заможні господарі. Доросле населення працювало на полях графа Толстого, маєток якого розташовувався на території нинішньої школи – інтернату.

Двоповерховий красивий будинок в оточенні стрімких ялин стояв у центрі парку. Обслуга доглядала кімнати з дорогоцінними меблями, розкішними килимами і кришталевим посудом. Взимку будинок опалювався, а влітку з кімнат віяла приємна прохолода. Граф постійно проживав у м. Одесі і кілька разів на рік відвідував маєток. Толстой любляв охоту. Лисиць та зайців зазделегідь підгодовували в парку.

У день приїзду Толстой приймав селян, задовольняв їхні прохання, відзначав за сумлінну працю, розглядав скарги. На свята селянські діти отримували подарунки: ласощі, одяг, взуття. Населення з повагою ставилося до графа.

У наш час на подвір'ї школи-інтернату залишився одноповерховий жовтий "панський" будинок управителя канцелярією, де обліковувалися всі господарські справи. Другий, значно менший будинок, призначався для робітників маєтку. У круглому будинку була капличка для графа, управителя та обслуги. Сотні троянд із Болгарії обрамляли алею від двоповерхового графського будинку до парку. По обидва боки від алеї розташовувався сад із рідкісних яблунь і груш. Протягом року в теплиці вирощувалися різноманітні овочі і карликові цитрусові. Поряд із подвір'ям маєтку милу-

вав око панський ставок. Ніхто його не охороняв, але прості селяни знали, що в ньому ловити рибу заборонено. Від берега, метрів на 10-15, простягалася кладка і кожного дня в певний час робітник дзвіночком кликав коропів на годівлю. Вони "сходились" на поклик, і рибу можна було бачити і брати просто руками і підхватками. А через греблю, що біля колгоспної контори, знаходився ставок "мирський". Ним користувались усі селяни.

Настав 1917 рік.

Роки революції внесли зміни в життя і побут гребениківців. Перестав їздити граф Толстой. Він втратив право на володіння маєтком, землею.

У селі була встановлена радянська влада. Будівлі маєтку перейшли у володіння сільської Ради. У великому "панському" будинку розташувався клуб. Молодь вечорами і у свята відпочивала тут.

Минула громадянська війна. Всюди розруха. Постраждав і маєток графа. Красивий будинок у парку люди розібрали для своїх потреб, будівлі підсобного господарства і знаменита теплиця були спалені, все було розграбовано.

У країні з'явилося багато безпритульних дітей. Вони бродили у містах і селах, на вокзалах і ринках і просто шляхами. Вони були голодні, босі, в подертому одязі. Виникла нагальна потреба таких дітей зібрати і дати їм лад. Привезли перших дівчаток і хлопців із Сум у 1935 році. Розмістили їх у великому "панському" будинку. Так виник дитячий будинок в с. Гребениківці.

Розпочалася Велика Вітчизняна війна. Дітей рятували від лиха. Усіх їх з вихователями вивезли за Урал. Як і передбачалось, у ті краї ворог не дійшов.

У серпні 1943 року радянські війська звільнили с. Гребениківку від ворогів. Восени цього ж року діти дитячого будинку повернулися у "свою домівку". Згадує колишня працівниця школи – інтернату В.Г. Чугай: "Їх

стало менше. Старші пішли у самостійне життя. Війна несла горе, смерть. На фронтах гинули батьки – солдати. І знову діти -сироти – сироти війни. Маленьких, змарнілих, засмучених привозили в дитячий будинок. Спочатку було дуже важко утримувати дітей в достатку. Господарство країни зруйноване. Працівникам дитячого будинку доводилось самостійно разом з дітьми облаштовувати своє життя: Побудували сарай, придбали корів, завели свиней. Прибились до подвір'я двоє коней. Дуже стали вони в нагоді: і дрова возили із лісу, і воду із криниці на баню та кухню, і продукти харчування із Краснопілля.”

ЦЕРКВИ

З приходом до влади більшовики проголосили справжню війну вірі і церкві. Релігія, за висловом К.Маркса, була опіумом для народу. Це була ворожа ідеологія, яку більшовики намагалися знищити. В роки революції і громадянської війни служителі культу були віднесені до категорії контрреволюціонерів.

На початку ХХ ст. в нашому краї в багатьох населених пунктах діяли церкви:

Тростянці - Вознесенська, Благовіщенська та безприходна Кирила і Мифодія на центральному цвинтарі (приписана до Вознесенської),

Боромлі - Хрестова Воздвиженська, Троїцька, Миколаївська, Різдвяно - Богородицька та безприходна Всесвятська на центральному цвинтарі (приписана до Троїцької),

Білці - Миколаївська,

Буймері - Михайлівська,

Гребениківці - капличка в маєтку графа Толстого,

Дерновій - Георгіївська,

Жигайлівці - Покровська,

Кам'янецькому - Вознесенська,

Кам'янці - Різдва Присвятої Богородиці,
Криничному – Приподобного Антонія Києво-Печерського,
Люджі - Кузьми і Дем'яна,
Мартинівці - Миколаївська,
Микитівці - на честь ікони Казанської божої матері,
Ницасі - Тихонівська,
Печинах - Михайлівська,
Полянному - Митрофанівська,
Радомлі - Архангело-Михайлівська,
Семереньках - Миколаївська.

Після звільнення території краю від денікінських військ органи радянської влади приймали суворі міри покарання до тих, хто допомогав білогвардійцям.

Особливі звинувачення були до служителів культу. 31 грудня 1919р. Микитівський сільський ревком видав посвідчення священнику Семену Власовському в тім, що він під час денікінської окупації сприяв звільненню із в'язниці радянських працівників та захищав селян від поборів.²⁵⁶ Це була свого роду охоронна грамота.

Вже на початку 20-х років Н.К.Крупська склала список забороненої літератури, куди увійшла Біблія та всі інші церковні книги. Але відразу знищити релігію і віру комуністам не вдалося. Процес боротьби проти церкви відбувався поступово і з кожним роком посилювався. Після революції майже все населення продовжувало вірувати.

У 1922 році, згідно розпорядження Радянського уряду України, між радами робітничих і селянських депутатів і всіма церквами підписуються договори, згідно яких рада передавала церкві в безкоштовне і безстрокове користування церковним радам. У свою чергу настоятелі церков зобов'язувалися:

- берегти переданий народний здобуток і користуватися виключно за призначенням;

- користуватися храмами і предметами, які там знаходяться, і давати їх для користування єдиновірцям для задоволення релігійних потреб;

- вжити заходи для того, щоб майно не було використано для потреб, які б не відповідали релігійній службі;

- не дозволяти політичних зборів ворожих Радянській владі;

- у разі здачі майна, повернути його в тому самому вигляді, в якому воно було прийнято в користування і зберігання.²⁵⁹

При цьому проводився опис всього церковного майна. Наприклад, згідно такого опису Христо-Воздвиженська церква с.Боромлі мала:

- готівки в касі – 497600 крб.;

- на поточному рахунку – 106621 крб.;

- загальний прибуток церкви за 1920 рік склав 1426025 крб., а в першій половині 1921 року – 3889023 крб. Значна частина цих коштів була використана на ремонт храму, утримання хору і сторожки та благодійну діяльність;

- 6 великих ікон, 10 середніх і 94 малих, 17 лампадок, 26 підсвічників, 6 хоругв, велика кількість хрестів і різної церковної утварі;

- меблі та різне церковне вбрання;

- 6 церковних дзвонів.²⁶⁰

Все необхідне для проведення служби Божої мали і інші церкви.

У 1921-1923 роках через засуху в Поволжі був великий неврожай і, як наслідок, - голод. Голодним допомагала вся країна, в тому числі і церква. 8 березня 1922 року Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом була прийнята постанова про вилучення з

церков цінностей у фонд голодоючим. Це вилучення відбувалося не раз.

19 травня 1922 року із Різдвяно-Богородицької церкви (Боромля) було вилучено:

- 1 срібна чаша, 1 срібна чаша з мідною накладкою, 1 тарілка вагою 1 фунт 71 золотник;

- 2 срібні підсвічники – вагою 1 фунт 60 золотн.;

- 1 срібний хрест – 1 фунт 20 золотн.;

- 1 срібна лампадка – 52 золотники;

- срібні прикраси з Євангеліє – 1 фунт 47 золотн.;

- 14 штук срібних риз з ікон- 10 фунт.90 золотн.²⁶¹

16 серпня 1922 р. із Христо - Воздвиженської церкви (Боромля) вилучено церковних цінностей вагою 16 фунтів срібла. Були вилучені такі речі:

- хрест срібний – 3;

- чаша – 2;

- кадило – 1;

- прикраси з Єванг. Срібн. – 10;

- риза срібна з ікони – 6;

- лампада – 2.²⁶²

У 1918-1922 роках були встановлені розміри зборів з населення на користь церкви:

- на виписку бланкових листів для метричних книг на народжених, одружених, померлих – 34 крб. 80 коп.;

- на церковно- приходські школи – 40 коп.;

- на поширення православної віри – 90 коп.;

- на відновлення православ'я на Кавказі – 45 коп.;

- на користь Сербії, Черногорії, Буковини – 60 коп.;

- на покращення умов православних паломників Палестини – 1 крб. 30 коп.;

- на користь ієрусалимської церкви – 50 коп.;

- особисті внески – по 19 крб.²⁶³

На початку квітня 1923 р. загальні збори Жигайлівської організації комнезамів вирішили "в знак про-

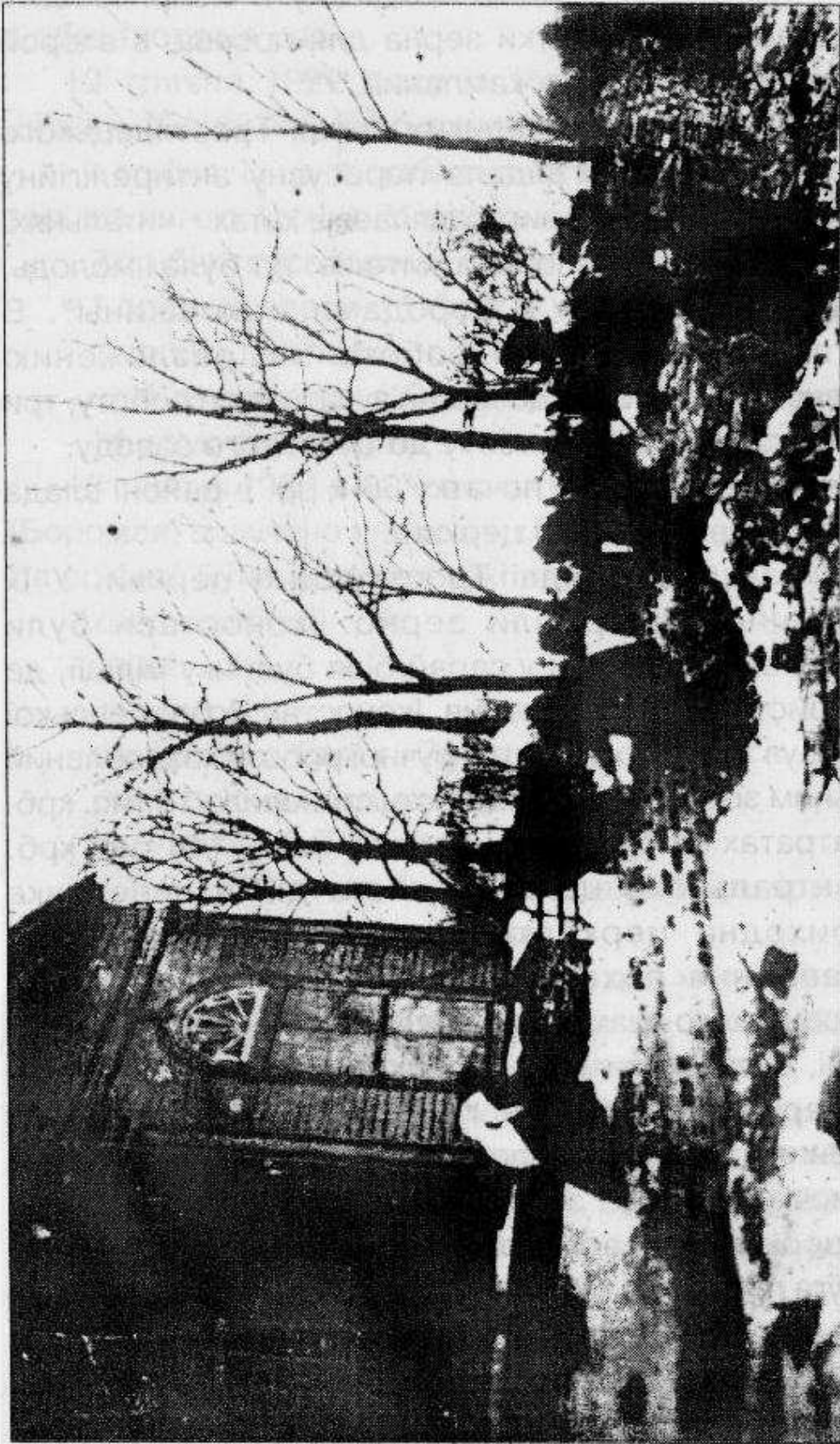
теста отказаться праздновать пасху и использовать первый день для очистки зерна для посева, а второй для проведения разных кампаний."²⁶⁴

У січні 1924 р. у великих селах Тростянецького району населення оглядало пересувну антирелігійну виставку. Її експозиція виставлялася в хатах – читальнях. Відвідали її більше половини жителів: тут була і молодь, “и взрослые дядьки с бородами и женщины”. В Тростянці проводилася робота “по разложению церковного хора”. Щоб дезорганізувати його роботу, три чоловіки прийняли на роботу до цукрового заводу.

Наприкінці 20-х- на початку 30-х рр. в районі влада примусово закриває всі церкви.

Були закриті обидві Тростянецькі церкви. У їх приміщеннях зберігали зерно. Іконостаси були демонтовані і відвезені у сарай біля будинку міліції, де їх використали для опалення. Іконостас Вознесенської церкви був значною цінністю, ручної роботи і оздоблений сусальним золотом. Його вартість становила 18 тис. крб. при затратах на будівельні роботи храму 148 тис. крб. На центральному цвинтарі міста діяла невеличка безприходна церковка Кирила і Мефодія для відправлення похорон, яка була приписана до Вознесенського храму. Вона була зруйнована у 30-х рр. До речі, багато приміщень церков використовувалися для зберігання колгоспного зерна, і в роки голоду населення у дверях робило отвори, через які невеликим “струмочком текло” зерно так потрібне голодуючим. Деякі церкви були зруйновані і розібрані населенням.

Друга п'ятирічка (1933-1937рр.) в Радянському Союзі була оголошена п'ятирічкою остаточного знищення релігії. У всіх церквах у другій половині 30-х рр. православна служба була припинена, а церкви закриті. Священики переслідувалися, багато з них було

Населення с. Ницахи розбирає огорожу Тихонівської церкви. Цегла була використана для палацу культури, а дерев'яні конструкції для будівництва приміщення МТС у с. Солдатському. Фото 1932 р.

репресовано. У період фашистської окупації відновили свою роботу Христо – Воздвиженська, Троїцька (с.Боромля) Благовіщенська, Вознесенська (Тростянець) та інші церкви.

ВИДАТНІ ЛЮДИ, ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯКИХ БУЛИ ПОВ'ЯЗАНІ З НАШИМ КРАЄМ

ПОЕТ-ПІСНЯР АЛИМОВ СЕРГІЙ ЯКИМОВИЧ

Відомий поет-пісняр Сергій Якимович Алимов – наш земляк.²⁶⁵

Народився С.Я.Алимов 29.03.1892 року в селі Боромлі. Батько його був селянином Орловської губернії,

а мати – сільська вчителька. Рано помер батько (Сергієві на той час було лише вісім років), на руках у матері залишилося четверо малолітніх дітей. Мати майбутнього

поета Віра Іванівна. була жінкою з сильною волею, твердим характером і великим добрим серцем. Благородній справі виховання і навчання дітей віддала 35 років свого життя. Селяни весь час приходили до своєї вчительки: хто за порадою, хто з горем і радістю.

Село, поля, ліси. Прості люди. Серед всього цього проходило дитинство поета. Дякуючи турботам матері, дитина, як і два її брати та сестра, зростала не по роках розвинутою. У вісім років Сергій декламував напам'ять вірші Пушкіна, Лермонтова, Жуковського.

Прохолодні ліси, луки, повні квітів, - вся ця прекрасна природа села Боромлі ввійшла в плоть і кров поета. Живучи серед народу, він бачив його безмірну нужденність, каторжну працю, що не давала нічого, крім сліз і поту. Мати зуміла виховати в ньому ідеї правди і добра.

Згодом Алимов переїхав до Харкова, де вступив до комерційного училища. Але вчитись довелось недовго. У 1908 році за участь у студентському страйку дирекція виключила його з училища. У цей час Алимов вступив до Харківської організації соціал-демократичної робітничої партії. Він брав активну участь у революційних гуртках, писав прокламації, розповсюджував підпільну літературу. Кілька разів царська охранка заарештовувала Алимова. У 1910 році його знову було кинуте до Харківської секретної тюрми.

Жорстоко ставилися до нього охоронці. 14 довгих місяців просидів він у одиночній камері. Організм знецілювався. Юнака довели до кровохаркання. Але дух його був незламний. Наймолодший серед політичних ув'язнених, він був і найвеселіший. Голосно співав революційні пісні. Писав на стінах антиурядові написи.

Обдарований юнак і в камері шліфує розум. Пише вірші, удосконалюється в знаннях. "Порадував мене брат Андрій, - пише він у листі з в'язниці. - Повідомив, що є

книги і що він їх передасть. Це для мене найголовніше. Адже книгами тільки й живу”.

Листи до матері йдуть один за другим. З кожного з них видно, що душевні сили не покидають молодого революціонера. Не забуває він і про рідну природу: “Вклоніться віковому лісу, полям, що застигли в чарівному сні, ночам з сріблястим сяйвом місяця, кришталевому вбранню дерев – всьому тому, чого я позбавлений”.

Суд відбувся в 1911 році. Вирок – вічне поселення до Сибіру.

Літня ніч. Біля в'язниці – люди. Більшість з них дуже бідно одягнені. Перед ними величезною темною громадою підіймається тюрма. Віра Іванівна і сестра Сергія, Зіна, прибули проводити його в далекий шлях.

І ось, нарешті, розчинилася брама і, стримуваний з обох боків кінними конвоїрами, полився потік ув'язнених. Дзвеніли кайдани. Тоді раптом крізь пирхання коней, дзвін кайданів вони почули молодий, веселий голос.

- Зіно, не плач! Мамо, я повернуся! До побачення.

Поруч бадьорий, в арештантському одязі пройшов Сергій. І він дійсно повернувся. Ніякі кайдани не перешкодили великій жадобі до свободи! Але на те, щоб повернутись, було затрачено багато років.

Його вислали до Канського повіту Єнісейської губернії. Звідси він через Китай і Японію втік до Австралії і вступив до Австралійського університету.

У липні 1917 року С.Я.Алимов разом з іншими політичними емігрантами виїхав з Австралії на Далекий Схід, де пробув до 1926 року. У цей час він жив у Маньчжурії, Китаї, Кореї та Японії. Тут і розпочав свою літературну діяльність.

Перебуваючи багато років на Далекому Сході, Алимов добре вивчив революційні події громадянської війни і партизанської боротьби в Примор'ї та Сибіру і відо-

бразив їх у своїх віршах-піснях: "По долинам и по взгорьям", "Песня о Лазо", "Над лугами-берегами", "Быль героическая" та ін.

У 1926 році Алимов переїхав до Москви. Тут він і почав друкувати свої твори в газетах та журналах. У творчій співдружності з керівником Червонопрапорного ансамблю пісні і танцю Червоної Армії, народним артистом Радянського Союзу і композитором О.В.Александровим С.Я.Алимов створив ряд чудових популярних масових пісень військово-похідного і ліричного характеру: "Россия", "Тульская винтовочка", "Пути-дороги", "Песня о счастье", "Самовары-самопалы", "Вася-Василек", "Хороши весной в саду цветочки", "Где орел раскинул крылья", "Бейте с неба самолеты" та ін. Поет і сам брав активну участь в ансамблі. У своїй поетичній творчості С.Алимов тісно пов'язаний з Радянською Армією і Військово-Морським Флотом.

Коли почалася Велика Вітчизняна війна, С.Я.Алимов добровільно пішов у ряди Радянської Армії, хоч йому в цей час було майже 50 років. Він брав активну участь у героїчній обороні Севастополя, бував у військових моряків Балтики, Баренцового моря, на базах Чорноморського флоту, працював у армійських газетах, писав вірші і пісні про радянських воїнів, доблесних захисників Вітчизни, виступав перед воїнами, читаючи їм свої вірші.

Протягом багатьох років С.Я.Алимов працював у творчій співдружності з відомими композиторами – майстрами радянської масової пісні. Це Дунаєвський, Блантер, Новіков, Мокроусов, Лістовий, які поклали на музику багато віршів Алімова.

За бойові заслуги і літературну діяльність він удостоєний орденів "Знак Пошани", Червона Зірка та медалей "За оборону Севастополя", "За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні" і "За трудову

доблесть", а також Наркомом оборони двічі нагороджений іменним золотим годинником.

С.Я.Алимов помер 29 квітня 1948 року у Москві і похований на Новодівичому кладовищі. Ім'ям поета-пісняра названо комфортабельний пароплав "Сергей Алымов", який збудований у Будапешті. Його ім'я присвоєно одній із вулиць села Боромлі.

А яка ж доля інших синів сільської вчительки?

Мало хто із жителів Боромлі знає, що в галерею видатних земляків входить і вчений Андрій Якимович Алимов.

Народився А.Я.Алимов у 1893 році. Період його життя до повноліття маловідомий. Знаємо, що виїхав до Харкова, став студентом університету. Ще навчаючись на медичному факультеті, А.Я.Алимов захопився ідеями великого І.І.Мечникова про мінливість мікробів, займався вивченням поширення висипного тифу та заходами боротьби з ним.

Андрій у студентські роки відчув гостру потребу застосовувати натуті знання на практиці, взяти безпосередньо участь у боротьбі з інфекційними захворюваннями. Він іде на один з фронтів першої світової війни у складі працівників бактеріологічної лабораторії, щоб захистити солдатів від інфекційних хвороб.

Медичну освіту А.Я.Алимов закінчив у 1922 році. Очолив бактеріологічну лабораторію, яка відіграла велику роль у боротьбі з інфекційними хворобами.

Після того, як у Москві було організовано Всесоюзний інститут експериментальної медицини імені М.Горького, А.Я.Алимова призначено завідуючим лабораторії інфекції та імунітету. Величезна заслуга належить нашому земляку у вивченні інфекційних захворювань, які переносили кліщі. Цій темі присвятив він свою докторську дисертацію. А.Я.Алимов відкрив у Криму

марсельську гарячку і під його керівництвом були застосовані заходи по боротьбі з нею. Андрій Якимович також вивчав дії нервової системи під час інфекційних захворювань. Не раз при обстеженні хвороб і заходів боротьби з ними прищеплював собі небезпечні інфекції.

З 1942 року до закінчення Великої Вітчизняної війни А.Я Алимов спочатку головний епідеміолог Військово-Морського Флоту, а потім Радянської Армії. З 1946 року по 1948 рік він завідує кафедрою епідеміології Військово-морської медичної Академії, а потім очолював також кафедру на військовому факультеті Центрального інституту удосконалення лікарів.

Серед його учнів 30 докторів і кандидатів медичних наук ²⁶⁶

Третій син сільської вчительки став педагогом. Спочатку вчителював (уже в радянський час) у Тростянецькій середній школі імені Шевченка, а потім став викладачем Ніжинського педагогічного інституту.

КІНОМИТЕЦЬ АРБО ОЛЕКСАНДР СТЕПАНОВИЧ

...Кінець XIX - початок XX століття ознаменувався визначними відкриттями в науці і техніці, серед яких технічний винахід у лютому 1895 р. Л.-Ж. Люм'єра "оживлення" статичних фотографій. У березні 1895 р. Люм'єр продемонстрував у Парижі перший фільм "Вихід робітників з фабрики". Цю подію вважають датою народження кінематографії. В 1896 р. відбулися перші демонстрації фільмів у Петербурзі, Харкові. У цьому ж році харківський фотограф А.Федецький з російським актором В.Саніним проводив у Москві перші в Росії хронікальні знімання. У 1908 р. О.Дранкович випустив у Петербурзі перший російський ігровий фільм "Стьопка Разін".

Із кінематографією пов'язав своє життя О.С.Арбо (дійсне прізвище Остроухов). Він народився 31.05. (12.06)1882 р. в с. Тростянці і був старшим серед чотирнадцяти дітей у сім'ї залізничника. Юнак мав жадо-бу до знань, але батько через злидні не міг підтримати цих прагнень. Він влаштовує його підручним у ливарному цеху в м. Катеринославі (сьогодні Дніпропетровск). Молодий Олександр швидко подружився із своїми ровесниками, студентами, став активним членом любительських театральних гуртків, де зарекомендував себе виконавцем гостросюжетних комедійних ролей, пародистом, декламатором. Друзі пропонували йому переходити на професійну сцену. У місті було неспокойно, відбувалися антиурядові виступи робітників, яким симпатизував Олександр. Поліція зацікавилася особистістю ливарника-артиста. Над Остроуховим нависла загроза арешту і йому, за порадою друзів, довелося залишити місто і змінити прізвище.²⁶⁷

Так він став артистом Олександром Арбо і протягом декількох років працював у трупах М.Садовського, Д.Гайдамаки, О.Суслова, О.Суходольського, а також російських театрах під керівництвом В.Комісаржевської і М.Синельникова. Згодом він поселяється у м. Харкові, бере позику у власника кінотеатру "Апалло" і влітку 1910р. знімає свою першу "говорящу" картину під назвою "Денщик подвел, или хохол напутал". "Скрутив" картину заїжджий оператор, якого таємно на декілька годин вдалось перехопити у конкурентів. Після цієї картини він поставив протягом короткого часу ще п'ять: "Вот так поцелуй", "Красивая женщина", "Назойливый вояжер", "Дачный муж", "Под звон цепей". Однією із характерних рис митця була симпатія до простих людей і їх життя. Остроухов - Арбо не лише був режисером, а й виконавцем головних ролей у ряді кінострічок. Поряд із цією діяльністю працював у театрах.

Кадр із кінофільму «Борьба гигантов».
Справа — О. Арбо (Каргель'є).

У роки першої світової війни О.Арбо служив в армії, після Жовтневої революції керував червоноармійськими колективами самодіяльності, часто виступав з фільмом «Дачный муж», змонтував декілька «говорящих» картин із хроніки і епізодів різних стрічок, поєднавши їх із сучасною тематикою («Разговор локомотива с вагонами», «Разговар с планетой Марс»), продовжує зніматися у кінофільмах. До глибокої старості виступав у театрах і на естраді. Нагороджений медаллю «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941-1945гг.»

О.Арбо працював на зорі становлення раннього кіновиробництва на Україні, про що майже нічого не

відомо. Він був першим не лише в історії українського, а й всього російського кіно, хто почав екранізувати твори А.Чехова, використовувати елементи комбінованого знімання, подвійну експозицію і метод “стоп – камера”.

Кінофільми О.Арбо, більшість із яких збереглися, є надзвичайно цінними для дослідження історії розвитку кіно. Помер О.Арбо 12 грудня 1962 р.

ХУДОЖНИК БОРИСЕНКО ПАВЛО ФЕДОРОВИЧ

Народився 15(28) січня 1905 р. в Тростянеці, помер у Чернівцях у 1970 р. У 1929 р. закінчив Харківський художній інститут, де вчився у С.Прохорова і М.Шарапова. Працював у галузі станкового живопису та графіки. Учасник Великої Вітчизняної війни. У довоєнний і повоєнний часи неодноразово проводилися персональні виставки його картин, серед яких найбільш відомі: “Червоні вступають” (1936р.), “Портрет О.Вишні” (1945 р.), “В університет” (1954р.), “До зустрічі визволителів” (1960 р.). Роботи художника зберігаються в краєзнавчих і художніх музеях Києва, Вінниці, Москви, Дніпропетровська і Чернівців.

КОМПОЗИТОР ВЕРЕЩАГІН РОМАН ІВАНОВИЧ

Р.І.Верещагін (Верещага) народився 28 жовтня 1910 року в селі Гребениківці в сім'ї робітника цукроварні. Його батько, Іван Антонович, помер ще молодим у 1918 році. Чотирьох дітей (трьох синів і одну доньку) виховувала мати (разом з вітчимою-шевцем). Як кожна українська родина, Верещаги кохалися у хоровому співі. Мати, Наталія Федорівна, мала гарний голос, знала безліч народних пісень, співала у церковному хорі, де ово-

лоділа нотною грамотою. Вітчим добре ставився до пасинків, зароблені важкою працею гроші віддавав їм на навчання.

Пристрасть до музики Роман проявив із малих літ. Однак про серйозні заняття на той час не можна було й мріяти, оскільки у селі не було ні спеціальної школи, ні фахівців. А крім того й батьки (хоч і любили мистецтво), за селянською традицією, не вважали музику справою,

вартою професійної уваги. Проте малий Роман не здавався: сам змайстрував балалайку і будь-що прагнув "підібрати" на ній знайомі мелодії.

Навчання у сільській школі також дало багато корисного в становленні його музичних нахилів. Цьому сприяли вчителі О. Мірошніченко та О. Леницький, а особливо сільський лікар М. Шоломій, котрий знав силу-силенну народних мелодій, добре грав на скрипці, мандоліні й гітарі. Він звернув увагу на здібного хлопця і все робив, щоб розбудити його глибокий інтерес до

музики, знайомив із побутовими тоді народними інструментами. Мабуть, під впливом лікаря Роман знову взявся за виготовлення балалайки (першу розгнівані батьки вкинули в піч). Із цим нехитрим саморобним інструментом, маючи вже 18 років, Роман вирушив до Харкова. Зі шматком хліба й сала в торбині, босий, без грошей і будь-яких документів, хлопець пішки прийшов до тодішньої столиці України. До речі, відсутність документів спричинила щодо нього "міліцейський жарт": Романові замінили давнє, з діда-прадіда прізвище Верещага на Верещагін.

Спершу Верещагін став слухачем робітфаку при Музично-драматичному інституті, потім – музичних курсів при ньому, а згодом – спочатку студентом відділу народних інструментів (клас балалайки), пізніше – музично-теоретичного. Керівником початкуючого музики призначили відомого фахівця в цій галузі В.Крамаренка, котрий, як відомо, зробив дуже багато цінного щодо розвитку народного інструментарію в Україні. Крім того, в інституті працювали чудові музиканти, учні відомих російських композиторів І.Панфілов та С.Богатирьов, який, до речі, виховав для української музики Харківську школу композиторів (М.Коляда, А.Штогаренко, Ю.Мейтус, В.Борисов, Д.Клебанов). Вони також сприяли студентів-селюкові в оволодінні мистецтвом музичної творчості. На той час і припадають перші композиторські спроби Р.Верещагіна – п'єси для фортепіано, обробки народних пісень.

Юнак жадібно, спрагло всотує знання, шукає свій шлях у мистецтві, що привело його до Московської консерваторії. Та пізніше, зрозумівши, що факультет військових диригентів – не його покликання, повертається в Україну, вступає на композиторський факультет Київської консерваторії і з фаху став учнем відомого викладача В.Грудіна. Гармонію вивчав під керівництвом Л.Ре-

вуцького, інструментування – у Б.Лятошинського, поліфонію – у М.Скорульського, котрі дали молодому музикантові багато корисного й необхідного в справі оволодіння "премудростями" складної композиторської професії. У студентські роки Верещагін написав кілька пісень, солоспівів, прелюдію пам'яті В.Косенка для фортепіано, почав працювати над сюїтою для симфонічного оркестру на основі народних мелодій. На жаль, усі довоєнні твори втрачені.

Ще в молодості Роман Іванович працював над збиранням народних пісень. Під час літніх канікул він брав участь у фольклорних експедиціях у різні регіони України (зокрема, відвідав рідне село на Сумщині), записав багато зразків народної музики. Цю роботу він проводив разом із відомими фольклористами А.Лиходієм та П.Павлієм, а її результати передавав у вигляді фіксацій наспівів до Інституту українського фольклору АН УРСР.

На початку Великої Вітчизняної війни Верещагіна, як і інших студентів, мобілізували до Червоної Армії. Але навіть на фронті, де точилися важкі бої з фашистами, композитор намагався не переривати творчості, пробував і тут писати музику. Дещо з його творів виконувалося (наприклад, "Кременецька пісня" на слова О.Ільїна).

Зразу ж після закінчення війни Верещагін повернувся до Києва, в консерваторію, де став учнем Б.М. Лятошинського й закінчив навчання у 1947 році, подавши як дипломну роботу Першу симфонію.

Автор присвятив симфонію возз'єднанню західноукраїнських земель із Радянською Україною, що справило певний вплив на характер її тематика. Цей твір приваблює стихійною мелодійністю, заснованою на народній пісенності. Природно, тут виявилася найприкметніша грань обдарованості композитора-

мелодика. Автор не просто "запозичував" мотиви з народнопісенної культури, а мислив у її дусі й характері.

Після цього Р.І.Верещагін протягом ряду років працював над Другою симфонією, присвятивши її пам'яті Тараса Шевченка. І в ній автор використав народні наспіви, зокрема складені на слова з "Кобзаря".

Крім симфоній, у доробку Романа Івановича – симфонічна поема "Мар'яна", "Елегія пам'яті Б.М.Лятошинського", кілька творів для оркестру народних інструментів, "Поема пам'яті М.В.Лисенка" для скрипки в супроводі фортепіано, "Елегія" для віолончелі, ряд п'єс для фортепіано.

Найбільше Верещагіна приваблювали кантиленні, широкого мелодичного дихання елегійні пісні ("Була в матусі одна дочка", "Ой темная та невидная ніченька була", "Летіла зозуля", "Було літо", "Та туман яром"). Він працював також над гумористичними й жартівливими наспівами ("Та продай, бабусю, бичка", "У сусіда, у Мусія" та ін.) Такі ж якості проступають у творах для співу з супроводом бандури.

Окрема, чи не найбільш яскрава сторінка творчої спадщини композитора – вокальні твори. Автор вдало поєднує емоційне розмаїття в єдиному інтонаційному плинні, котрий рухається і розгортається за почуттєвими й структурними закономірностями пісенності. З композицій вирізняються "Я буду жити" на слова А.Малишка, в якій передано поривання душі до кращого, її змагання за це, "На білу гречку впали роси" на широко знані "романсові" вірші М.Рильського, де почуття кохання мовби рівнобіжно струмує з любов'ю до природи.

Втілення ідеї патріотизму композитор пов'язав із поезіями видатного чилійського майстра художнього слова Пабло Неруди ("Краю мій", "Великий океан", "Зелений океан").²⁶³

Композитор Р.І.Верещагін увійшов у національну українську культуру не лише як автор різножанрових музичних творів, а й як досвідчений фольклорист та педагог. Помер Р.І.Верещагін 26 січня 1985 року.²⁶⁹

ХУДОЖНИК ІЗ ЖИГАЙЛІВКИ ВЛАСОВСЬКИЙ КОСТЯНТИН ІВАНОВИЧ (1863 – 1922рр.)

Дослідники стверджують, що народився він на Сумщині і не називають конкретно населеного пункту. Пов'язано це із відсутністю даних, адже Власовський був маловідомим художником. Вірогідно, що місцем народження майбутнього художника було село Жигайлівка. Тут тривалий час проживали його батьки. У списку землевласників, що підлягають обкладанню земським податком по Охтирському повіту у 1891 році в розділі "по второму классу дворяне" зазначено імена батьків Костянтина Івановича – штабс-капітана Івана Євграфовича Власовського та його дружини Марії Костянтинівни Власовської, які володіли в с.Жигайлівці відповідно 37 і 200 десятинами землі.²⁷⁰

Їхнє володіння слободою Жигайлівка засвідчують архівні документи наприкінці ХІХ- на початку ХХ століття.

Відомо, що К.І.Власовський навчався в Полтавській військовій гімназії, а потім у Петербурзькому артилерійському училищі. Був направлений для проходження військової служби у Тирасполь. Та кар'єра військового не приваблювала молодого офіцера. Через три роки 25-річний поручик виходить у відставку і оселяється у родинному маєтку батьків у Жигайлівці. Через деякий час влаштовується працювати в Охтирську повітову земську управу і переселяється у м. Охтирку, з яким було пов'язане усе його подальше життя і творчість аж до смерті у 1922 році.

Достеменно відомо, що серйозне захоплення живописом почалося у Петербурзі. Відвідуючи вільним слухачем Академію художеств, Костянтин Іванович знайомиться з багатьма художниками, зокрема, з А.Куїнджі і В.Серовим. Відтоді ідеї передвижників мають значний вплив на його творчість.

Товариші не раз запрошували Власовського до участі у виставках. Однак він відмовлявся, бо вельми скромно оцінював свій талант. Таким скромним і залишався протягом усього життя, вважаючи що малює лише для себе.

У родинному маєтку К.І.Власовський знайшов свою тему, свій стиль. Переважна більшість картин присвячена садибі. Звернення до цієї теми зовсім не випадкове, а зумовлене і суспільними настроями, і його творчою позицією, і, звичайно, походженням художника та життєвими обставинами.

У своїх творах він намагається утвердити, зафіксувати, ніби втримати те, що в кінці ХІХ ст. – на поч. ХХ ст. буквально на очах відходило в минуле – пам'ять про дворянську садибу як осередок культури, певного типу життя, патріархальності в її позитивному змісті. Межа віків – активний період у творчості художника, і ностальгічні настрої такого типу, який можна назвати "синдромом "Вишневого саду", коли сам факт втрати ще не відбувся, але вона наближається, не був чимось неусвідомленим ні для нього самого, ні для суспільства. Саме в цей період виникає великий інтерес до садиби, який, певною мірою, був викликаний також і відчуттям загальної трагедії, що наближалася. Він знайшов відображення і в живописі, але найбільше в літературі, де процес руйнування "дворянських гнізд" був показаний ще раніше в п'єсах О.М.Островського, романах І.С.Тургенєва, І.О.Гончарова. Особливу атмосферу маєтку передано також і в творах С.Т.Аксакова,

Художник К. І. Власовський з дружиною.

О.К.Толстого, С.Я.Надсона, І.О.Буніна. Пропагандою неохідності збереження садиби як центру духовних, накопичених століттями цінностей саме дворянської культури, яка несла в собі важливі моральні та гуманістичні зародки, що в той час змислилося не як щось власне дворянське, вузько-класове, а більш суспільно широкое, загальнолюдське, займалися і такі журнали як "Нива", "Старі

роки", "Столиця та садиба" і певна частина майстрів "Світу мистецтва".²⁷

Героями його полотен стають хлібороби, гончарі, просто земляки.

Найкращі з відомих робіт художник створив саме в Охтирському повіті ("Літній день у Малоросії", "Жигайлівка. Дігтярів яр", "Поле жита", "Погожий день", "У вітальні", "Після екзамену" та інші).

Співставлення відносно замкненого простору (веранди) з більш широким оточенням мають місце і в "Погожому дні" (1914). Але відбувається це не за принципом контрасту, бо у автора немає потреби виділяти якусь конкретну частину композиції, а, навпаки, показати повне злиття людини та її "інтер'єрного" простору з безмежністю поля, яку дама спостерігає в бінокль (очевидно, дружина художника). Вона повністю зливається з теплим прозорим повітрям, майже розчиняється в ньому. Гармонія людини і природи досягає в цьому творі найвищої виразності настроями життєствердження, а не смутку і зів'ялості, незважаючи на пору року. Це відбувається завдяки високій колористичній майстерності автора, який вміло оперує найтоншими нюансами теплої монохромної гами. "Погожий день" - це справжнє свято осені – такої, про яку писав улюблений поет Власовського Ф.І.Тютчев (можливо, під впливом поезії останнього і написана ця картина):

Есть в осени первоначальной
Короткая, но дивная пора.
Весь день стоит как бы хрустальный
И лучезарны вечера.
Пустеет воздух, птиц не слышно боле,
Но далеко еще до первых зимних бурь.
И льется чистая и теплая лазурь
На отдыхающее поле.

Цей твір за професійною майстерністю та художньою виразністю можна вважати одним із кращих в українському живописі початку ХХ ст. Незважаючи на більш чітку окресленість та прописаність постатей у роботах "Поле жита" та "Жигайлівка. Дегтярів яр", вони теж є частиною природи, хоча і більш самостійною, ніж у «Погожому дні» (і ні в якому разі не стафажем). У "Полі жита" зображений із собакою на перший погляд здається селянином. Але, швидше за все, це акцент на поєднанні поміщицького будинку з навколишнім середовищем. Він, задивляючись у далину, ніби (як і дама в "Погожому дні") запрошує і глядача до подібної дії, і тим самим – до більш уважного сприйняття твору. "Поле жита" та "Жигайлівка" за настроями спокою, споглядальності теж викликають чіткі літературні асоціації з шевченківськими рядками:

...Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють...

Окремою і досить значною частиною садибних робіт майстра є серії "Селянські хати" і "Селянські типи". Щодо останніх, то в них є цікаве підтвердження інтерпретації автором образу людини як частини чогось цілого. Оскільки автор не має на меті захопити глядача змістом лише сюжету і важливішим для нього є показ типових епізодів життєвого процесу, то персонажі його творів не індивідуалізовані. Селяни Власовського сповнені природної гідності, яка є чимось внутрішнім, вона непоказна і навіть нітрохи не виявлена індивідуально, а є в усьому зовнішньому вигляді, в поставі фігури, позі, жести.

Чудові картини К.І.Власовського і його життєвий шлях повернув із небуття щасливий випадок. У 1981 році працівники Сумського художнього музею Л.К.Федевич і В.В.Шкаруна інспектували в Охтирському районі мистецькі цінності. Після численних розпитувань міс-

цевих жителів Людмилі Костянтинівні і Валерію Володимировичу порадили завітати в Охтирці до старовинного будинку, в якому начебто було багато картин.

Несподіваних гостей на порозі зустріла старенька бабуся. Довідавшись про мету їхнього візиту, дуже зраділа. Не могли стримати емоцій і гості, коли побачили живописні полотна. Як з'ясувалося, вони належали пензлю К.І.Власовського, батька господині.

Незабаром Марія Костянтинівна Власовська подарувала музею десятки батькових картин та етюдів, альбоми з малюнками і нотатками. Згодом до них долучилися старовинні меблі, які належали художнику, сімейні фотографії. У фондах Сумського художнього музею знаходиться більше ста полотен К.І.Власовського.

ДОКТОР ІСТОРИЧНИХ НАУК ГУДЗЕНКО ПАНТЕЛЕЙМОН ПЕТРОВИЧ

Пантелеймон Петрович Гудзенко (27.07.(9.08.) 1907 – 10.08.1994 р.) народився в с. Дерновому. В 1931 році він закінчив Харківський інститут професійної освіти, а у 1934 році – історико-архівну аспірантуру. З 1930 року по 1948 рік Пантелеймон Петрович працював в архівних установах.

У роки Великої Вітчизняної війни П.П.Гудзенко знаходився у складі оперативної групи НКВС УРСР, що займалася виявленням та вивченням трофейних архівів. З 1943 по 1948 рік він очолював Архівне управління МВС УРСР.

У 1947 році захистив кандидатську дисертацію. З 1950 року Пантелеймон Петрович працював в Інституті історії АН УРСР. Протягом вісімнадцяти років (з 1959 по 1977) очолював відділ, а в 1967 – 1970 рр. одночасно був заступником директора Інституту історії. У 1966 році П.П.Гудзенку було присуджено вчений ступінь

доктора історичних наук, а в 1969 році – звання професора.

На всіх посадах Пантелеймон Петрович працював сумлінно, з повною віддачею сил, виявляв великі організаторські здібності, високу наукову ерудицію. Перу П.П.Гудзенка належить понад 60 наукових праць, присвячених дослідженню процесів формування і розвитку промисловості й робітничого класу України. П.П.Гудзенко був членом редколегій десятків великих багатотомних видань, підготовці яких віддав чимало сил і енергії.

Пантелеймон Петрович був вихователем багатьох кандидатів історичних наук. Йому були притаманні справжня інтелігентність, щира людяність, висока порядність.

Помер у м. Києві.²⁷²

ДОКТОР ТЕХНІЧНИХ НАУК ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ ВІКТОР ОПАНАСОВИЧ

Віктор Опанасович Добровольський народився 2 лютого 1884 року в Тростянці, помер 23 грудня 1963 року у м. Одесі. Трудове життя почав витирачем паровозів на станції Люботин. В 1907 році став машиністом. Після отримання вищої освіти працював майстром на Харківському паровозобудівному заводі, а згодом – техніком, майстром і конструктором Петербурзького залізничного заводу. З 1912 року працював на різних посадах на будівництві залізниць. 45 років наукової діяльності пов'язано із становленням Одеського політехнічного інституту, із яких 12 років він очолював цей заклад.

Доктор технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки Російської Федерації, В.О.Добровольський надрукував більше 145 робіт, у тому числі

10 фундаментальних підручників і посібників, більше 30 інших книг. Його підручник по деталях машин для вищих навчальних закладів витримав 7 видань російською мовою, був виданий чотири рази англійською мовою, двічі

– іспанською і французькою, переведений на китайську і арабську мови. Загальний наклад цього видання досяг 1100000 екземплярів.

За досягнення в інженерній, науковій і педагогічній діяльності нагороджений орденом трудового Червоного Прапора та двома орденами Леніна.²⁷³

ВЧЕНИЙ У ГАЛУЗІ ЛІСІВНИЦТВА ЖУКОВ АНАТОЛІЙ БОРИСОВИЧ

Народився в м. Харкові 22 липня 1901 року. У 1923 році закінчив Харківський інститут сільського господарства і лісівництва. У 1923-1930рр. - працював лісничим Тростянецької лісодослідної станції, де

проводив комплексне вивчення рубок головного користування та систему лісовідновлення, 1930-1937рр. — завідувачий сектором лісівництва і заступником директора інституту лісового господарства в Харкові,

1938-1942рр.-у Білоруському лісодослідному інституті, 1942-1956- у Всесоюзному НДІ лісоводства і механізації, 1956-1958рр. – інституті лісу АП СРСР, 1958-1979 рр. – директором інституту лісу Сибірського відділення АН СРСР (Красноярськ). Є автором понад 100 наукових праць; був відповідальним редактором журналу "Лесоведение" У наукових працях розглядаються питання підвищення продуктивності лісів і їх раціонального використання, фізико-механічні властивості деревини в залежності від регіону вирощування, розроблена методика ведення лісового господарства дубових лісів та агротехніка створення захистних лісів у степах. Вперше запропонував метод спеціалізації лісного господарства. Помер академік А.Б.Жуков у 1979 році.

МИСТЕЦТВОЗНАВЕЦЬ ЙОСИПЕНКО МИКОЛА КУЗЬМИЧ

М.К.Йосипенко (18.04.1912-17.04.1983рр.) народився в Тростянці. Закінчив у 1936 р. Київський музично – драматичний інститут ім. М.В.Лисенка. Працював режисером Київського українського дра-матичного театру ім. І.Франка (1936-37 рр.), директором музею театрального мистецтва України (1937-1940 рр.), директором і завідуючим кафедрою історії театру Київського театрального інституту (1944-52 рр.), з 1953 – в інституті мовознавства, фольклору та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України. У 1959 р. захистив докторську дисертацію з мистецтвознавства. Є автором і співавтором ряду книг: “Шевченко і театр” (1941р., у співавторстві з О.Борщагівським), “М.Л.Кропивницький” (1958 р.), “Ю.В.Шумський” (1960р.), “Велика дружба” (1961 р.), за редакцією М.Йосипенка вийшла книга “Український драматичний театр “ (1959-60рр., т.2)

ГЕНЕРАЛ-ЛЕЙТИНАНТ КИРИЧЕНКО ВАСИЛЬ ДМИТРОВИЧ

Василь Дмитрович Кириченко народився 29 грудня 1918 року в селі Боромлі в бідняцькій сім'ї. Його мама була неписьменною, а батько закінчив три класи. Син же завдяки своїй наполегливості, любові до праці і книги став генерал-лейтенантом, здобув вчену ступінь доктора технічних наук і звання професора.

Дитинство майбутнього генерала було тяжким, голодним і бідним, адже його дитячі роки припали на період громадянської війни, непу, голоду 1933 року.

У 1926 році він почав навчання в чотирирічній школі імені Б.Д.Грінченка. Завідуючим школи був Г.Г.Ємець. Василь Дмитрович пізніше говорив про своє навчання

в початковій школі з великим задоволенням, згадуючи з теплотою багатьох її вчителів. Запам'яталася йому молода вчителька А.М.Кривцун, яка була і добрим вчителем, і товаришем для учнів. Вона змогла зацікавити учнів не лише предметами, а й займалася з ними фізичною культурою та художньою самодіяльністю. З

любов'ю згадував Василь Дмитрович і директора школи, який мав великі здібності, - добре співав і грав на скрипці. Потім була семирічна школа, яку він закінчив в 1933 році.

Василь Дмитрович після закінчення семирічки в 1933-1934 роках навчався в Сумському сільсько-господарському училищі, з 1934 по 1937 рік - в Сумському ветеринарному технікумі. Далі йде військове навчання. В 1937 році вступив до Сумського артилерійського училища імені М.В.Фрунзе, яке закінчив в 1939 році. З 1939 по 1941 рік працював викладачем у

цьому ж училищі. В 1941-42 роках викладає у Пензенському військовому училищі.

З 1942 по 1954 рік навчається в артилерійській академії і закінчує її з золотою медаллю. В ній же працював викладачем, начальником кафедри, згодом праця в Ленінграді, а з 1958 по 1986 рік перебував на посаді замісника начальника Київського вищого артилерійського училища імені С.М.Кірова.

У 1950 році захистив кандидатську дисертацію, в 1975 році – докторську, в цьому ж році йому було присвоєно звання генерал-лейтенант. В 1964 році стає професором. Василь Дмитрович написав більше шістдесяти наукових праць, з яких майже сорок надруковано. Крім того, ним створено два підручники і п'ять навчальних посібників. Один із підручників виданий у чотирьох томах.

У 1981 році генерал-лейтенант відвідав Боромлянську середню школу, зустрівся з її учнями та вчителями.

ЗАСЛУЖЕНИЙ ЛІКАР УКРАЇНСЬКОЇ РСР МАРКОВ АНДРІЙ СТЕПАНОВИЧ

А.С.Марков народився 22 жовтня 1891 року в сім'ї службовця у Прибалтиці. У 1916 році закінчив із відзнакою медичний факультет Київського університету. Молодого лікаря мобілізовують на фронт першої світової війни. По її закінченні працював дільничним лікарем у селі Євтушкове Вінницької області, з 1928 по 1929 рік – дільничним лікарем Степанівської дільничної лікарні Сумської області.

З 1929 по 1941 роки А.С.Марков працював головним лікарем Тростянецького району і районним хірургом. У роки Великої Вітчизняної війни як військовий хірург рятував життя воїнів Радянської Армії. З першого й до

нього дня війни був начальником створеного у
їх військового госпіталю, пройшов з ним тисячі
кілометрів нелегких шляхів.

У післявоєнні роки Андрій Степанович знову очолив
Тростянецьку районну лікарню і одночасно працював
районним хірургом. В 1967 році громадськість Трос-
тянеччини провела його на заслужений відпочинок
у 76 років.

Лікар А.С.Марков відзначався виключною праце-
любністю, високою культурою і ерудицією. Він був
надзвичайно скромний і дуже вимогливий до себе,
людиною слова і діла, яка уміло поєднувала прин-
циповість, високу вимогливість до підлеглих з душевною
теплотою і сердечністю.

За час роботи в Тростянецькій районній лікарні
А.С.Марков своїм особистим прикладом виховав чис-
ленний загін відданих охороні здоров'я людей. Відданим
служінням справі охорони здоро"я заслужив глибоку

вдячність населення. Брав активну участь у громадському житті району. Протягом багатьох років обирався депутатом районної Ради.

За заслуги у галузі охорони здоров'я Андрій Степанович Марков удостоєний звання Заслуженого лікаря Української РСР, нагороджений орденом Леніна та багатьма іншими урядовими нагородами.

За 52 роки хірургічної практики врятовано життя тисячам людей, успішно зроблено 8 тис. операцій.

Андрій Степанович все життя був вірним клятві Гіппократа: "Клянусь не коїти нічого дурного і неправедного. Клянусь, що буде непорочним моє життя і моя майстерність. Чиї б я двері не відчинив, я ввійду в них, щоб допомогти людям".

А.С.Марков помер 13 листопада 1978 року на 88 році життя. Похований у м. Сумах.

АКАДЕМІК ПОГРЕБНЯК ПЕТРО СТЕПАНОВИЧ

Народився Петро Степанович 10 липня 1900 р. в селі Волохів Яр Зміївського району на Харківщині в родині фельдшера. Дитинство і юність минули в Тростянці, який він називав "малою Батьківщиною". Тут він навчався читати і писати, тут розпочиналася його наукова діяльність. Мальовнича природа Тростянецьчини мала неабиякий вплив на формування природничого світогляду. В Охтирській гімназії, яку закінчив 1918 р., одержав глибокі знання в галузі як природничих наук, так і класичних та іноземних мов (грецька, латинська, французька, німецька). Деякий час працював лісівником-інструктором у Зінькові на Полтавщині. В 1921р. поступив на лісове відділення Харківського інституту сільського господарства й лісництва, яке закінчив у 1924 р. Ще будучи студентом, у Красно-Тростя-

нецькому дослідному лісництві залучається до наукових досліджень, визначає формулу відсотків гілля для окремих дерев та насаджень, яку використав професор М.М.Орлов у підручнику "Лесная таксация".

Протягом 1924-1925 рр., вже як науковий співробітник станції, П.С.Погребняк досліджує лісові ґрунти на дачі "Червоне" та морфологічні раси дуба: звичайного,

що відзначається великою поліморфністю листової пластики плодів, і встановлює ряд цікавих закономірностей ґрунтоутворного процесу. Результати досліджень автор публікує в статті "Природні умови та типи насаджень дачі "Червоне", в якій застосовує принципи типологічної класифікації Є.В.Алексєєва.

Протягом півстоліття П.С.Погребняк у своїх працях творчо розвивав ідеї видатного російського ґрунтознавця і географа В.В.Докучаєва про зональність географічних явищ у природі та системний підхід до вивчення ґрунтоутворного процесу, концепцію класика лісівничої

науки Г.Ф.Морозова в галузі географії лісів, лісової екології й типології, наукові положення свого вчителя Г.М.Висоцького відносно гідрологічної, ґрунтоутворної та інших екологічних функцій лісових фітогенозів, ідеї В.І.Вернадського, що стосуються техногенного впливу на атмосферу і передусім на лісові формації, яким належить особлива екосферна функція у навколишньому середовищі.

Як і його вчителю Г.М.Висоцькому, П.С.Погребняку притаманне було філософське і екологічне системне мислення у цих дослідженнях. Вчений захоплювався античною філософією, класичними та іноземними мовами, зокрема французькою, німецькою, англійською, що дозволило йому в оригіналі читати праці зарубіжних авторів.

Серед українських природодослідників ХХ століття цілком заслужено одне з провідних місць належить академіку АН України, доктору біологічних наук, професору Петру Степановичу Погребняку – основоположнику багатьох нових наукових напрямів у галузі природознавства, натуралісту-енциклопедисту, праці якого ще за його життя стали класичними. Чим історично далі відходить від нас могутня постать цього вченого із світом ім'ям, тим вагомішими стають його наукові ідеї, бо дозволяють глибше пізнати компоненти природи, які він вивчав, зрозуміти складні взаємозв'язки між ними, що зумовлюють стабільність біосфери як планетарної екосистеми, розробляти конструктивні заходи, спрямовані на забезпечення її нормального функціонування в умовах техногенезу.

Фундаментальні праці П.С.Погребняка в галузі лісництва і лісового ґрунтознавства, лісової екології і типології, фізіології і взаємодії деревних порід, палеогеографії, фізичної географії та геохімії ландшафтів є вагомим внеском в систему наук про Землю, вони відомі

далеко за межами України і одержали широке визнання. Він є основоположником порівняльної екології рослин.

Академік П.С.Погребняк – автор понад 300 друкованих праць, серед яких фундаментальна монографія “Основы лесной типологии” (1955), посібник для студентів лісогосподарських факультетів “Общее лесоводство” (1963). Він був чудовим промовцем, завзятим полемістом і прекрасним педагогом. Його наукові праці написані багатою, колоритною українською мовою. Деякі книги видані в Польщі, США та інших країнах.²⁷⁴

Про життя, наукову, організаційну і громадську діяльність вченого написано понад 30 наукових статей, нарисів та книга. Помер академік П.С.Погребняк 25 липня 1976 р.

ДОКТОР ІСТОРИЧНИХ НАУК
СЕРЕБРЯКОВ МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ
(1879-1959)

Народився в с. Тростянці в родині інженера. Батько був на той час директором цукрового заводу, який належав Кенігу. З дитинства бачив тяжку працю робітників і селян, злиденність життя простого люду. Це справило вплив на світогляд молодого юнака і визначило його життєву дорогу. Він стає учасником революційного руху, веде антиурядову агітацію. Був одним із організаторів першотравневої політичної демонстрації робітників весною 1902 р. у місті Ростові-на-Дону. Потім арешт і заслання до Східного Сибіру, а звідти через рік втеча за кордон. З 1904 р. стає членом РСДРП (б), веде нелегальну роботу на батьківщині. Поряд із цим закінчує юридичний факультет Петербурзького університету (1906-1910 рр.). Активний учасник Великої Жовтневої соціалістичної революції, працює у Петроградському комісаріаті продовольства,

політвідділі Балтійського флоту. Після закінчення громадянської війни пов'язує своє життя з науковою і викладацькою діяльністю. З 1921 р. працює професором Петроградського університету та його ректором в 1927-1930 рр. Займав посаду директора інституту історії мистецтв, Всеросійської академії мистецтвознавства, інституту економіки, філософії і права АН СРСР (1930-1940 рр.). Перу вченого належить майже 40 наукових праць. Головна тема наукового дослідження – це історія марксистської філософії та вивчення життя і діяльності Фрідріха Енгельса.

Михайло Васильович – доктор історичних наук, нагороджений орденами Леніна, Трудового Червоного Прапора та багатьма медалями.

МИХАЙЛО ХВИЛЬОВИЙ – ТАЛАНТ, ЩО ПРАГНУВ ДО ЗІРОК

*Твій не згаса вогонь у наших грудях
І голос долинає теплий твій,
Не раз, не два згадають рідні люди
Ім'я твоє – Микола Хвильовий.*

Олекса Ющенко

Час оновлення нашої держави повертає незаслужено забуті імена. Серед них і Микола Хвильовий: наш земляк, поет, прозаїк, людина високої віри і культури. Був час, коли читати твори нашого земляка забороняли, а під час викладання історії навіть вживали такий термін у негативному плані, як "хвильовизм". І ось часи змінилися. Визнано всіма, що Хвильовий – один із провідних письменників України довоєнного періоду.

"Я ... романтик!" Саме так охрестив себе у творчості Микола Хвильовий, основоположник нової української прози.

Він був одним із фундаторів новітньої української літератури і, зокрема, її прози, активним організатором літературного процесу в Україні.

Микола Григорович Фітільов (Хвильовий) народився 13 грудня 1893 року в Тростянці у квартирі, що знаходилась у приміщенні двокласного училища (нині – Тростянецька загальноосвітня школа № 1).

Його батько, Григорій Олексійович Фітільов, родом із Куп'янська. Закінчивши учительську семінарію у Волчанську, був направлений у Тростянець завідуючим двокласним училищем. Мати, Єлизавета Іванівна, теж тут учителювала. Микола народився у маленькій кімнатці на другому поверсі приміщення. У своїх спогадах він пише, що його кімната виходила вікнами у двір. У батьків було п'ятеро дітей. Менший брат Олекса пішов добровольцем у Червону армію ще на початку революції і загинув на фронтах громадянської війни. Важке

дитинство мимоволі спонукало тулитися до бідних, кривджених, спраглих на торжество справедливості. Лишився разом із братом Олександром і трьома сестрами при матері Єлизаветі Тарасенко.

Після одинадцяти років спільного життя батьки розлучилися. Від батька Микола взяв гарячий потяг до мандрів та полювання, а від матері – любов до знань, зокрема до літератури. Шевченко і Гоголь були його улюбленими письменниками. Після розлучення мати вчителювала в с. Дем"янівці Ямпільського району. Там Микола познайомився з молододу вчителькою Катериною. Вони одружилися і своїй доньці дали ім'я Іраїда. Громадянська війна розлучила їх. Другоду дружиною письменника стала Юлія Григорівна Уманцева, а її донька Люба стала названою дочкою письменника. Була вона йому як рідна.

Втуливши до Охтирської гімназії, Микола стає активним членом українського революційного гуртка, зближується з представниками партії українських соціал-революціонерів, за що і був із гімназії виключений. Та займався самоосвітою, і трохи пізніше складає в Богодухові екстерном екзамен і одержує гімназійний диплом.

Характерна деталь: під час революції він вішає на груди два банти – червоний і жовто-блакитний. Більшовики виступали за самовизначення націй, і в 1919 році він став членом їхньої партії. На адресу "трійки" по чистці в партії в 1924 році писав: "У всякому разі я з більшою впевненістю називаю себе комунаром, ніж комуністом".

Говорючи про Хвильового, треба уточнити: до середини 1921 року такого прізвища ніхто не знав. Навесні того ж року до Харкова прибув керівник позашкільної мережі народної освіти Богодухівського повіту Микола Фітільов. Не за настановами осві-

тянськими прибув, а спробувати себе в літературі, привіз цілі стоси аркушів, списаних поетичними рядками. І вже влітку 1921 року окремою книгою вийшла поема молодого автора "В електричний вік". На ній і з'явилося вперше прізвище Миколи Хвильового.

Слідом за згаданою поемою, в тому ж 1921 році, побачила світ і книга віршів Миколи Хвильового "Молодість", а вже наступного – ще одна, "Досвітні симфонії".

Заявивши про себе як про блискучого поета-новатора, Микола Хвильовий не забарився виявити себе і в прозі. 1923 року з'являється його перша прозова книга "Сині етюди". Вона викликала гострий інтерес громадськості. Найстаріший тодішній український письменник М.Могілянський узагальнив оцінку критиків: "Один із найталановитіших пролетарських поетів М.Хвильовий явився зараз новатором в галузі прози у своїх свіжих і сильних "синіх" етюдах".

Коли вийшла друга книга, стало очевидним: такої оригінальної особистості молода українська література ще не знала. Ніхто не заперечив, коли на початку 1926 року авторитетний критик і літературознавець О.Білецький назвав автора лише двох оповідань "основоположником справжньої нової української прози".

На початку 1925 року Микола Хвильовий започатковує велику літературну дискусію – публічну боротьбу з примітивізмом у молодій літературі, водночас виношує задум створити організацію справжніх талановитих письменників, яка б змогла відродити українську літературу.

Твори Миколи Хвильового – вершина досягнення української літератури 20-х років минулого століття. Його лідерство в літературі визнавали поет Павло Тичина, драматург Микола Куліш, режисер Лесь Курбас,

кіномитець Олександр Довженко. У колективному пролозі до одинадцятої книги "Літературного ярмарку" (1929р.) Юрій Яновський, Володимир Сосюра підкреслювали, що саме Микола Хвильовий, а не хто інший, привів до української революційної прози майже двадцять сучасних письменників.

Критик В.Коряк дав влучну характеристику письменнику: "Істинно Хвильовий. Сам хвилюється і нас усіх хвилює, п'янить і непокоїть, дратує, знесилює і полонить. Аскет і фанатик, жорстокий до себе і до інших, хворобливо уразливий і гордий, недоторканий і суворий, а часом – ніжний і сором'язливий, химерний характерник, залюблений у слово, у форму мрійник..."

Але були і інші характеристики. Ось уривок із листа Сталіна Кагановичу та іншим членам ПБ ЦККП (б): "...Вимоги Хвильового "негативної дерусифікації пролетаріату" на Україні, його думка про те, що від російської літератури, від її стилів українська поезія мусить якомога швидше тікати, його заява про те, що "ідеї пролетаріату нам відомі і без московського мистецтва..." його смішна й немарксистська спроба відірвати культуру від політики – все це ... звучить тепер більш, ніж дивно". Цей лист започаткував цькування письменника.

Незабаром і літературна робота письменника загальмувалася, бо саме приборкувалося українське село, починався голодомор. На вулицях Харкова з'явилися трупи померлих від голоду. Хто цікавився цим питанням, тих негайно оголошували прихованими контрреволюціонерами, "націоналістами з партійними квитками в кишені". Та Хвильовий і тут залишився вірним собі. Аби з'ясувати становище на селі, виїхав на Полтавщину. Переконався: голод цей штучний. Мозок відмовлявся це сприймати.

Повернувся до Харкова, і ще більший тягар звалився на серце: дізнався про арешт його найближчого друга, поета і прозаїка Михайла Ялового, і що М.Скрипника, активного діяча українізації, усунуто з посади наркома освіти. Хвильовий не витримав. 13 травня 1933 року, в себе на квартирі, запросивши в гості найближчих друзів, вийшов у сусідню кімнату і пустив собі кулю у скроню...

У 1993 році у Тростянецькому районі відбулося святкування 100-ліття від дня народження М.Хвильового. До загальноосвітньої школи №1 м. Тростянця завітали: літератор, директор видавництва "Смолоскип" із Балтимора (США) Осип Зінкевич, київські літератори Олекса Ющенко і Олександр Шугай, сумські - Павло Охріменко, Микола Гриценко.

Під звуки урочистої музики була відкрита меморіальна дошка. У 2003 році у школі створена літературна вітальня, в якій значне місце відведено творчості Миколи Хвильового.

РОЗДУМИ...

Книга характеризує невеликий проміжок часу – третину двадцятого століття (1917-1945рр.). Але ці роки були надзвичайно драматичними і часом трагічними. Вони корінним чином змінили життя кожної людини, пройшли через кожну сім'ю. Велика Жовтнева соціалістична революція кардинально змінила життя в колишній Росії, зробила значний вплив на світову історію. Поступово встановився тоталітарний режим і країнам прийшлося пройти через такі кола пекла, про які навіть не могло приснитися уві сні.

Як взагалі люди вижили?

Скільки на цьому короткому проміжку часу було принесено жертв, скільки розігралося трагедій простих людей під час революцій, примусового створення колгоспів, голодомору, репресій, війни.

Звичайно, годинник історії має своїх годинників. Та механізм подій міг розвиватися лише за участі людей. Парадоксом історії є те, що і гуманізм, і репресії ініціює феномен влади. І в кожний період є достатня кількість виконавців із звичайних людей, яких також знищили криваві жорна сталінських репресій.

Оригінальна точка зору на розвиток історичних подій належить відомому російському фізіологу В.М.Бехтереву, який ввів термін "психологічної епідемії", які відбуваються із народами у певні історичні епохи. Чому за помахом руки вождя відбуваються величезні суспільні рухи, катаклізми? Це пов'язано із буденністю нашого життя, недостатнім розвитком суспільності свідомості, відсутністю або недостатнім розвитком свободи особистості. Напевно, певний магнетизм волі передається від людини до людини. Із піснею під звуки оркестру бійці ідуть в бій. Можливо, масова психологія сприймає певну ідею.

Г.С.Сковорода, шукаючи сенс життя, у роздумі запитував: "Де в світі цьому рай?... Де добро?"

Вся земля, увесь Всесвіт є єдиним, великим добром, бо всеблагим Творцем створене... Будь лише людиною – чуєш? Людиною – і знайдеш добро і уздриш рай. Будь людиною!... Люби всіх людей і Бога. І буде тобі рай".

Чи багато людині потрібно? Зовсім – ні. Творцями історії є люди. Історія буде гуманною лише, коли тендітні пальці етики, говорячи словами Ліни Костенко, торкнуться вам серця і уста.

Англійський письменник Олдос Хакслі відзначав, що уроки історії полягають у тому, що люди нічого не використовують із них.

Відомий вислів: історія повторюється двічі – спочатку у вигляді трагедії, потім у вигляді фарсу. Всі прагнуть, щоб з історії повторювалося найкраще. Та часто буває зовсім навпаки.

А можливо, як зазначав польський письменник Стефан Жеромський, всесвітня історія є історія перемог людей над людьми.

День 25 лютого 2004 року. Дописуються останні рядки книги. За вікном йде сніг, покриваючи білою ковдрою землю, дахи будинків. Мов казкові стоять дерева. Так було і десятки років тому. Та життя змінилося. Відійшли у вічність покоління людей кінця ХІХ-поч. ХХ ст. З карти зникли цілі села.

...У хуторі Розумівка за переписом 1926 року було 72 жителі. Сьогодні лише залишки садів є німими свідками того, що колись тут жили люди, вікна домівок випромінювали світло, на вулиці стояв дитячий гамір.

... У селі Мозковому у 1926 році мешкало 396 чоловік. На 2003 рік тут проживало 12 людей. Багато будинків взагалі покинуто. Раніше діяли початкова школа, клуб. Край майдану стоїть пам'ятник радянським воїнам, які загинули в боях при звільненні села. Їх – 68!

Хто про це згодом буде знати? Напевно, час існування населеного пункту замовлений.

Історія і доля простої людини – це і була головна ідея книги. У минуле відійшла ціла епоха і її головні актори-люди. Але про них ми повинні знати. Тож любіть свій край, вивчайте його історію, пам'ятайте своїх предків!

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- ¹ Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). Ф.Р.203, оп.1, спр.123, арк.71-72.
- ² Статистический справочник по Ахтырскому уезду Харьковской губернии. – Ахтырка, 1922г. – С.8.
- ³ Статистический справочник по Ахтырскому уезду Харьковской губернии. – Ахтырка, 1922г.- С.8.
- ⁴ ДАХО. Ф.Р.203, оп.1, спр.798, арк.94зв.
- ⁵ ДАХО. Ф.Р.203, оп.2, спр.54, арк.67.
- ⁶ ДАХО. Ф.Р.203, оп.1, спр.1463, арк.226.
- ⁷ Шелест О.Г. Наш Тростянець.- Суми, 2000р.- С.9.
- ⁸ Газета "Ленінським шляхом", 27 грудня 1966р.
- ⁹ Всі дати до 14 лютого 1918 року подано за старим стилем.
- ¹⁰ Газета "Ленінським шляхом", 8 липня 1967р.
- ¹¹ Бутримов І. Грудьми проти багнетів. – Газета "Ленінським шляхом", 8 липня 1967р.
- ¹² Садовничий О.В. Вирушали в похід партизани. – Газета "Ленінським шляхом", 8 липня 1967р.
- ¹³ Газета "Ленінським шляхом", 15 серпня 1967р.
- ¹⁴ Харченко М.Ф. В комуністичному загоні. – Газета "Ленінським шляхом", 29 лютого 1968р.
- ¹⁵ Бондаренко Ф. В комуністичній роті. – Газета "Ленінським шляхом", 15 серпня 1967р.
- ¹⁶ Газета "Ленінським шляхом", 15 серпня 1967р.
- ¹⁷ Газета "Ленінським шляхом", 15 серпня 1967р.
- ¹⁸ Сіряченко В. Через роки і відстані. – Газета "Ленінським шляхом", 4 квітня 1967р.
- ¹⁹ Державний архів Сумської області (далі – ДАСО). Ф.Р.1362, оп.1, спр.1, арк.9-12.
- ²⁰ ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр.48, арк.1,2,9,2,3.
- ²¹ ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр.48, арк.23.
- ²² ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр.79, арк.2,12,21,22.
- ²³ Шелест Г.І. Роки боротьби творення і праці. – Газета "Ленінським шляхом", 2 липня 1977р.
- ²⁴ ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр.47, арк.9.
- ²⁵ ДАХО. Ф.Р.42, оп.1, спр.78, арк.69, 69зв.
- ²⁶ Тараненко М. Окрилені. – Газета. "Ленінським шляхом", 27 жовтня 1973р.
- ²⁷ Комітети незаможних селян України (1920-1933). Документи і матеріали.- К., 1968. - С.7.
- ²⁸ ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр.77, арк.20.
- ²⁹ ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр.82, арк.203, 203зв.
- ³⁰ ДАСО. Ф.Р.38, оп.1, спр.1, арк.12-14.
- ³¹ Шелест Г.І. Перші суботники на Тростяначчині. – Газета

"Ленінським шляхом", 8 квітня 1969р.

³² ДАСО. Ф.Р.1362, оп.1, спр.1, арк.11.

³³ ДАСО. Ф.Р.32, оп.1, спр.78, арк.98зв.

³⁴ ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр.82, арк.134-139зв.

³⁵ ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр.82, арк.134-139зв.

³⁶ ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр.91, арк.51зв.

³⁷ ДАСО. Ф.Р.38, оп.1, спр.1, арк.55зв.

³⁸ ДАХО. Ф.Р.439, оп.1, спр.91, арк.68зв.

³⁹ ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр.91, арк.10.

⁴⁰ ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр.77, арк.4.

⁴¹ ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр.77, арк.31.

⁴² ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр.77, арк.18.

⁴³ ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр.77, арк.59.

⁴⁴ Авчеев М.В. Комуна "Красная звезда". - Краеведческие записки Охтырского краеведческого музея. - г. Охтырка, 1960г., вып.1. - С.79,81.

⁴⁵ Газета "Ленінським шляхом", 30 червня 1990р.

⁴⁶ Богданов А.С. Как был создан комсомольский бронепоезд. - Краеведческие записки Охтырского краеведческого музея. - 1960г., вып.1. - С.61.

⁴⁷ Статистический справочник по Охтырскому уезду Харьковской губернии. - Охтырка, 1922 р. - С. 11-38.

⁴⁸ ДАХО. Ф.1, оп.1, спр.487, арк.101.

⁴⁹ ДАХО. Ф.1, оп.1, спр.487, арк.96.

⁵⁰ ДАХО. Ф.1, оп.1, спр.487, арк.2.

⁵¹ ДАХО. Ф.1, оп.1, спр.487, арк.2.

⁵² ДАСО. Ф.Р.115, оп.1, спр.28, арк.34-36.

⁵³ ДАХО. Ф.1, оп.1, спр.478, арк.96.

⁵⁴ ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр. 126, арк.68 зв.

⁵⁵ ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр.130, арк.32.

⁵⁶ ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр. 126, арк.63.

⁵⁷ ДАХО. Ф.Р.432, оп.1, спр.126, арк.63.

⁵⁸ ДАСО. Ф.Р.32, оп.1, спр.98, арк.117.

⁵⁹ ДАХО. Ф.Р.185, оп.3, спр.41, арк.17,18.

⁶⁰ ДАСО. Ф.Р.38, оп.1, спр.8, арк.250.

⁶¹ Довідник Сумської округи 1928р. - Суми, 1929р. - С.86-87, 89-107.

⁶² ДАХО. Ф.Р.32, оп.1, спр.98, арк.110.

⁶³ ДАСО. Ф.Р.32, оп.1, спр.98, арк.108-109.

⁶⁴ Довідник Сумської округи 1928р. - Суми, 1929р. - 170-171.

⁶⁵ Шелест Г.І. Пафос творення. - Газ. "Ленінським шляхом", 27 червня 1968р.

⁶⁶ ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.11, арк.206.

⁶⁷ Газ. "Ленінська правда", 5 вересня 1968р.

⁶⁸ ДАСО. Ф.Р.185, оп.1, спр.1231, арк.16-18.

⁶⁹ ДАСО. Ф.Р.185, оп.1, спр.657, арк.22.

⁷⁰ ДАСО. Ф.Р.35, оп.1, спр.16, арк.73зв.

- ⁷¹ ДАСО. Ф.Р.95, оп.1, спр.16, арк.12зв, 15.
- ⁷² ДАХО. Ф.Р.35, оп.1, спр.170, арк.40.
- ⁷³ ДАСО. Ф.Р.1180, оп.1, спр.3, арк.40зв.
- ⁷⁴ Газ. "Ленінським шляхом", 7.11.1965р.
- ⁷⁵ ДАХО. Ф.1, оп.1, спр.968, арк.8,9.
- ⁷⁶ ДАХО. Ф.Р.38, оп.1, спр.11, арк.154.
- ⁷⁷ Газ. "Харьковский пролетарий", 20.01.1925.
- ⁷⁸ ДАСО. Ф.Р.38, оп.1, спр.8, арк.27.
- ⁷⁹ ДАСО. Ф.Р.23, оп.1, спр.409, арк.167.
- ⁸⁰ Матеріали до опису округ УРСР. Сумська округа. - Харків, 1926р.
- С.41
- ⁸ Вакулюк П.Г. Нариси з історії лісів України. - Фастів, 2000р. -- С.548-551.
- ⁸⁷ Газета "Ленінським шляхом", 12 липня 1990р.
- ⁸⁸ Газета "Тростянецький вісник", 28 липня 1993р.
- ⁸⁴ Газета "Ленінським шляхом", 9 грудня 1967.
- ⁸⁵ ДАСО. Ф.Р.7641, оп.6, спр.890, арк.208.
- ⁸⁶ ДАСО. Ф.Р.7641, оп.6, спр.890, арк.208-216.
- ⁸⁷ ДАСО. Ф.Р.115, оп.1, спр.1, арк.12.
- ⁸⁸ ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.29, арк.29.
- ⁸⁹ Газета "Соціалістична праця", 10 січня 1935
- ⁹⁰ ДАСО. Ф.Р.38, оп.1, спр.36, арк.24.
- ⁹¹ Колективізація і голод на Україні. 1929-1933рр. Збірник документів і матеріалів.-К., 1992 р. - С.472.
- ⁹² ДАСО. Ф.Р.38, оп.1, спр.35, арк.38.
- ⁹³ ДАСО. Ф.Р.38, оп.1, спр.35, арк.39.
- ⁹⁴ ДАСО. Ф.Р.38, оп.1, спр.35, арк.39.
- ⁹⁵ Газета "Соціалістична праця", 13 вересня 1933р.
- ⁹⁶ ДАСО. Ф.Р.35, оп.1, спр.238, арк.32-33.
- ⁹⁷ ДАСО. Ф.38, оп.1, спр.35, арк.38.
- ⁹⁸ Газета "Соціалістична праця", 24 січня 1935р.
- ⁹⁹ ДАСО. Ф.Р.38, оп.1, спр.38, арк.53.
- ¹⁰⁰ ДАСО. Ф.38, оп.1, спр.38, арк.70.
- ¹⁰¹ ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.38, арк.56-57.
- ¹⁰² Газета "Соціалістична праця", 24 серпня 1935р.
- ¹⁰³ Газета "Соціалістична праця", 28 жовтня 1935р.
- ¹⁰⁴ Газета "Соціалістична праця", 14 листопада 1935р.
- ¹⁰⁵ Газета "Соціалістична праця", 21 січня 1936р.
- ¹⁰⁶ ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.49, арк.110,111.
- ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.53, арк.95.
- ¹⁰⁷ ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.49, арк.119.
- ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.53, арк.96.
- ¹⁰⁸ ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.53, арк.96.
- ¹⁰⁹ Шелест Г.І. По шляху, вказаному Іллічем.- Газета "Ленінським шляхом", 2 жовтня 1969р.

- ¹¹⁰ Газета "Тростянецький вісник", 31 липня 1993р.
- ¹¹¹ Беляєв Н.С., Чернігова Н.В. Наш край, - Богодухівщина, - Харків 1993.-С.84.
- ¹¹² Газета "Соціалістична праця", 3 січня 1932р.
- ¹¹³ Газета "Соціалістична праця", 3 січня 1932р.
- ¹¹⁴ Газета "Соціалістична праця", 3 січня 1932р.
- ¹¹⁵ Газета "Соціалістична праця", 11 січня 1932р.
- ¹¹⁶ Газета "Соціалістична праця", 18 січня 1932р.
- ¹¹⁷ ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.36, арк.1.
- ¹¹⁸ ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.36, арк.3,4.
- ¹¹⁹ Газета "Соціалістична праця", 17 лютого 1932р.
- ¹²⁰ ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.36, арк.27, 27а, 28.
- ¹²¹ Газета "Соціалістична праця", 26 травня 1932р.
- ¹²² ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.36, арк.33.
- ¹²³ Газета "Соціалістична праця", 18 вересня 1932р.
- ¹²⁴ Газета "Соціалістична праця", 6 вересня 1932р.
- ¹²⁵ Газета "Соціалістична праця", 29 жовтня 1932р.
- ¹²⁶ Голод 1932-1933рр. На Україні. Збірник документів - К., 1990.- С.248-249.
- ¹²⁷ Газета "Соціалістична праця", 15 листопада 1932р.
- ¹²⁸ Газета "Соціалістична праця", 15 листопада 1932р.
- ¹²⁹ Газета "Соціалістична праця", 17 грудня 1932р.
- ¹³⁰ Газета "Соціалістична праця", 16 січня 1933р.
- ¹³¹ ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.36, арк.33.
- ¹³² Голод 1932-1933рр. на Україні. Збірник документів.- К.,1990.- С.321-323.
- ¹³³ Газета "Соціалістична праця", 18 січня 1933р.
- ¹³⁴ Газета "Соціалістична праця", 21 лютого 1933р.
- ¹³⁵ З історії голодомору на Сумщині.- Суми. 2002 - С.12.
- ¹³⁶ ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.38, арк.19-20.
- ¹³⁷ Газета "Соціалістична праця", 4 червня 1933р.
- ¹³⁸ ДАСО. Ф.Р.38, оп.1, спр.36, арк.109.
- ¹³⁹ Беляєв Б. По шляху, осяяному Жовтнем.- Газета "Ленінським шляхом", 16 грудня 1967 р.
- ¹⁴⁰ Нікольський М., Буденний А. Минуле і сучасне станції Смородино.- Газета "Ленінським шляхом", 13 червня 1967 р.
- ¹⁴¹ В. Сіряченко. Прошу повідомити про долю батька.- Газета "Ленінським шляхом", 22 липня 1989 р.
- ¹⁴² ДАСО. Ф.Р.7641, оп.6, спр.619, арк.100,101,109,110,363,364.
- ¹⁴³ ДАСО. Ф.Р.7641, оп.5, спр.799, арк.9-10, 21-23, 28.
- ¹⁴⁴ Газета "Ленінським шляхом", 20 серпня 1987р.
- ¹⁴⁵ Газета "Ленінським шляхом", 5 грудня 1989р.
- ¹⁴⁶ Газета "Тростянецький вісник", 18 вересня 1998р.
- ¹⁴⁷ Газета "Ленінським шляхом", 26 березня 1985р.
- ¹⁴⁸ Книга пам'яті України. Сумська область. - 1997 р., - Т.12.- С.363.

- ¹⁴⁹ ДАСО. Ф.Р.2050, оп.1, спр.2, арк.1.
- ¹⁵⁰ ДАСО. Ф.Р.2067, оп.1, спр.1, арк.2.
- ¹⁵¹ ДАСО. Ф.Р.2050, оп.1, спр.1, п.2, арк.98,99,106,177,170.
- ¹⁵² ДАСО. Ф.Р.2050, оп.1, спр.2, арк.392-393.
- ¹⁵³ ДАСО. Ф.Р.2050, оп.1, спр.2, арк.430-432, 434-450.
- ¹⁵⁴ ДАСО. Ф.Р.442 с/р. 2050, оп.11, спр.1, арк.81-83.
- ¹⁵⁵ Газета "Сумський вісник", 28 січня 1942р.
- ¹⁵⁶ Газета "Сумський вісник", 22 січня 1942р.
- ¹⁵⁷ Газета "Сумський вісник", 22 січня 1942р.
- ¹⁵⁸ Газета "Сумський вісник", 22 жовтня 1941р.
- ¹⁵⁹ Газета "Сумський вісник", 22 жовтня 1941р.
- ¹⁶⁰ Газета "Сумський вісник", 5 липня 1941р.
- ¹⁶¹ Сумская область в период Великой Отечественной войны. Сборник документов. - К. 1978 - С. 197-197.
- ¹⁶² Газета "Ленінським шляхом", 30 травня 1967р.
- ¹⁶³ Рижкова Лідія. Посестри з Братського. Дзвони пам'яті. -К., 1986. - С.88-90.
- ¹⁶⁴ Линник В.П. Розробка виховного заходу з учнями 7-В класу. Районний відділ освіти. Тростянець 2002р.
- ¹⁶⁵ Довідник з історії України. - Київ 2001р. - С.542.
- ¹⁶⁶ Шелест О.Г. Олексій Семенович Черкашин. - Газета "Наш Тростянець", 8 квітня 1995р.
- ¹⁶⁷ Шелест О.Г. Зустріч через 50 років колишніх в'язнів Дахау. - Газета "Наш Тростянець", 1 червня 1995р.
- ¹⁶⁸ Нікольський М. На сполох кликав Бухенвальд... - Газета "Ленінським шляхом", 23 січня 1965р.
- ¹⁶⁹ Шелест О.Г. Концентраційний табір Нойенгаме. - Газета "Наш Тростянець", 22 липня 1995р.
- ¹⁷⁰ Смілянська Т. Життя, ти пам'ятаєш солдат... - Газета "Тростянецький вісник", 26 листопада 1994р.
- ¹⁷¹ Газета "Ленінським шляхом", 15 вересня 1984р.
- ¹⁷² Газета "Ленінським шляхом", 1 липня 1986р.
- ¹⁷³ ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.84, арк.1-4.;
Ф.П.4, оп.3, спр.229, арк.148-149.
- ¹⁷⁴ ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.84, арк.7.
- ¹⁷⁵ ДАСО. Ф.П.4, оп.3п, спр.297, арк.47-63.
- ¹⁷⁶ ДАСО. Ф.П.10, оп.1, спр.360, арк.42-43.
- ¹⁷⁷ Сенченко В. Фрагментарно про підпілля. - Газета "Ленінським шляхом", 28 вересня 1989р.
- ¹⁷⁸ Газета "Ленінським шляхом", 10 червня 1969р.
- ¹⁷⁹ Яковлев В. Заради життя на землі. - Газета "Ленінським шляхом", 26 липня 1981р.
- ¹⁸⁰ Даниленко І., Яковлев В. Ціною життя. - Газета "Ленінська правда", 5 грудня 1981р.
- ¹⁸¹ Сумщина в период Великой Отечественной войны. Сборник

документов. - Суми. 1975. - С.229.

¹⁸² Смілянська Т. Комуністи не вмирають.- Газета "Ленінським шляхом" 7 травня 1966р.

¹⁸³ ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.84, арк.5.

¹⁸⁴ ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.84, арк.5.

¹⁸⁵ Шелест Г.І. Пам'ятатимемо вічно.- Газета "Ленінська правда", 19 липня 1991р.

¹⁸⁶ Безсмертний В.Д. Разом з діючою армією. - Газета "Наш Тростянець", 12 лютого 1976р.

¹⁸⁷ Наумов М. Степовий рейд. - К., 1964. - С.-259.

¹⁸⁸ Безсмертний В.В. Фронт без тилу.- Газета "Ленінським шляхом", 8 серпня 1968р

¹⁸⁹ Наумов М. Степовий рейд. - К., 1964. - С.-260-261.

¹⁹⁰ Безсмертний В.Д. На парашутах у ворожий тил.- Газета "Ленінським шляхом", 7 серпня 1993р.

¹⁹¹ ДАСО. Ф.П.4, оп.3, спр.297, арк.66.

¹⁹² Сумская область в период Великой Отечественной войны. Сборник документов.- Сумы, 1975.- С.234.

¹⁹³ Яценко В. Юне, відважне серце.- Газета "Ленінська правда", 9 вересня 1979р.

¹⁹⁴ Олійник О. Удар з повітря. - Газета "Ленінським шляхом", 13 серпня 1968р.

¹⁹⁵ Іванов Г. Тростянець визволяли з повітря. - Газета "Ленінським шляхом", 2 вересня 1980р.

¹⁹⁶ Книга пам'яті України. Сумська область. - 1997 р., Т.12. - С.364-367.

¹⁹⁷ Москаленко К.С. На південно західному - напрямі. 1943-1945. Спогади командарма. Книга 2.- К., 1984. - С.89,90,92,94,99,101,102.

¹⁹⁸ Шевлякова Н.А. Так починалось визволення.- Газета "Ленінська правда", 9 червня 1979р.

¹⁹⁹ Безсмертний В.Д. Так загинув Сергій Гришин.- Газета "Тростянецький вісник", 13 жовтня 1993р.

²⁰⁰ Шелест Г.І. Квіти на броні.- Газета "Ленінським шляхом", 8 вересня 1978р.

²⁰¹ Використані матеріали із статей:

Шевлякова Н. Визволення. - Газета "Ленінським шляхом", 6 серпня 1988р.

Бродський В. Визволення Тростянця.- Газета "Ленінська правда", 11 серпня 1957р.

Яценко В. В грізний час. - "Газета "Ленінським шляхом", 15 липня 1988р.

П. Отчепашенко, В.Безсмертний. Сотя стрілецька. - Газета "Ленінським шляхом", 16 серпня 1978р.

²⁰² Безсмертний В. Сержантський погон на могилі. - Газета "Тростянецький вісник", 6 травня 1995р.

Шелест Г.І. Непереможна і легендарна.- Газета "Ленінським шляхом". 2 серпня 1966р.

Шухляев І. Джерела мужності. - Газета "Ленінським шляхом", 24 квітня 1975р.

²¹⁹ Іванов Г. Тростянець визволяли з повітря.- Газета "Ленінським шляхом", 2 вересня 1980р.

Бердніков В. "Іли" йдуть у бій. - Газета "Ленінським шляхом", 1 травня 1985р.

²²⁰ Сидоровська Л. Тільняшка танкіста. - Газета "Ленінським шляхом", 8 серпня 1984р.

Безсмертний В. П'ять Героїв Радянського Союзу.- Газета "Ленінським шляхом". 17 квітня 1965р.

Шухляев І. Пам'ять героїв вічна. - Газета "Ленінським шляхом", 19 серпня 1976р.

²²¹ Розанов Ю. В наступ йшла 206-а дивізія. - Газета "Ленінським шляхом", 9 травня 1983р.

²²² Сумская область в период Великой Отечественной войны. Сборник документов.- К., 1988р. - С 173-174.

²²³ Гриченко І.Т., Головін М.М. Подвиг. Нариси про Героїв Радянського Союзу. Видання друге. Х., 1973 (Матеріали про Героїв Радянського Союзу Тростянецьчини взяті із цієї книги).

²²⁴ Великая Отечественная война 1941-1945. Энциклопедия. - Москва. 1985. - С.526-527.

²²⁵ Жуков Г.К. Спогади і роздуми. - Київ, 1985. - С.788 - 789.

²²⁶ Використані фрагменти статті Баранюк Н.М. "Федір Стояновський: Велике життя його". - Газета "Тростянецький вісник", 8 липня 1998р.

²²⁷ Костюк Я. Учасник Параду Перемоги. - Газета "Наш Тростянець", 24 лютого 1966р.

²²⁸ Книга Пам'яті України. Сумська область. - 1997р., Т.12.- С.367.

²²⁹ Книга Пам'яті України. Сумська область. - 1997р., Т.12.-С.367.

²³⁰ Книга Пам'яті України. Сумська область. - 1997р., Т.12.- С.368-369.

²³¹ Книга Пам'яті України. Сумська область. - 1997р., Т.12 -С.369.

²³² ДАСО. Ф.П.38.оп.1.,спр.54,арк.13

²³³ ДАСО. Ф.П.38.оп.1., спр.54,арк.5.5 зв.,9.

²³⁴ Шелест Г.І. Відроджуючи зруйноване.-Газета "Ленінським шляхом", 30 квітня 1985р.

²³⁵ Газета "Ленінська правда", 27 квітня 1944р.

²³⁶ Газета "Ленінська правда", 27 квітня 1944р.

²³⁷ Газета "Ленінська правда", 27 квітня 1944р.

²³⁸ Газета "Ленінська правда", 1 червня 1944р.

²³⁹ Газета "Ленінська правда", 28 серпня 1944р.

²⁴⁰ Шелест Г.І. Відроджуючи зруйноване.- Газета "Ленінським шляхом," 30 квітня 1985 р.

- 225 ДАСО.Ф.П.38.оп.1, стр.99, арк.27.
- 226 ДАСО.Ф.П.38.оп.1, стр.99, арк.28.
- 227 ДАСО.Ф.П.38.оп.1, стр.99, арк.31-32.
- 228 ДАСО.Ф.П.38, оп.1, стр.56, арк.31
- 229 Газета "Ленінська правда", 1 червня 1944р.
- 230 Шелест Г.І. Відроджуючи зруйноване. - Газета "Ленінським шляхом", 30 квітня 1985р.
- 231 Шелест Г.І.Відроджуючи зруйноване -Газета "Ленінським шляхом", 23 травня 1985р
- 232 Газета "Ленінська правда", 7 травня 1944р.
- 233 Газета "Ленінська правда", 11 травня 1944р.
- 234 ДАХО. Ф.Р. 432, оп. 1, спр.78, арк.99-101.
- 235 ДАХО. Ф.Р. 432, оп.1, од. зб.91, арк.103в
- 236 ДАХО. Ф.Р. 432, оп.1, од. зб.91, арк.52.
- 237 Статистический справочник по Ахтырскому уезду Харьковской губернии. - Ахтырка, 1922г.-С.11.,12.
- 238 Статистический сборник по Ахтырскому уезду Харьковской губернии. - Ахтырка, 1922г.-С.69-71.
- 239 Газ. "Соціалістична праця", 24 квітня 1935р.
- 240 ДАСО. Ф.П.38 оп.1, спр.39, арк.5.
- 241 Газ. "Соціалістична праця", 22 березня 1935р.
- 242 Газ. "Соціалістична праця", 28 травня 1936р.
- 243 ДАСО. Ф.П.38, оп.1, спр.53, арк.89.
- 244 ДАСО. Ф.Р. 420, оп.1, спр.5, арк.36.
ДАСО. Ф.Р. 420, оп.1, спр.7, арк.73.
- 245 Марков А. Для здоров'я людини. - Газ. "Ленінським шляхом", 14 квітня 1966 р.
- 246 ДАСО.Ф.Р.2196,оп.1 спр.35, арк.36.
- 247 ДАХО. Ф.Р. 432, оп. 1, спр.78, арк.113.
- 248 Газ. "Соціалістична праця", 28 вересня 1936р.
- 249 Артеменко В. Нагорода Боромлян. Газета- "Ленінським шляхом", 24 травня 1977р.
- 250 Газ. "Ленінським шляхом", 11 травня 1978р
- 251 Газ. "Ленінським шляхом", 2 квітня 1991р.
- 252 ДАСО. Ф.Р.38, оп. 1, спр. 8, арк. 3.
- 253 ДАСО, Ф.Р.32, оп. 1, спр. 26, арк. 84.
- 254 Газ. "Соціалістична праця", 18 червня 1936р.
- 255 Газ. "Соціалістична праця", 6 липня 1936р.
- 256 Газ "Соціалістична праця", 9 серпня 1936р.
- 257 Газ. "Соціалістична праця", 12 грудня 1936р.
- 258 ДАХО. Ф.Р.1362, оп.1, спр.1, арк.1.
- 259 ДАСО. Ф.Р.488, оп.1, зб.9, арк.2.
- 250 ДАСО. Ф.Р.488, оп.1, зб.9, арк.1-8.
- 251 ДАСО. Ф.Р.488, оп.1, зб.10, арк.2.
- 252 ДАСО. Ф.Р.488, оп.1, зб.9, арк.4.

- ²⁵³ ДАСО. Ф.Р.488, оп.1, зб.10, арк.6.
- ²⁵⁴ ДАСО. Ф.Р.140, оп.1, спр.4, арк.42.
- ²⁵⁵ Безсмертний В.Д. Сини сільської вчительки. - Газета "Ленінська правда", - 18 квітня 1967р.
- Кривко Я. Поет-пісняр С.Я.Алимов. - Газета "Ленінська правда", - 5 липня 1959р.
- ²⁵⁶ Бржезький В. Вчений із Боромлі. - Газета "Ленінським шляхом", - 3 серпня 1959р.
- ²⁵⁷ Шимон А.А. Страницы биографии украинского кино .- К., 1974 г.-С.29.
- ²⁵⁸ Верещагін О.В. Вокальні твори. - Київ, 1990. - С.3-4.
- ²⁵⁹ Гордійчук М. Спомин про друга - Журнал "Музика", 1990р., №6-С.12-13.
- ²⁷⁰ ДАСО.Ф.759, оп.1, спр. 724, арк. 63.
- ²⁷¹ Павленко І.Т. Садиба в творчості К.І.Власовського. - Мистецькі осередки Сумщини: історія, колекція, дослідження. - Суми, 1995. - С.32, 35, 36.
- ²⁷² Український історичний журнал. 1995. №1 - С.156 - 157.
- ²⁷³ История Одесского политехнического в очерках. - Одесса,2000. - С.156-158.
- ²⁷⁴ Погребняк П.С. Лісова екологія і типологія лісів. Вибрані праці. - К., 1993 р., - С.5-6.

ЗМІСТ

ОТЧИЙ КРАЙ (Голова Тростянецької райдержадміністрації М. Я. Березін).....	3
ІСТОРІЯ КРАЮ – ЦЕ НАША ПАМ'ЯТЬ І ГОРДІСТЬ (Кандидат політологічних наук, народний депутат України Г. П. Дашутін).....	6
ОХРЕЩЕНІ ІСТОРІЄЮ (Авторський вступ)	8
РОЗДІЛ І.	
АДМІНІСТРАТИВНИЙ УСТРІЙ І НАСЕЛЕННЯ	17
АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ КРАЮ У ПЕРІОД 1917-1945рр.	17
ПЕРЕПИСИ НАСЕЛЕННЯ	18
ТРОСТЯНЕЦЬ: СЕЛО, СЕЛИЩЕ, МІСТО	26
РОЗДІЛ ІІ.	
ТРОСТЯНЕЧЧИНА В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА БОРОТЬБИ ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (1917-1920 РР.)	28
ТРОСТЯНЕЧЧИНА В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.....	28
Погляд на українську революцію	28
Революційні події у нашому краї	30
БОРОТЬБА ІЗ НІМЕЦЬКИМИ ОКУПАНТАМИ	37
Чому з'явилися німці в Україні	37
Другий комуністичний полк	38
Позиція Тростянецької волосної ради стосовно миру з Німеччиною	39
Страйк робітників цукрового заводу	41
Юнацький загін у Боромлі	44
Тростянецький партизанський загін	46
1919 РІК: ВІДНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ І НАСТУП АРМІЇ ДЕНІКІНА	52

1920 РІК: ПЕРЕХІД ДО МИРНОГО ЖИТТЯ.....	68
Перші кроки радянської влади.....	68
Жигайлівські комунари	79
Проти білополяків і Врангеля.....	84
АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСТВА У 1920 РОЦІ...	85
Стан сільського господарства	85
Фабрично-заводська і кустарна промисловість.....	92
Базари і ярмарки	94

РОЗДІЛ ІІІ.

РОКИ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

(1921-1928 РР.).....	96
ПЕРЕХІД ДО НЕПУ.....	96
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ.....	101
ПАРТІЯ І ВЛАДА.....	105
КОМСОМОЛ	108
КОМУНИ І АРТІЛІ.....	112
КОМУНА В СЕМЕРЕНЬКАХ.....	115
ПРОМИСЛОВІСТЬ.....	116
ТОРГІВЛЯ.....	118
ТРОСТЯНЕЦЬКА ЛІСОВА ДОСЛІДНА СТАНЦІЯ (1923-1945).....	119

РОЗДІЛ ІV.

ДРАМАТИЧНІ І ТРАГІЧНІ 30-І РОКИ	126
КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ	126
Політика ліквідації одноосібника.....	126
Як створювалися колгоспи (із спогадів жителів).....	128
Боромля.....	128
Гребениківка	136
Машкове	137
Семереньки	140
Печинська республіка.....	141

Проведення суцільної колективізації.....	144
Успіхи Білківських колгоспників.....	157
Софія Григорівна Косиця – знатна ланкова з Буймерської сільради.....	159
Передовий бригадир Василь Микитович Бублай.....	167
Результати роботи машинно-тракторних станцій.....	168
Підсумки роботи колективних господарств.....	171
ГОЛОДОМОР 1932-1933 рр.	174
Причини голодомору.....	174
Напередодні голоду.....	178
Організація голодомору.....	186
Спогади очевидців голодомору.....	197
ГОСПОДАРСТВО РАЙОНУ В 30-Х РОКАХ.....	204
Загальна характеристика.....	204
Цукровий комбінат.....	205
Деревообробний комбінат.....	207
Боромлянська промислова артіль “Трудовий шлях”.....	208
Залізничний транспорт.....	208
Соціально-економічний розвиток Тростянця.....	210
РЕПРЕСІЇ 30-Х РОКІВ.....	211
Справа Василя Трохимовича Дідуренка.....	212
“Спілка визволення України” в Боромлі.....	214
Доля Криничненського священника.....	215

РОЗДІЛ V.

НАШ КРАЙ У РОКИ ВЕЛИКОЇ

ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ	217
ПОЧАТОК ВІЙНИ.....	217
ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ.....	230
ВАРВАРСТВО.....	240
ТРАГЕДІЯ ЧЕРНЕЧЧИНИ.....	245
ЧОТИРИ ГАННИ.....	249

ГІРКА ДОЛЯ ОСТАРБАЙТЕРІВ.....	258
Спогади жительки Люджі	
Ольги Павлівни Колінко	260
Спогади жительки с.Криничного	
Катерини Ягорівни Багило.....	260
Спогади жительки с.Криничного	
Любові Крупені.....	262
Спогади жительки с.Боромлі	
Єлизавети Лаврентіївни Громової.....	262
В'ЯЗНІ КОНЦЕНТРАЦІЙНИХ ТАБОРІВ.....	263
Черкашин Олексій Степанович.....	264
Вороняк Петро Михайлович.....	265
Тимофеев Тимофій Йосипович.....	268
Шаповал Микола Григорович та Фурдило	
Леонід Павлович – в'язні концентраційного	
табору Нойенгаме.....	269
Басов Федір Митрофанович.....	271
ОСУД ЗРАДНИКІВ.....	274
РУХ ОПОРУ.....	282
Організація партизанського руху.....	282
Білківське підпілля.....	285
Партизанська група з Дернової.....	288
Ницахські партизани.....	296
Жигайлівська підпільна група.....	300
Харківський партизанський загін	
ім.Котовського.....	302
У лісах біля Мащанки.....	307
Комсомольське підпілля.....	310
ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ОКУПАНТІВ.....	313
Перше звільнення району від німецько-	
фашистських окупантів.....	313
Зіна Лучко.....	315
Остаточне звільнення району від німецько-	
фашистських окупантів.....	316

Перші удари із повітря.....	316
Загальна характеристика боїв за остаточне звільнення району.....	319
Маршал Радянського Союзу К.С.Москаленко про важливість боїв за Тростянецький район....	322
Визволення Жигайлівки, Дернового, Ницахи.....	326
Бої за Гребениківку.....	328
Бої за Тростянець	329
Слово про героїв-визволителів м.Тростянця....	335
Звільнення села Боромлі.....	340
Звільнення с.Білки.....	353
Село Новгородське в роки Великої Вітчизняної війни.....	355
ВІЙНА ПРОДОВЖУВАЛАСЯ	358
ГЕРОЇ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ.....	362
Боев Іван Капітонович.....	364
Борисенко Михайло Петрович.....	366
Кривоніс Микола Якович.....	368
Куц Олександр Михайлович.....	370
Левченко Григорій Іванович.....	372
Овчаров Степан Полікарпович.....	374
Скринько Василь Григорович.....	376
Тимченко Петро Сергійович.....	381
Шаповал Григорій Савелійович.....	383
Шульга Семен Никифорович.....	386
Яковенко Ілля Якович.....	388
Яковлев Тимофій Якимович.....	390
КАВАЛЕРИ ОРДЕНА ЛЕНІНА	392
Веселовський Василь Прокопович.....	392
Шимко Сергій Васильович.....	394
ПОВНІ КАВАЛЕРИ ОРДЕНА СЛАВИ.....	396
Дудко Федір Іванович.....	396
Рудь Олексій Васильович.....	397
Удодов Федір Матвійович.....	401

ВОНИ НАГОРОДЖЕНІ ТРЬОМА МЕДАЛЯМИ	
“ЗА ВІДВАГУ”.....	402
Бриченко Сергій Васильович.....	403
Гаврилін Костянтин Іванович.....	404
Новіков Володимир Петрович.....	406
УЧАСНИКИ ПАРАДУ ПЕРЕМОГИ.....	408
Арнаутов Олександр Трохимович.....	413
Головченко Михайло Тихонович.....	415
Лазарєв Юрій Гнатович.....	416
Ноздрін Митрофан Мойсейович.....	417
Сотніков Іван Федорович.....	418
Стояновський Федір Пилипович.....	421
Храмцов Іван Васильович.....	424
ПЕРЕМОЖЦІ.....	426
ПОЧАТОК ВІДБУДОВИ НАРОДНОГО	
ГОСПОДАРСТВА РАЙОНУ.....	433

РОЗДІЛ УІ

РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ.....	460
СТВОРЕННЯ НОВОЇ РАДЯНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	460
БОРОМЛЯНСЬКА ЗРАЗКОВА ШКОЛА.....	472
ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я.....	478
ЗАКЛАДИ КУЛЬТУРИ.....	479
ВІДЗНАЧЕННЯ ПРОЛЕТАРСЬКИХ СВЯТ.....	483
ХУДОЖНЯ САМОДІЯЛЬНІСТЬ.....	486
РАДІО.....	489
ЗВУКОВЕ КІНО В ТРОСТЯНЦІ.....	491
ТРОСТЯНЕЦЬКИЙ СТАДІОН.....	493
ТРОСТЯНЕЦЬКІ ГАЗЕТИ.....	494
ПО РАЙОНУ.....	496
ПАМ'ЯТІ В.І.ЛЕНІНА.....	498
СХВАЛЕННЯ СТАЛІНСЬКОЇ КОНСТИТУЦІЇ.....	502
ЗНИЩЕННЯ МАЄТКУ ГРАФА ТОЛСТОГО.....	506
ЦЕРКВИ.....	509

ВИДАТНІ ЛЮДИ, ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯКИХ БУЛИ ПОВ'ЯЗАНІ З НАШИМ КРАЄМ.....	515
Поет-пісняр Алимов Сергій Якимович.....	515
Кіномитець Арбо Олександр Степанович.....	520
Художник Борисенко Павло Федорович.....	523
Композитор Верещагін Роман Іванович.....	523
Художник із Жигайлівки Власовський Костянтин Іванович.....	528
Доктор історичних наук Гудзенко Пантелеймон Петрович.....	533
Доктор технічних наук Добровольський Віктор Опанасович.....	534
Вчений у галузі лісівництва Жуков Анатолій Борисович.....	535
Мистецтвознавець Йосипенко Микола Кузьмич.....	537
Генерал-лейтенант Кириченко Василь Дмитрович.....	537
Заслужений лікар Марков Андрій Степанович.....	539
Академік Погребняк Петро Степанович.....	542
Доктор історичних наук Серебряков Михайло Васильович.....	544
Микола Хвильовий – талант, що прагнув до зірок.....	545
РОЗДУМИ.....	551
ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА.....	554

Наукове видання

Артюшенко Микола Миколайович

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ТРОСТЯНЕЧЧИНИ

Редактор та упорядник	Н. В. Мандрика
Коректор	Т. В. Селегень
Художнє оформлення	В. Я. Шовкун
Комп'ютерний набір та верстка	Н. О. Логвиненко Т. І. Крупчан

Текст віддруковано з оригіналу, поданого автором.

Підписано до друку 20.07.2004.

Формат 84x108 ¹/₃₂. Папір офсетний. Друк офсетний.

Гарнітура *Pragmatica*

Умов.-друк. арк. 30,03 Обл.-вид. арк. 21,3.

Тираж 1000. Вид. № 1. Зам. № 3840.

Ціна договірна.

Тростянецька районна друкарня.

42600, Сумська обл., м. Тростянець, вул. Горького, 32.

т. 8(05458) 5-16-30, 5-17-09.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України

Серія ДК № 318

